

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

AZƏRBAYCAN DİLLƏR UNİVERSİTETİ

**XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNİN
AKTUAL PROBLEMLƏRİ**

RESPUBLİKA ELMİ KONFRANSININ

TEZİSLƏRİ

(06-07 dekabr 2018-ci il, Bakı – Azərbaycan)

Toplu Azərbaycan Dillər Universiteti Elmi Şurasının

qərarı ilə çap olunur.

“XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNİN AKTUAL PROBLEMLƏRİ”
mövzusunda Respublika elmi konfransının tezləri (06-07 dekabr
2018-ci il, Bakı – Azərbaycan). – Bakı: ADU, 2018. – 224 səh.

A $\frac{5000000000}{026}$ 317-18

© ADU, 2018

Konfransın təşkilat komitəsi

- Sədr:** **Abdullayev K.M.**
(ADU-nun rektoru, akademik)
- Sədr müavini:** **Abdullayev Ə.Ə.**
(Tədris işləri üzrə prorektor, professor)
- Sədr müavini:** **Cahangirov F.F.**
(Təhsil fakültəsinin dekani, professor)

Üzvlər:

- 1. Abdullayev S.Ə.** (Alman dilinin leksikologiyası və hüslubiyatı kafedrasının müdiri, professor)
- 2. Ağabəyli V.Ə.** (Filologiya və jurnalistika fakültəsinin dekani, dosent)
- 3. Bayramova A.M.** (Təlimdə innovasiyalar kafedrasının müdiri, dosent)
- 4. Cəfərov A.M.** (İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyatı-1 kafedrasının müdiri, dosent)
- 5. Cəfərov A.İ.** (Mətbuat xidməti şöbəsinin müdiri)
- 6. Əliyev Ə.Ə.** (Psixologiya kafedrasının müdir müavini, dosent)
- 7. Həsənov S.H.** (Elm və təhsil məsələləri üzrə müşavir, dosent)
- 8. Hüseynzadə G.C.** (Xarici dillərin tədrisi metodikası kafedrasının müdiri, professor)
- 9. Hüseynova M.Ə.** (İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyatı-2 kafedrasının müdiri, dosent)
- 10. Hüseynov S.B.** (Tərbiyə işləri üzrə prorektor)
- 11. İmanova S.R.** (Elmi əməkdaşlıq şöbəsinin müdiri, dosent)
- 12. Kazımbəyli İ.F.** (Beynəlxalq münasibətlər və idarəetmə fakültəsinin dekani, dosent)
- 13. Qazıyeva M.Y.** (Linqvokulturologiya kafedrasının müdiri, professor)
- 14. Məmmədova B.G.** (Tərcümə və mədəniyyətşünaslıq fakültəsinin dekani, dosent)
- 15. Mürşüdoğ Y.M.** (Xarici dillər kafedrasının (TF) müdiri, dosent)
- 16. Sadıqova G.R.** (Fransız dilinin leksikologiyası və üslubiyatı kafedrasının müdiri, dosent)
- 17. Sultanova N.T.** (Beynəlxalq əlaqələr departamentinin müdiri)
- 18. Tanrıverdiyeva N.İ.** (Maddi-texniki və maliyyə məsələləri üzrə müşavir)
- 19. Zərbəliyev H.M.** (Elmi tədqiqatlar və elmi nəşrlər şöbəsinin müdiri, professor)
- 20. Zeynalov F.H.** (İngilis dilinin fonetika kafedrasının müdiri, professor)
- 21. Zeynalova N.E.** (Pedaqogika kafedrasının müdiri, dosent)

I BÖLMƏ: MÜASİR DÖVRDƏ XARİCİ DİL TƏLİMİNİN PROBLEM VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

Abdullayev S.Ə.
ADU

Müasir alman dilində implisit inkarın ifadə üsulları və tədrisi haqqında

Açar sözlər: *implisit inkarlıq, eksplisit inkarlıq, pragmatika, kontekst, konstituent*

1. Semantik informasiyanın eksplisit (aşkar) və ya implisit (gizli, latent) şəkildə ötürülməsinin yol və vasitələrinin araşdırılması, qiymətləndirilməsi müasir dövrdə koqnitiv-diskursiv təhlilin əsas vəzifələrindən biri hesab olunur. Diskursun mövcudluq forması olan mətnin sırf linqvistik təhlili getdikcə öz yerini sosial kontekst, ekstralingvistika və mentallığı da ehtiva edən, öz içərisinə alan kompleks təhlilə tərk edir. Konkret zaman və məkan işərisində kommunikasiya iştirakçılarının məqsəd və niyyətləri, onların dünyaya haqqında bilikləri (Weltwissen), fon-təməl məlumatları, bunların daha geniş kontekstə daxil edilməsi getdikcə aparıcı tədqiqat istiqamətlərinə çevrilir, qənşər mövqeyə keçir. Son məqsəd isə, heç şübhəsiz, diskursun məzmununu, onun cəmiyyət və gerçəkliklə əlaqəsini aşkar edib dəyərləndirməkdir ki, burada da ünsiyyətin iki əsas qütbü, qlobal istiqaməti olan təsdiq və inkar fonunu müəyyənləşdirmək önəm daşıyır.

2. Müasir alman dilində işlənən implisit inkarlıq şəkillərini aşağıdakı kimi ümumiləşdirmək olar:

- 1) Morfoloji səviyyədə olan implisit inkarlıq:
 -) kaum, nur, außer, anstatt tipli ədat və sözlönlər;
 -) ohne-zu, an/statt-zu infinitiv strukturları;
 -) keçmiş zaman formaları və s.
 - 2) Leksik səviyyədə olan implisit inkarlıq:
 -) inkar mənalı sözlər;
 -) privativ frazeologizmlər;
- Sintaktik səviyyəli implisit inkarlıq:
 -) sintaktik frazeologizmlər;

-) implisit inkar ifadə edən formal suallar;
-) qeyri-real arzu və müqayisə ifadə edən nida cümlələri:

Derivasiya inkarlığı:

-) -los, -frei, arm, -leer tipli yarımuffikslər;
-) hellwach (yarımoyaq, yarımıyuxulu), windstill (küləksiz),

Vertrauensschwund tipli düzəltmə sözlər və s.

3. İmplitit inkarın ifadə olunmasında ümumi indikator kimi çıxış edən kontekst mühüm rol oynayır. Müasir dilçilikdə kontekstual-situativ ifadə vasitələrinin araşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilir.

4. Müşahidələr göstərir ki, dilöyrənənlər eksplisit şəkildə ifadə olunan informasiyanı daha tez qavrayır, ondan daha çox istifadə edirlər. İmplitit inkarlıq vasitələrindən yararlanmaq daha mükəmməl dil bilgisi, təcrübə və səriştə tələb edir. Görünür, bu heç də təsadüfi deyil. Eksplisit ifadə tərzı fikri daha aydın, bitkin və birmənalı şəkildə təsbit edir. Tədris prosesində bunu nəzərə almaq, kommunikatıv metodlardan istifadə etməklə uyar mətnlər üzərində iş aparmaq, müqayisələr, o cümlədən də ana dili ilə müqayisələr aparmaq tələb olunur. Bunu da nəzərə alınmaq lazımdır ki, implisit ifadə tərzı yayılanlığı, qeyri-səlisliyi xeyli artırır, bəzən anlaşılmazlıqlara, yanlışlıqlara da gətirib çıxarır.

Abdullayeva R.R.

BMU

Alman dilinin öyrənilməsində komparativ frazeoloji vahidlərin diskurs sistemində tədqiq olunması

Açar sözlər: *frazeoloji vahidlər, idiomlar, frazeoloji birləşmələr*

Xarici dilərin tədrisində frazeoloji vahidlərin, idiomların, frazeoloji birləşmələrin öyrənilməsi çox aktualdır. Frazeoloji vahidlər leksikanın xüsusi spesifik qatını təşkil edir, nitqdə ayrı-ayrı funksiyaları yerinə yetirməklə müxtəlif struktura və ayrıca semantik bütövlülük xüsusiyyətinə malikdir. Müxtəlif tipli frazeoloji vahidləri birləşdirməyə imkan verən dəqiq meyarların axtarışı həmişə mürəkkəb problem olmuş və bunun nəticəsində frazeologiyaya məlum olan təkrar əmələgəlmə, sabitlik, semantik unikallıq və başqaları kimi frazeoloji meyarlar yaranmışdır.

Frazeoloji vahidlərin semantikasını kontekstlə sıx bağlıdır və bir qayda olaraq mənə ifadə etmədə ekspressiv komponent funksiyası daşıyır. La-

kin Frazeoloji vahidlərin ekspressivliyi inidyə qədər kifayət qədər tədqiq edilməmişdir. Komparativ frazeoloji vahidlərin öyrənilməsində mövcud olan araşdırma təcrübəsinin ilkin analizi göstərir ki, müasir linqvistik nəzəriyyələrin mühüm nailiyyəti komparativ frazeoloji vahidlərin struktur-semantik xüsusiyyətlərinin öyrənilməsinə olan müntəzəm diqqətdir. Lakin elmdə komparativ frazeoloji vahid fenomeni diskursiv analiz istiqamətində hələ tam öyrənilməmişdir.

Komparativ frazeoloji vahidlərin diskurs sistemində tədqiq olunması aktuallığına səbəb bunları analiz edərkən elmi axtarışa qarşılıqlı əlaqəli nəzəri suallar kompleksinin cəlb olunması və bu sualların hər birinin dərinədən öyrənilməyə ehtiyacı olmasıdır. Dildə frazeoloji vahidin müəyyənləşdirilməsi, frazeoloji kontekst anlamı və onun sərhədləri, komparativ idiomların əlamətləri və onların klassifikasiyası, diskursun mahiyyəti, tipologiyası və s. Bu suallar ədəbiyyatda öz əksini tapmışdır və bundan sonra dəqiqləşdirilməyə və inkişaf etdirilməyə ehtiyacı vardır:

wie vom Schlag gerührt (oder getroffen) sein // остолбенеть, стоять как громом пораженный // ildırım vurmuş kimi donub qalmaq
es gießt wie mit Kübeln // разг. дождь льёт как из ведра // hərf.
elə bil vedrə ilə su tökürlər; dan. bir yağış yağır, tut ucundan, göyü çıx;
≈ elə bil göyün qarnı yırtılıb

Wie man die Kinder gewöhnt, so hat man sie // посл. букв. К чему ребёнок привык, то от него и получишь // hərfən: Uşağa nə öyrətsən, onu götürər; at.söz. ≈ Nə tökərsən aşına, o çıxar qaşığına.

Diskursiv analiz istiqamətində frazeologiyanın əsas anlayışlarına vahid yanaşmanın olmaması komparativ frazeoloji vahidlərin müxtəlif tiplərinin klassifikasiyasında, onların nitqdə istifadə olunma xüsusiyyətlərində böyük çətinliklərə səbəb olur.

Abuzərli S.Z.

ADU

İngilis dili dərslərində diskussiyanın təşkili üsulları

Açar sözlər: *diskussiya, şifahi nitq, rollu oyun*

Mövzu ətrafında diskussiyanın təşkilinin üç münasib üsulunu göstərməklə fikrimizin izahına çalışacağıq:

I. Tələbələrin diskussiyada daha yaxından iştirakını təmin etmək üçün növbəti dərstdə müzakirə olunacaq mövzunun adının verilməsi və tə-

ləblərə həmin mövzu ətrafında internet resurslarda müəyyən axtarıqların aparılması tövsiyə olunmalıdır. Növbəti dərsdə isə giriş kimi həmin mövzuya uyğun şəklin göstərilməsi və ya kiçik məqalənin oxutdurulması münasibdir. Bu zaman tələbələrə vaxt verilməlidir ki, onlar söyləyəcəkləri fikir haqqında qeyd götürsünlər, lüğətdən müvafiq sözləri tapsınlar. Mövzu çox geniş və əhatəli olduğundan müəllim mövzu ilə əlaqədar suallar hazırlamalı və həmin suallar ətrafında diskussiyanı təşkil etməlidir. “Ətraf mühit və Sağlamlıq” (Environment and Health)” mövzusu ilə əlaqədar suallar aşağıdakılardan ibarət ola bilər:

Why is it important to protect environment?

How do health problems depend on the environment? Give evidence to support your point of view.

Say a few words, how in your view, parents should bring up their children to love and protect nature? və s.

II. Müəllim növbəti dərsdə müzakirə olunacaq mövzunun başlığını lövhədə yazır və tələbələri cütlərə və ya kiçik qruplara bölərək hər qrupa əsas (ana) mövzu ilə əlaqədar yardımçı mövzular verir və həmin yardımçı mövzulara aid materiallar toplayaraq növbəti dərsin müzakirəsinə hazırlaşmağı tapşırır:

- a) major environmental problems confronting the world today
- b) pollution is degrading the environment
- c) reasons of extinction of some plants and animals
- d) efforts to improve the environment

Müəllim mövzu ilə əlaqədar tələbələrə növbəti dərs üçün aşağıdakı rollu oyunu hazırlamağı tapşırır:

Imagine that you are a foreign correspondent and your fellow-student is an expert on environmental problems. You want to interview your fellow-student on questions relating to the environmental problems. Begin the interview in the following way:

What is air pollution and what causes it?

Who and what is affected by this problem?

How can the danger of pollution be reduced?

In recent years, there has been a lot of public concern about the environment throughout the world. Newspapers frequently touch upon the problems about air, water and land pollution and about damage to plants and animals. I'd like to know the steps undertaken by the Azerbaijan government to protect the environment? What role should mass media, teachers and parents play in environmental protection?

Qloballaşma şəraitində ingilis dilinin Azərbaycanda tədrisinin perspektivləri

Açar sözlər: qloballaşma, xarici dillər, perspektivlər

Son dövrlərin ən aktual mövzusu olan qloballaşma 1944-cü ildə Bretton-Vudzdə (Nyu-Hempşir, ABŞ) iqtisadi amillərlə reallaşsa da, artıq XXI əsrdə bir çox sahələrdə tərkib hissəsi kimi bu və ya digər elm sahəsinin ayrılmaz qolu olaraq paralel surətdə cərəyan etməkdədir. Təbii ki, qloballaşma bir anlayış və ideya kimi ən qədim elm adamlarının ideyalarından kənar qala bilməzdi. Bu, təkcə Yeri planet olaraq öyrənen coğrafiya alimlərinin deyil, digər elm adamlarının, bu xüsusda dilçi alimlərin də tədqiqat obyektinə çevrilmişdir. Belə ki, dillərin yayılması, arealı, dominantlığı – hegemonluğu, planetar olaraq statistik göstəriciləri və s. dilçiliyin qloballaşma ilə sıx əlaqəsindən çıxış edir.

Azərbaycanda xarici dillərin ali məktəb səviyyəsində tədrisinə XX əsrin 20-ci illərində başlanılmışdır. Bu dövrlərdə tədris olunan xarici dillərə qəbul planı və mütəxəssis hazırlığı üzrə statistik məlumatlarda alman dili öndə olsa da, II Dünya Müharibəsində almanların məğlubluğu və yuxarıda qeyd olunan Bretton-Vudz razılaşması ABŞ-in və onun dövlət dili olan ingilis dilinin mövqeyini qlobal olaraq Azərbaycanda da gücləndirdi. Ümummilli lider Heydər Əliyevin 2000-ci il fərmanı ilə xarici dillərin mütəşəkkil formada hazırlığını aparan universitet – ADU təşkil olunmuşdur. ADU-nun mütəxəssis hazırlığı üzrə fəaliyyətinə göstərilən qayğı ildən-ilə artırılaraq universitetdə yeni-yeni dillərin tədrisini aktual etmişdir. Baza dillər olan ingilis, fransız, alman, ispan, italyan, koreya dillərindən əlavə, hind, çin, indoneziya və başqa dillər, eləcə də hazırda serb dili üzrə kursların fəaliyyəti təşkil edilib.

Qlobal dilə çevrilmiş ingilis dilinin tədrisinin vacibliyini bir çox cəhətdən qeyd etmək olar. Onlardan bəzilərini aşağıdakı kimi göstərə bilərik:

- Diplomatik: Beynəlxalq aləmdə təmsil olunma;
- Siyasi: Siyasi təşkilatların işçi dilindən istifadə;
- Mədəni: İdman və incəsənət sahələrində beynəlxalq müsabiqələrin, yarışların, festivalların təşkili;

- Elmi: Nüfuzlu elmi assosiasiyalarda təmsil olunma, jurnallarda elmi nəticələrin dərci; konfranslarda iştirak;

- Texniki: Müasir texnologiyalardan istifadə, kəşflər.

N.Vəliyeva qeyd edir ki, “Müasir dövrdə ingilis dilinin prestijinin sürətli artması müasir dünyada, eləcə də Azərbaycanda müşahidə edilir və bunun ən azı iki səbəbi var. Birincisi: universal kommunikasiya vasitələrinə, bütün insanlıq üçün ümumi dilə tələbat var. İkincisi: bu ehtiyacı təmin etmək üçün digər beynəlxalq dillərlə müqayisədə ingilis dilinin üstünlükləri”. Bu mənada onun hazırkı tədrisinin perspektivləri olduqca yüksəkdir.

Babaxanova Ç.O.

ADU

Fransız dilinin xarici dil kimi tədrisində yeni inkişaf meyilləri

Açar sözlər: eklektizm, müasir yanaşmalar, qrammatikanın tədrisi, hibrid təlim, aksionel yanaşma, cəmiyyət üzvlərinin artan dil tələbləri

1. Son onilliklər ərzində fransız dilinin tədrisinin məqsəd və vəzifələri, məzmunu, tədris metodlarının daha əlverişliliyi və səmərəliliyi, media materiallarından geniş istifadə, qiymətləndirmə meyarlarının inkişafı, yeni məzmunlu proqramların, sillabusların, dərsliklərin yaradılması, fransız dili müəllimlərinin ölkə daxilində və Fransada təkmilləşmə kurslarına cəlb edilməsi və s. faktorlar bu dilin tədrisində yeni inkişaf meyillərinin yaranmasına səbəb olmuşdur.

2. XX əsrin 70-80-ci illərində öz konsepsiya və metodoloji prinsipləri ilə təzahür edən kommunikativ yanaşma dillərin tədrisində yeni bir inqilab yaratdı. Bununla belə, bu yanaşma inkişaf edən dünyamızın tələblərinə tam cavab verməkdə çətinliklə üzləşdi və xarici dillərin tədrisində boşluq, müflisləşmə yarandı.

3. Zəngin didaktik ədəbiyyatların mövcudluğu, dünya bazarında fransız dili dərsliklərinin geniş rəqabəti, dil müəllimlərinin müxtəlif tərzli yeni iş üsullarına keçmələri, İKT-dən geniş dairədə istifadə, hibrid dilin, metadilin yaranması fransız dilinin xarici dil kimi tədrisində yeni bir tendensiyanın – eklektizmin yaranmasına səbəb oldu.

4. Eklektizm – qapalı, məhdud, məcburi, eyni tədris sistemindən və ya sistemlərdən imtina, təlimdə maksimal metodoloji müxtəliflik və pragmatiklik, müəllim və dilöyrənənin funksiyalarının dəyişməsi, biliklərin qiymətləndirilməsinin yeni meyarları və s. kimi məsələlərin meydana gəlməsi ilə xarakterizə olundu.

5. Müasir təlimdə qrammatikadan kommunikativ məqsədlər üçün istifadə edilməsi ilə kommunikativ yanaşma yeni mərhələyə daxil oldu və bununla da bu yanaşmada da yeni bir systemsizlik özünü göstərdi. Müasir dil təlimində qrammatika kommunikativ bacarıqların yalnız bir tərkib hissəsi olduğu üçün onun tədrisi dilöyrənənlərin kommunikativ ehtiyaclarının ödənilməsinə xidmət etməlidir. Bu məqsədlə də sistemli qrammatika deyil, kontekstual qrammatika tədris edilməlidir.

6. Müasir dövrdə fransız dilinin xarici dil kimi tədrisində fonetikanın tədrisi dedikdə tələffüz mədəniyyətinin, fonetika, fonologiya və prosodiya sahəsində biliklərin aşılınması, dilöyrənənin xarici dildə tələffüz bacarıqlarının qavraya bilməsi və onu özününkündən fərqləndirmə qabiliyyəti, xarici dilin vurğu və intonasiyasını qəbul edə bilməsi və onu öz ana dilinin tələffüz vərdişləri ilə bağlaya bilməsi, səslərin artikulyasiyasını mənimsəməsi, fonetik transkripsiyaya, qrafik-tələffüz fərqlərinə, danışq dilinin xüsusiyyətlərinə, əlaqə, bağlantı, assimilyasiya, saitlərin uzunluğu və s. kimi mürəkkəb faktorlara bələd olması nəzərdə tutulur.

7. Amma bu faktorların tədrisdə özünə yer ala bilməməsi, dərslərdə fonetik qaydaların azlığı, sillabuslarda fonetikadan qiymətləndirmə meyarlarına yer verilməməsi, fransız dilinin fonetikasi sahəsində dərslərlər və dərs vəsaitlərinin çox az olması və ya heç olmaması fonetikanın tədrisi və təlimini arxa plana atmışdır.

8. Müasir dövrdə dillərin tədrisi ünsiyyətə xidmət edir. Ünsiyyət üçün qarşılıqlı anlaşılma və danışma vacibdir. Amma tələffüzün tədrisinin statusu nə kommunikativ yanaşmada, nə də inkişaf etmiş yeni təlim texnologiyalarında öz əksini tapmamış və beləliklə də tələffüzün tədrisi fransız dilinin xarici dil kimi tədrisinin ən zəif nöqtəsinə çevrilmişdir. Halbuki danışmaq, düzgün tələffüz edərək danışmaq düzgün yazmağı öyrəməkdən də vacibdir.

Xarici dillərin tədrisində interferensiya problemi

Açar sözlər: *dil, interferensiya, vərdiş*

Hər bir fəaliyyət prosesində, istər müəllim, istərsə də digər sahələrdə insan müxtəlif vərdişlərə yiyələnir. Vərdişlər peşə sahiblərinin fəaliyyətinin səmərəliliyini təmin edir. Lakin əvvəl yaranmış vərdişlər yeni yaranan vərdişlərə mənfi və ya müsbət təsir göstərir. Əvvəl yaranmış vərdişlərin yeni vərdişlərin yaranmasına mənfi təsir göstərməsi, onu ləngitməsi isə interferensiya adlanır. Məsələn, yeni dil vərdişinə yiyələnmiş adam ikinci dil vərdişinə yiyələnərkən, birinci dildən ikinci dilə keçid edən zaman çətinliklə rastlaşırsa, bu dillərarası mənfi keçirilmə və ya interfensiya hadisəsi adlanır.

Dillərarası interferensiya hadisəsi dilin bütün aspektlərində özünü göstərir. Bunlar isə fonetik, leksik və qrammatik xarakter daşıyır. Fonetik interferensiya zamanı dilin tələffüzündə əvvəl mənimsənilmiş dilin təsirdən irəli gələn uyğunsuzluqlar, qüsurlar özünü göstərir. Daha çox belə problemlər və ya çətinliklər ana dilində olmayan səslərin tələffüzündə baş verir. Məsələn, alman dilində “ch” hərf birləşməsi yumşaq “x” səsinə verir, ingilis dilində “th” hərf birləşməsi pəltək “z” səsinə verir, amma azərbaycan dilində belə səs yoxdur. Kiçik yaşlı məktəblilər belə səsləri şagirdlərə öyrətmək və mənimsətmək asan başa gəlməsinə baxmayaraq, gənclik yaş dövründə, əsasən tələbələr ilk dəfə alman dili öyrənərkən bu səsin tələffüzündə çətinlik çəkirlər. Psixoloji tədqiqatlardan məlum olduğu kimi, ana dili həmişə ikinci dil faktlarını mənimsəmək üçün əsas rol oynayır. Məhz bu səbəbdən, tanış olmayan səslərin öyrənilməsində çətinlik çəkirlər. Lakin burada yaş amili də özünü göstərir.

Digər interferensiya hadisələrindən biri də leksik interferensiyadır. Sözlərin mənalарının qarışdırılmasıdır, yəni iki dilin insan şüurunda uyğun gəlməyən leksik mənalарını eyniləşdirməkdir. Bəzi dillər vardır ki, söz ehtiyatı çox zəngindir, məsələn, rus dilində bir çox sözlər vardır ki, azərbaycan dilində onunla eyni olan sözü tapmaq olmur. Bu zaman daha çox yaradıcı yanaşmaq lazımdır. Lakin kiçik yaşlı məktəblilər leksik interferensiya hadisələrində daha çox çətinliklə üzləşirlər.

Qrammatik interferensiya müəllimlərin tədris zamanı qarşılaşdığı çətinliklərdən biridir. Məsələn, rus, ingilis, alman və digər avropa dillərində cümlənin baş üzvləri əvvəldə gəlir. Belə ki, mübtədadan sonra xəbər, daha sonra isə ikinci dərəcəli üzvlər iştirak edir. Azərbaycan dilində isə əksinə mübtədə əvvəldə gəlsə də, xəbər sonda gəlir.

Bağirova M.A.

ADU

İngilis dilinin tədrisində kommunikativ səriştənin formalaşdırılması barədə

Açar sözlər: *ingilis dili, tədris, kommunikativ, komponent, səriştə*

İngilis dili dünyanın aparıcı və beynəlxalq vahid ünsiyyət dili olduğu üçün inkişaf etmiş və etməkdə olan ölkələrin əksəriyyətində ibtidai və orta məktəblərdən başlayaraq tədris olunur. Dilin tədrisində metodika və üsulların ümumi bir qanunauyğunluğu və standartı olmasa da, həmin ölkələrin bir çoxunda ingilis dili yeni təlim metodunun innovativ tərəflərini nəzərə alaraq tədris olunur. Kommunikativ məqsəd isə xarici dilin tədrisini diferensiaslaşdıran və özünəməxsus edən başlıca cəhətdir. Ona görə də kommunikativ səriştənin formalaşdırılması üçün dil öyrənmələrə, adətən, yazı, şifahi nitq və oxu vərdişləri aşılanır və sözügedən vərdişlərə yiyələnməklə onların dili əməli şəkildə mənimsəmələri qarşıya məqsəd kimi qoyulur.

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, ingilis dilində fikir və münasibət bildirmək, söhbətlərdə iştirak etmək və dilə yaradıcı yanaşmağa xidmət edən, əsasən linqvistik, diskursiv, sosiolingvistik və strateji cəhətləri özündə birləşdirən kommunikativ səriştənin aşılmasına istiqamətlənən fəaliyyət növləri heç də bütün hallarda effektiv olmur və nəticədə, müxtəlif kommunikasiya problemləri yaranır.

Akademik ədəbiyyatlarda kommunikativ səriştənin formalaşdırılmasında yaranan problemlərə səbəb dilin sosio-kulturoloji statusu və mədəniyyətlərarası keçiddə çətinliklər, dillərin morfoloji və semantik quruluşundakı fərqlər, o cümlədən, dil qrupları arasındakı fərqlər, xarici dilləri mənimsəyərkən əcnəbi mədəniyyətlə yaxından tanış olmaq nəticəsində yaranan “mədəni şok”, interferensiya və s. hesab edilir. Qrupda tələbələrin

sayının çox olması, tərdisin tələbə yönümlü olmaması, dərslərdəki uğursuzluqlar da uğursuzluğa səbəb olan amillərdən hesab oluna bilər. Bu uğursuzluğun kökündə dili bir aspektdə mənimsəməyə xidmət edən, dilin linqvistik aspektinə daha çox önəm verən ənənəvi didaktik təlim metodunun səmərəsizliyi dayanır. Kommunikativ səriştənin komponentlərindən olan linqvistik aspekt ilkin mərhələ olsa da şifahi və yazılı nitqin inkişaf etdirilməsinə yönəldilməli, qrammatik qaydalar və yeni sözlər nümunələr üzərində deyil, kontekstdə və situasiyada öyrədilməli, real ünsiyyət vərdişlərinin formalaşdırılmasına xidmət etməlidir.

Bağirova V.S.
ADU

Xarici dil dərslərində autentik mətnlərin əhəmiyyəti

Açar sözlər: *autentik materiallar, tələbələrə motivləşdirmə, oxu fəaliyyətinin mərhələsi*

Autentik mətn dil daşıyıcıları üçün həmin dilin daşıyıcıları tərəfindən yazılmış mətnlərdir. Linqvistik aspektdə autentik mətn özünəməxsus leksikası ilə seçilir: bu mətnlərdə çoxlu əvəzliliklər, nida sözləri, hissəciklər, emosional çalarlı sözlər, birləşmələr, idiomlar, slenqlər, dəbli sözlər, qısaltmalar və s. mövcuddur.

Autentik materiallar tələbəni motivləşdirir. Bu materiallarla işləyərkən, tələbələr onlardan tələb olunan tapşırıqları nəinki sadəcə yerinə yetirirlər, həmçinin onlar böyük maraqla özləri üçün yeni anlaşımlar, xarici ölkələrin həyat tərzini haqqında yeni kəşflər edirlər. Bu cür mətnlər başqa mədəniyyətə qarşı tolerantlıq hissi tərbiyyə edir. Lakin autentik materialları seçərkən öyrənilən dilin ölkəsinin milli xüsusiyyətlərini unutmamalıyıq. Tələbələrə autentik ingilis birləşmələrini öyrədən zaman onlara hər frazanın situasiyaya uyğun istifadə qaydasını izah etməliyik. **[Gilmore A. 2007, 97-118.]**

Təəssüf ki, ingilis dili kitablarında kifayət qədər autentik materiallar verilmir. Bu boşluğu internetdən alınmış autentik materialların köməyi ilə doldurmaq olar. Şübhəsiz, internet autentik materialların mükəmməl mənbəyi hesab olunur. Məsələn, oxu vərdişlərinin inkişafı üçün müxtəlif buketlərdən istifadə etmək olar: prospektlər, reklam, teatr proqramları və s. Bu material lakonikliyi ilə seçilir və qısa xəbərlərdən (reseptlər, instruksiyalar)

yalar və s.) ibarət ola bilər. Bu cür materiallarla işləyərkən tam məlumatın əldə edilməsi nəzərdə tutulur, əks halda bütövlük təmin olunmur. Buna görə də bu materialları oxuda istifadə etmək daha məqsədə müvafiqdir.

Mətnlə işləyərkən oxu fəaliyyətinin üç əsas mərhələsini qeyd etmək lazımdır. Mətndən öncə, mətni oxuyan zaman (oxu) və mətndən sonra. Oxu zamanı aşağıdakı fəaliyyətlər nəzərə alınır:

- 1) başlıqlarla iş.
- 2) müəllifin adı ilə bağlı assosiasiyalardan istifadə.
- 3) yeni lüğətlə tanışlıq və mətnin mövzusunun müəyyən etmək.

Mətni oxuyan zaman məqsəd müxtəlif dil vərdişlərinin və nitq bacarıqlarının dərəcəsinə nəzarət etməkdən ibarətdir. Bu mərhələdə tələbələr aşağıdakı tapşırıqları yerinə yetirməli olurlar:

- verilən suallara cavablar, mətnə buraxılmış yerləri mənaca uyğun olan cümlələrlə doldurmaq və s.

Mətndən sonrakı mərhələnin məqsədi mətnin situasiyasını yazılı və şifahi nitqdə bacarıqları inkişaf etdirmək üçün istifadəsi deməkdir. [Hüseynzadə G.C., Bakı, 2004, 57-58]

Beləliklə, oxu, nitq fəaliyyətinin başqa növlərinin inkişafı üçün əsasdır. Oxu mühüm elmi və sosio-mədəni mahiyyətinə malikdir. Onun köməyi ilə tələbə dil mühitinə düşür, dünya görüşünü və söz ehtiyatını zənginləşdirir. Xarici dil dərslərində autentik materialların istifadəsi tələbələrdə nitq bacarıqlarının inkişafına kömək edir.

Cabbarlı T.Z.
ADU

İngilis dilində vurğunun yeri və dərəcələri

Açar sözlər: *əsas vurğu, ikinci dərəcəli və üçüncü dərəcəli vurğu, kontrastiv vurğu*

Tədris prosesində qarşıya çıxan aktual problemlərdən biri də ingilis dilində vurğunun yeri və dərəcələri ilə bağlı olan mübahisəli məsələlərdir. Vurğu bir fonetik vasitə olmaqla, nitq səslərini müəyyən fonem kəmiyyəti daxilində birləşdirir. O həmçinin sözlərin bir-biri ilə əlaqələnməsi üçün istifadə olunan prosodik vasitələrdən biridir.

Bildiyimiz kimi, ingilis dilində vurğunun yeri bir sıra dillərdən fərqli olaraq sərbəstdir, yəni sözün müxtəlif hecalarının üzərinə düşə bilər.

Cümlə vurğusunun da öz növbəsində müxtəlif sözlərin üzərində işlənilib yaxud işlənməməsi müzakirə olunan məsələlərdəndir. Burada diqqəti çəkən əsas məsələ vurğulu sözün nədən digərinə nisbətən qüvvətli tələffüz olunmasıdır. Sintaktik yanaşmanın tərəfdarlarının fikrincə, sintaksis cümlədə vurğunun hansı söz üzərinə düşə biləcəyini təyin edə bilər. Digər bir yanaşma isə, vurğunun danışanın ötürdüyü məlumatın daha vacib hissəsini qüvvətləndirmək zərurətindən işləndiyini göstərir. Belə ki, bəzi ifadələr yeni, informativ xarakter daşdığı üçün dinləyənin diqqətini daha çox cəlb edir. Bəzən cümlələrdə sözlərin vurğu qəbuletmə imkanı həmin sözlərin linqvistik dəyəri ilə əlaqəli olur.

Daha bir sual doğuran məsələ sözdə vurğunun sayı ilə bağlı olan məsələdir. Bildiyimiz kimi, sadə sözlər bir vurğu ilə, mürəkkəb sözlər isə, sintaktik funksiyasından asılı olaraq, ya iki əsas vurğu (qüvvətli) ilə, yaxud bir qüvvətli, bir zəif vurğu ilə tələffüz olunur. Vurğunu dərəcə baxımından təhlil edəndə vurğunun iki növü; əsas və ikincidərəcəli növləri nəzərə çarpdırılır. Lakin bəzi dilçilərin təbirincə, vurğunun dörd növü var: əsas vurğu, ikinci dərəcəli, üçüncü dərəcəli, zəif vurğu. Həmin müəlliflər ikinci və üçüncü dərəcəli vurğuların işlənməsini söz birləşməsi yaxud ifadə tərkibində göstərir. Onların fikrincə, təyini söz birləşməsində ikinci dərəcəli vurğu, mürəkkəb ismi birləşmələrdə isə üçüncü dərəcəli vurğu istifadə olunur. Bu fikirlər daha çox amerikan linqvistlərindən F.Treyser və A.Smitin mülahizələrində qabardılır. Müqayisə üçün “White House” və “White house” ifadələrini götürək. Birinci cümlədəki ifadə ismi birləşmə olduğu üçün üçüncü dərəcəli vurğu ilə tələffüz olunur. İkinci cümlədəki ifadə isə təyini söz birləşməsi olduğu üçün ikinci dərəcəli vurğu daşıyır.

Camalova G.M.

ADU

Fransız dili dərslərində oxunun tədrisi məsələləri

Açar sözlər: *oxu strategiyaları, oxu mexanizmləri, çap işarəsi*

Oxu nədir? Oxunun tədrisinə verilən proqram tələbləri hansılardır?

Hansı növləri var?

Oxunun mexanizmləri hansılardır?

Hansı oxu strategiyaları var?

Oxunun tədrisində qiymətləndirmə necə aparılır?

Oxu - yazılı nitqin başa düşülməsinə və qavramaya yönəlmiş sozle ifadə olunmuş fəaliyyətdir.

Tədrisin I mərhələsində, I-IV siniflərdə şagirdlər 2 yaxud 4% naməlum sözdən və 300-350 çap işarəsindən ibarət olan proqram tələbinə müvafiq mətni oxuyub başa düşməlidirlər.

Tədrisin II mərhələsində, V-IX siniflərdə şagirdlər 5 yaxud 6% naməlum sözdən və 1300-1500 çap işarəsindən ibarət olan proqram tələbinə müvafiq mətni oxuyub başa düşməlidirlər.

Tədrisin III mərhələsində, X-XI siniflərdə şagirdlər 7 yaxud 8% naməlum sözdən və 1500 çap işarəsindən ibarət olan proqram tələbinə müvafiq mətni və 10% naməlum sözdən ibarət olan bədii və elmi-kütləvi mətnləri oxuyub başa düşməlidirlər.

Metodiki nöqtəyi-nəzərdən **oxunun** aşağıdakı **növləri** var:

- səsli oxu/səssiz oxu;
- hazırlıqlı oxu/hazırlıqsız oxu;
- sinifdə oxu/ev oxusu.

Oxunun tədrisi **2 əsas məsələ** ilə bağlıdır:

- mətnlərin seçimi;
- oxunun reallaşdırılması üsullarının hazırlanması və oxunun yoxlanılması.

Oxunun tədrisində **yazılı mətnlərin** aşağıdakı **növləri** fərqləndirilir:

1) Qurulmuş/hazırlanmış mətnlər/Textes fabriqués ou construits
Məsələn, dərslük müəlliflərinin pedaqoji məqsədlə hazırladığı mətnlər buna misal ola bilər.

2) Qurulmuş və autentik/Textes filtrés ou sous-textes (fabriqués ou authentiques)

Bu mətnlər qurulmuş autentik sadələşdirilməyən mətnlərdir.

3) Süzgəcdən keçirilmiş (yuyulmuş/uyğunlaşdırılmış) Textes filtrés ou lavés

Öyrənənlərin yaş və bilik səviyyəsinə uyğunlaşdırılmış mətnlər nəzərdə tutulur.

4) Asan fransız dilində olan mətnlər /Textes en français facile

Burada “Français fondamental” a müvafiq mətnlərdən söhbət gedir.

Oxu mexanizmləri dedikdə, oxunun texniki tərəfi, yəni oxunma qaydası və semantik tərəfi, yəni mənanın başa düşülməsi məsələlərindən bəhs olunur.

Oxunun **5 strategiyası** var:

- 1) İstiqamət götürmək üçün, qeydlə oxu/le repérage
- 2) Əsas mənanı başa düşmək üçün/l'écramage
- 3) Göz kəzdirmək/le survol
- 4) Dərindən oxu/l'approfondissement
- 5) Zövq almaq üçün/la lecture de loisir

Oxu tədrisi zamanı səslə oxu/lecture à haute voix və səssiz oxu/lecture silensieuse **qiymətləndirilir**.

Səslə oxuda oxunun ritmi, səslərin düzgün tələffüzü, intonasiya və oxu qaydalarının düzgün tətbiqi olunması yoxlanılır.

Səssiz oxuda isə, ümumi və detalları ilə mənanın başa düşülməsi və nə qədər vaxta icra olunması yoxlanılır.

Cəbrayilov Q.H.

AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu

Dil dərslərində əşya anlayışlı sözlərin izahına dair

Açar sözlər: *əşya anlayışı, konkretlik anlayışı, predmet*

Tədqiqatımız əşya anlayışı bildirən isimlərin konkret məna daşımasından, bu sözlərin cümlə daxilində işlənmə funksiyasından və tədrisdə izahı yollarından bəhs edir. Konkret məna ifadə edən əşya anlayışlı sözlərin cümlə daxilində işlənmə funksiyası geniş vüsət almışdır. İlk dəfə insanlar tərəfindən gözlə görülən hər hansı bir əşyaya ad verilmişdir. Ümumilikdə, konkret məna daşıyan əşya anlayışlı sözlər varlıqları əhatə edir. Yəni, gözlə görə bildiyimiz, əllə toxunduğumuz, iyləyib dada bildiyimiz və duya bildiyimiz isimlər konkret isimlərdir. Konkret məna ifadə edən əşya anlayışlı sözlərə misal olaraq: *kitab, qələm, masa, çiçək, daş, külək, qoxu, işıq, soyuq və s.* göstərmək olar.

Əşyanın ifadə vasitəsi olan söz dil haqqında elmdə adların qrammatik tərifini kimi verilir. Bir çox dilçi alimlərin fikrincə, əşya anlayışı ifadə edən söz dörd müstəqil mənalı sinif - əşya anamlı söz, sifət, fel, zərf arasında konkret sözlərin xüsusi səviyyəsini və eyni zamanda digər üç sinif isə müvafiq olaraq əlaməti təyin edir. Dilçilikdə, fəlsəfədə və ensiklopedik lüğətlərdə əşyanın elmi termin kimi ümumi izahı hər hansı bir xassəyə və ya xassələr məcmusuna uyğun olaraq verilir. Əşya anlayışı ifadə edən

konkret isimlər fəlsəfi və məntiqi kateqoriya kimi nəzərdə tutulur. Dilçilik elmində əşyanın konkretliyi barədə bir sıra mülahizələr irəli sürülmüşdür. V.V.Vinoqradovun fikrincə, “konkretlik anlayışı əşyanın və ya əşyalar sinfinin ümumiləşdirilmiş mənasıdır.” [struktura-kategorialnogo-znache-niya-predmetnosti.pdf, səh.105].

Əşya anlayışını araşdırarkən alimlər qeyd edir ki, şüurumuzun konkret əşya anlamı verə biləcəyi hər bir şeyi qrammatika predmet hesab edilir.

İ.A.Moiseyevin fikrincə, əşya anlayışı ifadə edən sözlər müəyyən dil vasitəsi kimi insan düşüncəsinin başlıca vəhdətidir. İ.A.Moiseyev “predmet” anlayışını tədqiq edərkən, qeyd etmişdir ki, “insan şüuruna həkk olunan və dildə ifadə olunan hər bir şeyi predmet hesab olunur”. [Моисеев, 1980 səh. 113]

V.V.Vinoqradov “Konkretliyi” abstrakt anlayış ifadəsinin meydana gəlməsinə kömək edən semantik vasitə adlandıraraq, qeyd edir ki, konkretlik ifadə edən müxtəlif əşya anlayışlı söz bütün digər söz sinifləri ilə mürəkkəb qarşılıqlı əlaqədə olur [Виноградов,1972, səh. 46].

Cəfərov Ə.M.
ADU

İngilis və Azərbaycan dillərində tələffüz xüsusiyyətlərinin aşılınması

Açar sözlər: *tələffüz, sait, samit, assimilyasiya, reduksiya, cümlə vurğusu*

İngilis dilinin təlimində düzgün tələffüz xüsusiyyətlərinin aşılınmasının böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ki, kifayət qədər söz ehtiyatına malik olan və qrammatik qayda-qanunlarla tanış olan tələbə düzgün tələffüz normalarına əməl etmədikdə onun nitqi anlaşılmaz olur. Odur ki, hər şeydən əvvəl tələbələrə düzgün tələffüz mexanizmi aşılmalıdır. Bu məqsədlə nitq aparatı haqda ətraflı məlumat vermək və nitq səslərinin formalaşmasında nitq üzvlərinin işi dəqiq izah edilməlidir. Dil öyrənən ingilis və Azərbaycan dillərində oxşar səslərin müxtəlif tərzdə tələffüz edildiyini dəqiq dərk etməlidir. Məsələn, ingilis və Azərbaycan dillərində oxşar [t,

d] səslərinin tələffüz mexanizminin fərqli olduğu izah edilməlidir. İngilis dilinə məxsus samit səslərin düzgün tələffüz edilməsi daha çox çətinlik tərədir. Belə ki, [t, d, s, z, [r], [v] samit səslərini Azərbaycanlı tələbələr düzgün tələffüz etməkdə çətinlik çəkirlər. Sait səslərin tələffüz edilməsində bir o qədər də çətinlik olmasa da, diftonqların tələffüz edilməsində xətalər özünü göstərir.

İngilis və Azərbaycan dillərində tələffüz fərqləri ancaq nitq səslərinin tələffüz edilməsində deyil, assimilyasiya, reduksiya, söz və cümlə vurğusu, intonasiya hadisələrində də özünü göstərir.

- 1) in the room, at the table (assimilyasiya)
- 2) difficult, sentence, composition (reduksiya)
- 3) present, pre'sent, aca'demik, acade'mik (söz vurğusu)
- 4) she is a'good student. 'Is she a'goodstudent? (cümlə vurğusu).

İngilis dilində şifahi danışqda fikrin düzgün ifadə olunmasında və dərk edilməsində intonasiyanın böyük rolu vardır. Yazılı nitqdə durğu işarəsinin rolu nə qədərdirsə, şifahi nitqdə də intonasiyanın bir o qədər əhəmiyyəti vardır. Eyni nitq vahidini alçalan və ya tüksələn tonla tələffüz etdikdə cümlənin mənası dəyişir. Məsələn, alma şirindir (nəqli). Alma şirindir? (sual).

İngilis dilində fikrin dəqiq dərk edilməsində nitqin sintaqmlara düzgün bölünməsinin böyük əhəmiyyəti vardır, bu məqsədlə cümlələrin sintaqmatik bölgüsü ətraflı izah edilməlidir.

1. Müəllif sözü vasitəsiz nitqdə əvvəldə gəldikdə alçalan tonla tələffüz edilir.

2. Vasitəli nitqdə müəllif sözü əvvəldə gəldikdə yüksələn tonla tələffüz edilir.

Cəfərova S.Ə.
ADU

İngilis dilində müəllif sözünün intonasiyası

Açar sözlər: *vasitəli nitq, vasitəsiz nitq, intonasiya, fasilə, vurğu*

İngilis dilinin tədris edilməsində vasitəsiz və vasitəli nitqin intonasiya xüsusiyyətlərinin düzgün öyrədilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır. Belə ki, Azərbaycan dilində vasitəli nitqdə müəllif sözünün tələffüz edil-

məsinə adət edən tələbələr ingilis dilində də eyni intonasiya modelindən istifadə edirlər ki, bu da ingilis dilində düzgün səslənmir. “He says that he can do it” cümləsinin tələffüz edilməsində tələbələr, bir qayda olaraq, “He says that” tərkibini bir ritmik qrup kimi tələffüz edərək “that” bağlayıcısını vurğulu tələffüz edir və ondan sonra fasilə edirlər.

1. İngilis dilində vasitəsiz nitqdə müəllif sözü cümlənin əvvəlində ayrılıqda sintaqm təşkil edir və ənənə tonla tələffüz edilir.

'Jim , said | ”I am 'leaving on , Sunday.”

2. Vasitəsiz nitqdə müəllif sözü ortada gəldikdə vurğusuz tələffüz edilir və cümlənin birinci hissəsinin intonasiya modelini davam etdirir.

“You know,” said mother, “it’s , good of you”.

3. Vasitəsiz nitqdə cümlənin sonunda qısa müəllif sözü vurğusuz tələffüz edilir və vasitəsiz nitqin intonasiyasını davam etdirir. Məs.:

“I don’t like it” he said.

Sonda gələn müəllif sözü uzun olduqda sonrakı sintaqm ikinci dərəcəli vurğu ilə tələffüz edilir və vasitəsiz nitqin intonasiyasını davam etdirir.

“You 'must be in , bed” said the doctor, , going , out.

Vasitəli nitqdə intonasiyanın düzgün tələffüz edilməsinin xüsusi əhəmiyyəti vardır, belə ki, bu halda intonasiya semantik funksiya daşıyır. “Leana , says `she has , done it” cümləsində “she” əvəzliyinin məntiqi vurğu ilə tələffüz edilməsi hərəkəti icra edən “Leana” olduğuna işarə edilir. Lakin həmin cümlədə “she” sözünün vurğusuz tələffüz edildiyi halda hərəkəti icra edən başqa bir şəxs olduğuna işarə edilir.

1. Vasitəli nitqdə müəllif sözü əvvəldə durduqda bir qayda olaraq, ayrılıqda sintaqm təşkil edir və yüksələn tonla tələffüz edilir. Məs.:

Mother , asked 'why 'Tom was a , way. – Ana soruşdu ki, o niyə yox idi.

Vasitəli nitqdə müəllif sözü neytral, yəni düz tonla da tələffüz edilir. Məs.: 'Jim —said he was 'not , good. – Cim dedi ki, o yaxşı deyil.

2. Müəllif sözü vasitəli nitq ilə “that” bağlayıcısı ilə əlaqələndikdə müəllif sözü yüksələn tonla tələffüz edilir və ondan sonra fasilə edilir. Məs.: 'Mikle , said that he was a'way on , Sunday. – Maykl dedi ki, o bazar günü olmayıb.

3. Vasitəli nitqdə müəllif sözü cümlənin sonunda vurğusuz tələffüz edilir və əsas cümlənin intonasiyasını davam etdirir.

Organising a Semantic Syllabus in Lexical Approach

Key words: *lexical approach, semantic syllabus, chunks*

The lexical approach, discussed by Dave Willis and popularised by Michael, is based on the assertion that ‘the language consists not of traditional grammar and vocabulary but often of multi-word prefabricated chunks’. [Harmer, 2007, 74] These are the ‘lexical phrases’, ‘lexical chunks’ and other word combinations like the collocations, idioms, fixed and semi-fixed phrases which form such an important part of language. Adult language users have literally thousands of these chunks at their disposal, such as *How are you? See you later, You must be joking, I’ll give it my best shot, if it will help.*

A syllabus organised around meanings rather than forms is called a semantic syllabus. A number of theorists have suggested that a syllabus of meanings – especially those meanings that learners are likely to need to express – would be more useful than a syllabus of structures. [Thornbury, 2002, 112] For example, most learners will at some time need to express such categories of meaning as *possession* or *frequency* or *regret* or *manner*. Simply teaching learners a variety of structures, such as the present simple or the second conditional, is no guarantee that their communicative needs will be met. The present simple, for example, supports a wide range of meanings (*present habit, future itinerary, past narrative*), some of which may be less useful than others. So it would be better to start with the more useful meanings themselves, rather than structure.

Dave and Jane Willis believed that a syllabus based around the most frequent words in the language would cover the most frequent meanings in the language. Accordingly, they based their beginners’ course around the 700 most frequent words in English. They used corpus data to find out high frequency words. These words are *time, people, and way*. Similar treatment is given to other high frequency words in the language, such as *thing, so, do, place, get, like, look, and would*. Note that some of these words – like *do* and *would* – are traditionally associated with

specific grammatical structures, such as the present simple or the second conditional. That is, first their principle meanings, and then their typical syntactic environments, are identified.

The second major factor in lexical approach are multi-word units, or **chunks**. A number of researchers have noticed that a lot of early language learning takes the form of chunks (such as this-is-mine, give-me). So while organising semantic syllabus, chunks should be taken into consideration, as the capacity to use these chunks in conversational exchanges seems to be an important factor in developing fluency. [Thornbury, 2002, 114].

Əhmədova G.V.
ADU

Xarici dilin tədrisində təyin budaq cümlələrinin yeri və onların Azərbaycan dilində verilməsi yolları

Açar sözlər: *mürəkkəb cümlə, tabeli mürəkkəb cümlə, təyin budaq cümləsi, bağlayıcılar, tabelilik bildirən intonasiya*

Alman dilinin xarici dil kimi tədrisində sintaksis bölməsi mühüm yer tutur və buna müvafiq olaraq da sintaktik biliklərin tələbələrə ötürülməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, artıq müəyyən səviyyədə tələbələrədən müəyyən sintaktik biliklər, xüsusilə də budaq cümlələrin düzəlməsi və danişiq zamanı öz fikirlərinin ifadəsi üçün onlardan düzgün istifadə edə bilmək bacarığı tələb olunur. Mürəkkəb cümlə məsələsi istər alman dilində (L.R.Zinder, T.V.Stroyeva-Sokolskaya, V.Q.Admoni, E.V.Qulıqa, E.İ.Şendels və s.), istərsə də Azərbaycan dilində (Ə.Z.Abdullayev, B.Xəlilov, İ.Qasımv və s.) bir çox dilçilər tərəfindən geniş şəkildə tədqiq olunmuşdur. Dilçilik ədəbiyyatında qeyd edilir ki, mürəkkəb cümlə iki və yaxud daha artıq sadə cümlənin mənə və qrammatik baxımdan birləşərək bütöv bir vahid təşkil etməsidir. B.Xəlilov hesab edir ki, mürəkkəb cümlə sadə cümlə ilə müqayisədə bizi əhatə edən obyektiv varlığa məxsus daha mürəkkəb hadisələri əhatə edir və buna görə də insan nitqinin daha sonralar yaranmış, daha yüksək ifadəçisi kimi meydana çıxır. Onun fikrincə, əvvəllər insan varlıqların əsas cəhətlərini duymuş, anlamış və bunların ifa-

dəsi üçün sadə cümlələrdən istifadə etmişdir. Nisbətən sonralar hadisələr arasında əlaqələr dərk olunduqca onların ifadəçisi kimi mürəkkəb cümlə də yaranmışdır. Bunun üçün əvvəlcə sadə cümlələr bərabər hüquq əsasında birləşərək tabesiz mürəkkəb cümlələri əmələ gətirmiş və nisbətən sonralar hadisələr arasında səbəb, nəticə, şərt və s. kimi əlaqələr dərk olunduqca tabeli mürəkkəb cümlələr yaranıb formalaşmışdır.

Tabeli mürəkkəb cümlənin tərkib hissəsi olan təyin budaq cümləsi hər iki dildə çox işlənən budaq cümlə növlərindən biridir. Təyin kimi, bu budaq cümlə isimə və ya isim kimi işlənən sözlərə aid olub, onu təyin edir və ondan asılı vəziyyətdə olur. Belə ki, təyin sadə cümlə daxilində bir üzvü təyin etdiyi zaman, təyin budaq cümləsi baş cümlədən kənar qalmaqla budaq cümlə kimi baş cümlədəki bir ismi təyin edir. Budaq cümlə aid olan ismin müxtəlif vəzifədə işlənmə imkanına görə, təyin budaq cümləsi baş cümlənin müxtəlif üzvünə və ya onun bir hissəsinə aid ola bilər.

Alman dilində təyin budaq cümlələrinin bağlayıcısı qismində *der, welcher* nisbi əvəzlilikləri, əvəzlik zərfləri çıxış edir. İlk olaraq onların mənası bir az fərqli olsa da, müasir dildə onların semantikasını demək olar ki, eynidir. Belə ki, bu və ya digər əvəzliyin işlənməsi sırf üslubi təsəvvürlərlə əlaqədardır.

Əhmədova S.İ.
ADPU

İngilis dilinin tədrisində metaforik ifadə vasitələrinin problemləri

Açar sözlər: *konsept, ailə, emosionla, mentalitet, abstrakt, əsas xüsusiyyət, metaforik*

Metaforikləşmə dilin lüğət tərkibini yeni terminlərlə zənginləşdirən amillərdən də biridir. Bu amillərdən biri dildə ümumişlək sözlərin terminlərə çevrilməsi prosesidir. Bu prosesdə semantik motivləşmə baş verir. Məlum olduğu kimi, dillər arasında motivləşmə olmadıqda söz hazır şəkildə bir dildən başqasına keçir.

Metaforikləşmə çox zaman nüvə üzrə aparılır. Lakin bu, metaforikləşmənin pereferiyadan yönlənməsini istisna etmir. Yəni sözün sonrakı

mənalarını əhatə edir. Qeyd etməliyik ki, sözün nüvəsi əsasında metaforikləşmə nəticəsində yaranan yeni söz dildə daha tez özünə yer qazanır, lüğətin yeni vahidinə çevrilir. Bu ondan irəli gəlir ki, təcrid olunmuş şəkildə götürüldükdə sözün mənası nüvədə və ya nüvənin ətrafında axtarılır. Pereferiya əsasında metaforikləşmə vasitəsinə təyin etmək üçün çox zaman kontekst tələb olunur. [Baxtin M.M.Dostayevski poetikasının problemləri. Bakı. Mürtəcim, 2006, s.290]

Predmet və hadisələrin daxili və zahiri bənzərliyinə, məntiqi-semantik əlaqələrinə əsaslanan əvəzətmə fiqurlarının yalnız xalis linqvistik substrat, söz-məna konfigurasiyaları kimi, təkrar, yenidən adlandırma və ya təsvir kimi deyil, bir koqnitiv paradiqma olaraq nəzərdən keçirilməsi, heç şübhəsiz, konseptual metafor nəzəriyyəsinin təməlinə dayanır. Bu cəhətin, bu elmi həqiqətin etirafı yalnız bədii təfəkkür sisteminin öyrənilməsi üçün önəm daşımır, bütövlükdə sosial-linqvistik paradiqmalar, yarım sistemlər əmələ gətirən digər funksional üslublar, funksional janrlar, ələlxüsusda elmi və siyasi diskursların formalaşması və dərk olunması baxımından olduqca cəzbedici görünür. Diqqətəlayiq haldır ki, son dövrlərdə yazılmış ən möhtəşəm elmi, publisistik, fəlsəfi əsərlərin lüğət tərkibi ad, epigraf və başlıqlarından tutmuş sonuna qədər sintaqmatik və paradiqmatik leksik, üslubi metaforik ifadələrlə şəbəkə şəklində dolanmışdır. Məs., 2011-ci ildə Azərbaycanda nəşr olunmuş mükəmməl bir tarixi əsərin dili buna bariz sübutdur: ad - İlham Əliyev: "İpək Yolu sivilizasiyası və Azərbaycan diplomatiyası"; epigraf - "Bu gün bizim strateji seçiminiz Avropaya, Avropa ailəsinə, strukturlarına inteqrasiyadır."; başlıqlar - "İpək diplomatiyası"(9,45), "Bölünmüş yurdun bütövlük nəğməsi"(151Nəriman Qocatürk), "Avropa havasına əsarətdən qurtuluşa doğru, Versal təntənəsi." (151,"Repressiya girdabından deportasiya burulğanına"(9,145), "Xalq yaddaşının tale Ulduzu"(9,157), "Kremlin müdriklik bəlgəsi"(9,182) , "Milli birlik körpüsü"(9,228), "Sərhədsiz yeni Avropa məkanı"(9,416).

Bələliklə, "ailə" konsepti həqiqətən tarixən formalaşmış və şifahi şəkildə ifadə edilmiş məfhum-dil tamlığı kimi anlına bilər. Bu tamlıq həyatın ən başlıca sahələri ilə bağlıdır, o dil vasitələri ilə hərtərəfli düşünülür, sosial cəhətdən və subyektiv şəkildə qiymətləndirilir, və fərqli istiqamətlərdə fəal və özünə məxsus şəkildə özünü nümayiş etdirir.

Xarici dillərin öyrənilməsində əsas təsir vasitələri

Açar sözlər: *dil, metod, vasitə, daxili, xarici*

Hazırda ingilis dili bu dildə danışanların sayına görə, Çin (mandarin) dilindən sonra ikinci yerdə durur. Bu da ingilis dilinin ən geniş yayılmış dillərdən birincisi olduğunun göstəricisidir. Araşdırmalara əsasən, bu qənaətə gəlinir ki, hazırda 427 milyondan çox insan ingilis dilində danışır [Crystal, 2002, s. 5-6].

İngilis dilinin xarici dil kimi öyrənilməsi aktualıq kəsb edir və son dövrlərdə geniş yayılmışdır.

İngilis dilinin xarici dil kimi öyrənilməsi sosial mühitdə üstünlük kimi qiymətləndirilir. Xarici dilin öyrənilməsi dil öyrənənlərin ümumi biliklərinə təsir etdiyi kimi, onların mədəni baxışlarının formalaşmasına, dünya görüşlərinin inkişaflarına da təsir edir.

Xarici dilin öyrənilməsində iki əsas təsir müşahidə edilir. 1) xarici təsir; 2) daxili təsir [Gardner, 1974, s.19]. Birinci təsir əsasən dilin praktik istifadəsi ilə bağlı olaraq nəzərdə tutulur. Tələbələr öyrəndikləri xarici dildə kitablar, məqalələr oxumaq, həmin dilin danışıldığı ölkələrə səyahət etmək və s.-nin müqabilində dil vərdişlərinə yiyələnirlər.

Xarici dilin öyrənilməsinə təsir edən daxili amil kimi isə, dilin psixoloji təsir vasitəsi kimi öyrənilməsidir. Bunu belə izah edə bilərik ki, hər bir dilin humanist və intellektual faydaları vardır. İkinci dil öyrənən fərd bir dilin linqvistik məhdudyyətlərindən azad olur. Bu da dilöyrənmənin üstünlüklərindən hesab edilir.

İkinci dil öyrənmənin sosial psixoloji aspektlərini müzakirə edən R.Gardner ikinci dil öyrənməyə təsir edən bir neçə sahənin tədqiq edilməsini təklif edir. Həmin sahələr bunlardır: sosial mühit, individual fərqliliklər, münasibət və motivasiyaya təsir edən amillər.

Sosial mühit fərdin ikinci dil öyrənməsinə şərait yaradan sosial cəmiyyəti ehtiva edir. Məsələn, əgər cəmiyyət ikidillidirsə, o halda ikinci dili öyrənmədən kənar qalmaq olmaz.

İndividual fərqliliklərə (1) yaş, (2) cins), (3) şəxsiyyət, (4) dilə olan maraq, (5) motivasiya kimi amillər daxildir.

İkinci dil öyrənməyə təsir edən əsas motivasiya vasitəsi kimi valideyn və tələbələrin dil öyrənmələrə təsiri nəzərdə tutulur. Xarici dilin öyrənilməsində xüsusilə valideynlərin rolu ön plana çəkilir. R.Gardner dil öyrənmədə valideynlərin rolunu aktiv və passiv olmaqla iki yerə bölür [Gardner, 1974, s. 20-21].

Espandi N.E.

AUL

The Role of English in Iranian Educational System

Key words: *English language, the progress in the field of study of English language and literature in Iran*

In Iran, interest in studying English language and literature and also curiosity to know about the British history and culture increased even further in the second half of the twentieth century. This can be explained by Iran's relations with western countries, first of all, with Britain and the United States in the post-World War II era. On the other hand, English turned from a national to an international language conducting talks in international forums and councils; in addition, many books, magazines and media were produced in this language. All this raised the interest in its study and the necessity of recognition of its place and role in global communications (Mojtahedzadeh, Mohaddeseh, and Rouhollah Mojtahedzadeh, 2012, 125)

Especially attention was thus paid to the establishment of institutes and science centers throughout the country for this purpose, and the study of English language and literature in universities and academies was paid greater consideration than ever before. It should be noted that over the past decades a number of colleges, institutes, and science and research centers have been established in Iran, one of whose involvements is to study English language and literature and to train national staff in this area. In addition to Tehran which already possessed tens of them, these institutions teaching, studying, and applying English language and literature began to develop in cities like Mashhad, Shiraz, Isfahan, Tabriz,

Karaj, Qom, Amol, Rasht, Arak, Kerman, Kermanshah, Lavasan, Roudehen, Sanandadj, Saveh, Semnan, and some other cities.

Since the past decades, different branches of English: literature, teaching, and translation have been taught in various Iranian universities.

In Iran, it has been well understood that English is an international language considered to be the language of communication, diplomacy, business and science. On the other hand, the two English speaking countries, the United States and Great Britain, are considered great powers being able to influence the peoples of the world.

The widespread acquaintance of Iranians with English language took place during the years 1925-1979. It was actually in the early 1920s that English took the place of French in Iran.

Fatullayeva S.E.

AUL

Literature Review on the Notions of “Motives” and “Motivation” in Acquiring a Foreign Language

Key words: *motives, motivation, second language acquisition*

As motivation is distinguished by its significance in acquiring any subject, especially a foreign language, students' success depends on which motives are required from them in the process of acquiring a foreign language. “Motivation is what defines, stimulates, encourages a person to take any action who is involved in a definite act determined by this motives” [Zimnaya, 1978, 130]. Consequently, “the notion of act” is necessary to relate with the “notion of motive”. An act cannot exist without a motive. Any act is emerged from a motive stimulating an act of regret for something significant that gives it a sense for an individual” [Rubenstein, 1989, 111–112]. So, an act and a motive are closely connected. However, it is important to vary the notions “a motive” and “motivation”. Motivation is a main component of the structure of learning process or an act. Thus, it is important to emphasize the meaning of each as a subject of this act. “Motivational system of a person has a very complicated structure, thus “it has a complicated, many leveled system of stimulator including demands, interests, ideals, purposes (aims), emotions,

norms, values and so on. Such structure of a motivated sphere determines the orientation of personality that has various characters depending on that which motives become dominant in the context and structure” [Aseev, 1976, 13]. On the other hand, “motivation is considered to be synonymous with cognitive engagement, which is defined as “voluntary uses of high-level self-regulated learning strategies, such as paying attention, connection, planning, and monitoring” [Turner, 1995, 413]. Furthermore, “motive stimulates an act. Motives can be the subjects of external world, views (vision), ideas, feelings and senses. In one word, all that can realize our demands” [Bojovich, 1995, 148–153]. having considered all above said, we can state that, regardless the variety of approaches, motivation is understood as a unity of systems of psychologically various factors defining the behavior of a person to act.

Gurbanova G.O.
AUL

An Intrinsic Need – Praise and its Role in Language Learning

Key words: *praise, motivation, effort, overpraising*

It is known that in language learning, motivated students become more successful than those who are not. Thus, language teachers always strive to motivate their students for better learning experience. A lot of strategies are used by language teachers to achieve this aim, one of which is believed to be praising. It should be noted that, praising, though sounds as an easy job, requires a subtle professional approach. Giving praise in an inappropriate way might have negative effects both on learning process and on learners.

Common issues with praising are as follows:

- Overpraising
- Empty praise
- Lack of praise
- Praising talent rather than effort

Sometimes teachers, mainly new ones, overpraise their learners with the hope to motivate them. When teachers overuse praising, it turns

out to be lavish or empty praise and consequently, learners fail to acknowledge the importance of hard work.

Having said that, lack of praise would definitely have even worse consequences than overpraising. It is a common misbelief in our country that if you praise learners they get spoiled. On the contrary, in the absence of praising a learner will definitely suffer discouragement and lack of enthusiasm, which will later affect learning outcome.

The other important point is praising learners' innate abilities but not their efforts, which is harmful in all cases. Learners praised for their abilities feel like they need to prove their abilities and thereby, any setback is presumed as a failure. On the reverse side of the picture, learners labelled as not smart or not talented become even more demotivated. However, appreciating hard work leads learners to take risks and challenges, to get inspired and see setbacks as opportunities to succeed.

Praise should not always necessarily be verbal, a smile, a gleam in the eye or a simple hand gesture could do well in many cases. Praise is a deeply intrinsic human need. If given appropriately, it fosters positive learning atmosphere, which is a key for success in language learning.

Hashimova N.Q.
UFAZ University

Language Analysis as a Way to Boost Teachers' Confidence

Key words: *language analysis, target language, anticipated problems*

With the change of teaching methods from conventional to communicative one necessary skill for English language teachers has become the ability to speak in the target language. This is a problem in our country due to several factors some of which are lack of competency and preparation. Poor preparation, not anticipating problems and consequently, not offering solutions to them result in not being able to answer spontaneous questions and teachers find themselves in an awkward position in lessons which undermines their confidence. Thus, preparing a language analysis beforehand becomes a necessity to avoid

such undesirable situations in language classrooms. One other advantage of language analysis is that it will enrich teachers' knowledge of language systems and therefore teachers become more proficient.

What is language analysis for teaching purposes and how can it be prepared?

These questions will be easy to answer by giving sample language analysis sheets adapted from CELTA materials.

Grammar and Function

Target Language:
Meaning:
Context/Conveying Meaning:
Checking understanding:
Pronunciation features:
Form:
Appropriacy:

A thorough preparation also includes anticipated problems which will help teachers to think of potential problems and their solutions and thus, to avoid the situations when teachers are not able to give a clear explanation to some language points.

Analyzing language for teaching purposes needs to be carried out effectively to suit the needs of the certain class, so it is important to:

- choose appropriate rules for the level of the learners
- simplify the language
- choose appropriate techniques to highlight meaning/use, form, and phonology in the class
- think of practical ways of putting this information on the board
- choose suitable ways of checking the learners' understanding of meaning/form

Learners appreciate a knowledgeable and professional teacher and by a solid preparation on the language analysis of the target language a teacher is not only guaranteeing students' understanding, but also ensuring to combine competence and confidence.

İngilis dilinin tədrisində təktərkibli cümlələrin yaratdığı problemlərin aradan qaldırılması haqqında

Açar sözlər: *transformasiya, semantik səviyyə, sintaktik səviyyə, morfoloji səviyyə, fonetik səviyyə*

Transformasiya nəzəriyyəsinə görə dildə mövcud olan cümlələr iki fərqli kateqoriyaya bölünür. Birinci qrup cümlələr çox sadədir, miqdarca çox azdır. Bunlar nüvə cümlələrdir və qrammatikanın nüvəsinə aid olduqları üçün belə adlanırlar (bəzən derivatlar kimi adlanır). Dilin qrammatikası üzərində müxtəlif əməliyyatlar aparılması sadə strukturlar-nüvə cümlələr şəklində göstərilir. Sadə struktur – nüvə cümlələr üzərində mürəkkəb cümlə almaqla edilən əməliyyat transformasiyadır, nüvə cümlələrdən alınan düzəltmə cümlələr isə transformlar adlanır. Transformasiya qaydaları əsasında cümlənin strukturu dəyişdirilir, yığcamlaşdırılır və ya əksinə genişləndirilir.

Transformasiya zamanı bütün dəyişmə növlərində sintaktik əlaqələrin variantları, eyni zamanda məna invariantı qorunmalıdır. (Yunusov D.A guidance to English grammar, 2006, 213).

Beləliklə, nitqin törəməsinin əvvəlki səviyyələri bunlardır: dərindeki semantik səviyyə, üzdəki semantik səviyyə, dərindeki sintaktik səviyyə, sonrakı səviyyələrə isə üzdəki sintaktik səviyyə, dərindeki morfoloji səviyyə, fonoloji və fonetik səviyyə daxildir. Z.Harris, N.Xomski, M.Birviş transformasiya nəzəriyyəsinə araşdırmışdılar. İlk iki müəllif transformasiyanı xüsusi mərhələ hesab edirdilər. M.Birviş vurğulayır ki, transformasiya xüsusi bir mərhələ təşkil etmir, üzdəki və dərindeki strukturlar arasında orta bir mövqe tutur. Burdan belə məlum olur ki, transformasiya mənaya təsir göstərə bilmir. (Krilova İ. Qordon. A grammar of present day English. 2003, 117)

Tərcüməni etməzdən əvvəl orijinal strukturun növünü müəyyən etmək məsləhətdir. Bu zaman aşağıdakı cümlə modellərindən istifadə olunur:

• Diqqətin məkana cəmlənməsi modeli. Bu zaman fiziki ətraf mühitin xüsusiyyətləri təsvir olunur. Məsələn: *Ofisdə bürküdü. In the office stuffy* və.s.

• Əşyanın yerini bildirən məkan modelləri. Hər hansı əşyanın yerləşdiyi məkanı vurğulamaq üçün istifadə edilir. Məsələn: *Otaqda kitab şkafları və kreslo var idi. In the room were bookshelves and armchairs.*

• Obyekt halda olan əvəzliyin mübtədə mənası kəsb etmə modeli. *Mənə soyuqdur. Me cold.*

İkinci model ingilis dilinə tərcümə olunduğu zaman mütləq “there is/there are” ifadələrinin işlənməsini tələb edir. Məsələn: There are bookshelves and armchairs in the room.

İnsan hissələrini ifadə edən üçüncü modeldə obyekt halında olan əvəzliyin mütləq şəxs əvəzliyi ilə əvəz olunmasını tələb edir. (Raevskaya N. Modern English grammar. 1976, 109).

Yazdıqlarımızdan belə nəticəyə gəlirik ki, xəbər əsasında formalaşan təktərkiibli cümlələr Azərbaycan dilində daha çoxdur. İngilis dilinə tərcümə zamanı ekvivalentləri axtararkən bu mübtədəni ya mətnin məzmununu açmaqla bərpa edə bilərik, ya da formal mübtədadan istifadə edə bilərik.

Beləliklə, transformasiya və distributiv metodlar mətn yaradan cümlə ekvivalentlərinin nüvə komponentinin derivativ modellərlə əlaqə qaydalarını sistemləşdirir və bu vahidlərin invariant mənalılarının müəyyənləşdirilməsində yardımçı metod funksiyasını yerinə yetirir.

Həsənova M.H.

ADU

Dilin mənimsənilməsi mərhələləri

Açar sözlər: *dil, nitq, liqivistik quruluş, semantika, fonetika, praktik nitq*

Dil iki funksiya yerinə yetirir: Birincisi, dil - insanın sosial fəzliyyətini koordinasiya edən sosial vasitədir. İkincisi, dil - idrak proseslərindən biri olan nitqin təfəkkürlə qarşılıqlı əlaqəsində yaranmaqla düşünmənin yolu kimi çıxış edir. Çünki hər bir insan hansısa bir dildə düşünür.

Dərketmə (təfəkkür) prosesinin mərhələlərindən biri olan düşünmə işarə, simvol, obraz və kodlarla reallaşır. Onların hər biri semantik məna bildirməklə şəxsiyyətin inkişafı ilə bağlı olan mədəniyyətdən qaynaqlanır. Düşünülənlər getdikcə mürəkkəbləşən, yeniləşən insan psixikasının və insan münasibətlərinin məzmununu ifadə edir.

Qeyd etdiyimiz kimi, düşünmək üçün formalaşmış dil tələb olunur. Hələ uşaqlıq dövründən başlayaraq inkişaf edən ana dilinin mərhələlərində olduğu kimi, öyrənilən hər bir xarici dilin mənimsənilməsi, dərk edilməsi və düşüncə səviyyəsinə qalxması prosesi də eyni mərhələlərdən keçir.

Əvvəlcə xarici dilin nitqdə qrammatik quruluşu əmələ gəlir. Şagirdlər fonetik eşitmə imkanlarına yiyələnirlər. Orfoepiya qaydalarına əməl etməyi bacarırlar. Onlarda tədricən hər hansı xarici dil üzrə rabitəli, fəal nitq imkanları yaranır. Xarici dilin mənimsənilməsi üzrə təşkil olunan əyləncəli məşğələlərdə başlıca diqqət bu mərhələlərdə meydana çıxan çətinliklərin aradan qaldırılmasına yönəldilir. Dilin mənimsənilməsinin ən mükəmməl mərhələsi həmin dildə məntiqi təfəkkür əməliyyatlarının həyata keçirilməsi ilə izah olunur. Şagird xarici dil üzrə sadə cümlələrin ifadəsindən sadə və mürəkkəb budaq cümlələrin işədilməsinə keçir.

Məhz nitqin kifayət qədər mükəmməl olmamasından bəzi şagirdlər öz düşüncələrini hələ məntiqi səviyyədə quraraq yerinə yetirdikləri sadə, primitiv fikirləri mürəkkəb cümlələrlə ifadə edə bilmirlər. Onlarda dili mənimsəmə çətinliklərini həll etdikdə bu sahədə xeyli irəliləyişin şahidi ola bilərik. Şagirdlərin bu sahədəki imkanlarını genişləndirməkdən ötrü nitqin praktik ünsiyyət vasitəsinə çevrilməsi mühümdür. Praktik ünsiyyət zamanı şagird reallaşdıracağı fəaliyyəti fikir səviyyəsindən praktik dildə ifadəsinə köçürür. Bu zaman o, hadisələrin ümumi əlamətləri, keyfiyyəti bürəddə düşünərək onları xarici dildə ifadə etməli olur. L.S.Vıqotski daxili nitqin xarici nitqə keçidini, nitqin yeni strukturda qurulması prosesini özünəməxsus sintaksislə əlaqələndirirdi. Bu zaman xarici dil daxili nitqə məxsus mənada, səs quruluşunun xarici nitqə məxsus digər struktur formalarına keçilməsi yolu ifadə edilir.

Həsətli N.H.
ADU

Xarici dil dərslərində problem əsaslı dil təliminin tətbiqi

Açar sözlər: *problem, özünütəhsil, motivasiya*

Müasir dövrdə xarici dillərin tədrisində istifadə olunan səmərəli metodlardan biri problem əsaslı dil təlimi hesab olunur. Dil müəllimlərinin problem əsaslı dil təliminə üstünlük verməsinin əsas səbəbi yalnız tə-

tələbələrini fənn barədə bilik əldə etməsinə kömək etmək deyil, onları özünü-nütəhsilə həvəsləndirməkdir. Eyni zamanda dil qruplarında tələbələrin mürəkkəb autentik problemləri həll etməyə həvəsləndirilməsi yüksək təlim nəticələrinin əldə olunmasına da birbaşa təsir edir.

Problem əsaslı dil təliminin əsas elementi, təbii ki, problemlərdir. Problemlər öyrədici olmalı və biliyi müstəqil şəkildə əldə etmək üçün tələbələri motivasiya etməlidir. Müzakirə edilməsi nəzərdə tutulan problem qrup işinin vacibliyini əks etdirməlidir. Burada qrup işi deyərəkən hamının birgə fəaliyyəti deyil, hər bir qrup üzvünün problemi həll etmək üçün öz qarşısında duran vəzifəni məsuliyyətlə yerinə yetirməsi nəzərdə tutulur. Eyni zamanda problemlər real həyatla əlaqəli olmalıdır.

Xarici dil dərslərində bu metodun təbii zamanı tələbələr qeyri-fəal şəkildə informasiya qəbul etməyə nisbətən fəal şəkildə informasiya üzərində işləməklə, öyrəndikləri faktlar və əldə etdikləri biliklər arasında güclü əlaqə yaradırlar. Bunun sayəsində onların özünəinam hissi inkişaf edir. Bu prosesdə müəllim-tələbə, tələbə-tələbə əlaqəsini düzgün şəkildə quran müəllim dilöyrənənlərin öyrənmə motivasiyasını gücləndirməyə nail olur.

Bəzi hallarda dil müəllimləri tələbərə problemlərin həlli yollarını tapmaqda kömək edirlər. Lakin asan həll yollarını öyrəncilərə təqdim etməkdənsə, onların təşəbbüslərini dəstəkləmək lazımdır. Problemi həll edərkən arqumentlərdən yararlanmaq da əvəzsiz rola malikdir.

Problem əsaslı dil təlimi bəzi ənənəvi dərslər üsuluna uyğunlaşmış müəllimlər tərəfindən tənqid olunur. Belə müəllimlər problem əsaslı dil təliminin səmərəli metod olmasını təsdiqləsələr belə, onu istifadə etməyə çəkinirlər, çünki problem əsaslı dil təliminin uğurlu istifadəsi üçün çox iş görülməlidir. Bu isə ənənəvi dərslər sistemini dəstəkləyən müəllimlər üçün vaxt itkisi hesab olunur. Lakin qeyd olunmalıdır ki, bəzən tələbələr də ənənəvi metodları problem əsaslı dil təlimindən üstün tuturlar. Bu isə fərqli tələbə maraqları ilə bağlıdır. Hər bir metod hər bir auditoriyada uğur qazanmadığı kimi, hər bir tələbə tərəfindən də sevilə bilməz.

Ümumilikdə, xarici dil dərslərinin təşkilatı zamanı uğur qazanmaq istəyən dil müəllimləri dərslər planlaşdırılması zamanı problem əsaslı dil təliminin istifadəsini diqqət mərkəzində saxlamalı, tələbələrin bilik, yaş, psixoloji xüsusiyyətlərini, maraq və tələbatlarını nəzərə alaraq müvafiq addımlar atmalıdırlar.

İngilis dilinin tədrisində qarşıya çıxan bəzi çətinliklər

Açar sözlər: *analitik, sintetik, kəmiyyət\keyfiyyət tipologiyası, interferensiya*

1. İngilis və Azərbaycan dilləri həm mənsub olduğu dil ailəsi, həm də qrammatik quruluş baxımından bir birindən əsaslı surətdə fərqlənir. Fərq özünü onda göstərir ki, ingilis dilində bu və ya digər kateqoriyanın ifadə olunmasında əsas yük dilin sintaksis bölməsinin üzərinə düşür. Azərbaycan dilində isə qrammatik kateqoriyaların ifadə olunmasında morfoloji vasitələr mühüm rol oynayır. Qeyd edilən bu əsaslar fərqlərin nəticəsi olaraq biz, tədris prosesində ardıcıl olaraq spesifik səhvlərlə rastlaşırıq.

2. Hər iki dil arasında mövcud olan fərqlər özünü həm morfoloji, həm də sintaktik səviyyədə göstərir. Morfoloji səviyyədə qarşıya çıxan səhvlərin əsas səbəbi ondan irəli gəlir ki, ingilis dilində qrammatik kateqoriyalar əsasən analitik yolla, Azərbaycan dilində isə sintetik yolla öz ifadəsini tapır. Bu vəziyyət özünü daha çox feil kateqoriyalarında göstərir. İngilis dilində feil kateqoriyaları dörd yolla ifadə olunduğu halda (sintetik **speaks**; analitik - **is speaking**; daxili səsdəyişmə-**spoke** ;supletiv üsul – **went**), Azərbaycan dilində isə qrammatik kateqoriyalar əsasən sintetik yolla (**danışır, danışacaq**), nadir hallarda isə analitik üsuldan istifadə edilir (**yazmaqda idi**).Türk dillərində, o cümlədən Azərbaycan dilində qrammatik kateqoriyanın supletiv və daxili dəyişmə ilə ifadəsi yoxdur.

3. Tədris prosesində qarşıya çıxan çətinliklərin bir qrupu da hər iki dil arasında mövcud olan kəmiyyət və keyfiyyət fərqləri nəticəsində baş verir. Kəmiyyət fərqlərinə hər iki dildə mövcud olan zaman formalarını göstərmək olar. Hər iki dildə felin zaman formaları mövcuddur,lakin onların sayı eyni deyil (ingilis dilində 4+4+4, Azərbaycan dilində 2+1+2). Bir sıra hallarda isə biz keyfiyyət tipologiyası ilə rastlaşırıq. Bəzi qrammatik hadisələr bir dildə mövcuddur, digər dildə isə yoxdur. Bu baxımdan azərbaycanlı dil öyrənənlər üçün cerund, artikl və sözönlərini mənimsənilməsi çox çətinlik törədir. Belə hallarda bu cür qrammatik hadisələrin həmin dildə ifadə vasitələrindən çıxış etmək vacibdir.

4. Sintaksis bölməsinin tədrisində qarşıya çıxan əsas çətinlik özünü cümlə quruluşunda göstərir. Bu da təsadüfi deyil. Ona görə ki, türk dillərində, o cümlədən Azərbaycan dilində sadə nəqli cümlələr **mübtəda+tamamlıq+xəbər** formasında düzəldiyi halda, ingilis dilində bu sıralanma **mübtəda+xəbər+tamamlıq** şəklində baş verir. Burada interferensiya hadisəsi baş verir. Belə hallarda əsas istiqamət interferensiya hadi-səsinin baş vermə səbəblərinə qarşı yönəldilməlidir. Qarşıya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması bütün tədris boyu müəllimin diqqət mərkəzində olmalıdır. Tədris etdiyi aspektdən asılı olmayaraq hər bir müəllim qarşıya çıxan çətinliyin linqvistik əsasını ətraflı şəkildə nəzərə çatdırmalıdır.

İsayeva R.M.
ADU

Leksikanın tədrisinə dair

(fil.e.d., prof. B.B.İsmayilov, prof. Ç.O.Babaxanova, dos. R.M.İsayevanın ümumtəhsil məktəblərinin fransız dili dərslələri əsasında)

Açar sözlər: *semantik funksiya, vokabülər, morfoloji struktur, onomasioloji, semasioloji*

Leksikanın tədrisi ilə bağlı didaktik ədəbiyyat və tədqiqat əsərlərinin araşdırılması göstərir ki, didaktiklər kommunikativ yanaşmada tədrisə daxil edilən leksikanı, onun tədris üsullarlarını, çalışma növlərini müəyyənləşdirməyə çalışmışlar. Məsələn, J-P.Kük və İ.Grüka leksikanın tədrisi yollarından danışarkən göstərir ki, xarici dilləri aşılarkən sözlər ayrılıqda deyil, kontekst daxilində verilməlidir. (Cours de didactique du français langue étrangère et seconde, 2005, s.409). S.David də bu fikri dəstəkləyir və o hesab edir ki, leksika yalnız autentik materiallar əsasında dərsliyə daxil edilməlidir.

Haqqında danışılan dərsləklərə müəlliflər leksikanı məhz bu prinsip əsasında daxil etmişlər. Yəni, söz və sözbirləşmələri, eləcə də ifadələr mətn və ya dialoq daxilindən seçilmiş, onların digər leksik vahidlərlə əlaqəsi, nitqdə funksiyası da nəzərə alınmışdır. Seçilən söz və ifadələr dərsləklərdə «vokabülər və kommunikasiya» başlığı altında verilir və qruplaşdırılır.

«Vokabülər»in bu şəkildə qruplaşdırılması şagirdlərin həmin çərçivədə ünsiyyət qurmasına zəmanət verir, çünki onlar özlərinə lazım olan

sözləri seçmə, gündəlik fəaliyyətlərində onlardan istifadə etmə bacarığı qazanırlar. Bundan əlavə, kontekstullaşmış leksika semantik mənanın yerində işlətmək bacarığının yaradılmasına səbəb olur.

Dərslərin müşahidəsi göstərir ki, müəlliflər lesikanın tədrisində ən çox önəm verilən semasioloji və onomasioloji modellərdən istifadə etmişlər. Semasioloji modelə görə şagird sözün mənasını onun formasına görə fərqləndirir və kontekstdə işlənmə yerindən asılı olaraq onun mənasını anlayır. Onomasioloji model isə mənaya görə formanı seçməyi təklif edir.

J.P.Kük və İ.Grüka bu modelləri assosiativ, semantik və morfoloji yanaşma üsulları adlandırır. Birinci halda, şagird lazımi söz və ifadələri cümlənin və ya mətnin mənasına müvafiq seçir.

Morfoloji və semantik yanaşma dedikdə, şagirdlərin sözlərin morfoloji quruluşu və semantik mənası üzərində işləməsi nəzərdə tutulur.

Müəlliflər hər iki yanaşmalardan yararlanaraq dərslərə rəngarəng fəaliyyət növləri daxil etmişlər. Bu və ya digər çalışma növləri öyrənilən sözlərin nitqdə reallaşdırılmasına və leksik bazanın yaradılmasına xidmət edir.

İsayeva X.M.
ADU

Xarici dillərin tədrisi zamanı bədii mətnlərdən istifadə

Açar sözlər: *bədii mətn, adresat, adresant, xarici dil, informativlik*

Bədii əsərlər mətn növlərindən biri olub fərqli janrlara malikdir. Bədii əsər əsasında gedən kommunikasiyada baş adresant müəllif olsa da, əsər boyu oxucu – adresat müxtəlif adresantlardan informasiyalar qəbul edir. Müəllif oxucunu əsərdə təsvir etdiyi hadisələrin baş verdiyi məkana və zamana aparır, onu hadisələrin canlı müşayiətçisinə çevirir.

Hansı səviyyəyə aid olur olsun, dilin bütün vahidləri informativliyə malikdir və bu informativlik semantik səciyyə daşıyır. Cümlə sözlər əsasında formalaşır və bu sözlər necə gəldi sıralanmışdır. Sözləri qrammatik əlaqə vasitələri əlaqələndirir, onlar birləşmələrə qrammatik mənalar artıraraq nisbi bitmiş fikir yaratma imkanını reallaşdırır. [Abdullayev K., 2012, s.111-113].

Bədi əsərlər xarici dilin, onun quruluşunun və semantikasının öyrənilməsində əvəzsiz rol oynaya bilər. Nümunə əsasında bunu bir daha görə bilərik:

“Tanınmış kurator Jak Sonyer Böyük Qalereyanın tağlı arkasının altından yırgalana-yırgalana keçib ilk gözünə dəyən rəsmə, Karavaconun tablosuna tərəf getdi. İki əli ilə qızılı çərçivədən yapışıb özünə tərəf çəkdi. Şədevr divardan qopdu və yetmiş yaşlı qoca Sonyerin üstünə aşdı [Den Braun., 2013, s.7].

Yuxarıda verilmiş nümunədə birinci söz və ya komponent “tanınmış” feili sifətdir. Azərbaycan dilində bu feili sifətin “kurator” ismindən əvvəl gəlməsi, iki sözün yanaşma əlaqəsi onların ayrılıqdakı semantikasını genişləndirir: *tanınmış kurator*. Söhbət adı kuratordan deyil, “tanınmış kurator”dan gedir. Oxucu “kurator” sözünün mənasını bilirsə, “tanınmış kurator” birləşməsinə daha düzgün dərk edir. “Jak Sonyer” antroponimik birləşmədir, ad və soyadı ifadə edir. Fransız onomastik sistemi ilə tanışlıq və bilgi olduqda oxucu Jak Sonyerin fransız olması, kişi cinsinə mənsubluğu haqqında informasiyanı tamladır. “Böyük Qalereya” da onomastik vahiddir, qapalı məkanı bildirir. Qalereya sərgi zalı, muzey zalı ola bildiyi kimi, pal-paltar və s. satışı yeri, eləcə də başqa məqsədli məkan da ola bilər. Cümləni təşkil edən sözlər oxunduqca, sanki adresatın aldığı informasiya da təmizlənir, arıtlanır, dəqiqləşir, konkretləşir. İngilis dilində xəbər bilavasitə mübtədan sonra gəldiyindən əsas informasiya tez formalaşır, onun müxtəlif xətlər üzrə genişlənməsi davam edir. Azərbaycan dilində genişlənmə gedir və sonda bitmiş fikir hasil olur, nöqtələnir.

İsgəndərova A.R.

GDU

İlkin mətnin qavrayanın şüurunda bərpası problemi

Açar sözlər: *diskurs, mətn, mətnin bərpası, tərcümə prosesi*

Xarici dilin öyrənilməsində əsas problem söz və ifadələrin arxasında duran dünyanın mənzərəsinin qavrayanın şüurunda, konseptosferində adekvat bərpasıdır. Bu zaman leksik və qrammatik vasitələr diskursun realizə vasitələri qismində çıxış edir.

Diskursun qrammatik komponentləri onun dil səviyyəsində təhlilini aparmağa imkan verən mətn hüdudlarında nəzərdən keçirilir. Mətn ən sa-

dələşdirilmiş şəkildə forma-məzmun vəhdəti kimi götürülür. Bunu təsdiq etmək üçün mütəxəssislər deformasiyaya uğramış mətnin bərpası prosesinə dil forma modelinin təsirinin böyük olması fikrini irəli sürürlər. Bu halda artıq mövcud mətnin deformasiyadan sonra dağılmış forması bərpa-ya can atır.

Bir konseptosferdə formalaşmış konsept dil vasitələrinin köməkliliyi ilə diskursda realizə olunur və adresat tərəfindən qəbul edilərək şifri açılır və onun şüurundakı konseptlərlə müqayisə olunaraq müəyyən dolğunluqla canlanır. Bu tezisi eyni bir dilin daşıyıcılarının konseptləri və konseptosferləri vasitəsilə şərh etmək xeyli çətinidir. Amma tərcümə materiallarına müraciət etdikdə bunu daha bariz görmək və şərh etmək mümkün olur, çünki onlar başqa dildə çatdırıldıqda formal deyil, funksional müvafiqlik tələb edir.

Tərcümə əsərləri tədqiq olunanda ilkin və tərcümə dilində onun əsasında yeni yaradılmış əsərlər birinci növbədə, dil səviyyəsində qarşılaşdırılır, müqayisə olunur. Təhlil zamanı tədqiqatçılar şüurda gedən psixi aktları nəzərə almır. Halbuki, orijinalın fikri başqa dildə elə ifadə olunmalıdır ki, o, oxucuya tam dolğunluğu, aydınlığı və təsirliliyində çatmış olsun.

Tərcümə prosesi şərti olaraq iki mərhələyə bölünür: 1) tərcüməçi tərcümə edilən materialı anlamalı, başa düşməli, təhlil etməli, dəyərləndirməlidir; 2) tərcümə etmək üçün tərcümə dilində müvafiq ifadə vasitələri tapılmalıdır.

Leksik-qrammatik vahidlərin qəbul edən dildə bərpası tərcüməçinin əsasən səriştəliliyindən asılıdır. Lakin tərcüməçinin yalnız leksika və qrammatikanı bilməsi mədəniyyətlərarası ünsiyyəti təmin edə bilməz, bu və ya digər dil vahidləri və onların birləşmələrinin işlədilmə şəraitini bilmək vacibdir. Yəni qrammatikanın özündən başqa tərcüməçi «situativ qrammatika»nı da («diskursiv qrammatika»nı) mənimsəməlidir.

Dərk etmə mərhələsində yazılı xarici mətni təhlil edəndə adresat bilavasitə qrafik mətn hüdudlarından kənara çıxır, onun şüuruna (konseptosferinə) təsir etməmiş predmetli, sosiomədəni, situativ amilləri cəlb edir. Mətnə belə yanaşma diskurs mövqeyindən mümkündür.

İngilis dilinin tədrisində yazı bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması yolları

Açar sözlər: *şifahi nitq, yazılı nitq, yazı vərdişləri*

Dilin bütün aspektləri bir-biri ilə üzvi surətdə bağlıdır və biri digərini tamamlayan aspektlərdir. Yazını oxudan, oxunu şifahi nitqdən ayrı görmək olmaz. Yazı bunların içərisində vaciblik təşkil edir, çünki o xarici dil öyrətməyin təməlini qoyur. Bir bacarıq kimi yazı xarici dil təlimində böyük praktik əhəmiyyətə malikdir. Bu, hərflərin, səslərin mənimsənilməsinə, sözlərin, qrammatikanın öyrənilməsinə kömək edir, tələffüz, danışmaq və oxu bacarıq və vərdişlərini inkişaf etdirir. Xarici dil təlimində yazı bacarıq və vərdişlərini şagirdlərə aşılamaq müəllimdən xüsusi məharət tələb edir və eyni zamanda müəllimin üzərinə məsuliyyətli vəzifələr düşür. Belə ki, yazmaq üçün onlardan özgə hərfləri texniki cəhətdən düzgün ifadə etmək, düzgün orfoqrafiya vərdişləri əldə etmək və öz fikrini yazılı şəkildə düzgün və dolğun ifadə etmək tələb olunur.

Şagirdlərdə düzgün yazı vərdişləri yaratmaq üçün müəllim eyni zamanda əlifba öyrədilən zaman yeri gəldikcə, ana dili ilə müqayisə aparmaq, yazının oxu və şifahi nitq ilə yaxın əlaqəsi və hətta yazı zamanı lövhədən, cədvəl, sxem və s. əyani vasitələrdən geniş istifadə məsələlərinə də xüsusi fikir verməlidir. Şagirdlərə hərflərin yazılışının öyrədilməsində tələsikliyə yol vermək olmaz, bunu tədricən etmək lazımdır. Bunun üçün şagirdlər əvvəl hərflərin yazılışını hüsnxət qaydası ilə, sonra isə çap işarələri ilə öyrəndikdə onlar orfoqrafiyanı mükəmməl mənimsəyirlər. Xarici dilin orfoqrafiyası sahəsində ilk vərdişlər şagirdlərə III-VI sinifdən verilir: Şifahi surətdə öyrəndikləri materialı orfoqrafik cəhətdən düzgün yazmaq bacarığı, bilikləri daha da zənginləşdirilir. Şagirdlərdən məktub yazmaq və öz fikirlərini bəsit də olsa, yazılı surətdə ifadə edə bilmək tələb olunur. Belə halda, şagird bu və ya digər sözü düzgün yazıb-yazmadığını yoxlamaq üçün lüğətdən istifadə edə bilər. Belə olduqda şagirdlər əsas diqqəti yazılı nitqin məzmununa yönəlmiş olurlar.

Yazı mürəkkəb bacarıqdır. Yazı zamanı müəllim şagirdlərə əlifbada olan hərflərin yazılması vərdişini, nitq səslərinin onları ifadə edən hərf və

hərflər birləşmələri ilə əvəz olunması, sözlərin söz birləşmələrinin və cümlələrin düzgün yazılması və s. hərflərə görə deyilə bilməsi, hətta fikri ifadə etməyə, danışığa yönəldilmiş çalışmaların icra vərdişlərinin formalaşdırılmasına xüsusi diqqət yetirilməlidir.

Ismailova D.A.
AUL

The Implication of Authenticity in Communicative English Language Teaching

Key words: *authenticity, communicative, cultural appropriacy, innovation*

Communicative methodology has displayed an increasing tendency to use authentic materials in relation to listening and reading skills. With communicative language teaching has come pressure to use authentic materials, in other words materials which have not been designed especially for language learners and which therefore do not have contrived or simplified language. The argument is quite simply that if the goal of teaching is to equip students to deal with the authentic language of the real world, they should be given opportunities to cope with this in the classroom.

Particular attention has been paid in recent years to the cultural appropriacy of the communicative approach, as its goals and procedures have been imported into non-western cultures. "Cultural appropriacy" is a term which is relevant to schools and the wider society which forms their context. An education culture of teacher-centred students' groups with a focus on the transmission of knowledge will have been influenced in part by wider cultural notions of the teacher's authority as a leader.

Studies of innovation suggest that it is rarely successful unless a set of factors have been carefully addressed: for example, the degree of comparability between the existing teaching philosophy and the innovation: teachers' perceptions of its relevance to students' needs; the availability of resources for the innovation; the extent of agreement between the classroom procedures of the new approach and the existing way in which teachers classroom activities, and the relative advantages, and the relative advantages of the innovation.

All these factors will influence the extent to which a communicative approach is adopted by teachers and the ways in which it is adjusted.

Communicative language teaching sets out to involve learners in purposeful tasks are embedded in meaningful contexts and which reflect and rehearse language as it is authentically in the world outside the classroom. It holds many attractions, not only to those teachers and learners who are preparing for immediate need in using English but also for a wider population of teachers and learners who are motivated by realistic language practice, by the personalization of learning, face-to-face encounters in the classroom, and by using their prior knowledge and heuristic skills to approach a wide range of texts and tasks.

Kərimova K.H.

ADU

Şifahi nitqin inkişafında dialoqların rolu

Açar sözlər: *dialog, şifahi nitq, dil vərdişləri, informasiya mübadiləsi, özünükəşf*

Dialog sözünün mənşəyi yunan dilində “dialogos” sözündən götürülmüş və iki kökdən formalaşmışdır: “dia” fransızca “à travers” (“arasından”, “içərisindən”) sözünə, “logos” isə fransızca “mot, parole” (söz, nitq) sözünə uyğundur. Bütövlükdə “le sens de la parole” “sözün və ya nitqin mənası” anlayışına uyğun gələn dialoqu daha çox XVI əsrdən işlətməyə başlamışlar. Ən çox İtaliyada və Avropanın digər ərazilərində yazıçı və filosoflar tərəfindən işlədilən dialoqlar məhz XVI əsrdə özünün “qızıl əsrini” (le siècle d’or) yaşamışdır. (dSPACE.univ-biskra.dz-8080:/jspui/bitstream/1234567)

Dialoqlar yazılı və şifahi olmasına görə iki yerə bölünürlər. Elə bir yazılı hekayə düşünmək olmaz ki, o dialoqsuz olsun. Hekayələrin personajları nitqlərini hərəkətlə müşayət edirlər və onların dialoqları hekayələrin canlı nəbzidir. (Claude Peyroutet, 1998, 22-25)

Dialoqlar dil öyrənmədə şifahi fəaliyyət növlərindən biri olmaqla tələbənin şüurlu dil vərdişlərinin kəşfinə kömək edir.

O, deyilən və deyilməyənlərin axtarışına yönəlmiş düşüncənin ifadəsi və fikir mübadiləsidir. O, tələbəyə düşünmə, anlama və yadda saxlama imkanlarını inkişaf etdirməyə şərait yaradır.

Dialoq canlı ünsiyyət, verbal və qeyri-verbal vasitələrdən istifadə etməklə özünü tərəf müqabilinə və ya dinləyicilərinə ifadə edə bilməkdir. Kommunikativ yanaşmada dialoqların qurulması ikili, üçlü və daha çox tərkibli qrup fəaliyyətlərində ən vacib sürətli dil öyrənmə çalışmaları hesab edilir.

Tələbələr müxtəlif mövzulu dialoqları qurarkən, ilk növbədə, öz şəxsiyyətlərini ifadə edirlər, çünki danışan şəxsin seçdiyi söz və ifadələr onun özünükəşfinə şərait yaradır. Eyni zamanda onun verdiyi suallar tərəf müqabili haqda informasiyalar əldə etməyə imkan verir. Qeyd etmək lazımdır ki, nitq prosesində danışanlar dil səviyyəsini özlərinə uyğunlaşdırırlar.

Dialoq quran zaman tələbələr ismə, yoxsa feilə daha çox üstünlük verməlidirlər? Təbii ki, feilə. Çünki biz nitqimizdəki hazır nitq etiketləri ilə yanaşı, cümlələr qurmağa çalışırıq və bu zaman cümlə strukturunu düzgün formalaşdırmaq üçün biz daha çox feillər sərbəst nitqə hakim olmaq üçün cümlənin xəbər mərkəzi olmaqla dialoqların əsas informasiya yükünün daşıyıcılarıdır. (Christine Tagliante, 2001, 106-109)

Dialoqlar tələbələr üçün yalnız informasiya mübadiləsi deyil, həm də ideyalar paylaşımıdır. Dialoqlarda danışanlar fikirlərini, arqumentlərini paylaşmaqla özlərinin xarakterlərini, sosial ortamlarını, hisslərini, sərbəst düşüncələrini, əlaqələrini nümayiş etdirmək və qarşılaşdırma bilmək imkanlarına malikdirlər.

Dialoqlar xarici dil tədrisinin bütün mərhələlərində rast gəlinən və vacib sayılan nitq fəaliyyəti olmaqla dərslərin ayrılmaz hissəsini təşkil edir.

Mammadova G.A.

AUL

The Role of Open American National Corpus in Teaching English as a Second Language

Key words: *American National Corpus, British National Corpus, corpus linguistic, role of Open American National Corpus in teaching of English*

Linguistics became much more dependent on text corpora over last ten decades. Different scholars defined corpus in their own ways. A 'corpus' is a large collection or database of machine-readable texts involving natural

discourse in diverse contexts [Bernardini, 2000]. For English, the biggest true corporas are the British National Corpus and Open American National Corpus. The Open American National Corpus is a massive digital collection of American English, including texts of all genres produced from 1990 up to the current days. All data is open and unrestricted for the public use. The aim of the thesis is to enlighten some issues of the corpus-based approach to language education, especially role of Open American National Corpus, as it carries great prominence since 1980s. Although corpus linguistics is a pretty young field of linguistic, its use in teaching process has received growing attention. What verb does 'negotiation' collocate with? Do we “make” or “conduct” a “negotiation”? In fact, in methodology of English language teaching, we traditionally use indirect corpus method, let it be dictionaries or course books. What about using direct corpus approach in teaching? Should we use it? If yes, why? Mainly dictionaries don't satisfy teachers and students with collocating words. Corpus data suggest that individuals often do not use language as specified in grammar books and that word meanings vary across contexts and users [Biber and Reppen, 2002]. A key pedagogical approach for using corpora in language teaching and learning is ‘data-driven learning’ (DDL), which emerged in the mid-1980s. DDL was defined as ‘the use in the classroom of computer generated concordances to get students to explore the regularities of patterning in the target language, and the development of activities and exercises based on concordance output [Johns and King, 1991]. The founding of the biennial Teaching and Language Corpora conference series in 1994 gave a rise to a high quality English lessons all over the world.

Məmmədova Ş.A.
ADU

Tədris prosesində ekzistensial cümlələrin struktur xüsusiyyətlərinin izahı

Açar sözlər: *lokalizator, mövcudluq, kontaminasiya, təyin, mübtəda*

Ekzistensial cümlələr əsasən üç komponentdən ibarət olur: mövcud olan əşya; mövcudluq ifadə edən fel; əşyanın mövcud olduğu məkan (lokalizator). *There were blossoms on the apple-trees.* Lakin elə hallar

olur ki, lokalizatorun işlənməsinə ehtiyac hiss olunmur". *There was a cat*", said the girl. Belə hallarda lokalizator anlayışı danışan və dinləyənin fon bilikləri və konkret nitq situasiya ilə reallaşır.

Ekzistensial cümlələr digər variantlarda da işlədilir: 1) *There is a man sitting by the fire*. 2) *There was a cry heard*. Feili sifətlər (PI, PII) təyin funksiyasında yox, ikinci dərəcəli predikat rolunda çıxış edir .

Ekzistensial cümlələr mürəkkəbləşmiş formada da işlənir: *There were tables on them from all the hotels where they had spent nights* (Onların üzərində gecəni keçirdikləri mehmanxanadan olan yarıqlar var idi). Ekzistensial cümlələrdə işlənən mübtəda haqqında verilən informasiya aydın olmadığı üçün təyin budaq cümləsinin işlənməsinə zərurət yaranır. Beləliklə, kontaminasiya hadisəsi baş verir. Kontaminasiya nəticəsində iki və daha artıq dil vahidləri qarşılıqlı şəkildə bir-birinə nüfuz edir və bunun nəticəsi olaraq öz ilkin mənasını saxlamaqla monopredikativ konstruksiyaya çevrilir. Deməli, struktur baxımdan ingilis dilində ekzistensial cümlələr sadə və mürəkkəbləşmiş formalarda işlədilir.

İngilis dilində ekzistensial cümlələrdə işlədilən mübtəda da öz müxtəlifliyi ilə diqqəti cəlb edir. Mübtəda yalnız isim və əvəzliklə yox, eyni zamanda gerund və feli isimlə də ifadə oluna bilər: *There is going to be a moon tonight; There were small clearings around the villages*.

İngilis dilində ekzistensial cümlələrin digər bir növünü də yer zərfliyi ilə başlayan cümlələr təşkil edir. *At the window table were two girls*. Bu qəbildən olan cümlələr zərfliliklə başlayan ekzistensial cümlələr hesab edilir. (Existential sentences with initial adjuncts). İlk baxışdan belə düşünmək olar ki, göstərilən cümlə tiplərində inversiya hadisəsi baş verir. Lakin məntədaxili təhlil göstərir ki, belə cümlələrdə inversiyadan söhbət gedə bilməz. İstənilən sıra dəyişikliyi mətnin mənasının pozulmasına gətirib çıxarır.

Öz quruluşuna görə ingilis dilində ekzistensial cümlələr Azərbaycan dilindəki ekzistensial cümlələrdən əsaslı surətdə fərqləndiyi üçün tədrisin bütün mərhələlərində mövcud fərqlərə diqqət yetirmək lazımdır.

Orta və ali məktələrdə fransız dilinin tədrisinin vəziyyəti

Açar sözlər: *integrasiya, standart, təlim, aktual məsələ, kurs*

Bu gün Universitetdə müasir standartlara cavab verən dil mərkəzləri sırasında fransız dili mərkəzləri də tələbə və müəllimlərin ixtiyarındadır və bu da təhsilin səviyyəsinin yüksəlməsinə geniş imkanlar yaradır. ADU-nun Fransız dili fakültəsinin məzunları bu gün Fransa, Belçika, Rumıniya və s. ölkələrin aparıcı Universitetlərində təhsillərini davam etdirməkdədirlər. Bu tələbələrdən təhsillərini başa vurub doğma Universitetdə müəllim kimi fəaliyyət göstərənlər də kifayət qədərdir.

Bundan əlavə Universitetdə AUF (Fransız dilli Universitetlər Assosiasiyası) mərkəzinin də fəaliyyəti danılmazdır. Bu mərkəzin köməyi ilə fransız dili müəllimləri üçün il ərzində bir neçə dəfə olmaqla xarici ölkələrdən dəvət olunmuş müəllimlərin iştirakı ilə fransız dili təlimləri təşkil olunur, fakültə müəllimləri müxtəlif ölkələrdə keçirilən təlimlərə və ya təkmilləşmə kurslarına qatılırlar. Bu ənənə nəinki müəllimlərə şamil edilmiş, hətta tələbələr də Fransız dilli ölkələrdə 3 və ya 6 aylıq kurslarda təcürüb keçib və ya dinləyici kimi dərslərdə iştirak ediblər.

Hazırda ölkədə ingilis dilinə olan maraq və valideynlərin orta məktəblərdə uşaqların xarici dil kimi, ingilis dilində tədrisinə üstünlük verməsi heç də xoşa gələn hal deyil. Bu məsələ, məktəb və Təhsil Nazirliyi tərəfindən xarici dillərə qarşı olan ögey münasibətin nümunəsi və qarşıda duran ən aktual problemlərdən biridir. Əgər bununla bağlı vaxtında lazımı tədbir görülməzsə, gələcəkdə fransız dilinin tədrisində problemlər yaranar və bu da dilin unudulmasına gətirib çıxara bilər. Bunun üçün də orta və ali məktəblərdə xarici dillərin tədrisinin hansı vəziyyətdə olması daim diqqət mərkəzində olmalı və vaxtında lazımı tədbirlər görülməlidir.

Digər bir aktual məsələ, fransız dilinə ayrılmış saatların getdikcə azalmasıdır. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi ildən-ilə orta və ali məktəblərdə Fransız dili dərslərinə ayrılan saatları azaltmaqdadır. ADU-nun Fransız dili fakültəsində bu özünü qabarıq şəkildə göstərməkdədir. Bundan öncəki illərin dərslər saatı ilə müqayisədə dil dərslərinin saatı üç dəfə azalmışdır ki, bu da tələbələrin fransız dili ixtisasına yiyələnməsinə

mənfi təsir göstərir, onların bilik səviyyəsinin ildən- ilə aşağı düşməsinə səbəb olaraq, tələbələr arasında müəyyən narazılıq doğurur.

Ümid edirik ki, gələcəkdə ali və orta məktəblərdə fransız dilinin təkmilləşməsi sahəsində ciddi əməli tədbirlər görülməyə və bu istiqamətdə ali və orta ixtisas məktəblərində çalışan müəllimlərin də təşəbbüsü nəzərə alınacaq.

Mirzəyeva R.B.

ADU

Müasir ingilis dilində suffikslər vasitəsi ilə düzələn müərrəd isimlərin tədrisinə dair

Açar sözlər: *lüğət tərkibi, affiks, suffiks, müərrəd*

Hər bir dil özünün lüğət tərkibinə, qrammatik quruluşuna və səs-lər sisteminə malikdir. Dilin lüğət tərkibi daim inkişaf edərək zənginləşir. Lüğət tərkibinin zənginləşməsində müxtəlif üsullardan istifadə edilir. Affiks-sal törəmələr sözyaratma prosesinin ən geniş yayılmış üsulu olub sözlərə düzəltmə affikslərin (şəkilçilərin) artırılması yolu ilə yaranır. Affiks-sal törəmələrin tədrisi zamanı tələbələrin nəzərinə çatdırmaq lazımdır ki, affiks-lar öz funksiyasına görə sözdüzəldici və sözdəyişdirici olurlar. Tələbələrə izah edilməlidir ki, sözdüzəldici funksiyasında həm prefiks, həm də suf-fikslər iştirak edə bilər. Sözdəyişdirici funksiyasında isə yalnız suffikslər iştirak edir. İngilis dili tarixində daima əsas sözyaratma metodu olan affik-sal törəmələr hal-hazırda da müasir ingilis dilində öz məhsuldarlığını qo-ruyub saxlayaraq dilin lüğət tərkibinin böyük hissəsini təşkil edir. Akade-mik V.V.Vinoqradov affikslər haqqında belə bir fikir irəli sürürki, bu və ya digər nitq hissəsini yaratmış affiks qoşulduğu sözdən ayrılmaq imkanı-na malikdir. Bu fikrə istinadən qeyd etmək lazımdır ki, müasir Azərbay-can dilində olduğu kimi ingilis dilində də affiks qoşulduğu sözdən ayrıla bilər və asanlıqla dildə işlənən affiks vasitəsi ilə yaranmış sözləri seçmək olur.

Müasir ingilis dilində bir çox affikslərə rast gəlmək olar ki, onların bir qismi ingilis dilinin öz hesabına yaranmış, bir qismi isə başqa dillərdən alınmış affikslərdir.

Affiksasiya - suffiksasiya və prefiksasiya dan ibarətdir. Suffiksasiya daha çox isim və sifətlərə, prefiksasiya isə fellərə aiddir. Elə buna görə də isim düzəldən prefikslər sayca olduqca azdır. V.L.Kauşanskaya müasir ingilis dilində aşağıdakı suffikslərin məhsuldar olduğunu göstərir; -er – reader, teacher, painter, -ist - telegraphist, dramatist, -ess -heiress, hostess, actress, -ism - socialism, imperialism, -ness - carelessness, madness, blackness.

Qeyri-məhsuldar suffikslər sırasında isə: "-hood, -dom, -ship, -ment, -ance, -ence, -ty, -ity " var.

Yuxarıda gördüyümüz kimi isim düzəldən məhsuldar suffikslər arasında "-ist, -ism, -ness" məhz mücərrəd isim düzəldən suffikslərdir. Mücərrəd isimlərin suffikslərlə yaradılması yollarını araşdırarkən belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, "-ness" və "-ity" şəkilçiləri vasitəsilə canlı və cansız varlıqlara məxsus əlamət, keyfiyyət, vəziyyət, şərait mənası ifadə edən isimlər yaradır. "-ism" şəkilçisi vasitəsilə isə müxtəlif siyasi, ictimai, elmi, fəlsəfi cərəyanları adlandırmaq üçün mücərrəd isimlər yaradır."

Mirzəyeva Ş.Ş.

ADU

Alman dilinin ilkin tədrisində kommunikativ yönümlü monoloji nitq

Açar sözlər: *monoloji nitq, rəbitəli nitq, lüğət ehtiyatı*

Nitq inkişafı, uşağın lüğət ehtiyatının genişləndirilməsi və dəqiqləşdirilməsi, mənimsədiyi lüğətdən şagirdin məharətlə istifadə edə bilməsi, öz fikirlərini ayrı-ayrı cümlələrdə və əlaqəli şəkildə doğru ifadə etməyi öyrənməsi, bir sözlə, insanlarla əlaqə saxlamaq üçün nitqdən yerli yerində istifadə edə bilməsi deməkdir. Əlbəttə ki, müəllim bu vərdişlərin şagirdlərə düzgün aşılmasını üzərində yorulmadan, inadla və sisteməlik sürətlə işləməlidir. Uşaqlar hələ ibtidai məktəbdə izahlı qiraət dərslərində öz lüğət ehtiyatlarını yeni sözlərlə zənginləşdirir, tədrisən düzgün tələffüz və düzgün yazı vərdişlərinə malik olmağa başlayır, oxunmuş parçaya aid suallara dəqiq və aydın cavab verməyi öyrənir, mətni təhlil etməklə nağıl etmək vərdişlərinə yiyələnirlər. Şifahi və yazılı nitq bir-birilə möhkəm qarşılıqlı əlaqədədir. Yazılı nitqin gözəlliyi, mükəmməlliyi, şifahi nitqin gözəlliyindən, mükəmməlliyindən çox asılıdır. Buna görə şagirdlərin yazılı nitqini daha yaxşı inkişaf etdirmək üçün, onların şifahi nitqinə xüsusi diqqət ye-

tirmək lazımdır. Şagirdlərin nitqinin dəqiq, düzgün, ifadəli və obrazlı olması onların belə bir qabiliyyətə yiyələnməsi ancaq müəllimin bu sahədə apardığı sistemə və inadlı işdən əvvəl, uşaqların yaxşı dərk etməsindən aslıdır. Bunun üçün də əşya və hadisənin xarakterik əlamətləri onlar tərəfindən şüurlu dərk edilməli, bu haqda özlərinin fikir və həyəcanlarını ifadə etmək üçün işlətdikləri söz və ifadələr düzgün, əsaslı, möhkəm, parlaq olmaqla bərabər, bilavasitə onların şəxsi müşahidəsindən doğmalı, başqa sözlə desək, öz təfəkkürlərinin təzahürü olmalıdır. Monoloji rəbitəli nitqin şəkli üzrə nəqləmə yolu ilə inkişaf etdirilməsi zamanı aparılan iş yaş səviyyəsindən asılı olaraq fərqlənir. Yuxarı siniflərdə şəkli üzrə nəqləmədə yalnız şəkildə görünənlər haqqında deyil, şəklin oyatdığı hisslər, yada saldıdığı mövzular, şəkildəki vəziyyətdən əvvəl və sonra ola biləcək hadisələr barədə danışmaq da tələb olunur. Belə hallarda şagirdlərin monoloji nitqi daha çox inkişaf edir, onlar nitq prosesində daha çox leksik vasitədən istifadə edirlər. Monoloji rəbitəli nitqin verilmiş plan əsasında aparılması da ayrıca bir növ təşkil edir. Bu halda monoloq plana əsasən ardıcıl qurulur.

Mürşüdoğ Y.M.

ADU

Xarici dillərin tədrisində aldadıcı ifadələrin yaratdığı problemlər

Açar sözlər: *aldadıcı ifadələr, tərcümə, forma*

“Aldadıcı ifadələr” termini altında əsasən, alman dilində mövcud olan “Die falschen Freunde des Übersetzters”, ingilis dilində “Translator’s false friend” və rus dilində “ложные друзья переводчика» terminləri nəzərdə tutulur. Bu terminlərin hər üç dildə qarşılığı olduğu halda, Azərbaycan dilində bu ifadənin tam qarşılığı yoxdur. Ona görə də şərti olaraq burada “aldadıcı ifadələr” terminindən istifadə olunur. “Aldadıcı ifadələr” (sözlər) nə deməkdir? Yəni sözün (ifadənin) ilkin (birbaşa) olan mənası deyil, onun “gözəgörünməyən” tərəfidir. Sözləri (ifadələri) kalka kimi vermək heç də verilən fikri ifadə edə bilməz. Tərcümə sanki tərcüməçinin, yazıcının əsas fikrindən uzaqlaşmamaq şərtilə, öz ana dilində onun daxili qaydalarına uyğun yaratdığı “ikinci” bir əsərdir. İndiyə qədər “Aldadıcı ifadələr” adı altında tədqiq olunan variantlar tək-tək sözlərdən ibarət olmuşdur. Lakin bu məqalədə tək-tək sözlər deyil, bütöv ifadələr nəzərdə tutulur və onlar müxtəlif dillərin materialı əsasında tədqiq edilir.

Atalar sözləri və məsəllər kimi bu birləşmələr tamam başqa cür səslənir. Məsələn, **den Aal beim Schwanze fassen** – İlanbalığının quyru-ğundan tutmaq. İlkin mənada işlənə bilər. lakin bu ifadə artıq “aldadıcı ifadə” kimi deyil, atalar sözü, məsəl formasında işlənmiş olur. Yəni, “**İşə uğursuz başlamaq, yaxud, İşə lazımı tərəfdən başlamamaq**” anlamında verilə bilər. “**Wer den Aal hält beim Schwanz, dem bleibt er weder halb noch ganz**” ifadəsinin tərcüməsi belə səslənə bilər-**İşə düzgün başlamayan, heç nə əldə edə bilməz**. Əgər bu ifadələrin atalar sözü və məsəl kimi qarşılığı yoxdursa, bu zaman onlar daha çox “aldadıcı ifadələr” formasında işlənir.

Həmin ifadənin ingilis dilində olan qarşılığını nəzərdən keçirsək bu ifadələrin mənasının üst-üstə düşdüyünün şahidi olarıq: **he is (as) slippery as an eel-** artıq aldadıcı ifadə mənasında işlənir ki, bu da yenə “**O, çox hiyləgərdir, ona inanmaq olmaz**”mənasını verir. İlkin mənasında **slippery** sözü də ingilis dilində sürüşkən mənasında işlənir: **slippery road**-sürüşkən yol. **The rocks were steep and slippery** - qayalar sərt və sürüşkən idi. Lakin ifadə tərkibində o da mənasını dəyişir.

Yaxud ingilis dilində “**that’s your baby(o.funeral)**” ifadəsini nəzərdən keçirsək, ilkin mənası aydındır, lakin ikinci-aldadıcı mənası “**Bu Sizin öz probleminizdir**” deməkdir. Əlbəttə ki, bu ifadə birinci mənada da tərcümə oluna bilər, lakin bu zaman başqa məna kəsb edir. Bu ifadənin ikinci – “aldadıcı” mənası isə tamam başqadır.

Bu cür misallar hər üç dildə yüzlərlədir. Bir tezis həcmində, əlbəttə ki, bunları vermək mümkün deyil.

Mürşüdova R.M.

ADU

Fransız dili dərslərində yazılı ifadənin tədrisində qarşıya çıxan problemlər

Açar sözlər: *kommunikativ yanaşma, fikrin yazılı ifadəsi, leksik çalışmaları, dil strukturu*

Azərbaycan Respublikası təhsil sahəsindəki müasir islahatları, göstərdiyi diqqət və qayğı bu sahədə çalışan müəllim və mütəxəssislərin məsuliyyətini ikiqat artırır. Onlar daim təhsillə bağlı yenilikləri izləyir, qarşıya çıxan problemlərin vaxtında aradan qaldırılmasına çalışırlar.

Xarici dillərin tədrisi globallaşan dünyada önəmli yer tutur. Xarici dil müəllimlərinin ən ümdə vəzifəsi əmək bazarına hərtərəfli, dərin biliklərə yiyələnmiş, bacarıqlı, qarşılaşdığı çətinlikləri vaxtında aradan qaldıra bilən gənclər formalaşdırmaqdır.

Təxminən 20-30 il bundan əvvəl fransız dili ixtisası üzrə universitetimizə qəbul olunan tələbələrin təqribən 80%-i dil üzrə müəyyən leksik bazaya və dil bacarıqlarına malik olurdular.

Hal-hazırda fransız dili ixtisası üzrə təhsil alan tələbələrin böyük əksəriyyəti ingilisdilli kontingent olduğundan müəyyən çətinliklər meydana çıxır. Universitetimizin bakalavriat pilləsində fransız dilinin tədrisi CLE İNERNATIONAL nəşrinin çapı olan "Campus" 1, 2, 3 dərslisi vasitəsi ilə həyata keçirilir. Kommunikativ yanaşmaya əsaslanan bu dərs vəsaiti tələbələrin dörd bacarığını inkişaf etdirir: şifahi və yazılı ifadə, şifahi və yazılı anlama.

Tələbələrin ən zəif nöqtəsi olan yazılı ifadə ilə bağlı fikirlərimizi bölüşmək istərdik. Dərslinin bütün səviyyələrində müxtəlif məzmunlu yazı mövzuları tələbələrə təqdim edilir. Birinci kursda təhsil alan tələbələrlə bu tipli çalışmaların yerinə yetirilməsində aşağıdakı çətinliklər meydana çıxır:

- mövzunun açılması;
- planlı şəkildə təqdim edilməsi;
- düzgün metalingvistik dildə yazılı mətn qurulması.

Bütün bunlar tələbələrdə düzgün yazılı ünsiyyətə girmək bacarığının zəif olduğu, öyrəndiyi xarici dilin qrammatik strukturuna sahib olmaları, baza dili olan digər xarici dilə, ana dillərinin hazırda öyrəndikləri dilə təsiri, hələ konkret dil üslubları ilə işləyə bilməmələri, mövzuya dair leksik bazalarının azlığı ilə izah olunur. Yazılı ifadənin inkişaf etdirilməsi üçün aşağıdakı təklifləri tövsiyə edərdik.

1. Tələbələr mövzulara dair yeni sözləri, əhatə dairəsində, birləşə bilmək imkanları nəzərə alınmaqla öyrənməlidirlər.

2. Fransız dilinin ana dilimizdən fərqli qrammatik struktura malik olmasını onlara aşılamaq məqsədilə sabit modellər üzərində təkrar çalışmalar işləməlidirlər.

3. Yazılı üsluba xas olan sintaktik qanunauyğunluqların, feil zamanlarının, əlaqə sözlərinin və digər vasitələrin öyrənilməsi üçün müxtəlif məzmunlu yazılı nümunələrlə tanış olmalıdırlar.

Yuxarıda təqdim olunan təklifləri nəzərə alsaq, tələbələrin yazılı ifadə bacarıqlarının inkişafına nail olacağımıza inanırıq.

Dil fakültələrinin aşağı kurs tələbələrinə ingilis dilin tədrisində sorğu əsaslı yanaşmanın tətbiqi

Açar sözlər: *sorğu, sorğu əsaslı təlim, kəşfyönümlü sorğu, məlumatyönümlü sorğu*

İngilis dilinin tədrisində sorğu əsaslı yanaşma tədris prosesində dilöyrənənləri yeni bilik və məlumatları əldə etməyə təhrik edən innovativ metodlardan biridir. Bu, müəyyən edilmiş sualları təqdim etməklə ingilis dilinin tədrisi zamanı yaranan problemlərin təhlilini aparan yeni qəbul olunmuş yanaşmadır. Sorğu əsaslı dil təlimi ilk dəfə J.Piaje və L.S.Vigotski kimi tədqiqatçıların konstruktiv öyrənmə nəzəriyyələrinə dair elmi-metodik işlərində öz əksini tapmışdır.

Bu gün aşağı kurs tələbələrinə ingilis dili dərslərində müxtəlif problemləri sorğu əsaslı yanaşmanın tətbiqi ilə həll olunması təklif olunur. Bu zaman tələbələr lazımı məlumatları araşdırır, təhlil edir və tətbiq etməklə yeni informasiya əldə etmiş olurlar. Ümumiyyətlə, tələbələrin bacarıqlarını səmərəli şəkildə inkişaf etdirmək üçün sorğu əsaslı yanaşmanın tədrisin aşağı mərhələsində tətbiq edilməsi tövsiyə olunur.

Bu yanaşmanın tətbiq edilməsi həm müəllimin, həm də tələbələrin tədris prosesindəki rolunu nəzərəcarpacaq dərəcədə ön plana çəkir. Belə ki, sorğu əsaslı dil təlimi kontekstində müəllim tələbələrlə məzmunu uyğun sorğu-sual aparır, qoyulan problemlərin necə həll olunması ilə əlaqədar təkliflər verir, tələbələri istiqamətləndirir və məlumatların toplanması və təhlil edilməsi, nəticələrin əlaqələndirilməsi və tədqiqatın qiymətləndirilməsi prosesini təşkil edir.

Sorğu əsaslı yanaşmanın tətbiqi zamanı kəşfyönümlü və ya məlumatyönümlü tədqiqat aparıla bilər. Kəşfyönümlü istiqamətdə qoyulan sorğu əsasında tələbələr onlara məlum olmayan yeni bilikləri araşdırır və tədqiq edirlər. Məlumatyönümlü istiqamətdə isə tədqiqata cəlb edilən tələbələr məlum cavablar əsasında müəyyən biliklər əldə etmək məqsədi ilə yənidən araşdırmalar aparırlar. Məqsəd sadəcə sorğu aparmaq deyil, aparılan sorğu vasitəsi ilə problemin üzə çıxarılması və həll edilməsi çərçivəsində

sorğu aparmaq, məqbul cavabları müzakirə etmək, tədqiqat aparmaq kimi bacarıqları formalaşdırmaqdır.

Sorğu əsaslı dil təlimi ingilis dilini öyrənmə prosesində tələbələrin rastlaşdıqları çətinlikləri, problemləri həll edərkən, onların məntiqi düşüncə bilmək, təhlil edərək tədqiqat aparmaq bacarıqlarını ön plana çəkir. Bu xüsusda sorğu əsaslı yanaşma fəal tədris metodu kimi də qiymətləndirilə bilər.

Metodiki ədəbiyyatda sorğu əsaslı yanaşmanın tətbiqinə dair mərhələlər (məəyyən mövzu çərçivəsində, strukturla bağlı, idarə olunan və açıq) barədə müxtəlif fikirlərə rast gəlmək olur. Tədqiqat göstərir ki, sorğu əsaslı dil təlimi ingilis dilinin tədrisində tələbələrin maraq və ehtiyacları fonunda əsas məsələ kimi diqqətdə saxlanmalı və tədris prosesində onun tətbiqi yolları araşdırılmalıdır.

Nurəliyeva G.F.
ADU

İngilis dilində tabeli mürəkkəb cümlələrin tədrisinin xüsusiyyətlərinə dair

Açar sözlər: *tabeli mürəkkəb cümlə, baş cümlə, budaq cümlə*

İntonasiya baxımından tabeli mürəkkəb cümlələrin bütün növlərinə aid olan bir neçə ümumi xüsusiyyətləri vardır. Öncə qeyd edək ki, tabeli mürəkkəb cümlələr ayrı-ayrı müstəqil sintaqmlardan ibarət olur. Bu növ cümlələrdə tabelilik əlaqəsi qalxan tonla bağlanır.

Tabeli mürəkkəb cümlələrin göstərilən növlərinin hər birinin özünə-məxsus intonasiya xüsusiyyətləri vardır:

1) Analitik tipli tabeli mürəkkəb cümlələrdə əsasən baş cümlə budaq cümlədən əvvəl gəlir;

2) Sintetik tipli budaq cümlələr. Onlara güzəşt, zaman və şərt tabeli mürəkkəb cümlələrin bir qismi aiddir.

3) Analitik-sintetik tipli cümlələrdə, həm analitik, həm də sintetik tipin əlamətləri olur, həm bağlayıcı sözlər, həm də şəkildənmiş ədatlar iştirak edir.

İngilis dilində tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlə baş cümləyə 2 üsulla bağlanır:

1) Tabelilik əlaqəsi bildirən bağlayıcılar və ya zərflərlə;

2) Bağlayıcısız.

Tabeli mürəkkəb cümləni təşkil edən baş və budaq cümlənin hər birinin ayrı-ayrı məna qrammatik mərkəzləri olmasına baxmayaraq, onlar bir-birindən ayrı ola bilməz.

Budaq cümlə baş cümlədən ayrılısa baş cümlədə məna tamamlanmaz. Bu quruluşu pozmaq olmaz.

Tabeli mürəkkəb cümlələr rəngarəng quruluş xüsusiyyətlərinə malik olur.

Bəzən baş cümlə əvvəl, budaq cümlə sonra, bəzən budaq cümlə baş cümlədən əvvəl gəlir. Bəzən budaq cümlə baş cümləyə bağlayıcılarla, bəzən şəkilçilərlə, bağlayıcı sözlərlə, ədatlar və s. ilə bağlanır; bəzi baş cümlələrdə qəlib söz yerlik, korrelat olur, bəzilərində olmur, bəzilərini sadə cümlə şəklinə salmaq- sadələşdirmək mümkündür, bəzilərini sadələşdirmək olmur; bəzən budaq cümlə baş cümlənin ümumi məzmununu ilə bağlı olur, bəzən baş cümlənin bir üzvünü izah edib, aydınlaşdırır.

Təbii, bütün bunlar budaq cümlələrin tarixi inkişaf xüsusiyyətləri ilə bağlıdır.

Tarixən iki sadə cümlədən, iki özəkdən yarandığı üçün, bu cür cümlələrə iki özəkli tabeli mürəkkəb cümlələr deyilir.

İki özəkli tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlə əksər hallarda bütövlüklə baş cümləyə aid olur və iki özəkdən əmələ gəldikləri üçün belə cümlələri sadə cümləyə çevirmək, sadələşdirmək olmur.

Tonlara gəldikdə, budaq cümlələrdən əvvəl gələn baş cümlə düşən tonla tələffüz olunur.

Bəzən baş cümlədən əvvəl gələn budaq cümlə də həmçinin düşən tonla deyilir.

Əlavə məlumat bildirən təyin budaq cümlələri qalxan tonla deyilir. Bu növ budaq cümlələri baş cümləni yarıya bölür və cümlədə ayrıca məna qrupu yaradır.

Mətnin qavranılmasının və yaradılmasının psixolinqvistikası

Açar sözlər: *anlama, yaddasaxlama, vərdiş*

Nitqin psixolinqvistik təhlili zamanı mətnin kommunikanthların fəaliyyətində qurucu vasitə kimi dərk olunması mühüm amil hesab edilir. Mətn kommunikasiyanın əsas vahidi kimi danışanlar arasındakı münasibətlərə daxildir, o, fəaliyyəti strukturlaşdırır, danışanlar arasında münasibətləri tənzimləyir və planlaşdırır. Kommunikanların ünsiyyəti isə, öz növbəsində, mətnə birləşən ifadələr üçün kontekst sayılır. Məhz ünsiyyət zamanı mətn öz mənasını kəsb edir və məhz ünsiyyət zəminində onu dərk etmək və müəllifin fikrinə adekvat şəkildə interpretasiya etmək mümkündür.

Anlamanın yaddasaxlamaya təsiri yaddasaxlanan materialların ifadəsi zamanı keyfiyyət nöqtəyi-nəzərdən özünü göstərir. Yaddasaxlanan materialın həcmi anlamadan xəbər verir. Bir ay müddətində aparılan müşahidələr, şagirdlərin nitqində ingilis dilində işlənən ifadə və sözlərə əsasən demək olar ki, anlamaya əsaslanmış yaddasaxlama daha məhsuldardır.

Mətndəki ayrımaların - mikrotema və birləşmələr makrotema fikri fəaliyyətlə bağlıdır və hər ikisi şüurlu xarakter daşıyır. Tamın hissələrə ayrılması anlaşılmış hissələrin ayrı-ayrı yarımövzlulardan ibarət olması fikri fəaliyyətlə bağlıdır. Ayrılma, bölünmə analitik fəaliyyətin nəticəsidir. Mətnin təhlili göstərir ki, hər mikrotema ayrıca fikir kimi yarımüstəqil ola bilər və ayrıca bir mətn kimi də fəaliyyət göstərə bilər, çünki bir-birinə yaxın iki müxtəlif fikir mətnin tamlığı haqqında daha ümumi bir fikrin təməlləyicisi kompleksləridir. Demək lazımdır ki, yarım abzaslardan ibarət olmayan mətnləri ayırmaq kimi fikri fəaliyyətin mərhələləri olsa da (analiz və sintez), həm də anlamı təmin edən aktlardır.

Biz xarici dilin mənimsənilməsi prosesində mətnin yaradılmasının psixolinqvistik xüsusiyyətlərini öyrənmək məqsədilə Bakı şəhərinin məktəblərində VI-VII sinif şagirdlərinə beş seriyadan ibarət tapşırıqlar toplusu təqdim etdik və alınan nəticələr aşağıdakılardan ibarətdir.

Bir neçə şagird bu cümləni - “We are a beautiful on boat sailing” kimi səhv yazmışlar. Birbaşaqları “on” artıqlıq yerini səhv qoymuşlar - “We are sailing a beautiful on boat”;

Beləliklə, şagirdlərlə aparılan eksperimentin nəticələri göstərir ki, onlarda xarici dildə mətni tərtib etmə vərdişlərini inkişaf etdirmək üçün ilk növbədə ünsiyyət bacarığı, yazılı nitqin inkişaf etdirilməsi məsələsinə ciddi diqqət yetirilməlidir.

Quliyeva Z.M.
ADU

Sait səslərin tədrisinin yolları

Açar sözlər: *sait, tələffüz, səlis, heca, fonem*

Hər bir xarici dili öyrənənlər öyrəndiyi dilin tələffüz elementlərinə yiyələnməlidirlər. Bəzən, ingilis dilinin tələffüzünün həlli üçün bir strategiyadan daha artığına ehtiyacı olmasına baxmayaraq, düzgün, səlis tələffüzü tədris edərkən, müxtəlif variantlardan istifadə etməyə əmin olmaq üçün dil öyrənənlərinə buna uğurla nail olması onlarda əminlik yarada bilər.

Sait fonemlərini tələffüz etmək üçün sözdə əsas fonemin tələffüzünün səlis eşidilməsi və qavranılmasıdır. Uzun çoxhecalı sözün tələffüzünü öyrənəndə, sözün sonuncu hecasından başlayaraq onu dəfələrlə təkrar etmək lazımdır. Sonra sonuncudan əvvəlki hecanı əlavə edərək və ikisini birlikdə təkrar etmək lazımdır [Биболетова М.З., Трубанева Н.Н., 2009, 45].

Məsələn, *rat* və *rate* ən az cüt tələffüz edilən sözlərdir ki, onlarda yalnız saitlərin tələffüzündə fərq var. Bunlara əlavə olaraq *pin* və *pen*, *dim* və *dime*, və *bat* və *pat*.

1. Dinləyib təkrar etməklə bir səsin dəyişməsi vasitəsilə dil öyrənənlərə səslərin düzgün tələffüzünü aşılamaq olar. Bunun vasitəsilə dil öyrənənlər yeni sözləri öyrənirlər.

2. Güzgüdə istifadə etməklə dil öyrənənlərə imkan veriləcəkdir ki, onlar danışmaq orqanlarının dəyişməsi vasitəsilə sözlərin mənasının dəyişməsinə görsünlər. Əgər siz, fonetik simvolları düzgün yazsanız, *seat* sözü /si:t/ kimi, *eat* sözü /i:t/ kimi tələffüz ediləcək. Buna görə də, simvolların düzgün yazılışı çox zəruridir.

3. Kifayət qədər təəccüblü budur ki, saitlərin düzgün tələffüzü üçün mahnı oxumaq yaxşı bir vasitədir. Mahnı oxumaq vasitəsilə sait səslərin tələffüzündə hər bir səs üçün bir an lazım olur. Bu zaman dil öyrənənlərin səsləndirilən səslərin hədəfini düzgün tapmağa fürsətləri olacaq.

4. Baxmayaraq ki, yanılmaclar samit səslər üçün nəzərdə tutulur, bu sait səslər üçün də əlverişli hesab edilir. [Ватсон Е.Р., 2009, 123]

5. Xüsusi səslər üçün hədəf səslər. Bəzi tələffüz nümunələri eyni ilə doğma dildə də tapıla bilər. Bu nümunələrin tapılması ilə praktiki tapşırıqlar yerinə yetirmək olar. Başqa cürə desək, ana dili vasitəsilə bu səsləri qarışdırmamağı aşılamaq olar.

6. Tələffüz və şifahi nitq ingilis dilini ikinci dil kimi öyrənənlər üçün söz ehtiyatı mənbələrinə professional və işgüzar terminlər, idiomlar, qeyri-normativ ifadələr, jarqonlar, söz oyunları, tapmacalar, texniki vasitələrlə də daxildir [А.Н.Шамов, 2008, 134].

7. İngilis dilində yazı vərdişlərinə yiyələnmək üçün müxtəlif vasitələr mövcuddur. Bunlara esselər, rəsmi və qeyri-rəsmi məktublar, xülasələr, işgüzar sənədlər və s. daxildir. [По материалам межвузовской научно-методической конференции, 2009, 65].

Safarzadeh A.E.

AUL

Fluency-Oriented Foreign Language Teaching in Higher Education

Key words: *accuracy, fluency activities, autonomy, authenticity*

Fluency is often discussed in relation to accuracy. A person is fluent enough when he or she uses the language's structures accurately while at the same time concentrating on meaning, not form. The fluent speaker uses correct patterns automatically at normal conversational speed. One of the most challenging aspects about teaching a foreign language is finding ways to help learners in higher education improve their oral fluency. Even students in higher education after years of study and an extensive knowledge of grammar and vocabulary, have difficulty achieving a desired level of fluency in the English language. Inevitably, many learners feel they lack the ability to speak, because there is little exposure to the foreign language outside the classroom and they suffer from frustration and low motivation.

Teachers should help their students to become fluent language speakers by supporting learners, giving pre-task activities, selecting tasks

with the aim of increasing autonomous language use, choosing activities that focuses on interactivity, purposefulness, authenticity, productivity and making learners feel safe and challenged. It is generally accepted that during the fluency activity the teacher shouldn't interrupt students each time to point out a grammar or vocabulary error, or to correct mispronunciation. Doing so stops the communication that is going on and the focus shifts from meaning to form. The following types of activities are useful for developing fluency in higher education: 1) jigsaw activities; 2) information-gap activities; 3) fluency circle activities; 4) consensus-building activities; 5) projects; 6) board games.

Fluency is not an ability that learners either have or do not have. It is, rather, a matter of degree. All students can achieve a level or degree of fluency, and the teacher can help to develop it. Most students will have improvement in fluency when they are relaxed and in an environment that is nurturing and nonjudgmental.

Samadova I.A.
AUL

The Role of Motivation in Second Language Acquisition (SLA)

Key words: *motivation, second language acquisition, English*

The issue of motivation is exceptionally important in the process of learning a foreign language, especially the English language. As motivation bears a special significance for any human act, as well as for knowledge, it is noteworthy that in the initial stage of learning a foreign language, as a rule, high motivation is needed. The students are willing to express their thoughts in the English language clearly, to read and know about other English speaking countries and their traditions. However, in the process of acquiring a foreign language, the relationships among students change due to difficult and hard work. This process supposes the period of mastering knowledge, habits and abilities to use the English language, overcoming difficulties in the process of learning and communication in a foreign language that stimulates achieving goals in this sphere. One can observe the changes undergoing in students in the process of learning a foreign language that motivation can be reduced,

interaction disappears, willing weakens, participation decreases and all of these, in its turn, negatively influence on learning motivation. Therefore, the purpose of our study is to identify a set of pedagogical conditions and tools that contribute to the positive motivation for learning a foreign language.

The theoretical and methodological basis of the research constitutes the activity approach, according to which the human psyche and its needed motivational sphere do not only manifest themselves, but also are formed in the process of activity; ideas and strategies for the development of the motivational sphere of an individual; Western concepts of studying motivation (R. Gardner, M. Williams, J. Harmer); theory of teaching English (I.A. Zimnyaya, I.L. Kolesnikova, E.N Solovova); theory of acquisition of the second language - (S.Krashen and others).

Səfərli A.M.
ADU

Xarici dillərin tədrisi problemləri və tədrisə qoyulan tələblər

Açar sözlər: dil, xarici dil, tədris, metod, ciddi çətinliklər, texniki vasitələr

Hazırda dövlətimiz inkişaf mərhələsini yaşayır. Bu mənada inkişafın bütün istiqamətlərində bəşəri dəyərlərə daha artıq əhəmiyyət verilir. Təhsil də inkişafın belə dəyərlərə uyğunlaşan bir mərhələsindədir. Təbii ki, dilimizlə yanaşı, müxtəlif xarici dillər də bu inkişafdan kənar qala bilməz. Təəssüf ki, bəzən “müasirləşmək”, “bəşəri dəyərlərə malik olmaq” adı ilə yadlaşmağa yönəlirik ki, bu da bəzi elm sahələrində olduğu kimi, dillərin qrammatikasında da özünü göstərir [Həsənova, 2017, 14].

Xarici dilin tədrisi qarşısında daimi olaraq “nəyi öyrətməli, həmin materialı necə və nə üçün öyrətməli” sualı olmuşdur. Hər bir müəllim də tədris etdiyi kursun bu suallara nə dərəcədə cavab verdiyini müəyyənləşdirməlidir. Hazırda xarici dilin tədrisi zamanı a) öz fikrini xarici dildə ifadə etmək və b) xarici dildə olan nitqi başa düşmək kimi iki tələb əsas götürülür. Bu tələblərin irəli sürülməsi bir daha göstərir ki, xarici dillərin tədrisində əldə ediləcək uğurlar əsasən metodika ilə bağlıdır. Bu mənada müəllimin işindəki nailiyyəti vacib məqamdır. Dərslərin audio və ya video

qeydlərini aparmaqla, tələbələrə sorğu listi təqdim etməklə, tələbələrlə müsahibə aparmaqla, dərsi dinləmək üçün kolleqaları və ya onlardan heç olmazsa birini dəvət etməklə, bu nəticənin nə qədər uğurlu olub-olmamasını yoxlamaq olar.

Ən əsası mükəmməl bir dərs üçün müəllim dərsi qarşıya qoyduğu məqsəd əsasında təşkil etməlidir [Bağirova, 2017, 64].

R.Bağirova tələbələrin danışmaq üçün əsas problemini iki faktla bağlayır:

1) Azərbaycan və ingilis dillərinin fərqli quruluşa malik olması və bəzi lazımı sözlərin tələffüzlərindəki çətinlik;

2) Tələbələrin danışmaq istəyini və ehtiyacını əmələ gətirən psixoloji şəraitin təşkili [Bağirova, 2017,65].

Baxmayaraq ki, 1-ci sinifdən başlayaraq orta məktəblərdə ingilis dili fənni tədris olunur, ancaq nəticə ürəkaçan deyil. Ali məktəblərə qəbul olan abituriyentlər ingilis dilinə praktik cəhətdən sahib ola bilmirlər. Dil öyrənmək bacarıqları inkişaf etdirmək təməlləri üzərində dayanan interaktiv bir prosesdir: “Bu səbəblə öyrənməni sadəcə kitab vasitəsilə oturmaq şəkildə həyata keçirtməmək ən əsas şərtlərdən biridir. İnteraktivliyi qorumaq məqsədilə tələbələri tamamilən olmasa da qismən qrammatikadan qopararaq, davamlı danışığa, yazmağa, dinləməyə və oxumağa istiqamətləndirmək nəticə verə bilər. Ev tapşırıqlarını azaldıb onların yaş və sosial həyat tərzlərini nəzərə almaq şərti ilə fərqli oyunlar və ya əyləncəli tapşırıqlar vasitəsi ilə dilin mənimsənilməsinə zəmin yaradılmalıdır.

Səfərova G.S.

ADU

Şifahi və yazılı nitq formalarının qavranılmasına təsir edən amillərə dair

Açar sözlər: *qavrayış, modifikasiya, variativlik*

İnsan qavrayışı – informasiyanın qəbul olunması və mənimsənilməsi kimi mürəkkəb bir prosesdir. Nitqin mənimsənilməsinə dair bir çox nəzəriyyə və baxış mövcuddur və bunlardan da belə nəticəyə gəlmək olur ki, nitqin qavranılması bacarığı anadangəlmə deyil, sonradan qazanılırdır.

Bu, zaman keçdikcə insanın ətraf aləmi daha yaxından dərk etməsi və dilin qrammatikasına yiyələnməsi ilə inkişaf edir.

Şifahi nitqlə yazılı nitqin qavranılması arasında bir çox fərqlər mövcuddur. Oxu zamanı informasiyanın qəbulu tempinə, daxil olan siqnalın seqmetasiyasına nəzarət etmək mümkündür. Lakin səsli nitq vasitəsi ilə qəbul olunan informasiya onu müşayət edən intonasiya vasitələri ilə daha zəngindir.

Nitqin səsli və ya yazılı qəbulu bir sıra parametrlər üzrə fərqlənir: məkan – zaman daxilində mövcudluğu (yazılı mətn məkan daxilində, səsli mətn isə zaman daxilində mövcuddur), sabitliyi və ya variativliyi, eləcə də asan və ya çətin seqmentasiya olunması ilə.

Mətnin səsli nitq vasitəsi ilə qəbulu zamanı çətinlik yalnız seqment (fonem-heca-söz) səviyyəsində deyil, həmçinin supraseqment (söz vurğusu, sintaqma ayırma, kontrastiv vurğu və s.) səviyyəsində baş verə bilər. Ünsiyyət zamanı hər hansı dil ünsürü modifikasiyaya məruz qalarsa, bu, dil daşıyıcılarına bir o qədər də çətinlik yaratmayacaqdır, bu işdə onlara ümumi kontekst yardımçı olacaqdır. Lakin dil daşıyıcısı olmayanlar xarici dil-də qurduqları ünsiyyət zamanı informasiyanın qəbulunda onun fonetik tərkibinə daha çox diqqət edirlər. Məhz bu baxımdan, tələffüz normalarında, xüsusi ilə də seqment səviyyəsində, baş verən yanlışlıqlar dil daşıyıcısı olmayanlara informasiyanın qəbul olunmasında mane olur. Nitqdə baş verən belə yanlışlıqlar modifikasiya adlanır.

Modifikasiyaya səbəb aşağıdakılar ola bilər:

1. Tələffüzün individual xarakter daşması;
2. Nitqin fərqli kommunikativ situasiyalarda tələffüz olunması;
3. Fonemlər nitqdə realizə olunarkən qonşu fonemlərin təsirinə məruz qalaraq müxtəlif çalarlar alması;
4. Fonemin söz tərkibindəki mövqeyi.

Bildiyimiz kimi, ingilis dilində sözlərin təcrid olmuş halda və nitq axınında tələffüzü fərqli səslənir. Söz ayrılıqda daha düzgün, qəbul olunmuş normalar əsasında tələffüz olunur. Səslər də, həmçinin. Nitqdə səslər təcrid olunmuş halda deyil, söz, cümlə daxilində digər səslərlə qonşuluqda bəlli ardıcılıqla tələffüz olunurlar. Bu zaman onlar kombinator və ya mövqe dəyişmələrinə, yəni modifikasiyaya məruz qalırlar. Kombinator dəyişmələr zamanı fonemlərin artikulyasiyası özlərindən əvvəl və sonra gələn fonemlərin artikulyasiyasının təsirinə məruz qalaraq dəyişir. Mövqe dəyişmələri isə səsin heca, söz, sintaqm daxilindəki tutduğu mövqedən, yəni onun vurğulu və ya vurğusuz mövqedə işlənməsindən asılıdır.

Azərbaycan dilinin xarici dil kimi tədrisi zamanı sintaktik norma pozuntularının qarşısının alınması

Açar sözlər: *sintaktik norma, norma pozuntuları, qrammatik və aktual üzvlənmə*

Dünyanın bütün dillərində olduğu kimi Azərbaycan dilində də belə bir yük hiss olunmaqdadır. Bu baxımdan dil normalarına diqqət artırılmalı və dilin tədris zamanı rolu normalar çərçivəsində qorunub saxlanılmalıdır.

Bildiyimiz kimi sintaktik normanın əsasını düzgün olan, fikrin ifadəsini anlaşıqlı ifadə edə bilən cümlə quruluşu təşkil edir. Belə ki, cümlədə sözlərin sırası, söz birləşmələrinin yeri, onların quruluşları, cümlə üzvləri və s. bura daxildir.

1. Mübtədə xəbər münasibətlərində norma pozuntuları.

Müəyyən məqamlarda bu normaların pozulma hadisəsi ilə rastlaşırıq. Bu da fikrin dinləyicə anlaşmasında çətinliyə gətirib çıxarır. Məsələn: *“İki futbolçusunu yerə yıxdı Sadio Mane Arsenalın”*. (İdman tv. 23.12.2017, Saat 00:24).

Bildiyimiz kimi, cümlənin ik cür üzvlənməsi vardır: Qrammatik və aktual üzvlənmə. Aktual üzvlənmə zamanı hər hansı bir söz məqsədə uyğun olaraq cümlədə öz yerini dəyişərək fikri daha diqqətəçarpan edir. Lakin cümlənin normal sırası isə qrammatik quruluşa əsaslanır ki, burada mübtədə əvvəldə xəbər isə axırda verilir. Qeyd edilən nümunədə isə bu norma pozulmuşdur. Xəbər və xəbərə aid olan qrup əvəldə, mübtədə qrupu isə axırda işlənmişdir. Sintaktik normalara əsasən isə cümlə *“Sadio Mane Arsenalın iki futbolçusunu yerə yıxdı”* kimi işlədilməlidir.

2. Söz birləşməsi səviyyəsində norma pozuntuları.

Sintaktik normaların poulma halları təkə mübtədə xəbər münasibətlərinə görə deyil, digər hallarda da baş verir. Məsələn: *“Bir həftə necə lazımdı istirahətdən sonra şəkərbura, paxlava yeyib, enerji toplayıb gəldik qarşınıza”* (ATV Azərbaycan, “Yoxlama - Dönər”, 27.03.2017, aparıcı-Azər Zahid). Burada da eyni tipli norma pozuntusu baş vermişdir. Xəbər öz yerində, idarə əlaqəsində işlənmiş birləşmənin ikinci tərəfində deyil, yön-lük hal şəkilçili sözdən əvvəldə ifadə edilmişdir. Bu hal sintaktik norma pozuntusu yaratmaqla bərabər, həm də sintaktik təhlil normalarında da uy-

ğün deyildir. Əslində “*Bir həftə necə lazımdı istirahətdən sonra şəkərbura, paxlava yeyib, enerji toplayıb qarşınıza gəldik*” kimi olmalıdır.

3. Cümlə quruluşu baxımından sintaktik norma pozuntusu.

Televeziya verlişlərində bəzən cümlə quruluşu zamanı elə hallara rast gəlinir ki, bu zaman fikrin anlaşılmaqlığı baş verir. Məsələn: “*Evdə buna qiymətət və göbələk də çox dadlı olur, içində*”. (ARB tv, “Gəlin danışaq” Verilişi,03.05. 2017, verilişin qonağı teleaparıcı Rövsənə Ağasəf-qızı). Verilən nümunədə qeyd etdiyimiz fikir özünün göstərir. Cümlədə fikir anlaşılmaqlığından əlavə həm də diqqət etdikdə görürük ki, yer zərfliyi ilə xəbər də öz mövqeylərində sintaktik normalara uyğun olmayan bir şəkildə işlədilmişdir.

Vəliyeva N.Ç.

ADU

Qloballaşan dünyada xarici dil təliminin perspektivləri

*Təhsil hər bir dövlətin, ölkənin, cəmiyyətin həyatının, fəaliyyətinin mühüm bir sahəsidir.
Ümumilli Lider Heydər Əliyev*

Açar sözlər: *təhsil, elm, akademik mobillik*

Heç kəs üçün sirr deyil ki, müasir zamanda xarici dillərin tədrisi aktualıq kəsib edir. Gün-gündən güclənən qloballaşma prosesində çox xarici dil bilən insanlara ehtiyac duyulur. Azərbaycan Respublikasında dövlət təhsil sistemi dünyəvi və fasiləsiz xarakter daşımaqla, vətəndaşın, cəmiyyətin və dövlətin maraqlarını əks etdirən strateji əhəmiyyətli prioritet fəaliyyət sahəsi hesab olunur. Azərbaycan Respublikasının vahid Avropa təhsil məkanına – Bolonya prosesinə qoşulması ali təhsil sistemində islahatların aparılmasını sürətləndirmişdir. Bu prosesin məntiqi davamı kimi müəllimiyönlü tədrisdən tələbəyönlü tədrisə keçirilmiş, tədris planları, fənn proqramları dəyişdirilmişdir.

1999-cu ildə Azərbaycan Respublikası Prezidenti tərəfindən “Azərbaycan Respublikası təhsil sahəsində İslahat Proqramı” təsdiq olunmuş, Azərbaycan 2005-ci ildə Bolonya prosesinə qoşulmuş və bununla da faktiki olaraq ali təhsildə aparılacaq islahatların konturları müəyyənləşdirilmişdir. Bolonya Bəyannaməsinin müddəalarını həyata keçirmək üçün 2006-

2010-cu illəri əhatə edən müvafiq Tədbirlər Planı hazırlanıb təsdiq edilmişdir. “2009-2013-cü illərdə Azərbaycan Respublikasının ali təhsil sisteminə islahatlar üzrə Dövlət Proqramı”, “2009-2015-ci illərdə elmin inkişafı üzrə Milli Strategiya”nın da əsas vəzifəsi elmimizin qarşısında duran problemlərin tez və effektiv şəkildə həllinə nail olmaq, elmin, təhsilin idarə olunmasının, maliyyələşdirilməsinin, mütəxəssis hazırlığını beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırmaqdır.

Bütün bu sənədlərdə əsas məqsəd olaraq ölkənin ali təhsilinin Avropa təhsil məkanına inteqrasiyasını, onun məzmununun Bolonya prosesinin prinsiplərinə uyğun qurulmasını, cəlbədicə və rəqabət qabiliyyətliliyinin təmin edilməsini, ölkə iqtisadiyyatının inkişaf tələblərinə uyğun ali təhsilli kadrlara yaranan tələbatın ödənilməsini, habelə informasiya cəmiyyətinin və biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın tələblərinə uyğun olaraq kadr potensialının yaradılmasını nəzərdə tutur.

Eyni nəticəni elmi fəaliyyət anlayışının da fəlsəfi izahına şamil etmək olar. Məsələn, elmi fəaliyyətin məqsədi ilə bağlı Orteqa Qasset “Universitetin missiyası”nda yazırdı: “Bizim günlərimizdə universitetin missiyası mədəniyyəti nəql etmək, peşələri öyrətmək, elmi tədqiqatlar aparmaq və yeni tədqiqatçılar hazırlamaqdan ibarətdir”. XX əsrin tanınmış fiziklərindən biri olan Riçard Feynmana görə isə, elm ilk növbədə sağlam düşüncədir.

Müasir zamanda Azərbaycanın daxilində akademik mobillik kifayət qədər məhduddur. Burada tələbələrin Avropa və digər xarici ölkələrin ali təhsil müəssisələrinə kütləvi ezamiyyəti barədə danışmaq mümkün deyil. Akademik mobillik üçün yüksək səviyyədə inkişaf etmiş infrastrukturun (yataqxana, tibbi sığorta və s.) və maliyyələşdirmə mənbələrinin mövcud olmaması istər-istəməz öz sözünü deyir və bunlar bilavasitə siyasi prioritetlərlə çözülməli natamamlıqlar kimi diqqəti cəlb edir.

Yaqubova C.H.
ADU

İngilis dilində neytral səsin variativ və oppozitiv xüsusiyyətlərinə dair

Açar sözlər: *vurğu, neytral səs-schwa, allofon*

Məlumdur ki, ingilis dilinin tədrisində dilin bütün aspektləri bir-biri ilə əlaqəli şəkildə fəaliyyət göstərir. Fonem dilin elə bir nüvə vahididir ki,

o, dilin bütün ierarxik səviyyələrində təmsil olunur: sözləri, cümlələri bir-birindən fərqləndirir və özünün artikulyator-akustik xüsusiyyətləri ilə onların qavranılmasını asanlaşdırır.

Məfhumlar söz cildində yaşadığı kimi, sözlər də “prosodik elementlər” cildində yaşayır. Həmin prosodik elementlərdən biri də vurğudur. İngilis dilində leksik məna daşıyan birhecalı sözlərin tələffüzü bu dilin tədrisi zamanı o qədər də çətinlik yaratmır. Çünki, həmin sözlər qüvvətli tələffüz olduğundan sait səslər öz xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayır. Lakin iki, üç və daha artıq hecalı sözlərin tələffüzündə vurğu sait səslərin xarakterik xüsusiyyətini itirməyə və onu başqa fonemlə və yaxud allofonla əvəz olunmağa vadar edir. İngilis dilində vurğusuz mövqedə saitlərin əvəz olduğu ən geniş yayılmış fonem “schwa” fonemidir ki, onun müasir ingilis dilinin tədrisində xüsusi yeri vardır. “schwa” foneminin realizə olduğu əsas səs /ə/ fonemidir. Lakin bu səs bəzi dialektlərdə /ʌ/ kimi tələffüz olunur, bu da ingilis dilinin tədrisində bəzi çətinliklər yaradır. Məsələn, İngilis dilinin şotland variantında sofa /'soʊfə/ (divan) sözünün /ə/ və yaxud /ʌ/ ilə tələffüz olunması dil daşıyıcıları arasında fikir ayrılığına gətirmir və bu səsləri fakültativ allofonlar kimi tələffüz etmək olar. Bu qəbildən olan sözlərə “China” /'tʃaɪnə/, teacher /ti:tʃə/ və s. kimi sözləri misal göstərmək olar.

İngilis dilində “schwa” foneminin /ə/ foneminə paralel işlənən allofonlarından biri də /ɪ/-dir. Son dövr dilçilik ədəbiyyatlarında /ɪ/ fonemini saitlərin vurğusuz vəziyyətində /ə/ fonemi ilə yanbayan işləndiyi geniş şəkkildə əks olunur. Məsələn, “bracelet” /'breɪslət/ və ya /'breɪslɪt/ (qolbağ), family /'fæməli/ və ya /'fæmɪli/ (ailə). Deməli, biz /ə/ və /ɪ/ fonemlərinə də “schwa”-nın allofonları kimi baxa bilərik.

Lakin diqqət çəkən maraqlı məqam həmin allofonların dildə yaratdığı oppozisiyadır ki, bu xüsusiyyət yalnız fonemlərə xasdır. Məsələn, “sofa” /soʊfə/ sözünü biz /soʊfi/ kimi tələffüz etsək, sözün leksik mənasına xələl gətirmiş olarıq. Çünki həmin söz ingilis dilində qız adını ifadə edən “Sophie” sözü ilə oppozisiya yaradır. Və yaxud “pitta” /pɪtə/ (çörək növü)-pity /pɪti/ (təəssüf), accept /ək'sept/ (qəbul etmək)-except /ɪk'sept/ (istisna etmək). Bu qəbildən olan sözlərin azərbaycandilli auditoriyada yaratdığı çətinlikləri nəzərə alaraq, onların düzgün işlədilməsinə diqqət yetirilməlidir.

İnterferensiya xarici dil tədrisində problem kimi

Açar sözlər: *interferensiya, bilinçivizm, metodologiya, dil, sistem*

Xarici dil öyrənən zaman bir dilin digər dilə təsiri və onların qarşılıqlı əlaqəsi interferensiya adlanır. Bu termin ilk dəfə məşhur “Languages in contact”(1953) əsərində qeyd olunub. Müəllif bu termini iki mənada istifadə edib: Nitqdə interferensiya və dil dəyişikliyində interferensiya.

İnterferensiya dil sisteminin bütün səviyyələrində baş verə bilər: fonoloji, morfoloji, sintaktik, semantik və leksik.

Fonetik İnterferensiya – L.B.Şerba, əsasən, bilinçivizimdə fonetik interferensiya problemlərini araşdırıb. Dünyada elə iki dil yoxdur ki, onların dil sistemləri tamamilə eyni olsun. Ona görə də qohum olmayan dillərdən istifadə zamanı təzahür edən fonetik hadisələr, yad dilin mənimsənilməsi zamanı ana dilinin fonetik sisteminin tələffüzdə yaranan çətinliklər – fonetik interferensiya adlanır. Belə ki, xarici dil öyrənən şəxs onun tələffüz qaydalarını öz “ana dilinin fonoloji sisteminin prizmasından” qəbul edir. Bu səbəbdən ikinci dilə yiyələnmənin əsas fonetik interferensiyası ana dilinin fonetik bazasının özünəməxsus xüsusiyyətləridir, amma bu, yalnız xarici dilin fonoloji sisteminin şifahi formada istifadəsi zamanı meydana çıxır. Bu, daha çox bir dildə bu və ya digər fonem birləşmələrinin mövcudluğu, digər bir dildə isə əksinə, onların olmaması ilə meydana çıxan çətinliklərlə bağlıdır. Məsələn, tərkibində hər “th” hərf birləşməsi olan sözlər Azərbaycan dilində fərqli tələffüz oluna bilər, çünki, Azərbaycan dil sisteminə buna oxşar bir səs yoxdur.

Morfoloji İnterferensiya – Xarici dili öyrənərkən “danışanın təfəkküründə öyrənilən dilin qrammatik diferensial əlamətlər sisteminin ondan fərqli olan başqa sistemlə və ana dilinin qrammatik diferensial əlamətlər sisteminin təsiri ilə qurulmuş dəyişməsi prosesi baş verir. Bu proses qrammatik interferensiya adlanır. İngilis və Azərbaycan dilinin morfoloji sistemlərinin müxtəlif olması ingilis dilini öyrənən azərbaycanlı tələbələr tərəfindən bu dilin öyrənilməsi prosesində edilən səhvlərin əsas səbəbidir; məhz qrammatik quruluşlarının kəskin şəkildə fərqlənməsi azərbaycanlı

tələbələrin ingilis dilini öyrənməsi və mənimsəməsini çətinləşdirir. Nümunə olaraq, “artikl”ı qeyd edə bilərik. Azərbaycan dilində heç bir ekvivalenti olmayan artiklların öyrənilməsi ingilis dilini öyrənən tələbələr üçün çətinliklər yaradır.

Sintaktik İnterferensiya - Məlumdur ki, Azərbaycan dilində cümlədə söz sırası Mübtəda-Tamamlıq-Xəbərdir. Söz sırasının ingilis dilindən fərqli olması, (Mübtəda-Xəbər-Tamamlıq) bu dili öyrənənlər üçün çətinliklər yaradır.

Semantik İnterferensiya dedikdə ana dil və öyrənilən xarici dildə sözlərin ifadə etdiyi mənalarda fərqliliklər başa düşülür.

Yusifova T.V
ADPU-nun Şamaxı filialı

The Demands of Foreign Language Teaching Nowadays

Key words: *language, foreign, teaching, method, process*

The main function of a language is communication. The human being is considered to be the main subject of the communication based on communicative conception. He/she perceives actual reality in the process of speech activity. The main goal of the communication act is to convey information from one side to another one. To succeed the communication, one needs to have at least the information related to his/her profession.

Nowadays people want to enlarge their ways of communication. For instance, the foreign language learning has become greatly interesting for the last years. The demand for it has its worldwide importance in social and professional communication [Byram, 1997, pp.10-11]. Teaching as well as studying a foreign language is not easy. The following rules may be helpful in teaching a foreign language:

1) teachers should avoid giving ready-made answers when they present a new grammar rule and vocabulary;

2) teachers should know how to define clearly the objectives and goals of the lesson;

3) teachers are expected to set the stage for their students by maintaining their prior knowledge and giving the objectives of a context;

4) students should be encouraged to show the ability of overcoming language problems arising in the process of communication;

5) students should be directed to discuss different problems in a foreign language, such as they may discuss their everyday life problems through communication in the foreign language, etc. [Broughton, 1994, p.51];

6) students should discuss both non-professional and professional problems with their teachers, etc.

Foreign language teaching, as well as learning, is considered to be a time-consuming process both for the teachers and the learners. Teachers, as well as students, should be patient in this way. Especially teachers are expected to have some tactful guidance in the foreign language teaching process.

Zeynalov F.H.
ADU

İngilis dilində ton və melodik şkala münasibətlərinə dair

Açar sözlər: *ton, şkala, münasibət mənaları, anlama*

Digər Avropa dillərindən (alman, fransız) fərqli olaraq, ingilis dilində intonasiya və onun komponentləri, struktur elementləri ünsiyyət prosesində çoxlu sayda münasibət və modal-emosional məna daşıyıcıları kimi çıxış edir.

İnsanlar hamı üçün ümumi olan müəyyən emosiya və münasibət toplusuna malikdir. Bu emosiya və münasibətlər ingilis dilində başlıca olaraq, intonasiya, o cümlədən tonlar və melodik şkalaların kombinativ konfigurasiyaları vasitəsilə ünsiyyət prosesində dinləyiciyə ötürülür. Bu baxımdan ingilis dilinin prosodik-intonasiya vasitələri geniş diapazona malikdir. Ünsiyyət prosesində dinləyiciyə təsir etmək, inandırmaq, ruhlandırmaq, estetik zövq vermək, kədərləndirmək, təəccübləndirmək, rəğbətəndirmək, çağırış etmək, ehtinasızlıq göstərmək, təsirləndirmək, təkid, səbirsizlik göstərmək və s. münasibət mənalarının ifadə edilməsi ingilis dilinin prosodik-intonasiya vasitələrinin ən səciyyəvi xüsusiyyətləri hesab edilir. İngilis dilinin prosodik-intonasiya vasitələri, adətən korların toxunma təmas hissi ilə müqayisə edilir. Qeyd edilir ki, ingilislərdə korlarda toxunma təmas hissi kimi eyhamla və üstüörtülü danışmağa qarşı sayıqlıq son dərəcədə inkişaf etmişdir. İngilis dili sayca çoxlu ton və ton birləşmələ-

ri müxtəlif istiqamətli və səviyyəli melodik şkalalar, müxtəlif taktönu elementlərlə səciyyəvidir. Bu baxımdan İngilis dilində eyni bir kommunikativ tipli cümlənin bir neçə yarımkommunikativ növləri, söyləm formaları vardır: 'Come with me to the`station (command); 'Come with me to the ^station (impatient command); 'Come with me to the station (request); 'Come with me to the şstation (perfunctory imperative); 'Come with me to the şstation (warning); 'Come with me to the ʔstation (friendly warning).

Dilləri bir-birindən fərqləndirən əlamətlərdən biri də onların intonasiya və ritmik-melodik xüsusiyyətləridir. Bir dildə xahiş ifadə edən intonasiya modeli, digər dil üçün səciyyəvi deyildir. İngilis dilində xahiş çaları ifadə etmək üçün cümlə alcaqdan qalxan tonla tələffüz edildiyi halda, Azərbaycan və rus dilində xahiş çaları düşən tonla tələffüz edilir. İngilis dilində qarşılaşdırma, söyləmin məzmununa edilən düzəliş, üzr istəmə ifadəsi enən-qalxan tonla ifadə edildiyi halda, rus dilində belə bir ton mövcud deyildir və s.

Dillərin intonasiya konturlarında səs diapazonu, tonal səviyyələr, tonların qalxma və enmə səviyyələri, şkalaların istiqaməti, strukturu baxımından fərqlər vardır. Bütün bunlar da dillərin ritmik-melodik strukturuna, tələffüz tutumuna, ahənginə, danışiq ritminə, müxtəlif münasibət mənalarm, emosional çalarların ifadəsinə təsir göstərməklə, ünsiyyət prosesində anlamaya ciddi təsir göstərir. Odur ki, dil daşıyıcıları, xüsusilə İngilis dilini ixtisas kimi öyrənənlər İngilis danışiq aktının aydın başa düşülməsi üçün eyni linqvistik bazaya, o cümlədən ümumi məfhum toplusuna, ehtiyatına malik olduqları kimi, intonasiya konturları ehtiyatına malik olması əsas şərtidir.

Zülfüqarova E.K.

ADU

Dil variantlarının tədrisdə yaratdığı problemlərə dair

Açar sözlər: *variant, sibilant, fonetik xüsusiyyətlər*

Dil insanlar arasında ünsiyyət vasitəsidir. Dilin öyrənilməsində ədəbi dil normalarmın gözlənilməsi vacib məsələlərdən biridir. İngilis dili çoxvariantlı dil olduğundan Azərbaycan auditoriyasında İngilis ədəbi tə-

tələffüzünün qoyuluşu və aşılması həmin dili öyrənənlərin bir sıra çətinliklərlə qarşılaşmasına səbəb olur.

Bildiyimiz kimi, ingilis dilinin variantları arasında ən geniş yayılanları Britaniya və Amerika variantlarıdır. Bundan əlavə Avstraliya, Yeni Zelandiya və İrlandiya variantları da mövcuddur. Britaniya ingiliscəsinin özünün də dildaxili variantları vardır: English English, Welsh English, Scottish English, Northern Ireland English. Amerikan ingiliscəsinin isə American English və Canadian English variantları mövcuddur. English English və American English variantları barədə çox yazıldığından biz Australian English variantı, onun bəzi fonetik və British English variantından fərqli xüsusiyyətləri barədə fikirlərimizi bildirmək istərdik.

İngilis dili Avstraliyanın milli dilidir və o Britaniya və Amerika ingiliscəsinə daha yaxındır. Avstraliya ingiliscəsinin sait və samit sistemi ilə Britaniya ingiliscəsinin sait və samit sistemləri arasında bir sıra fərqlər mövcuddur.

Saitlər sistemində olan fərqlərdən biri Britaniya ingiliscəsində olan |eɪ| diftonqunun əvəzinə Avstraliya ingiliscəsində |æɪ| hətta |aɪ| diftonqunun, Britaniya variantı olan |aɪ| diftonqunun əvəzinə |æɪ| diftonqunun işlədilməsi həmin dil variantı üçün norma hesab edilir. |eɪ| diftonqunun birinci elementi yarıaçıq |e| səsi olduğu halda, onun açıq |æ| səsi ilə əvəzlənməsi mümkündür. Məsələn: flavour |flɛɪvə|-|flæɪvə|, price |praɪs|-|praes|

Diftonqların ikinci elementi daha qısa tələffüz olunur. |ɪ| səsi qapalı hecədə qısa tələffüz olunduğu halda, Avstraliya ingiliscəsində həmin hecədə nisbətən uzun variantda tələffüz olunur. Məsələn: |bɪt| - |bit|. "a" hərfi qapalı hecədə |æ| kimi tələffüz olunur, lakin Avstraliya variantında həmin səs |ɛ| səsi ilə əvəzlənir. Məsələn: |flæt| - |flet|

Samitlər sistemində saitlərə nisbətən daha az fərq nəzərə çarpır. Ümumiyyətlə, Avstraliya ingiliscəsi samitlərinin tələffüzü demək olar ki, Britaniya ingiliscəsinin samitlər sistemi ilə üst-üstə düşür. Avstraliya ingiliscəsinin fonetikasında "Yod Coalescence" termini ilə təqdim olunan hadisə müşahidə olunur. Bu |dʒ|, |tʃ|, |sʃ| və |zʃ| klasterlərinin (yuvaq və sibilant səslərin |j| ilə tələffüzü) bir səs kimi tələffüz olunmasıdır |dʒ| - |dʒ|, |tʃ| - |tʃ|, |sʃ| - |ʃ|, |zʃ| - |zʃ|.

Məsələn: educate |edʒukeɪt| - |edzukeɪt|

|nt| səs birləşməsində |t| səsinin |n| kimi realizasiyası iki müxtəlif tələffüz və mənaya malik olan "winter" və "winner" sözlərinin homofon sözlər kimi səslənməsinə səbəb olur.

Трудности восприятия звучащей речи при обучении английскому языку

Ключевые слова: *модификация звуков, темп речи, ассимиляция, элизия, аккомодация*

Восприятие звучащей речи – это сложный процесс приема и переработки информации. В связной речи проявляется универсальная тенденция устной речи к различного рода звуковым модификациям, что приводит к расхождению между транскрипцией слова в фонетических словарях и его реальным, совершенно иным произношением в потоке речи. Отклонения от нормы произношения, особенно на сегментном уровне, мешают при восприятии информации тем, кто изучает английский язык.

Наиболее типичными случаями взаимодействия звуков в звучащей речи являются ассимиляция, аккомодация и элизия. Модификации звуков являются результатами приспособления наших органов речи к быстрой смене артикуляций, обеспечивая более удобный переход от одной артикуляции к другой. Физиологический характер элизии очевиден, когда мы рассматриваем такой случай, как, например, в беглом речевом потоке в слове *acts* переднеязычный апикально-альвеолярный звук /t/ не имеет слышимой реализации, так как за ним следует другой звук со сходной артикуляцией, но с другим характером щели. Видоизменения определенных звуков не может возникнуть без влияния таких супraseгментных элементов, как темп речи, словесное ударение, паузация.

Но модификации звуков не есть абсолютно фонетические процессы, которые могли бы разорвать непосредственную связанность содержания со звуковой формой. Видоизменения определенных звуков осуществляются неосознанно со стороны говорящего до тех пор, пока они не меняют значение передаваемой информации. Например, сочетание *his acts* /hɪz 'æktz/ (его поступки) будет звучать идентично со сочетанию *his axe* /hɪz 'æks/ (его топор) при случаи элизии звука /t/ в слове *acts*. Такие случаи поддаются расшифровке через ситуацию и

с помощью типовых фраз. При восприятии той или иной информации носителям языка помогает как лингвистический, так и экстралингвистический контекст.

При изучении английского языка не обязательно произносить модифицированные формы слов, так как они не неизбежно появляются в связной речи, можно произносить и с большей тщательностью и отчетливостью в обыденной речи. Но осведомленность, осознание их являются решающим моментом для понимания естественной звучащей речи, так как знание видоизменения слов облегчает восприятие связной структуры речи. Это приводит к выводу, что при восприятии звучащей речи нужно опираться не только на лексические и грамматические знания, но также учитывать фонетические особенности произношения и модификацию звуков в потоке речи для достижения успешного иноязычного общения и адекватного взаимопонимания в реальной коммуникации.

*Ибадуллаева М.С.
АУЯ*

Изучение модальности текста

Ключевые слова: *интонация, модальность, текст, синтагма*

При изучении речевой организации текста особое внимание уделяется такому выжному для текстообразования и текстовосприятия понятию, как авторская модальность.

Модаьность текста – это выражение в тексте отношения автора к сообщаемому, его точки зрения, концепции и позиции, которые были сформированы ради передачи читателю. Каждый автор выражает свои собственные различные отношения к тексту. Понятие модальности, как категория текста встречается и у И.Гальперина. Гальперин выделяет два типа модальности - это фразовая, которая оформляется грамматическими, а также и лексическими средствами; текстовая. Модальность реализуется на лексическом, грамматическом и интонационном уровне. Любое предложение может быть произнесено с разной тембральной окраской и скоростью, в зависимости от эмоционального состояния говорящего. Разные эмоции могут быть выражены для одного

и того же коммуникативного типа предложения, а также одно и то же эмоциональное состояние может быть выражено для разных коммуникативных типов предложения. Роль интонации в оформлении речи является одним из важных факторов. Интонационное оформление текста зависит от характера читаемого материала, а также от интерпретации этого материала. Основным условием правильной интерпретации текста является понимание его содержания. Правильная интонационная интерпретация текста связана с умением интонационно оформлять предложения, с умением членить предложения на синтагмы, выделить смысловой центр высказывания. Смысловой центр высказывания выделяется при помощи ударения, при этом важную роль играет логическое ударение. Следовательно, при обучении студентов интонационному оформлению текста следует обратить особое внимание на расположение логического ударения. Итак модальность – это отношение говорящего или пишущего к действительности. Как текстовая категория она рассматривается с двух сторон: 1) в содержательном плане, как оценка того, что сообщается в речи. 2) в языковом плане, как различные способы выражения средствами языка. Модальность включается в структуру высказывания, которая содержит информацию и имеет формально-смысловую структуру, позволяющую передавать, а также и воспринимать эту мысль. Модальность является субъективным качеством. Читатель текста является носителем модальности изнутри, воспринимает текст по своему и тем самым интерпретирует его. Если текст читается одним исполнителем, то изменение голоса помогает создать характер героев и отличать одну реплику от другой.

Мамедова С.Б.
АМУ

Проблемы и перспективы изучения иностранного языка в наше время

Ключевые слова: *глобализация, смешение воедино культур, традиций*

Современный Английский язык подвержен многочисленным изменениям в виду феномена известного как Глобализация. Под гло-

бализацией мы понимаем смешение воедино культур, традиций, людей и конечно же языка как основного инструмента коммуникации.

Английский язык переживает свою эволюцию на каждодневной основе. Сотни новых слов приходят в обиход из многих стран мира. В связи, с чем возникают две основные дилеммы: первая - это что именно преподавать, вторая – какими методами и средствами пользоваться.

Читатель возможно согласится что, учебники, выпущенные в 2000-х не отвечают требованиям языка. Не говоря уже о материалах, напечатанных в 90-х. Складывается ощущение, что современный Английский язык совсем не тот, который был раньше.

Где всем известные слова такие как “comrade” и “refrigerator”? Где глагол “shall” и выражение “how do you do” - сейчас таким образом спрашивают, как дела, только разве что в королевском тронном зале. Сегодня чаще всего используется “*How are you?*”.

Так же примером может послужить существительное “telephone” - телефон. Ничего страшного не случится, если вы спросите номер телефона у англичанина словами: “*What is your telephone number?*”. Но наверняка ваш собеседник будет в недоумении, ведь это предложение можно перевести так: “*Какой номер у вашего телефонного аппарата?*”. Используйте краткую версию *phone* или *cell-phone* для мобильных телефонов.

Технологический прогресс в мире идет ускоренными шагами, что означает появление новых слов и оборотов. Необходима адаптация и обзор изменений на основе издания Oxford Dictionary.

Основная проблема состоит в том, что скорость изменения несопоставима с организационными вопросами. Например, создание учебного материала и его одобрение со стороны соответствующих структур занимает много времени, тогда как за год появляется много нового материала в мире.

Решением может послужить общая стандартизация изучения языка – тесты IELTS, отвечающие международным стандартам. Но возникает новое затруднение: достаточно ли квалифицированы педагоги для этого? В данной ситуации нужно проводить аттестацию преподавателей на способность пройти тест. В случае надобности предоставить время на подготовку.

К вопросу о проблеме транскрипции и транслитерации в преподавании иностранного языка

Ключевые слова: *транскрипция, транслитерация, иностранный язык*

Особенность имен и названий, в отличие от многих заимствованных иностранных слов, состоит в том, что при передаче их на другом языке они в основном сохраняют свой первоначальный звуковой облик. Как же добиться правильного произношения и научить его?

Наиболее интересные способы, которыми пользуются в данном случае – это транскрипция и транслитерация.

Так что же такое транскрипция и транслитерация?

Транскрипция – это воспроизведение звучания иностранного слова, а транслитерация – это воспроизведение буквенного состава иностранного слова на языке перевода..

Ввиду того, что фонетическая и графическая структуры различных языков сильно отличаются друг от друга, то сам процесс транслитерации и транскрипции языковой единицы весьма условен.

Транслитерация – формальное побуквенное воссоздание, буквенная имитация формы исходного слова. Например, Shakespeare – Шекспир: (звуки *ш, к, с, п* являются прямыми аналогами исходных)

При транслитерации передается средствами переводимого языка графическая форма (буквенный состав) слова иностранного языка, а при транскрипции – его звуковая форма. В англо-русских переводах наиболее часто встречающиеся при транскрибировании элементы транслитерации заключаются, в основном, в транслитерации некоторых непроемких согласных и редуцированных гласных (Dorset ['dasit]–Дорсет, Campbell ['kaerabalj – Кэмпбелл), передаче двойных согласных между гласными и в конце слов после гласных (boss–босс, Columbia–Колумбия). Традиционные исключения касаются, главным образом, освященных обычаем переводов имен исторических личностей и некоторых географических названий

(Charles I – Карл I, Edinburgh – Эдинбург). Большая часть таких имен сравнительно легко поддается переводческой транскрипции или, реже, транслитерации: Bank of London – Бэнк оф Лондон, the Capitol – Капитолий.

При транскрипции географических названий нередко происходит сдвиг ударения, обусловленный фонетическими предпочтениями переводящего языка: Florida (ударение на первом слоге), Флорида (ударение на втором слоге), Washington (ударение на первом слоге), Вашингтон (ударение на последнем слоге).

Существует правило, согласно которому, если в состав названия входит значимое слово, нередко применяется смешанный перевод, то есть сочетание транскрипции и семантического перевода: Gulf of Mexico – Мексиканский залив; River Thames – река Темза;

Как мы видим, при переводе таких слов или словосочетаний можно допустить большое количество ошибок и неточностей. Но все-таки следует помнить, что сам процесс транслитерации и транскрипции языковой единицы весьма условен.

II BÖLMƏ: XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ İKT VƏ İNNOVATİV METODLAR

Abdullayeva G.M.
ADU

Xarici dil dərslərində İKT-dən səmərəli istifadə təcrübəsindən

Açar sözlər: *informasiya, kommunikasiya, texnologiya, xarici, dil*

Elmi nailiyyətlər artdıqca yeni informasiya və kommunikasiya texnologiya məhsulları yaranır ki, bununla da dünya iqtisadiyyatının tələbləri dəyişilir. Müasir cəmiyyətdə İKT-nin inkişaf etdirilməsi hər bir ölkənin intellektual və elmi potensialının vacib göstəricilərindən biri hesab edilir. Təlim prosesində müasir texnologiyalardan istifadə, müəllimlərin məzmun standartlarına müvafiq təlim məqsədlərinin müəyyənəşdirməsi, məqsədin reallaşmasına xidmət göstərən fəal təlim üsullarından, müxtəlif resurslardan, dərslərdə İKT vasitələrindən istifadə olunması təlimin keyfiyyətini yüksəldilməsinə müsbət təsir edir” Ictfund.gov.az. Xarici dilin tədrisinin də aktiv və effektiv olması üçün İKT-nin tətbiqi vacib şərtidir. Aşağı siniflərdə xarici dilin tədrisində kompüterin köməyi ilə müxtəlif mövzuların öyrənilməsi asanlaşır, təcrübələrin aparılmasına imkan yaranır.

Şagirdlər yeni təlim texnologiyaları vasitəsilə dərsləri dərinləndirərək mənimsəyir, öyrəndikləri bilikləri əyani şəkildə gördükləri üçün onu real həyatlarında bacarıqlara çevirərək istifadə edə bilirlər.

İKT-nin tətbiqi şagirdlərin motivasiyasını yüksəldir. Onlar arasında informasiya mübadiləsində, mövzunun müzakirə edilməsində, ən son məlumatlardan istifadə etməkdə əvəzsiz rola malikdir. Yeni informasiya texnologiyaları aşağı sinif şagirdlərinin şəxsiyyət kimi formalaşmasında da özünü göstərir. İbtidai siniflərdə təlimin texniki vasitələri, əyani, canlı obyektlər üzərində, video və ya animasiyalar formasında tapşırıqların verilməsi şagirdlərin bədii zövqünün inkişafına, materialı daha yaxşı mənimsəməsinə səbəb olur. Təlim prosesində xarici dil müəllimləri İKT-dən istifadə zamanı nitq və dil bacarıqlarının təkmilləşdirə, peşəkarlıq bacarıqlarını artırmaq, fərqli layihələr üzərində işləmək üçün didaktik material yaradılması ilə məlumat yazışma bacarıqlarının inkişaf etdirmək və s. məqsədlər

üçün istifadə edirlər. Yeni texnologiyalarından istifadə şagirdlərdə müstəqil düşünmə, işgüzarlıq, təfəkkür fəallığı, məsuliyyət kimi keyfiyyətlər formalaşdırır.

Tədris prosesində müəllimlərin kompyuter vasitəsilə öz tədris işlərini və yaradıcılıq fəaliyyətlərinin nəticələrini individuallaşdırma bilmələri İKT-nin faydalı cəhətidir. Müəllim özü tərəfindən müstəqi düşünlmüş, standart, dərsləklərdə olmayan tapşırıqları təqdimatların tərkibinə illüstrasiyalar, faktiki materiallar, cədvəllər, sxemlər, qrafiklər, praktik tapşırıqlar, testlər, problemlə suallar daxil edə bilər. Həmçinin internetdən maraqlı faktlar, real həyatdan götürülmüş problemlə situasiya yaradaraq video-roliklərdən, sxemlər, fotosəkillər, audio-video fraqmentlər təqdim etmək olar. Belə prezentasiyalar müəllimin vaxtına qənaət etməklə yanaşı dərslərin səmərəliliyini və şagirdlərin motivasiyasını artırır, yaradıcı bacarıqlarını inkişaf etdirir, başqa fənlərlə inteqrasiyasını asanlaşdırır. İKT texnologiyalarından istifadə müasir qiymətləndirmə mexanizmlərindən və əlavə resurslardan müstəqil istifadə etmək, öyrənləri daha da fəal təlim prosesinə cəlb etmək, yüksək səviyyəli məntiqi tək-kürü inkişaf etdirmək, ünsiyyət və əməkdaşlıq, informasiya əldə etmək, analitik düşünmə və problemlə cəld həll etmək, sərbəst şəkildə kompüter imkanlarından istifadə edərək layihə planı hazırlamaq, tədris prosesinə daha yaradıcı yanaşmaq bacarığı formalaşdırır və inkişaf etdirir. Müxtəlif tipli tapşırıqlar, animasiya, slaydlardan, internet şəbəkələrindən istifadə edərək xarici dilin tədrisini genişləndirmək və rəngarəng etmək olar. Hazır proqramlardan istifadə, MS Office proqramları (Word, Power Point, Microsoft Publisher) ilə, elektron vəsaitlərlə, internet resursları ilə işləmək, onlarda keçirilən fənnə dair maraq artırmağa, yaradıcılığa doğru həvəslə addımlamağa səbəb olur.

Alıyeva G.D.
ADPU

Xarici dillərin tədrisində istifadə olunan metodlar

Açar sözlər: *dil, metod, əlaqə, tədris, təhsil*

Müstəqil Azərbaycanın beynəlxalq əlaqələrinin sürətlə genişlənməsi dünyada aparıcı rola malik və qlobal səviyyədə əsas ünsiyyət vasitəsi olan ingilis dilinin öyrənilməsi vəzifəsini qarşıya qoyur. Dünya ölkələri ilə iqtisadi, mədəni, sosial əlaqələrin səmərəli şəkildə genişləndirilməsini şərtlən-

dirən əsas amillərdən biri xarici dillərə, xüsusilə də ingilis dilinə mükəmməl şəkildə yiyələnməkdir.

Tələbələrə tədris edilən dildə peşə vərdislərinin aşılmasına yönəldilmiş işin interaktiv şəkildə təşkil olunması və dilin tədris sistemində integrativ şəkildə daxil edilməsi məhz bir sıra xarici dil öyrətmə metodları vasitəsilə daha səmərəli olur.

Xarici dilin öyrədilməsi zaman fərqli metodlar mövcuddur. Onlardan biri “Bir başa dil öyrətmə” metodu adlanır (Direct Method). Bu metod 1990-cı illərin əvvəllərində Ç.Berlitz tərəfindən irəli sürülmüşdür. Metod ingilis dilinin öyrədilməsi zamanı əsasən aşağıdakıları təklif edir [Broughton, 19.1-10]:

a) xarici dilin öyrədilməsi zamanı ana dili ilə müqayisəyə üstünlük vermək;

b) şifahi danışığa çox yer ayırmaq;

c) öyrədilən dilin spontan istifadəsindən qaçmamaq;

d) lazım olduqda öyrədilən dillə hədəf dilin qrammatik qaydalarını və dilin quruluşunu təhlil etmək;

e) auditoriyada göstərişləri, təlimatları hədəf dildə vermək; öyrədilən dilin qrammatikasına induktiv yanaşmaq.

Bir başa dil öyrətmə metodunda əsas üstünlük şifahi nitqə verilir, kommunikasiya müəllim və tələbələr arasında sual-cavab şəklində reallaşır; danışma və dinləmə möhkəmlədirilir; düzgün tələffüz və qrammatikaya diqqət verilir [Scrivener, 2005, 11-21].

Xarici dilin öyrədilməsi zamanı diqqət cəlb edən metodlardan biri də “Audiolingual metod” hesab edilir. Bu metodun şərtləri aşağıdakılardır [West, 1997, 22-25]:

a) ali məktəb tələbələrinin ingilis dilində ünsiyyət bacarıqlarının formalaşmasını təmin etmək;

b) tələbələrin ingilis dilində ünsiyyət bacarıqlarının formalaşması modelini yaratmaq;

c) qrammatik qaydalara az yer vermək;

d) müəllimlərin ana dilində danışmasını azaltmaq;

e) tələffüzə xüsusi diqqət yönəltmək.

Xarici dili öyrədən zaman tələbələrə öyrəndikləri dildə düzgün danışmaq və yazmaq bacarığını öyrətmək üçün fərqli dilöyrətmə metodlarına üstünlük verilməlidir. Bu metodların tədris prosesinə inteqrasiyası tələbələrin ingilis dilində ünsiyyət bacarıqlarının inkişaf etdirir və onlarda öyrəndikləri dildə ünsiyyət qurmaq qabiliyyətini formalaşdırır.

Orta ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təşkilində kompüterdən istifadə imkanları

Açar sözlər: *təlim, tərbiyə, təhsil, texniki vasitələr, kompüter*

Tərbiyəvi iş heç zaman təlim işindən təcrid olunmuş şəkildə aparıla bilməz. Buna görə də məktəbdə tərbiyəvi iş xüsusi plan üzrə qurulmalıdır. Həmin planda dərslərdə tərbiyə məsələlərinin necə, hansı yollarla və vasitələrlə şagirdlərə təlqin edilməsi, sinifdənkənar işin qurulması, müəllim-məktəbli-valideyn münasibətlərinin qurulması qeyd edilməli, ibtidai və yuxarı sinif şagirdlərinin psixoloji, fiziki, yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır. Ümumiyyətlə, tərbiyə prosesi məktəb fəaliyyətində bəlkə də, ən mübahisəli məsələlərdən biridir və məktəblilərin tərbiyəsi ilə bağlı ən fərqli, bəzən hətta bir-birinə zidd fikirlər mövcuddur. Bəzən belə fikirlər səslənilir ki, uşaq əsas tərbiyəni evdə almalıdır və məktəbə yalnız bilik əldə etmək üçün gəlməlidir. Belə bir fikir də mövcuddur ki, məktəbdə aparılan tərbiyəvi fəaliyyət, hətta, tədris işindən üstün olmalıdır və müəllimlər ilk növbədə məktəblilərin tərbiyəsi ilə məşğul olmalıdırlar. Sözsüz ki, bunlar yanlış fikirlərdir və uşağın tərbiyəsində həm valideynlər, həm təhsil müəssisəsi, ümumiyyətlə, bütün cəmiyyət birgə iştirak etməlidir. Həmin fəaliyyətin lazımı nəticəni verməsi üçün “tərbiyə” anlayışının mahiyyətini düzgün dərk etmək və tərbiyə prosesinin nizamla, pedaqogika elminin tələblərinə və qaydalarına uyğun, sistemli şəkildə necə qurulmasını müəyyən etmək lazımdır. Yəni ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə işi vəhdət təşkil etməli, kompleks, sistemli şəkildə müəyyən plana uyğun aparılmalıdır. Müasir dövrdə məktəblərdə təlim-tərbiyə işinin təşkilində, fənlərin tədrisində bir sıra texniki vasitələrdən-televizor, video, kinofilm və kompüterdən geniş istifadə olunur. Başqa-başqa fənlərdən bəzi mövzuların tədrisində, fakültativ məşğələlərdə, şagirdlərin müstəqil işlərində, dərslənkənar tədbirlərdə kompüterin imkanlarından geniş istifadə olunur.

Professor N.Kazımov “Məktəb pedaqogikası” dərslərində qeyd etmişdir: “Təhsil sistemində kompüterdən istifadə imkanları getdikcə genişlənilir. Əvvəla, kompüterdən təlim və tərbiyə məqsədi ilə istifadə halları çoxalır. İkincisi, kompüterdən pedaqoji idarəçilikdə, kargüzarlıq işində isti-

fadə olunur. İndi kompüter müəllimin nəinki dərində, həm də metodik işində karına gəlir. Müxtəlif paylama materiallarının hazırlanmasında, nəzarət səciyyəli işlərin variantlarının tərtibində kompüter müəllimin işini xeyli yüngülləşdirir” [Hümeiyir Əhmədov, Nigar Zeynalova, 2016, 119].

İstər ibtidai siniflərdə, istərsə də yuxarı siniflərdə tədris olunan, demək olar ki, bütün fənlərin tədrisi zamanı, sinifdənənar və məktəbdənənar tədbirlərin təşkilində texnuiki vasitələrdən, xüsusilə kompüterdən geniş istifadə olunur. Məsələn, xarici dillərin, dil və ədəbiyyat, musiqi və nəğmə, tarix və coğrafiya, təbiətşünaslıq və s. dərslərin tədrisində fənn müəllimləri kompüterdən istifadə (audio-əşitmə, vizual-görmə) imkanlarından yararlanla bilirlər.

Əliyeva X.Ş.

ADU

Xarici dilin (İngilis dili) tədrisində İKT-nin rolu

Açar sözlər: *İKT, kommunikativ metod, interaktiv metod*

İnformasiya cəmiyyətinin inkişafına dair 2014-2020-ci illər üçün Milli Strategiyada göstərilir ki, milli-mədəni irsin qorunması, təhsil, səhiyyə, mədəniyyət sahələri üzrə geniş istifadə üçün təyin edilmiş elektron resurslar inkişaf etdirilməlidir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi, son illər respublikamızda da təhsil sahəsində informasiya kommunikasiya texnologiyaları tətbiq etməklə, təhsildə innovativ texnologiyanın keyfiyyətinin artırılmasına xüsusi yer verilir. Bu gün ölkəmizdə müəllimlər İKT-nin imkanlarından yararlanaraq onun təhsil sistemində tətbiqinə nail ola bimişlər.

Məlum olduğu kimi, xarici dilin tədrisi zamanı şagird və tələbələrdə dilin komponentlərinin - tələffüz, lüğət və qrammatikanın və dil bacarıqlarının, yəni, oxu, yazı, dinləmə və danışığın inkişaf etdirilməsi nəzərdə tutulur və qiymətləndirmə də meyarlar əsasında aparılır. Xarici dillərin tədrisi müasir metodlarla həyata keçirildiyi üçün həm müəllim, həm də tələbə üçün kompüter və internet çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Auditoriyada istifadə edilən kommunikativ və interaktiv metodlar kompüter və informasiya texnologiyasız təsəvvür edilə bilməz. İKT-nin tətbiqi eyni zamanda tələbələr arasında informasiya mübadiləsində, dərslərdə verilmiş mövzuya aid şə-

killər, musiqilər, dialoqlar, mətnlərin daha da dərinədən öyrənilib yadda saxlanılmasında, mövzunun müzakirə edilməsində, ən son məlumatların istifadə edilməsində, ümumilikdə desək, tədris prosesini canlandırmaqda, dərsləri daha maraqlı və başa düşülən etməkdə əvəzsiz rol oynayır.

İngilis dilinin tədrisi zamanı kompyuterdən istifadə etməklə, interaktiv modellərlərlə, multimedia ilə aparılan tədris təhsil prosesini yüksək səviyyəyə qaldırmaqla yanaşı, həm də ənənəvi üsullarla aparılan dərstdən daha maraqlı, rəngarəng və daha yadda qalan edir. Nəticədə tələbənin dərsmə marağı daha da artır və növbəti dərslərdə o özü tədqiqatçı olaraq internetdən sərbəst istifadə edir, verilmiş mövzuya uyğun materialı asanlıqla əldə edir.

Dil ünsiyyət vasitəsi olduğundan onu öyrənməkdə başlıca məqsəd bu dildə ünsiyyət qurmaq bacarığına yiyələnməkdir. Ümumiyyətlə, hər hansı metodikanı tətbiq etməzdən öncə aşağıdakı məqamlara diqqət etmək lazımdır: 1) seçilən metod təlim məqsədi ilə uzlaşmalıdır; 2) seçilən metod vizual, akustik, kinestetik, öyrəncilərin tələbinə cavab verməlidir; 3) öyrəncilərin dil səviyyələrində kəskin fərq olarsa differensiasiyadan istifadə edilməlidir.

Əlbəttə, bütün bu yeniliklərin məqsədi təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ingilis dilinin tədrisinin keyfiyyətinin yüksəldilməsi, ölkəmizin gələcək inkişaf və tərəqqisini təmin edəcək yüksək intellektual səviyyəli, elmi dünyagörüşlü, müstəqil düşünmək və yaradıcı fəaliyyət göstərmək qabiliyyətinə malik olan yüksək ixtisaslı gənc nəslin yetişdirilməsindən ibarətdir.

Əliyeva Ə.A.

ADU

İnternet texnologiyalarının V və VI siniflərdə ingilis dili dərslərində şagirdlərin yazılı nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə təsiri

Açar sözlər: *informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, elektron lövhə, innovativ texnologiya*

İngilis dili dərslərində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) tətbiqini P.V.Sısoyev, M.N.Yevstiqneyev, S.V.Titova, T.Y.Pavelyeva, Y.Y.Markova, V.Q.Apalkov, E.D.Patarakin, İ.K.Zabrodina kimi

alim və metodistlər təsvir etmiş və öz eksperimentlərinin nəticələrini təhlil etmişlər. Onların apardıqları ümumiləşdirmələrə əsasən ingilis dili dərslərində V və VI sinif şagirdlərinin yazılı nitq bacarıqlarını effektiv şəkildə inkişaf etdirmək üçün müəyyən şərtlər tələb olunur:

- İKT-dən istifadə kompetensiyasının formalaşdırılması;
- şagirdlərin motivasiya olunması;
- yazılı nitq zamanı qrammatik, orfoqrafik, üslubi yazı bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə xidmət edən tapşırıqların tərtib edilməsi.

Bu alim və metodistlərin araşdırmalarına əsasən müasir dövrdə şagirdlərdə İKT-dən istifadə kompetensiyasının formalaşdırılması yolu ilə yazılı nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi aşağıdakı parametrlər üzrə nəzərdə tutulur:

- öyrədicinin internet resurslarla işləmək bacarığı;
- Power Point proqramında təqdimat hazırlamaq bacarığı;
- elektron poçtdan, onlayn yazışmadan (chat) istifadə edə bilmə bacarığı;
- elektron lövhədən istifadə edə bilmə bacarığı.

İKT-dən istifadə edilməsi V və VI siniflərdə ingilis dili dərslərində yazı bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi zamanı dərslərin əsas prinsiplərindən biri olan əyaniliyi təmin etmiş olur. Hal-hazırda ingilis dili dərslərində yazılı nitq bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün kompüterdən, noutbukdan, planşetlərdən, interaktiv lövhələrdən geniş şəkildə istifadə olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, Bakı şəhərinin bütün ümumtəhsil məktəblərində yazı işlərini həyata keçirmək məqsədilə taxta lövhələri innovativ texnologiya olan “elektron lövhə” əvəz etmişdir. Bu lövhənin yazı yazılması, yazılmış mətnin şagird tərəfindən redaktə olunması, bir səhifədən digərinə köçürülməsi, internetə qoşularaq yazışmalar aparılması kimi funksiyaları var. Elektron lövhə vasitəsilə qurulmuş dərslərdə yazı zamanı şagirdlərdə işləməyə, düşünməyə, yaradıcılığa, tənqidi və yaradıcı təfəkkürün inkişafına şərait yaranır. Bu lövhə vasitəsilə şagirdlər yazı işlərini, tapşırıqları, internetlə işi, elektron məktubları, yazışmaları interaktiv rejimdə apara bilərlər.

V və VI siniflərdə ingilis dili dərslərində yazılı nitq bacarıqlarının müasir informasiya-kommunikasiya texnologiyaları vasitəsilə inkişaf etdirilməsi şagirdlərə müxtəlif növ mətnlər- xülasə, şəxsi məktub, esse tərtib etməyi öyrətmək imkanı verir. Şagirdlər elektron poçt, bloq, onlayn yazışma vasitəsilə məktub yazdıqları zaman şəbəkə etikətinə riayət etməyi, yəni nəzakətli olmağı, başqalarının fikirlərinə hörmətlə yanaşmağı, birgə işləməyi, müzakirə etdikləri mövzulara uyğun hekayələr qurmağı, oxu-

duqlarını və ya dinlədiklərini təsvir və ya müzakirə etməyi, kollektiv şəkilə proyektlər həyata keçirməyi, yazışdıqları həmyaşdqları ilə ünsiyyət qurmağı, eyni zamanda özləri haqqında yazılı şəkilə məlumat verməyi və elektron portfolio yarada bilmək kimi bacarıqlara yiyələnmiş olurlar.

Əliyeva R.T.
ADU

Xarici dil dərslərində internet resurslarının tətbiqi haqqında

Açar sözlər: *internet, innovasiya, multimedia*

Azərbaycan Respublikasının son illər sürətli iqtisadi inkişafı təhsilin inkişafına da təkan verir. “2011-2021-ci illərdə Azərbaycan təhsilinin inkişafı üzrə Milli Strategiya”nın hazırlanması haqqında AR Prezidentinin Sərəncamının başlıca məqsədi müasir və innovativ təhsil sisteminin təkmilləşdirilməsi üçün geniş imkanlar açmaqla, onun iqtisadi inkişafın mühüm amilinə çevrilməsini təmin etməkdir. Milli strategiya, inkişafın innovasiya mərhələsinə keçilməsini rəqabətə davamlı milli iqtisadiyyatın formalaşdırılmasını və inkişaf dinamikasının sürətləndirilməsini başlıca olaraq insan kapitalı ilə bağlı bir çox məsələlərin öz həllini tapmasını, o cümlədən təhsilin dünya standartlarına cavab verməsini tələb edir.

Müasir dövrümüzdə təhsildə innovasiya dedikdə, ilk növbədə, kompüter, multimedia texnologiyası və əlbəttə qlobal informasiya şəbəkəsi olan İnternetin tədrisdə geniş şəkildə istifadəsi nəzərdə tutulur. Müasir müəllimin bu yeni pedaqoji alətdən öz dərslərində düzgün istifadə etməsi çox vacibdir. Xüsusilə, xarici dillərin öyrənilməsində innovasiya texnologiyasından geniş istifadə olunması çox aktuallaşmış. Bu yalnız texniki vasitə deyil, təlimin yeni forması və metodikası, həmçinin təlimə yeni baxış deməkdir.

Şübhəsiz ki, internet ən effektiv innovasiya vasitəsi olaraq, tələbələrin qrammatik, leksik, fonetik biliklərini və bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün də əvəzolunmaz vasitədir. Yeni texnologiyalardan istifadə edərək, hüdudları aşmaq, muzeylərə, teatrlara, görməli yerlərə ekskursiya etmək, qəzet və jurnalları şərh etmək, moda nümayişində iştirak etmək, müxtəlif xalqların mətbəxinə təcrübə etmək, dünyanın istənilən nöqtəsinə virtual səyahət etmək olar. Bundan başqa, müəyyən bir proyektlər və ya mövzu

ətrafında materialların, məlumatların və faktların toplanmasında da İnternet resursları əvəzolunmazdır.

Həmçinin, internet vasitəsi ilə auditoriyanı xəbərlər agentliyinə çevirmək olar. Bu zaman tələbələrin özlərini müxbir kimi hiss etmələri üçün mühit yaranır. Tələbələr iki-iki və ya kiçik qruplar şəklində müxtəlif səpgidə olan məqalələr, aktual xəbərlər, mədəniyyət, idman, hava məlumatı və başqa sahələrlə bağlı tədqiqat aparır və müxbir rolunda çıxış edirlər. İnternet resursları dərs əsnasında interaktiv metodlarından geniş istifadə etmək üçün də yararlıdır. Belə ki, analiz, sintez, müqayisə, şərhətmə və başqa üsullar tələbələrin sosial və psixoloji keyfiyyətlərini inkişaf etdirir, özünəinamı artırır, kollektivlə işləmək bacarığı yaradır. İnteraktiv metod öz növbəsində tələbələrin əhval-ruhiyyəsinə də müsbət təsir edir.

Dərs prosesində internet resurslarından istifadə edərək bir çox didaktik tapşırıqların (lüğət eytiyatının artması, tələffüzün düzgün qoyulması, ümumqlobal şəbəkə materiallarından istifadə olunması, və s.) öhdəsindən gəlmək, tələbələrin xarici dili daha mükəmməl və həvəslə öyrənmək motivasiyalarını formalaşdırmaq üçün də çox vacibdir.

Əsədova L.S.
ADU

İngilis dilinin tədrisində situasiyanın öyrənilməsi metodu və onun tətbiqi

Açar sözlər: *case study, innovativ metod, tənqidi düşüncə, interaktivlik, situasiya, bacarıq və vərdişlər.*

İnteraktiv metodlardan biri olan case-study metodu nədir? Bu metod tənqidi düşüncəni və kommunikativ vərdişləri inkişaf etdirən metodudur. Case study metodu ABŞ-da yaranmış və 1920-ci illərdə Harvard universitetində tətbiq olunmağa başlanmış və Avropa ölkələrində çox populyar olan bir metoddur. Case study metodu real situasiyalar əsasında aktiv təlim metodu olaraq, ingilis dilindən tərcümədə case – hal, vəziyyət, situasiya, case study – situasiyanı, vəziyyəti öyrənməyi bildirir.

Bu metoddan istifadə dərs prosesi zamanı tələbələrin ingilis dilindən maksimum istifadə etməsinə şərait yaratmış olur. Bir cəhəti də qeyd etmək istərdik ki, bu metod ayrılıqda deyil, digər təlim metodları ilə yana-

şı istifadə edildikdə daha uğurlu ola bilər. Case study metodunun tətbiqi zamanı əsas olaraq tələbələrin səviyyəsinə uyğun olan, onların daha asan və tez qavraya biləcəyi mövzular seçilməlidir. Elə mövzular ki, həm asan dərk edilən və həm də yiyələndikləri praktikaya uyğun ola bilən mövzular olsun.

Case study metodunun üstünlüklərindən danışarkən qeyd etmək istərdik ki, bu metod tələbələrə nəzəriyyə və praktikanı uyğunlaşdırmaq, müxtəlif informasiya mənbələri ilə işləmək bacarığını artırır. Digər tərəfdən, situasiyada verilən problemin həlli yollarının araşdırılması təfəkkürün inkişafı deməkdir. Eyni zamanda tələbələr qrup, komanda halında işləmək, həmsöhbətlərini dinləmək və öz nəzər-nöqtlərini bildirmək bacarığına yiyələnirlər. Bu metod bir də onunla əhəmiyyətlidir ki, burada nəinki çalışqan tələbələr, eyni zamanda zəif tələbələr də iştirak edirlər; onlar diskussiyalarda iştirak edir, qoyulan problemlə məsələnin həlli yollarının araşdırılmasına, situasiyanın analiz edilməsinə fikir bildirmək vərdişlərinə yiyələnirlər. Düşünürük ki, tələbələr üçün bu cür dərs prosesi darıxdırıcı, şablon xarakteri daşmayacaq, onlar diskussiya aparmaq bacarıqlarını inkişaf etdirməklə yanaşı, danışıq, oxu, yazı, dinləmə bacarıq və vərdişlərini də inkişaf etdirmiş olacaqlar.

Qeyd etdiyimiz kimi, hər bir metodun üstün cəhətləri ilə yanaşı, çətin tərəfləri də var. Hər şeydən əvvəl case metodu təqdim edilməmişdən öncə hər tərəfli, hər bir detallar nəzərə alınmaqla hazırlanmalıdır. Müəllim üçün heç də asan olmayan digər bir tərəf tələbələrin qiymətləndirilməsidir. Müəllim burada nələrə xüsusi diqqət verməlidir? Tələbələrin aktivliyi, problemin həllinə yaradıcı yanaşma tərzi, müzakirə, diskussiyaların aparılması, arqumentlər gətirilməsi, təsvir, müqayisə, inandırmaq (əmin etmək), digər ünsiyyət strategiyalarından düzgün istifadə etməsinə diqqət yetirməlidir.

Case-study metodundan istifadə edən müəllimlər hansı nəticələr əldə etmiş olurlar: tələbələrin söz ehtiyatı artmış olur, ingilis dilinin öyrənilməsinə yüksək motivasiya göstərilir, tələbələrin bir-biri ilə ünsiyyətə girmək bacarığı inkişaf edir.

The Role of Computer Technology in Teaching English

Keywords: *technology, language, internet*

Computer which is a means for learning the language was accepted by a lot of instructors long ago. Large number of language instructors and learners have found the use of computers for learning languages not only appealing but also effective and inspiring. Technology as a means for teaching language learners plays a paramount role since instructors admit its ability to develop independent and collaborative learning environment where students have opportunity of obtaining and practicing a new language. In 1980s, language classes involved using film, radio, television, language labs with audio/video tapes, computers.

Computer technology is considered to be one of the most crucial constituents in electronic technologies. A variety of computer-assisted language learning types (CALL) became widespread. Nowadays, multimedia, Internet and different forms of distance learning became common in use. There is an increasing interest in making use of them as instruments to encourage language learning, both from the point of view of a language educator as well as of a learner of a language. By means of the Internet, word processors, hypermedia, multimedia, drill and practice exercises, students have a possibility to participate in personalized instruction which is aimed to meet their particular demands and involve in collaborative projects that promote communication with compeers within the classrooms and all over the worldwide community. In other words, computer technology tends to be a primary means to maintain new methods of teaching and learning. Thus, it may be applied to develop students' abilities for collaboration, communication and problem solving. As for Warschauer (1996) who mentioned that with the help of computers it's possible to master English in three ways: computer as a guide (offers training for students); computer as incentive (develops logical thinking of students) and finally computer as a tool (checking of grammar, word processing, cooperative writing and the Internet.) Consequently, applying a computer not only develops educational productivity, but also develops practical and effective social interactions as well as improves language learners' stimulus to learn.

Xarici dillərin tədrisi zamanı interaktiv metodlardan istifadə

Açar sözlər: *interaktiv təlim, metod, əməkdaşlıq, fəaliyyət*

Hazırkı dövədə təlim prosesi zamanı əsas diqqət mərkəzi tələbə, onun şəxsiyyəti və unikal dünyasıdır. Buna görə də müasir müəllimin əsas məqsədi təlim fəaliyyətinin təşkilində ən yaxşı üsul və formaları seçməkdir. Xarici dil müəlliminin vəzifəsi hər bir tələbə üçün dilin praktik mənimsənilməsinə şərait yaratmaq, onların aktivliyini, yaradıcılığını nümayiş etdirməyə imkan verəcək və xarici dili öyrənmə prosesində mənimsəmə bacarıqlarını gücləndirəcək təlim metodlarını seçməkdir. Xarici dilin tədrisinin müasir texnologiyaları - əməkdaşlıq şəraitində öyrənmə, layihə metodologiyası, yeni informasiya texnologiyalarından istifadə, internet resursları təlimdə şəxsiyyətyönümlü yanaşmanın gerçəkləşməsinə, öyrəncilərin bacarıqlarını, öyrənmə səviyyələrini nəzərə alaraq təlimin fərdiləşdirilməsinə və fərqlənməsinə şərait yaradır.

Bu gün xarici dil müəllimləri, dilin öyrənilməsində tələbələrin elmi maraqlarının artırılması, öyrənmədə müsbət motivasiyanın gücləndirilməsi yollarını tapma problemləri ilə qarşı-qarşıya qalır. Mövcud problemin həlli yollarından biri də interaktiv təlim texnologiyalarından istifadədir. Xarici dilin tədrisinin interaktiv forma və metodlarından istifadə şəxsiyyətyönümlü yanaşmaya əsaslanaraq, aşağıdakıları yerinə yetirməlidir:

- Tələbənin rahat və sərbəst hiss etdiyi bir atmosfer yaratmaq; öyrəncinin maraqlarını stimullaşdırmaq, xarici dildən praktik istifadə etmək arzusunu inkişaf etdirmək və öyrənmə ehtiyacını artırmaq, beləliklə, mövzunu mənimsəmədə müvəffəqiyyətin gerçək şərtini təmin etməlidir;

- Tələbənin şəxsiyyətini bütövlükdə təsirləndirmək, onun duyğularını, hisslərini və emosiyalarını öyrənmə prosesinə cəlb etmək, real ehtiyacları ilə uyğunlaşmaq, nitq, idrak və yaradıcılıq bacarıqlarını stimullaşdırmaq;

- Tələbəni təlimin digər iştirakçıları ilə fəal əməkdaşlıq edən aparıcı fəaliyyət siması kimi fəallaşdırmalıdır;

- Təlim zamanı müəllimin diqqət mərkəzi olmadığı hallar yaratmaq; tələbə xarici dilin öyrənilməsi prosesinin müəllimin verdiyi metod

və vasitələrdən daha çox onun şəxsiyyəti və maraqları ilə bağlı olduğunu başa düşməlidir;

- Auditoriyada öyrəncilərin fəaliyyətini, müstəqilliyini və yaradıcılığını tam şəkildə stimullaşdıran fərdi, qrup, kollektiv tipli müxtəlif iş formalarını nəzərdən keçirməlidir.

Yuxarıda sadalanan bütün faktorlar materialların öyrənilməsi prosesində xarici dialoq vasitəsilə şəxslərarası qarşılıqlı əlaqələrin qurulması üçün yeni imkanlar yaradan tədrisin interaktiv forma və metodlarından istifadə etməklə gerçəkləşdirilə bilər. Qrupda tələbələr arasında şəxsi münasibətlərin qurulması qaçılmazdır və bu münasibətlərin hansı şəkili alması da onların təlim zamanı uğur qazanmalarına təsir göstərir. Təlim materialları əsasında tələbələrin qarşılıqlı əməkdaşlıqları və təşkilatçılıq bacarıqları bütövlükdə təlim fəaliyyətinin səmərəliliyinin artırılmasında güclü bir amilə çevrilə bilər.

Hüseynova M.Ə.
ADU

Modern Opportunities to Learn English on the internet

Key words: *web sites, information technologies, digital space, electronic media texts*

The most important characteristics of the twenty-first century are globalization and informatization of society. Modern society characterized by rapid and profound changes associated with the rapid development and dissemination of information technologies. Successes in the informatization of society largely depend on how all its members are trained to use information and communication technologies in professional activities. Information Society reflects an objective trend development of civilization associated with the emergence of information and telecommunication technology.

Modern information society forces a person to develop and multiply their own individuality in a particular socio-cultural environment. Modern the sociocultural environment is being transformed by the emergence of a new type of information and communication space of the internet [A.A. Андреев., 2003 г, p 59].

The invention of the internet made it possible to integrate in the same system text, image and sound. Functioning of new information technologies extremely diverse: they change the nature of a person's work social connections, organizational forms and social content interactions. There is a problem with influence information technology on the human psyche, mediated computer communication and features of human activity in the web. With the help of new information technology is created the possibility of contact between people outside the physical presence. Contacts of this kind were also possible thanks to mail, telephone and telegraph and other technical intermediaries communication. But new information technologies create a new quality of such communication. Digital space is rapidly being introduced not only into the life of modern society, but also in the structure of the living space of the individual.

The widespread distribution of media, the emergence of new information technology, the growing interest of young people in the media, the content specificity of modern media texts contributes to application and creative development of domestic concepts media education, their integration and synthesis. Aggravated contradictions between the progressive nature of the development of society and static methods of organization of the pedagogical process require development of science-based media education technology youth with the help of modern media - television, press, radio, internet [E.C. Полат., 2005, p 37].

Kərimova Ə.S.
ADU

İngilis dilində aşağı kurs tələbələrinin şifahi nitq bacarığının formalaşdırılmasında layihə əsaslı yanaşmadan istifadənin səmərəli yolları

Açar sözlər: *layihə əsaslı təlim metodu, nitq fəaliyyəti növləri, şifahi nitq bacarığı*

Layihə əsaslı təlim metodu dil aspektlərinin tədrisində və şifahi nitq bacarığının formalaşdırılmasında mühüm rol oynayan yeni yanaşmalar-dandır. Bu metodun tətbiqi prosesində dilöyrənənlər tədqiqatçı, müəllim-lər fasilitator kimi fəaliyyət göstərirlər. İngilis dilinin tədrisində dinamik

yanaşma kimi bu metoddan istifadə edən müəllimlər tələbələrin layihələrə uyğun dilöyrənmə prosesinə cəlb edilməsini təşkil edərək onları müxtəlif problemlərin həlli üzrə tədqiqatların aparılması, yazılı və şifahi ünsiyyətin və müzakirələrin təşkil edilməsi, qərarların qəbul edilməsi və s. kimi tapşırıqların yerinə yertirilməsi prosesində fəallaşdırırlar.

Layihə əsaslı dil təlimində fəal iştirak edən tələbələr qoyulan problemin həlli ilə yanaşı əlavə məlumatlar toplamalı və dərstdə həmin məlumatları ətraflı şərhlərlə digər yoldaşlarına çatdırmalı olurlar.

Layihə əsaslı dil təlimində istifadə edilərkən tələbələrə müxtəlif problemlərin araşdırılması ilə bağlı şərait yaradılmaqla yanaşı onlar arasında əməkdaşlıq təmin edilir. Bu təlim metodu eyni məsələyə müxtəlif rəqərdən yanaşmaq baxımından geniş imkanlar yaradır. Problemin araşdırılmasına cəlb olunan tələbələr lüğət ehtiyatını zənginləşdirməklə yanaşı, həmin sözləri öz şifahi nitqlərində tətbiq edir və müzakirələrdə kommunikasiya imkanlarından maksimum səviyyədə istifadə edirlər.

Şifahi nitqin inkişaf etdirilməsində mühüm rola malik olan bu metoddan istifadə edən müəllimlər tələbələri məlumat axtarışına cəlb etməklə müxtəlif strategiyalardan istifadə edilməsi üzrə göstərişlər verirlər. Buna əsasən əvvəlcədən planlaşdırma, problemin düzgün və dəqiq ifadə olunması, məlumatların bölüşdürülməsi, kommunikasiyanın yüksək səviyyədə təşkil edilməsi layihə əsaslı təlimin əsas mərhələləridir. Layihə əsaslı təlim metodundan uğurla istifadə edilməsi üçün aşağıdakı amillərin nəzərə alınması vacibdir:

- tələbələr düzgün planlaşdırma əsasında məlumatları araşdırmağa cəlb edilir;

- layihələrin hazırlanması ayrılmış vaxt ərzində həyata keçirilir;

- fasilitator kimi çıxış edən müəllim müzakirələrin təşkil edilməsində tələbələrə göstərişlər verməklə onları düzgün istiqamətləndirir.

Beləliklə, ingilis dilində tələbələrin şifahi nitq bacarığının formalaşdırılması baxımından mühüm əhəmiyyətə malik olan layihə əsaslı dil təlimi dərslərin müasir dövrün tələbləri səviyyəsində və tələbəyönümlülük strategiyaları əsasında təşkil edilməsinə imkan yaradır.

Texnologiya əsaslı dil təliminin xüsusiyyətləri

Açar sözlər: *texnologiya , İKT, informasiya, tələbə, təhsil*

Pedaqoji texnologiya təlim prosesinə yeni baxış kimi bu gün fəal təlimin təməl prinsiplərindən hesab olunur. Müasir cəmiyyətdə tələbə özünə lazım olan məlumatı araşdırır, seçir, təhlillər edir, yeni informasiya əldə edir. Bununla da mövqe formalaşdıraraq, qərar verir və onun reallaşdırılması üçün səriştələr qazanır.

Bu gün müəllimin vəzifəsi nəzərəcarpacaq dərəcədə dəyişmişdir. Belə ki, texnologiya əsaslı təlim kontekstində müəllim təşəbbüskarlığı və istiqamətvericiliyi, problemə yaradıcı yanaşma tərzini vacib sayılır.

Öyrədən öz bacarıq və qabiliyyətlərini tələbələrin sahib olduqları biliklərlə vəhdət halına gətirdikdə texnologiya əsaslı təlim əlçatan olur. Eyni zamanda səmərəsi də nəzərəcarpacaq dərəcədə artır. Buraya birgə-fəaliyyət, əməkdaşlıq, qarşılıqlı kollektiv iş və s daxildir. Bu zaman öyrəncilərin idrak qabiliyyətləri inkişaf edir, müəllimin yenilikçi səriştəsi üzə çıxır. Əlbəttə . bu da zaman və məkan daxilində aşkara çıxır ki, buraya dərs və auditoriya daxildir.

Təhsilin kompüterləşdirilməsi məsələsi ilə bağlı aşağıdakı tədbirlər planının reallaşdırılması nəzərdə tutulur:

1. Müəllim novatorluğunda İKT-nin, müasir üsullar və texnologiyaların istifadəsi;
2. Tələbələrin biliyinə cari və yekun qiymətin verilməsində yeni üsulların, texnologiyaların, İKT –nin istifadəsi;
3. Təhsil sahəsinə distant təhsilin gətirilməsi;
4. Təhsil müəssisələrinin kompüterlə təchiz edilməsi , elektron təhsil formasının reallaşdırılması.

Bu gün informasiya-kommunikasiya texnologiyalarından istifadə hər bir dövlətin müxtəlif sahələrdə olan potensialından xəbər verir. Bu zaman rəqabət qabiliyyəti yüksəlir və özünə inam hissi formalaşır. Bu baxımdan İKT-nin istifadəsi inkişaf etmiş cəmiyyətlər üçün xarakterik sayılır.

Bu gün Azərbaycan cəmiyyətində də təhsilin texnologiya əsaslı təlimi ən öndə gedən məsələlər sırasında yer almaqdadır. Pedaqoji texnologi-

yaların sürətli şəkildə auditoriyalara inteqrasiyası sözü gedən prosesin bariz nümunəsidir.

Bu təkə təlim prosesinə nüfuz etməklə qalmır, dərşdənkənar vaxtların səmərəli təşkilində, müstəqil fəaliyyətin fəal şəkildə həyata keçirilməsində yardımçı vasitə olaraq köməyimizə çatır.

Beləliklə, texnologiya əsaslı təlim tələbə fəallığını, müəllim novatorluğunu, mükəmməl əməkdaşlığı, auditoriyada müəllim-tələbə bilik, bacarıq və qabiliyyətlərinin vəhdətdə nümayişini nəzərdə tutur.

Bu gün sözü gedən məsələ xarici dillərin tədrisində öyrəncilərin maraq, ehtiyac və arzuları fonunda önəmli faktor kimi nəzərə alınmalı, maksimum tətbiq imkanları müəyyənləşdirilməlidir.

Məmmədova A.Ə.

ADU

Dil universitetlərində İKT-nin auditoriyaya inteqrasiyası

Açar sözlər: *İKT, auditoriya, təlim prosesi*

İKT-nin auditoriyaya inteqrasiyası ölkənin gələcəyinin cəmləşdiyi məkandır. Universitetlərdə innovativ layihələrin həyata keçirilməsi təhsilin keyfiyyətini yüksəldə, milli universitetlərin beynəlxalq təhsil məkanına inteqrasiyası prosesini sürətləndirə və ölkənin elm-təhsil imicini yüksəldə bilər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, xarici dillərin tədrisi metodikası elmi xarici dillərin tədrisi prosesini maksimal səviyyədə ünsiyyət prosesinə uyğunlaşdırmağı tələb edir. Deməli, İKT-nin imkanlarından yalnız reseptiv (nitq fəaliyyəti növləri üzrə) bacarıqların deyil, eyni zamanda şifahi nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsində də istifadə olunmalıdır.

Elektron təhsilin keyfiyyətini yüksəltmək məqsədilə İKT-nin intensiv tətbiqinə əsaslanır, təhsildə mövcud vəziyyətin dəyişməsinə, onun yeniləşməsinə, bütövlükdə təhsilin məzmun və forma etibarilə texnoloji baxımdan innovativ xarakter almasına xidmət edir.

Pedaqoji texnologiya təlim prosesinə yeni baxışdır və məhz müasir texnologiya əsasında təlim prosesi ənənəvi təlimdən fərqli olaraq, maksimum idarə olunan proses hesab olunur. İKT-nin tətbiqi hesabına təhsil kütləviləşir, fərdiləşir, fasiləsiz xarakter daşıyır.

Müəllim öz təşəbbüs və qənaətlərini aktiv tərəfin-təhsilalanların fikir və fəaliyyətləri ilə birləşdirdikdə, başqa sözlə, düzgün ümumiləşdirilmə apardıqda, tədrisi interaktiv (birgəfəaliyyət, əməkdaşlıq, qarşılıqlı kollektiv iş) səmtə istiqamətləndirdikdə təlimin texnoloji səmərəsi daha üstün olur.

Pedaqoji təhsilin informatlaşması istiqamətində aşağıdakı tədbirlərin həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur:

1. Müəllim hazırlığında İKT-nin, yeni təlim üsulları və texnologiyalarının tətbiqi;

2. Pedaqoji ixtisaslar üzrə təhsil alan tələbələrin biliyinin cari və yekun qiymətləndirilməsi üzrə yeni üsulların, texnologiyaların, İKT vasitələrinin tətbiqi;

3. Pedaqoji təhsil müəssisələrində distant təhsil formasının tətbiqi;

4. Pedaqoji təhsil müəssisələrinin kompüterləşdirilməsi, elektron təhsilin həyata keçirilməsi.

Biliklərə əsaslanan iqtisadiyyatın təşəkkül tapdığı dövrdə informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının (İKT) inkişafı və onlardan məqsədyönlü şəkildə istifadə olunması hər bir dövlətin elmi potensialının vacib göstəricilərindəndir.

Araşdırmalar göstərir ki, İKT bütövlükdə təlim prosesinin, dərslər-kənar vaxtlarda müstəqil işlərin təşkili, bilik və bacarıqların yoxlanılması vasitəsi, daha doğrusu tədrisdə köməkçi vasitə kimi qiymətləndirilmişdir.

Məmməd zadə T.Ş.

ADU

İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarının xarici dil dərslərinə tətbiqi tarixi

Açar sözlər: *İKT vasitələri, multimedia vasitələri, xarici dilin mənimsənilməsi*

Cəmiyyətin tarixi boyunca, insanlar üçün az səy və enerji ilə daha yaxşı nəticələr əldə etmək imkanı təmin edəcək bir texnika yaratmağa səy göstərmişlər. Texnologiyanın inkişafı tədris sahəsinə də böyük dəyişikliklər gətirdi. İnformasiya kommunikasiya texnologiyaları yarandığı tarixdən xarici dilin tədrisində hansı metodoloji və texnoloji əsaslarla tətbiq olun-

duğunu müəyyən etmək üçün onların yaranması və inkişaf mərhələlərini bilmək zəruridir. [Şirəliyev Ə., 2010, 132-135] 1830-cu ildə ingilis riyaziyyatçısı Çarlz Bebbic proqramla işləyən hesablama maşını (analitik maşın) yaratmağa cəhd göstərdi. Bebbicin fikirləri sonradan universal kompüterlərin yaradılmasının əsasını qoydu. Yaddaşa və proqramla idarə olunan universal kompüterlərin yaradılmasının nəzəri əsasları 1930-cu ildə A.Turing (İngiltərə) və E.Post (ABŞ) tərəfindən inkişaf etdirildi.1941-ci ildə Zus, ikili say sistemi ilə işləyən Z3 kompüterini yaradır.1946-cı ildə ABŞ-da ENİAK adlı universal kompüterin yaradılması ilə tarixdə müasir İnformasiya texnologiya vasitələrinin yaranma tarixi hesab olunur və elə həmin vaxtdan başlayaraq İKT elmin bütün sahələrinə, eləcə də, xarici dil dərslərinə tətbiq olunmağa başlamışdır. 1950-ci illərin sonlarında B.F.Skinner və J.G.Holland yeni tədris texnologiyası və onun əsasında işləyən tədris maşını yaratmağa cəhd göstərdilər. Proqramlaşdırılmış dərslərin əsas məqsədi “Operand kondisiyalaşma (standartlaşma)” nəzəriyyəsinin tələblərinə uyğun olaraq tələbələrə standart verbal davranış tərzini yaratmaq idi. Həmin dövr üçün xarakterik olan ən əhəmiyyətli hadisələrdən biri də müxtəlif audio və video effektlərin bir sistemdə, bir proqramda cəmlənməsini təmin edən multimedia texnologiyasının yaranması oldu. İlk fərdi kompüterlər autentik səs yazma və səstanıma imkanlarına malik olmadığı üçün, elektron tədris proqramları da nəticə etibarilə əsasən mətnlərdən ibarət olurdu və bu da optik baxımdan əlverişsiz sayılırdı. Ancaq kompüterlərin və 12 düymlük videodisk oxucularının kombinasiəsi səs, şəkil, obraz və canlı təsvirlərin birlikdə təqdimatına imkan yaratdı. Beləliklə, interaktiv lazer videodisklərinə yazılmış proqramların meydana gəlməsi ilə xarici dil dərslərində multimedia dövrü başlanır.1970-cı illərdə isə informasiya kommunikasiya texnologiyaları artıq Qərbi Avropa, Yaponiya, Rusiya və Latın Amerikasında xarici dil dərslərində tətbiq olunmağa başladı. 1980-ci illərdə interaktiv videodisklərdə istifadə olunan texnologiya multimedia kompüterlərinə uyğunlaşdırıldı. 1986-cı ildə isə informasiyanı saxlama və daşıma imkanı daha yüksək olan CD-ROM şəklində istifadəyə buraxıldı. [Zander Sch, R. Lernwege suchen, 2005, 6-10] Artıq 1990-cı illərdə həm CD-ROM-lar, həm də sürəti qənaətbəxş olmadığı üçün ilkin interaktiv videodiski əvəzləyən, videoyazılar üçün daha yüksək keyfiyyətli DVD ROM-lar geniş tətbiq olunurdu. Bu proses tədricən tədris müəssisələrində multimedia dil laboratoriyalarının yaranmasına gətirib çıxardı.

İngilis dilində qrammatikanın auditoriyalarda tədrisində müasir texnoloji vasitələrin rolu

Açar sözlər: *qrammatika, texnologiya, təlim bloqları, internet, videolar*

Sosial media və texnologiyanın yayılması elmin bütün sahələrinə təsir etdiyi kimi dillərin tədrisində də inteqrasiya etmişdir. Bu vasitələrin tətbiqi müəllimlərin öyrətmə, tələbələrin öyrənmə, müəllim və tələbələrin ünsiyyət qurma üsuluna böyük təsir edib. Texnoloji vasitələrin dilin, xüsusilə də ən vacib elementlərdən olan qrammatikanın tədrisində rolu aktual məsələlərdəndir və geniş tədqiq olunmasına ehtiyac duyulan bir sahədir.

Bildiyimiz kimi qrammatikanın yalnız qaydalar və kontekstdən kənar nümunə cümlələrlə izahı dilin kommunikativ aspektdə öyrənilməsi baxımından kifayət qədər faydalı deyildir. Qrammatikanın bu metodologiya ilə tədrisi onun ünsiyyət prosesində hansı funksiya üçün yararlılığını müəyyən edə bilmir. Qrammatikaya dair kitabların araşdırılması göstərir ki, yalnız qrammatik struktura və formaya əsaslanan izahlar tələblərdə bu formadan istifadə edərək kommunikativ səriştəliliyi artırmaqda çətinlik yaradır. Bu baxımdan həm əyani, həm də audio məzmunu olan geniş yayılmış multimedia vasitələrinin qrammatikanın tədrisində tətbiqi aktualdır və dərslərin bu cür təşkili müəllimdən bu işdə yüksək səriştəlilik və qətiyyət tələb edir.

Dilin, xüsusilə də qrammatikanın tədrisini zənginləşdirən, onları daha da maraqlı və interaktiv edən müasir texnoloji vasitələri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

İnternet səhifələri – internet səhifələrinin köməyi ilə bütün qrammatik materialları tapmaq, onları izah etmək, müxtəlif tipli çalışmalar yerinə yetirmək, seçilmiş qrammatikaya aid dil nümunələrilə tanış olmaq və s. mümkündür. Belə səhifələrə nümunə olaraq *Voice of America, English Teaching Forum, Corpus of Contemporary American English, Grammarly* və s. göstərmək olar.

Videolar – Videoların başlıca xüsusiyyətləri onların müxtəlifliyi, geniş imkanlara malik olması, yaradıcılığı inkişaf etdirməsi, tələbələrdə maraq yaratması və dərs zamanı interaktivliyi artırmasıdır.

Təlim bloqları – Təlim bloqları qrammatika ilə bağlı hər cür məlumatın və tədris materiallarının təqdim edilməsində geniş imkanlar yaradır. Bu vasitənin köməyi ilə müəllimlər və tələbələr həm dərs zamanı, həm də auditoriyadan kənar məlumatları bir-biri ilə paylaşa, istənilən mövzunun müzakirəsini apara və eləcə də öz şərhlərini təqdim edə bilirlər.

Mobil telefonlar – Mobil telefonlar texnologiyanın ən geniş yayılmış bir vasitəsi olaraq dilin, xüsusilə də qrammatikanın tədrisində mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Tələblər istənilən qrammatik mövzuya dair materialları mobil telefonlar vasitəsilə tapa bilərlər, onları təkrar edə, müəllimlər isə tələblərə fərdi tapşırıqlar verə və müxtəlif oyunlar təşkil edə bilərlər.

Mustafayeva J.Ə.
ADU

Xarici dil dərslərində müasir oyun texnologiyalarından istifadə

Açar sözlər: *oyun texnologiyaları, xarici dil dərsləri, həyati situasiyaların modelləşdirilməsi*

Müasir dövrdə xarici dillərin tədrisi metodikası tədris prosesini nəzərəcarpacaq dərəcədə asanlaşdırmaq, onu daha maraqlı və hərtərəfli etmək məqsədi güdən yeni texnologiyalarla zənginləşmişdir. Dərslərdə video-təqdimatlar, internet resurslarından istifadə uğurlu ənənə halını almış, interaktiv lövhələr, kompüter və smartfonlar, audiokitablər və s. tətbiqi genişlənmişdir.

Dərsin forması da dəyişmişdir. Müasir müəllimlər yeni materialın izahı və ya biliklərin yoxlanması üçün aparılan sorğuların gedişində müəllimlərdən nadir hallarda istifadə edirlər. Xarici dil dərslərində oyun texnologiyalarının tətbiqi nəticəsində təlimin səmərəliliyinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəldiyi aparılan tədqiqatlarda da təsdiq olunur.

Oyunlar təlimin səmərəliliyini necə yüksəldir?

• Oyun prosesində ən vacib şərt yerinə yetirilir, yəni müəllim də, tələbələr də xarici dildə ünsiyyət qururlar.

• Yorucu qrammatik qaydaların təkrarı, yaxud yeni biliklərin möhkəmləndirilməsi oyun halında həyata keçirilərkən maraqlı məşğuliyyətə çevrilir.

• Tələbələr yeni bilikləri əyani təcrübədə tətbiq etmək imkanı qazanırlar. Rollu oyunlar buna daha çox kömək göstərir.

• Utancaq insanlarda özünü büruzə verən dil baryeri aradan qalxır. Oyun prosesində tələbələr sərbəst davranırlar, bu da onların normal ünsiyyət qurmasına səbəb olur.

• Oyun texnologiyalarının dəyərli cəhətlərindən biri də odur ki, onlar dərslərə yenilik gətirir, yaradıcı qabiliyyətlərin inkişafına səbəb olur.

Xarici dil dərslərində istifadə oluna biləcək oyun texnologiyalarını nəzərdən keçirək. Əvvəlcə qeyd edək ki, metodikada oyun priyomlarının çoxsaylı təsnifatı mövcuddur. Çox vaxt oyunları vəzifələrinin tipinə, məqsəd və məzmununa, keçirilmə vaxtına və davamlılığına, çətinlik dərəcəsinə görə fərqləndirirlər.

Oyunların iki əsas qrupunu nəzərdən keçirək:

- Dil üzrə oyunlar (fonetik, leksik, qrammatik).
- Nitq üzrə oyunlar (audio, oxu və yazı).

Birinci qrupa daxil olan oyunların məqsədi qrammatik materialın möhkəmləndirilməsi, yeni sözlərin təkrarı və tələffüzün təkmilləşdirilməsidir. Bu oyun priyomlarından əksər hallarda uşaqlara xarici dil öyrədərək istifadə olunur.

İkinci qrupa daxil olan oyunlar həyati situasiyaların modelləşdirilməsi zamanı tətbiq olunur və dil materialının praktik istifadəsini genişləndirir. Məsələn, iş adamları üçün nəzərdə tutulan kurslarda əksər hallarda danışıqlar, telefon zəngləri modelləşdirilir, tələbələr isə kurslarda biliklərini müxtəlif həyati situasiyalarda istifadə etməyi öyrənirlər. Oyun texnologiyaları onlayn xarici dil kurslarında da geniş tətbiq olunur.

Nuriyev Y.A.

ADU

İngilis dilində qrammatikanın kommunikativ əsaslı tədrisinə dair

Açar sözlər: *qrammatik vahidlər, kommunikativ metod, ünsiyyət, kommunikativ səriştə*

Məlumdur ki, hər hansı xarici dilin tədrisi özündə həm nəzəri, həm də praktik məsələləri ehtiva edir. Müasir dövrdə xarici dillərin tədrisində

prioritet kimi dilin mənimsənməsinin praktik tərəfi, daha doğrusu, canlı ünsiyyət yaratmaq qabiliyyətinin formalaşması əsas götürülür. Bu zaman dilöyrənin yalnız dil biliklərinə malik olması deyil, həm də dilin xüsusiyyətlərinə əməl etmək bacarığı sayəsində ünsiyyət prosesində, danışığ anında öz fikirlərini ifadə edə bilməsi nəzərdə tutulur. Dilə praktik yiyələnmə mənimsənmiş nitq vərdişlərinə əsaslanan bacarıqdır (B.V.Belyayev). E.İ.Passov bu bacarıqların fonetik, qrammatik, semantik və praqmatik qaydalarla tənzimləndiyini qeyd edir.

Xarici dillərin tədrisinin hazırkı mərhələsində dilin bütün aspektlərinin, xüsusən də qrammatikanın kommunikasiya əsasında tədrisi kommunikativ metoddan istifadənin vacibliyini önə çəkir.

Kommunikativ metodun üstün cəhətlərinin yekdil şəkildə qəbul edilməsinə baxmayaraq, tədqiqatçılar (A.A.Leontyev, P.V.Sısoyev, R.Ellis, Stephen Ryan və b.) kommunikativ metoda tənqidi yanaşmışlar. Onlar öz fikirlərini kommunikativ metodun yalnız nitqin sürəkliyi və rəvanlığı üçün vacib olması və qrammatikanın mahiyyətinə kifayət qədər diqqət yetirilməməsi ilə əsaslandırırırlar. P.V.Sısoyevə görə, kommunikativ metod tələbələrə sərbəst danışmağa imkan verir, lakin fikrin səhsiz ifadəsini təmin etmir.

İnformasiyanın ötürülməsi prosesi dilin qrammatikasının kommunikasiya prosesində tətbiqi ilə daha səmərəli həyata keçir, çünki kommunikasiya zamanı məhz istifadə olunan qrammatik vahidlər mənanın dəqiqləşdirilməsinə və düzgün ifadə olunmasına kömək edir. J.C.Herhenreder göstərir ki, qrammatika xarici dillərin tədrisinin vacib aspektlərindən biridir, çünki qrammatik əsas olmadan uğurlu ünsiyyətə nail olmaq mümkün deyil. Müəllif onu da qeyd edir ki, qrammatik qaydalar forma və struktur kimi deyil, müəyyən fikir, münasibət və kommunikativ məqsədlərin ifadə vasitəsi kimi tədqiq edilməlidir.

Kommunikativ metod baxımından qrammatikanı forma və qaydalar sistemi kimi deyil, tələbənin yerinə yetirdiyi və kommunikasiya prosesində istifadə etdiyi fəaliyyət sistemi kimi başa düşmək lazımdır. R.K.Minyar-Beloruçevin “dilöyrənmənin məzmununu iki komponent – bir tərəfdən bilik, digər tərəfdən bacarıq və vərdişlər təşkil edir” fikrini nəzərə alsaq, qrammatikanı da həmçinin qrammatik biliklər və qrammatik bacarıq və vərdişlər toplusu olmaqla iki hissəyə bölmək olar. Buradan da kommunikativ metod vasitəsi ilə xarici dilin qrammatikasının tədrisinin məqsədləri müəyyənləşir:

a) dilöyrənənlərin kommunikativ səriştələrini formalaşdırmaq, onlarda fərqli situasiyalara uyğun ünsiyyət yaratmaq qabiliyyətini inkişaf etdirmək;

b) nitq fəaliyyətinin dörd növü (dinləyib-anlama, danışıq, oxu və yazı) üzrə bacarıqların inkişafını stimullaşdırmaq.

Beləliklə, qrammatikanın kommunikativ əsaslı tədrisi tələbələrə əldə etdikləri bilikləri kommunikasiyada istifadə etmək bacarığı və vərdişlərinə çevirməklə onlardan müvafiq ünsiyyət situasiyalarında daha dolğun və səhsiz istifadə etmək imkanı verir.

Qənbərova N.E.

ADU

Müasir ingilis dilinin tədrisində innovativ metodların əhəmiyyəti

Açar sözlər: *interaktiv metod, fəallıq, tədris*

Son dövrlərdə elm və texnologiyanın inkişafının bütün sahələrə müsbət təsiri olduğu kimi, gələcək nəslin savadlı kadr kimi yetişdirilməsi istiqamətində təhsilin məzmununun əsaslı dərəcədə dəyişdirilməsi və təlim prosesindəki metodlar və texnologiyaların xeyli müasirləşməsində əvəzsiz rolu olmuşdur. Qabaqcıl ölkələrin təhsil sistemlərində yaranan bu yeni baxışlar ölkəmizin təhsil sistemindən də yan keçməmiş və onlarda tətbiq edilən interaktiv metodlar artıq ölkəmizdə də bütün fənnlərin tədrisində olduğu kimi ingilis dilinin tədrisi prosesində də geniş miqyasda istifadə edilir. İngilis dilinin, xüsusilə də onun qrammatikasının tədrisi digər humanitar fənnlərin tədrisindən fərqlənərək, daha çox dəqiq elmlərə yaxınlaşır. Çünki qrammatikanın tədris prosesində dərslərarası zəncirvari əlaqə mövcuddur və əvvəlki biliklərə tez-tez istinad olunur.

Bu zəncirvari əlaqəni qorumaqda uğur əldə etmək üçün düzgün tədris metodu seçmək vacib şərtidir, belə ki seçdiyimiz metod təlim məqsədiylə uzlaşmalı, vizual, akustik, kinestetik tələblərə cavab verməli və ən əsası tələbələrin bilik və bacarıqlarında fərq olarsa, differensiasiyadan istifadə etməlidir.

Dilin əsas vəzifəsi ünsiyyətə xidmət etmək olduğu üçün dilin tədrisi zamanı əsas diqqət tələbələrin öyrənilən dildə ünsiyyət qura bilməsini təmin

etməkdir. Bunun üçün də həm qrammatikanın və lüğət tərkibinin innovativ metodlarla tədrisi çox böyük əhəmiyyət daşıyır. İnteraktiv dərslərin ən böyük üstünlüyü özündə çoxlu sayda cütlərlə-ış və qrup işini cəmləşdirməsidir. Cütlərlə işin hər hansı bir formasına (yaz – paylaş, çək – paylaş, dinlə – soruş, düşün – paylaş) keçməzdən əvvəl tələbələrə düşünmək və fikirlərini formalaşdırmaq üçün vaxt vermək lazımdır. (“think time”, 2-3 dəqiqə səssiz refleksiya). Cütlərlə iş uğurlu alındıqda tədricən tələbələri üç-üç və dörd-dörd qruplarda birləşdirib onlara qrup işinə uyğun tapşırıq-lar (açıq-sonlu suallar, əqli hücum strategiyasından istifadə, problemlə situasiya, rollu-oyun, debat və s.) verərək eyni anda bütün tələbələrin fikrini dərsə yönəltmək olar.

İngilis dilinin xarici dil kimi tədrisi zamanı interaktiv təlim metodlarının istifadəsinin nəticəsi olaraq tələbələrin fəallığı və dərsə olan marağı artır, onlarda məntiqi və tənqidi təfəkkür inkişaf edir, onların nitq və təfəkkürünün dialektik şəkildə gücləndirilməsi nəticəsində ingilis dilində müstəqil düşünmək, başqasının fikrinə həmin dildə cavab vermək, sərbəst rəy söyləmək kimi qabiliyyətlər formalaşır.

Quliyeva M.B.

ADU

Xarici dillərin tədrisində internetdən istifadənin əhəmiyyəti

Açar sözlər: *internet əsaslı dil təlimi, təlim materialları, saytlar, veb səhifələr*

Müasir dövrimizdə internet, təhsil həyatında vacib rola və böyük potensiala malikdir. İnternet bütün dünyada həm ana dilinin, həm də xarici dillərin tədrisində geniş şəkildə istifadə olunur. 1990-cı illərdə onun sürətli inkişafı xarici dillərin, xüsusilə də, ingilis dilinin öyrədilməsi və öyrənilməsində öz təsirini göstərdi. O vaxtdan bəri, internet ingilis dilinin tədrisində ən vacib məlumat mənbəyinə çevrilmişdir.

İnternet ingilis dili müəllimləri tərəfindən özlərini inkişaf etdirmək üçün bir vasitə, həm də sinifdə, auditoriya təşkil olunan tədris prosesi üçün bir resurs kimi istifadə olunur. İnternetin müəllimləri təlim materialları ilə, hazır internet əsaslı dərs nümunələri ilə, planlaşdırma və idarəetmə ilə bağlı məlumatlarla təmin etməsi xarici dillərin tədrisində vacib üstünlüklərdəndir.

İnternet hər şeydən öncə güclü bir təlim materialıdır. Müəllimlər internet vasitəsilə saysız vasitələrdən – orijinal vəsaitlər, dərs planları,

müxtəlif ideyalar və iş vərəqlərindən yararlına bilirlər. İnternetin inanılmaz dərəcədə inkişafı imkan verir ki, müəllim dərsləri öyrənələrin tələbat və maraqlarına uyğun təşkil etsinlər. Bunun üçün də onlar veb sahifələrdən istifadə etməklə onların maraq dairəsindən xəbərdar olurlar.

Əksər materialların müasir dövrün tələblərinə uyğun olması öyrənənləri həvəsləndirir. Yaxşı veb sahifələr materiallarını daima yeniləşdirir. Öyrənənlər asudə vaxtlarında da internet şəbəkələrdən istifadə etməkdən zövq aldıkları üçün ondan sinifdə istifadəni yüksək qiymətləndirirlər. Xüsusilə də məktəblərdə şəbəkəyə bağlı komputer otaqları mövcuddursa bu daha əyləncəli və səmərəli olur.

İnternet dərslərin planlaşdırılmasında və idarə olunmasında böyük əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, müəllimlər xeyli dərslər plan nümunələri, nümunəvi dərslər formalarından yararlına bilirlər.

Bu üstünlüklərlə yanaşı, internetdən və digər innovativ vasitələrdən istifadənin müəyyən çatışmazlıqları da vardır. Əsas problemlərdən biri odur ki, müəllimlər və öyrənənlər istənilən vaxt internetə qoşula bilmirlər. Statistika bunun ölkələrin maddi vəziyyətindən asılı olduğunu göstərir. Hər halda tədris prosesində internetdən istifadə edən zaman tez-tez kəsintilər baş verdikdə bu iştirakçılar üçün məyusedici hal alır. Digər bir problem iştirakçılardan internetə kifayət qədər yaxşı bələd olmamasıdır. Başqa bir problem isə internetdə istənilən mövzu barədə məlumat olsa da, onların bəzilərinin müəyyən yaş səviyyəsinə uyğunsuzluğudur. Həmçinin məlumatların daima artması öyrənələrin konkret bir mövzu ilə bağlı axtarışı zamanı çəşqinliyə səbəb olur. Nəticə etibarilə deyə bilərik ki, internet xarici dillərin tədrisində məqsəd deyil, effektiv nəticələr əldə etmək üçün bir vasitədir.

Ramazanova G.F.

ADU

Orta məktəblərdə ingilis dili dərslərində İKT-nin tətbiqinin səmərəliliyi

Açar sözlər: *informasiya texnologiyaları, dərslər materialları, interaktiv modellər*

İnkişaf etmiş ölkələrdə olduğu kimi, son zamanlar respublikamızda da təhsil sahəsində informasiya kommunikasiya texnologiyaları tətbiq etməklə, təhsildə innovativ texnologiyaların, keyfiyyətin artırılmasına xüsusi

diqqət verilir. Təhsilli gənc nəslin yetişdirilməsi, onların müasir texnologiyaların fəal istifadəçiləri, yaradıcıları kimi formalaşması, İKT-nin təhsil prosesinin bütün mərhələlərinə inteqrasiyası ilə informasiya cəmiyyətinin tələblərinə uyğun müasir təhsil sisteminin qurulması, rəqəmli təhsil informasiya ehtiyatlarının yaradılması, müəllimlərin kompüter biliklərinin artırılması əsas məqsədlərdəndir. Təhsil sistemində aparılan islahatlar müasir dərsin məzmununun təkmilləşdirilməsi, ingilis dilinin tədrisi prosesində yeni təlim texnologiyalarının tətbiqini tələb edir. İnteraktiv təlim metodlarından istifadə təhsilin keyfiyyətinə öz müsbət təsirini göstərir. Bu gün təlim-tərbiyə prosesində şagirdlərə daha çox müstəqillik verilməli, öz fikirlərini sərbəst, çəkinmədən söyləməyə, arzu və istəklərinə müvafiq məşğuliyyətlər seçməyə şərait yaradılmalıdır. Müəllimlərin dərstdə cütlərlə, qruplarla iş aparması ingilis dilinin tədrisində texnologiyalardan istifadə zamanı şagirdlər üçün daha əlverişli şərait yaradır.

İngilis dili dərslərində İKT-nin tətbiqinin əsas məqsədi orta məktəblərdə İKT-ni tətbiq etməklə tədris prosesini xeyli canlandırmaq, təhsilin və biliyin səviyyəsini artırmaq, dərsləri şagirdlər üçün daha maraqlı və başa düşülən etmək, təhsildə idarəetmə sisteminin effektivliyini və şəffaflığını artırmaq, məktəbin vahid informasiya məkanını yaratmaq, müəllim, şagird və valideyn arasında rahat ünsiyyət forması qurmaqdır. İngilis dilinin tədrisi zamanı komputerdən istifadə etməkə hər bir şagird suala cavab verə bilər və beləliklə, bütün şagirdlər dərs prosesində fəal iştirak edir. İnteraktiv modellərlə, illüstrasiyalı materiallarla, multimedia ilə aparılan tədris təhsil prosesini yüksək səviyyəyə qaldırmaqla bərabər, həm də uşaqlar üçün ənənəvi sxem və cədvəllərlə verilən dərslərdən daha maraqlı və rəngarəng edəcək. Nəticədə şagirdin dərsə marağı artacaq və növbəti dərslərdə o özü tədqiqatçı olacaq, yəni o internetdən sərbəst istifadə etməkə lazım olan materialları əldə edəcək. Word proqramında hazırlanan kviz və ya test xarakterli tapşırıqların dərs materiallarının mənimsədilməsində rolu əvəzsizdir. İKT vasitəsilə keçirilən dərs prosesində şagirdin subyekt olması təmin ediləcəkdir. Müəllim, əsasən, şagirdin köməkçisi, məsləhətçisi, onun fərasətini bilik və bacarıqlarını qiymətləndirən, şagirdi aktivliyə, müstəqilliyə, təşəbbüskarlığa həvəsləndirən şəxs rolunda çıxış edəcəkdir.

İngilis dilinin qrammatikasının tədrisində İKT-nin tətbiqi və elektron dərsliklərdən istifadə yolları

Açar sözlər: *qrammatikanın tədrisi, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları, komputer, proyektor, elektron mənbələr, audio-vizual mənimsəmə*

Hər bir dilin onurğa sütunu olan qrammatikanın tədrisi nə qədər əhəmiyyətlidirsə, bu tədrisin keyfiyyəti və nəticələrinin yaxşı olması daha əhəmiyyətlidir. Dərs prosesinin hər bir mərhələsində bu keyfiyyətin təmin olunmasında İKT-nin tətbiqi əvəzolunmaz rola malikdir.

İlk növbədə qeyd etməliyik ki, yeni dərs materialının - yeni qrammatik qaydanın təqdim olunma mərhələsində İKT-nin tətbiqi çox səmərəli nəticələr verir. Dərs otağında komputer və proyektorun mövcudluğu müəllimə şərait yaradır ki, yeni materialın təqdimatında prezentasiyalardan, təqdimatlardan istifadə etsin. Bu, dərsin tələbə üçün nisbətən passiv hissəsi olan təqdimat prosesində tələbələrin aktivliyini təmin etməklə yanaşı, materialın audio-vizual mənimsənilməsinə də təkan verir. Bundan başqa, prezentasiyalar, müəllimin lövhəyə yazmağa sərf edəcəyi vaxtın daha səmərəli istifadəsinə şərait yaradır.

Müasir təhsildə əvəzolunmaz rola malik olan internet şəbəkəsi ingilis dilinin qrammatikasının ən keyfiyyətli şəkildə tədris olunmasına imkan verir. İnternet şəbəkəsində mövcud olan müxtəlif saytlar və forumlar müəllimlərə imkan verir ki, daim yeni ideyalar axtarışında olsunlar və başqa ölkələrdən olan həmkarları ilə fikir mübadiləsi apara bilsinlər.

İKT-nin tətbiqi nəinki dərs otaqlarında, hətta dərsdən sonra da qrammatikanın tədrisinin davam etdirilməsini təmin edir. Belə ki, e-mail ünvanları və facebook kimi sosial şəbəkələr vasitəsilə müəllimlər tələbələrlə daimi əlaqə saxlaya bilər və bu şəbəkələr hər bir tələbəyə fərdi yanaşmanı təmin edərək tədrisin keyfiyyətini yüksəldir. Bundan əlavə, müxtəlif yükləmə saytları və sosial şəbəkələrin köməyi ilə tədris materialları ən sürətli şəkildə paylaşılır ki, bu da vaxta və pula qənaət etməyə imkan verir.

Biliyin yoxlanılması və qiymətləndirmə mərhələsinə gəldikdə isə, bu mərhələdə müxtəlif CD-ROM-ların rolu əvəzsizdir, çünki bu vasitələ-

rin tətbiqi tələbələrin biliyini cəld və obyektiv surətdə qiymətləndirməyə imkan verir.

Elektron mənbələrə gəldikdə isə, müxtəlif elektron qrammatika kitablarının tətbiqi mobilliyi təmin etməyə və ölkədə mövcud olmayan ən müasir dərsliklər və dərs vəsaitlərini qrammatikanın tədrisinə tətbiq etməyə imkan yaradır.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq deyə bilərik ki, qrammatikanın tədrisində İKT-dən istifadə tədrisin keyfiyyətini artırır və hər bir dərs üçün nəzərdə tutulmuş qismüddətli, eyni zamanda uzunmüddətli məqsədlərə ən optimal şəkildə çatmağa şərait yaradır.

*Şirəliyev Ə.Ş.,
Nuriyev Y.A.
ADU*

Xarici dillərin tədrisində innovativ vasitələrin rolu

Açar sözlər: *innovativ vasitələr, problem əsaslı dilöyrənmə, təlimə müasir yanaşmalar*

Pedaqoji sistemin yeniləşməsi və bu sistemə innovasiyaların tətbiq edilməsi çox vacib və aktual fəaliyyətdir. Son illərdə Azərbaycan təhsil məkanında çox şey dəyişmişdir. Yeni paradigmlar və konsepsiyalar, innovasiyalar, dövlət standartları, alternativ tədris proqramları, yeni tip şöbələr, mərkəzlər, universitetlər, fakültələr və kafedralar yaradılmışdır.

Innovasiyalar müxtəlif məqsədli elmi axtarışların, təhsil işçilərinin, pedaqoji kollektivlərin qabaqcıl təcrübəsinin nəticəsidir. Təlimdə innovasiya proseslərinin mahiyyətini açmaq üçün üç pedaqoji prinsip əsas götürülür:

- 1) xarici dillərin tədrisi üzrə pedaqoji təcrübənin öyrənilməsi, ümumiləşdirilməsi və yayılması;
- 2) tədris prosesində əldə edilmiş elmi nailiyyətlərin nəzəri və praktik əsaslarının hazırlanması;
- 3) elmi nailiyyətlərin təcrübəyə tətbiqi.

Hazırda bir çox ölkələrdə (Böyük Britaniya, Finlandiya, Çin) innovasiya əsaslı tədris sistemi həyata keçirilir. Həmin ölkələrin ali və orta təhsil müəssisələrində sürətləndirilmiş, məzmunu dərinləşdirmiş, təlim yanaşmalarından geniş istifadə olunur. Peşəkar səriştəlilik və müasir tex-

nologiyalar əsaslı tədrisə üstünlük verilir. Belə tədris sistemi xarici dilləri öyrənmələrdə özünüinkişaf qabiliyyəti formalaşdırır bilər.

İnnovasiyaların tətbiq edildiyi təhsil sistemində dəyişikliklər (yeniliklər) əsaslı konsepsiyasından bəhrələnən müəllimin əsas rolu və vəzifəsi şagirdə və ya tələbəyə öyrənmək işində fasilitatorluq etmək və zəruri öyrənmə mənbələrini təqdim etməkdir. Məsələn, müasir dövr üçün xarakterik sayılan problem əsaslı öyrənmə təqdim olunan təlim materiallarından baş çıxarmaq, materialların xarici dildə kommunikativ səriştənin formalaşdırılması üçün əhəmiyyətini başa düşmək, verilən tapşırıqda problemin səbəbini bilmək, onun həllini tapa bilmək baxımından xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Xarici dillərin tədrisinə gətirilən innovasiyaların davamlı olaraq həm tədqiq, həm də tətbiq olunmasına ehtiyac duyulur. Hesab edirik ki, innovasiyaların davamlılığı və dəyişikliklərə uğraması tədrisin məqsəd və məzmunu ilə şərtlənir. İnnovasiyaların qəbul edilmə, həyata keçirilmə, istifadədən çıxarılma, yenilənmə mərhələlərindən necə keçdiyini şərh edən araşdırmalar kimi retrospektiv təhlillərin aparılması da vacibdir.

Zöhrab-Məcid Məsmə Yaqub
ADU

Xarici dillərin tədrisində kommunikativ metodun tətbiqi və əhəmiyyəti

Açar sözlər: *xarici dil, kommunikativ metod, nitq vərdişləri*

1991-ci ildə Azərbaycan müstəqillik əldə etdikdən sonra beynəlxalq arenada öz nüfuzunu gücləndirmək, dünya və Avropa birliyinə inteqrasiya etmək, xarici dövlətlərlə müxtəlif sahələrdə əlaqələrini genişləndirmək məqsədilə xarici dillərin öyrənilməsi və genişləndirilməsi prosesini də bir prioritet məsələ kimi qarşıya qoymuşdur. Bu prioritet məsələnin reallaşması isə dünya təcrübəsinə əsaslanan və əməli işdə uğur qazanan müasir metodikaların tətbiq olunmasını bir zərurətə çevirmişdir.

Məlumdur ki, xarici dillərin tədrisində bir çox metodlardan istifadə olunur. İngilis dilini tədris edən müəllim olaraq mən kommunikativ metodun tətbiqini daha məqbul hesab edirəm. Çünki, kommunikativ metod tələbələrdə dil vərdişlərini və şifahi nitq bacarıqlarını təkmilləşdirməklə yanaşı, həm də onların cəlalanmasına xidmət edir.

Qeyd edək ki, kommunikativ metod XX əsrin 60-cı illərində meydana gəlmişdir və hal-hazırda da özünü doğrultmaqdadır. Bu metod hər hansı bir xarici dilin tədrisində hətta dominant metod hesab olunur [M.Swain, 2012. s. 106].

Kommunikativ metodun tətbiq olunan başqa metodlardan üstünlüyü ondan ibarətdir ki, ilk öncə bu metod şifahi nitqin inkişafına əsaslı təsir göstərir. Dərs prosesində tələbələr şifahi və yazılı nitqi dərk edir, ingilis dilində olan mətnləri eşitməklə onları tərcümə etməyə çalışır və sürətli oxuya cəhd edirlər. Dərsin monoton keçməməsi üçün müəllim yaradıcı olmalıdır, müxtəlif siyasiyalarda rollara girməyi bacarmalıdır.

Bilirik ki, xarici dillərin tədrisi zamanı tələbələrin aktivliyini təşkil etmək çox da asan deyil. Əlbəttə, bu ilk növbədə müəllimin peşəkarlığından asılıdır. Kommunikativ metodun mövcud digər metodlardan bir üstünlüyü də odur ki, tələbələrə verilən müzakirə xarakterli mövzuları onlar düşündükdən sonra qazanılmış nitq vərdişlərini canlı ünsiyyət prosesində reallaşdırırlar. Bu halda onlar ətrafdakı yoldaşlarını və müəllimi daha diqqətlə dinləməyə, eyni zamanda eşitdikləri səhvləri düzəltməyə məcbur olurlar. Bununla yanaşı, hər hansı bir ziddiyyətli mövzu üzrə müzakirələr aparən zaman onların bir qismi ya mənfi, ya da müsbət fikirlərini ifadə etməyə çalışırlar. Yəni məsələ ilə bağlı öz müstəqil fikirlərini bölüşməyi vacib hesab edirlər və problemin həlli ilə bağlı zəruri saydıqları optimal variantları irəli sürürlər. Kommunikativ metodun tətbiqi həm qrammatik, həm sosiolinqvistik, həm də strateji bacarıqların formalaşmasına müsbət təsir göstərir [William Littlewood 1997, s. 98].

Kollektiv şəkildə müzakirələrlə yanaşı, kommunikativ oyunlar da dərsin maraqlı və səmərəli keçməsinə səbəb olur.

Амирова Г.Б.
АУЯ

Информационные технологии в организации уроков иностранного языка

Ключевые слова: *информационные технологии, обучение лексике, обучение чтению, обучение устной речи, обучение письму*

Информационными технологиями называют различные способы, механизмы и устройства обработки и передачи информации. Ос-

новное средство для этого - персональный компьютер, дополнительное-специальное программное обеспечение, возможность обмена информацией посредством сети Интернет и сопутствующее оборудование. Во многих учебных заведениях информационные технологии до сих пор считаются инновационными - то есть новыми, способными существенно изменить, оптимизировать учебный процесс. И хотя ежедневное использование компьютера уже давно стало нормой, но постоянное появление усовершенствованных программ значительно расширяет образовательные возможности.

В преподавании иностранного языка применение компьютерных технологий позволяет вывести учащихся на принципиально новый уровень овладения неродным языком.

Обучение аспектам языка с помощью Интернет:

Обучение лексике. Чтобы разнообразить приемы ведения новых лексических единиц необходимо познакомить учащихся с определенными речевыми конструкциями, так как многие сайты посвящены той или иной категории или функции языка. При этом задача учителя подобрать сайт, связанный с нужной темой.

Обучение чтению. Чтение и обсуждение новостей интересно и полезно. На подобных уроках органично сочетать работу над навыками чтения и речи, поскольку обсуждение предполагает и монолог и диалог.

Обучение устной речи - органичная и неотъемлемая часть работы с Интернет. Главное поощрять использование иностранного, а не родного языка. Интернет может предложить множество тем для обсуждения с красочным и постоянно изменяющимся и иллюстративным материалом. Выбор темы для каждого нового занятия зависит от целей и задач урока.

Обучение письму является главным элементом работы с Интернет. Все виды текстов, писем, открыток, документов можно не просто тренировать в классе, или дома в рабочей тетради, но и отправить домашние работы на электронный адрес учителя, что приблизит учебную ситуацию к жизненной. Также сегодня есть возможность для самообразования учителя с помощью компьютер. Это использование учебников, справочников, словарей, энциклопедий посредством Интернета.

Таким образом, использование средств информационных и коммуникативных технологий на уроках иностранного языка доста-

точно актуально для развития личности обучаемого и формирования у учащихся информационно – коммуникационных компетенций.

Основная образовательная ценность информационных технологий вытекает из того обстоятельства, что эти технологии позволяют создавать более яркую интерактивную среду обучения с почти неограниченными потенциальными возможностями, оказывающимися в распоряжении как учителя, так и ученика. Новые информационные технологии облегчают осуществление изменений, происходящих в школе (в силу изменяющихся задач образования). Они способны облегчить учащимся и учителям достижение традиционных целей образования.

Мамедзаде Р.Р.

АУЯ

Методы интенсивного обучения иностранному языку

Ключевые слова: *интенсивное обучение, игра, внеурочная работа, неделя иностранного языка, чтение на иностранном языке*

Современная жизнь просто невозможна без знания иностранного языка, иноязычной культуры. Развитие творческих способностей, создание условий для самовыражения и самореализации детей – одно из важнейших направлений современного языкового образования. Процесс обучения иностранному языку призван не только обеспечить, овладеть способом общения. Но он должен ввести детей в мир другой культуры - страны изучаемого языка, ее народа. Под обучением понимается период изучения иностранного языка, позволяющий заложить основы коммуникативной компетенции, необходимые и достаточные для их дальнейшего развития и совершенствования курса изучения данного предмета. Чтобы заложить основы коммуникативной компетенции, требуется достаточно продолжительный срок. Это значит, что они должны понимать иноязычную речь на слух (аудирование), выражать свои мысли средствами изучаемого языка (говорение), читать, то есть понимать иноязычный текст и писать. Действительно, чтобы заложить основы по каждому из перечисленных видов речевой деятельности необходимо накопление языковых средств, обеспечивающих функционирование каждого из них на

элементарном языковом уровне, позволяющим перейти на качественно новую ступень их развития в дальнейшем.

Одним из методов интенсивного обучения иностранному языку является игра.

Игра – традиционный, признанный метод обучения. Это уникальное средство быстрого обучения детей. Игра соответствует естественным потребностям и желаниям ребенка, а потому с ее помощью дети учатся с удовольствием. Благодаря играм активизируются все познавательные процессы учащихся: развивается внимание, память, мышление, творческие способности. Обучающие игры помогают снять усталость, преодолеть языковой и психологический барьеры, повышают интерес к предмету. Главное при проведении игры - создать доброжелательную атмосферу и ситуацию для успеха учащихся.

Другим резервом интенсификации учебно-воспитательного процесса по иностранному языку является создание системы урочной и внеурочной работы по предмету.

Процесс чтения оказывает огромное влияние на формирование личности. Методика интенсивного обучения удачно сочетается с заучиванием наизусть четверостиший, пословиц, поговорок и т.д. Коллективный метод работы влияет на формирование личности и определяет развитие навыков и знаний независимо от возраста.

Неделя иностранного языка - один из видов внеклассной работы, которой способствует метода интенсивного обучению, быстрому и глубокому овладению языком , творческому развитию учащихся. При проведении конкурсов на изучаемом языке в соревнование вовлекаются даже самые пассивные учащиеся. Активизировать интенсивное повторение ранее усвоенного материала, закрепить приобретенные знания и навыки помогают разнообразные конкурсы, игры, олимпиады.

Современные методические подходы к обучению иностранному языку предполагают, что методы интенсивного обучения по своему характеру в максимальной степени должны приближаться к процессу реального общения.

Влияние ИКТ на развитие социокультурной компетенции студентов в процессе обучения иностранному языку

Ключевые слова: *информационно-коммуникационные технологии, интерактивное взаимодействие, электронное обучение*

Становлению информационных социальных отношений, базирующихся на применении информации и различных подходов к ее доступу, хранению и распределению, способствовало активное развитие ИКТ. На сегодняшний день мы можем смело сказать, что технические возможности ИКТ обеспечили интерактивное взаимодействие индивидов и групп индивидов практически со всем миром. И главной задачей современного образования является его информатизация, направленная на развитие у студентов индивидуальных качеств и компетенций, необходимых для их успешной работы в современных условиях, а также на формирование определенной позиции и поведения в профессиональной деятельности.

Следует отметить, что потенциал ИКТ, осуществляемый при формировании социокультурной компетенции в процессе обучения иностранному языку, способствует повышению мотивации студентов, в результате разнообразия самого процесса обучения. Следует отметить важный факт - формирование социокультурной компетенции при изучении иностранных языков с применением ИКТ способствует установлению определенных отношений между преподавателем и студентами. В данном случае речь идет не только о регулярном общении студент – преподаватель, но и об активной связи студент – студент и студент – носитель языка, друг по переписке и т.д.

Плюсы применения ИКТ в обучении иностранному языку проявляются благодаря появлению электронного обучения (e-learning), которое возможно осуществлять на расстоянии. Но главным фактором эффективности электронного обучения иностранному языку является деятельность самого преподавателя над научно-методическим материалом занятий (выбор дидактического материала, выбор сочетания средств ИКТ с традиционными средствами обучения; органи-

зация определенных учебных групп и т.д. Из вышеуказанного мы можем сделать вывод о том, что педагогический потенциал ИКТ способствует достижению некоторых целей формирования социокультурной компетенции у студентов при обучении иностранному языку, к которой можно отнести организацию самостоятельной работы студентов, интенсификацию различных уровней учебного процесса.

Таким образом, мы можем смело утверждать, что электронное обучение может лишь дополнять социокультурное общение между студентами и преподавателем на занятии в аудитории. Вследствие чего, следует дозированно применять средства ИКТ. Только в этом случае можно добиться эффективного формирования социокультурной компетенции у студентов, которая проявляется в повышенной активности студентов, проявлении ими интереса к изучению языка и культуры, способности критически оценивать свои навыки и умения.

*Хиялова Н.Б.
АУЯ*

Игра на уроках иностранного языка как средство развития коммуникативных способностей учащихся

Ключевые слова: *игровая технология, коммуникативное обучение, деятельность школьников, иноязычная культура, этапы обучения*

Мир развивается по пути интернационализации. Знание иностранных языков сегодня не только культурная, но и экономическая потребность. Перемены, происходящие в нашем обществе – расширение контактов, более широкий выход на внешнеэкономическую арену повлекли за собой повышение практического интереса к иностранным языкам. В настоящее время знание иностранных языков, это не только признак культурного развития человека, но и условие его успешной деятельности в самых разных сферах жизни. Поэтому не случайно одной из целей которое ставит образование перед современной школой, является формирование у учащихся коммуникативной компетенции.

Одним из наиболее эффективных средств развития коммуникативных способностей является игра, так как она обладает такой осо-

бенностью, как универсальность. Использование игровых приемов можно приспособлять к разным целям и задачам.

Тщательное изучение технологии коммуникативного обучения иноязычной культуре Е.И.Пассова, игровой технологии С.А.Шмакова, знание возрастных особенностей школьников, знакомство с методом интенсивного обучения иностранным языкам позволило разработать систему игр на различных этапах обучения иностранному языку. Теоретическую основу разработки составила технология коммуникативного обучения иноязычной культуре, созданная Е.И.Пассовым. Это система предполагает применение определенных видов игр на различных этапах при изучении иностранного языка. Виды игр подбираются исходя из характеристик ученика как субъекта обучения и в соответствии с программой по иностранному языку для общеобразовательных школ.

На первом этапе обучения основным видом игр будет являться предметная (лингвистическая) игра, которая подразумевает фонетические, лексические и грамматические игры. Это объясняется тем, что у учащихся начинает формироваться языковая база и навыки, которыми они владеют, недостаточны для проведения ролевых, сюжетных игр. На следующем этапе, когда ученики достигли элементарного уровня коммуникативной компетенции, игровая деятельность усложняется. Наряду с лингвистическими играми применяются ролевые и, игры, направленные на социализацию учащегося. Их содержанием являются отношения между людьми. Здесь игры должны быть подобраны в соответствии с тематикой программы. На третьем этапе, особенно если уровень языковой подготовки учащихся достаточно высок, целесообразно применять сюжетно-ролевые, деловые игры. Они требуют тщательной подготовки и со стороны учителя, и со стороны учеников.

Такая система дает возможность оптимально использовать игровую деятельность при обучении иностранному языку. У учащихся развиваются умения выходить из положения при нехватке иноязычных языковых средств. Ребята учатся действовать в коллективе, находить подходы к другим людям. Помимо этого, игры позволяют создать на уроке благоприятный эмоциональный фон, что ведет к снятию языкового барьера, способствует развитию учебной мотивации, повышает интерес к предмету.

Использование информационно-компьютерных технологий в самостоятельной работе студентов по английскому языку

Ключевые слова: *Личностно-ориентированное обучение и самообучение, информационная технология, мотивация, интерактивные программы*

Использование компьютерных и информационных технологий при обучении иностранному языку, вне всякого сомнения, облегчает доступ к новым средствам и формам самостоятельной организации учебно-познавательной деятельности студентов и оптимизирует время на изучение языка. Главной особенностью, отличающей компьютер от обычных ТСО, является возможность организации диалога человека с компьютером посредством интерактивных программ. При наличии телекоммуникационного канала компьютер может выступать посредником между преподавателем и студентом, или брать на себя часть учебного процесса. Для этого компьютер обладает возможностями хранения и оперативной обработки информации, представленной в мультимедиа виде. К этому следует добавить возможность доступа к удаленным базам данных (электронным библиотекам) посредством сети Интернет, возможность общения с любыми партнерами посредством электронных конференций, возможность передачи информации в любом виде и любого объема.

Использование этих технологий, с одной стороны, делает самостоятельную работу студентов максимально автономной, а с другой – контролируемой и управляемой со стороны преподавателя в индивидуальном режиме. Перспективной технологией для самостоятельной работы студентов является создание преподавателем персонального web-блога – электронного дневника, который позволяет публиковать, хранить, обрабатывать, классифицировать различную по виду и содержанию информацию, создавать открытые или закрытые сообщества для обсуждения проблем, для реализации групповых проектов, контролировать усвоение учебной информации посредством он-

лайн-тестов, вопросов, обсуждений, рецензий и так далее. В процессе использования web-блога как инструмента организации учебного процесса студенты развивают навыки поиска, анализа, критической оценки информации, развивать свои коммуникативные навыки посредством активного участия в обсуждении различных вопросов на изучаемом языке. На каждое сообщение преподавателя или члена учебной группы пишется комментарий. В комментариях происходит общение между участниками группы. В процессе общения преподавателя и студентов, готовых критиковать и видоизменять гипотезы, высказывать свое собственное мнение по той или иной проблеме, развиваются навыки критического мышления. Таким образом, модернизация форм педагогического контроля мотивирует студентов к самооцениванию, сравнению полученных результатов с прогнозируемыми и последующую самокоррекцию.

**III BÖLMƏ:
XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ
LİŦVOKULTUROLOJİ AMİLLƏR**

*Abbasova A.
ADU*

**Teaching English in Multicultural Classrooms at the Azerbaijan
University of Languages**

Keywords: *multicultural, ethnic, interactions, cultural backgrounds*

In teaching English at the Azerbaijan University of Languages, students live in a diverse world and teachers need to provide the relevant opportunities to apply this intercultural understanding in their daily lives.

Teachers need to develop an awareness of their own cultural perspectives, beliefs and behaviors and to be aware that their own cultural perspective is not the universal perspective and the only right one. Pre-service teachers need to acquire multicultural competence, the ability to be functional in cross-cultural settings. The teaching strategies seen by the teachers as could be effective in dealing with the students came about because of some of the suggestions and recommendations from the interviewees wanted some kind of short courses. There is need to know what goes on in their minds give students and what they feel about the differences in culture especially when they interact amongst themselves as learning does not only take place in the classroom but outside, or informally as well. Not well-equipped with the knowledge and the teaching experience most of them they felt that a proper training session on multiculturalism should be given. Specific topics like intercultural communications should be introduced so that teachers as well as students could be more psychologically prepared in dealing with multicultural facets and issues.

This abstract is based on a small study focusing on the teaching of English in culturally diverse settings in at the Azerbaijan University of Languages. Studying teachers' perceptions concerning their preparation to work with culturally diverse students assist the teacher programs to prepare

teachers to work more effectively with culturally diverse students. Teachers need to involve themselves in critical reflection and learn to appreciate cultural diversity in the university. It is thus imperative for university students to provide opportunities for teachers to think about and discuss cultural diversity. Teachers today are faced with the many challenges of educating students who are from very varied cultural backgrounds.

Abbasova A.A.

ADU

Xarici dil dərslərində nəzakətlik və nəzakətsizlik linqivistik praqmatik kateqoriyalarının rolu

Açar sözlər: *nəzakətlik, nəzakətsizlik, müraciət formaları, rollu oyunlar*

Praqmatikanın bir çox bölmələri vardır ki, onların əksəriyyəti mə-naya əsaslanır. Xarici dil dərslərində praqmatikanın mənimsənilməsinin böyük əhəmiyyəti var. Praqmatikanın bütün aspektləri dil dərslərində asanlıqla tətbiq olunmur. Belə aspektlərə nəzakətlik və nəzakətsizlik kateqoriyaları da daxildir. Amerikan dilçisi Bardovi Harliqə görə heç bir təlimat olmadan praqmatikadakı fərqliliklər ingilis dili öyrənənlərdə aydın formada görsənir. Bunun üçün belə dərslərin tədrisində linqivistik praqmatikanın nəzakətsizlik və nəzakətlik kateqoriyalarının öyrədilməsi əhəmiyyətlidir. Bunun vacibliyini şərtləndirən əsas cəhət hər bir dilin müxtəlif mədəniyyətləri əks etdirməsidir. Bir çox dilçilər Braun və Levinson, Ləkof və Liç bu məsələ haqqında öz tədqiqatlarında bəhs etməsələr də, son dövr dilçi alimləri Kulpeper, Bousfild, M. Levis, Bardovi Harliq praqmatikanın bu aspektlərinin xarici dilin tədrisində vacib olduğunu qeyd ediblər. Cenni və Arnta görə həm nəzakətlik həm də nəzakətsizliklə bağlı ilk tədqiqatlarda çatışmayan cəhət mədəni fərqliliklərin nəzərə alınmamasıdır. Xüsusi ilə də Braun və Levinsonun nəzakətliklə bağlı tədqiqatı qərb cəmiyyətinə əsaslanır və bu da şərq xalqları üçün belə anlayışların başa düşülməsi çətinlik yaradır. (Məsələn yaponlara görə nəzakətlik kateqoriyasında ifadə edilən mənfi sima anlamı sual doğuran məsələdir.) Ümumiyyətlə, müxtəlif mədəniyyətlərin sosial aspektlərini nəzərə almadan danışmaq qeyri mümkündür. İngilis dilçisi Elenə görə nəzakətlik hər

bir xalqın nəsildən-nəsilə ötürülən bir mirasıdır. görə Belə ki, müxtəlif kontekstlərdə rəsmi və qeyri-rəsmi dildən istifadə, vasitəli və vasitəsiz nitq, salamlaşma və sağollaşma, müraciət formaları və s. sinifdə mənfi, müsbət nəzakətliliyə aid nümunələrdir.

Nəzakətsizliyi öyrətmək bir çox öyrənmə vasitələrindən istifadə etməklə reallaşdırıla bilər və bu xarici dil müəllimləri üçün müxtəlif seçimlər təklif edir. Rollu oyunlar, komediya səhnələri xarici dil dərsləri üçün çox faydalıdır. Çünki, bunlar əcnəbi dil üçün mədəni, sosial, linqvistik aspektləri özündə əks etdirir. M. Levis qeyd edir ki, nəzakətsizlik kateqoriyası dil öyrənmənin həm kəmiyyəti, həm də keyfiyyətidir. Çünki bu, dil öyrənmələrin busahə üzrə gələcək işlərinin uğurlu olması üçün əhəmiyyətli bir faktordur. Tələbələrdə dil öyrənmə prosesini inkişaf etdirmək və onlarda aydın nitqin əldə edilməsi üçün müəllimlərin belə tapşırıqlara diqqət yetirməsi əhəmiyyətlidir. Dərsləklərdə belə materiallar kifayət qədərdir.

Abdurəhmanova K.E.
ADU

Xarici dilin tədrisində linqvokulturoloji yanaşma

Açar sözlər: *linqvokulturoloji qabiliyyət, şəxsiyyət-fəaliyyət istiqaməti, dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi, linqvokulturoloji biliklər, linqvokulturoloji bacarıqlar, linqvokulturoloji xüsusiyyətlər*

Beynəlxalq əlaqələrin möhkəmləndirilməsi, dil öyrənilməsinə marağın artması, mədəniyyətlərarası ünsiyyətin intensivləşməsinə gətirib çıxarır. Bu da öz növbəsində, milli və beynəlxalq səviyyədə dil və mədəniyyət arasındakı əlaqəni son dərəcə aktual hala gətirir. Hal-hazırda universitetlərdə xarici dilin tədrisi metodologiyası daim inkişaf və təkmilləşdirmə səviyəsindədir. Onun formalaşma mənbələrini isə effektiv metodoloji tədqiqatlar, dilçilik, etnopsixologiya, sosiolinqvistika və psixolinqvistika, mədəniyyətşünaslıq, linqvokulturologiya və digər bir biri ilə əlaqəli elmlər təşkil edir. Bunun əsasında xarici dil və mədəniyyətinin milli (Azərbaycan dili) dilinin daşıyıcıları tərəfindən mənimsənilməsi üsulları, metodiki təlim sistemi daim inkişaf edir.

Xarici dillərin tədrisinin müasir metodikası əcnəbi dillərin öyrədilməsi prosesinin təyin edən fərdi fəaliyyətin məzmunu kimi təqdim olunur.

Belə bir istiqamətləndirmə fərdin koqnitiv linqvistik fəaliyyəti üçün optimal şəraitin axtarışı və yaradılmasını nəzərdə tutur. Bu vəziyyət həmçinin, məqsədi əcnəbi kommunikativ kompetensiya olan, xarici dillərinin vahid təhsil standartında (nitq, dil, sosial-mədəni, kompensator və informativ təhsil) müəyyənləşdirilmişdir [Карасик, 2002, 296]. Təlim aparma prosesində nəzərət obyektləri bunlardır: qrammatik bacarıq vərdişi və onun nitq fəaliyyətində müxtəlif növlərinin işlədilməsi. Təlim zamanı bacarıq dərəcəsinə və istifadə olunan yanaşmanın effektivliyini, həmçinin hazırlanmış çalışmalar sistemini müəyyən etmək üçün bir sıra həm şifahi, həm də yazılı yoxlamalardan istifadə olunur. Bacarıqlarının formalaşmasını yoxlamaq üçün qrammatik təzahür və işin ara mərhələlərində yazı və inşa kimi yoxlama üsulları seçilməlidir.

Müasir cəmiyyət, mədəniyyətlərarası qarşılıqlı əlaqələrin genişləndirilməsi ilə xarakterizə olunur, bu da müsbət əməkdaşlıqla yanaşı, həm də mədəniyyətlərarası anlaşılmazlığın yaranmasına gətirib çıxarır. Bu baxımdan müasir təhsil qarşısında şəxsiyyətin ümumbəşəri mədəniyyət dünyasıyla tanış etmək və onun əməkdaşlığa hazır olması üçün düzgün yönləndirmək, digər milli mədəniyyətlərə tolerantlıqla yanaşmaq və hörmət etmək məsələləri durur. Bu xarici dilin tədrisində kommunikativ və linqvokulturoloji kompetensiyayı əhatə edən dünya mədəniyyəti, sosial hadisələrin və ənənələrin mədəni əsaslarını bilməkdən ibarətdir. Buna görə, "dil və mədəniyyətin birgə tədqiqi" prinsipi linqvokulturoloji yanaşmada öz əksini tapmış, xarici dilin tədrisinə daxil edilmişdir.

Mədəniyyətə bir fenomen kimi marağın dərinləşməsi, "dil və mədəniyyət" probleminin qarşılıqlı əlaqəsi və qarşılıqlı təsiri linqvokulturoloji ideyaların sintez tipinin elmi intizamını əks etdirməklə yanaşı, "mədəniyyət və dil" in linqvokultural vahidləri (linqvokulturemalar) sistemli şəkildə nəzərdən keçirir. Linqvokulturoloji yanaşma çərçivəsində tələbələrdə linqvokulturoloji kompetensiya formalaşır. Kompetensiyanın mənimsənilməsi üçün: a) linqvokulturoloji biliklər b) linqvokulturoloji bacarıqlar c) linqvokulturoloji keyfiyyətləri müəyyənlişdirib yaradılması zəruridir.

Metaforaların tədrisində qarşıya çıxan çətinliklər haqqında

Açar sözlər: *metafora, frazeologizm, obrazlıqda harmoniya, milli-mədəni fərqlər*

Məlum olduğu kimi, alman dilini tədris edərkən bir sıra çətinliklərlə üzləşirik. Meydana çıxan çətinliklərin böyük əksəriyyəti mədəniyyətlər arasındakı fərqlərdən irəli gəlir. Çünki hər bir dil məxsus olduğu xalqın bütün milli və mədəni dəyərlərini özündə ehtiva edir. Dərs prosesində tələbə və ya şagird yalnız hər hansı bir xarici dili deyil, dilini öyrəndiyi xalqın mədəniyyətini, milli adət və ənənələrini mənimsəməlidir. Çünki belə söz birləşmələrinin komponentlərindən biri məcazlaşmış, başqa sözlə desək metaforlaşmış olur. Nümunələrə diqqət yetirək: *die Flamme der Liebe* – məhəbbətin odu (alovu), *bittere Worte* – acı söz, *frostiges Lächeln* – soyuq təbəssüm, *bitterer Blick* – acı baxış və s.

Hər bir xalq üçün daha maraqlı olan, onun fikrini daha çox cəlb edən predmet və hadisə adları metaforik mənada geniş şəkildə işlədilir. Alman və Azərbaycan dillərində frazeoloji metaforaların komponent təhlili bu dil vahidlərində nəzərə çarpan fərqlərin olduğunu göstərir. Təbii ki, ayrı-ayrı xalqların zövq və marağı müxtəlifdir və ayrı-ayrı zamanlarda bu zövq və maraq dəyişir.

G. Şeffner qeyd edir: “Heyvanların metaforlaşması şərq – qərb mədəniyyətlərini səciyyələndirən dəlillərdən hesab olunur. Obrazlılıqda harmoniyanın mövcudluğuna baxmayaraq müxtəlif mədəniyyətlərdə müəyyən təsəvvürlər fərqli şəkildə ifadə olunur. Bunu sadə bir nümunənin təmsalında görmək mümkündür. *Əjdaha* Avropada bədbəxtliyin, Çində isə xoşbəxtliyin simvoludur. Bu da bu cür assosiyaların diaxronik cəhətdən dəyişkən olduğunu göstərir və bu dəyişkənliklər də tarixi mətnlərin tərcüməsində əlavə çətinliklərin yaranmasına səbəb olur.”

Frazeoloji metaforaların tədrisi zamanı alman və Azərbaycan dilləri arasında oxşarlıq və fərqlərin olduğunu görürük. Belə bir nümunəyə diqqət yetirək: alman dilində *die Ziege* sözü *çirkin və arıq qadın* mənasında mənfi səciyyəyə malikdir. Lakin Azərbaycan dilində *keçi* sözü metafora kimi *dəcəl qız uşaqlarını* müsbət mənada səciyyələndirməyə xidmət edir.

Nəzərə çarpan bu fərqlərin metaforaların mənasında hər bir dilin mədəni xüsusiyyətlərinin əks olunması amili kimi qeyd etmək olar. Ona görə də frazeoloji metaforaların tədrisi zamanı çətinliklərlə üzləşirik və onların sözbəsöz tərcüməsinin qeyri-mümkünlüyü məsələsi ortaya çıxır. Alman dilində privativ frazeoloji metaforaların semantikasının mədəni-spesifik aspektlərinin yaratdığı assosiyasiya Azərbaycan dilində başqa anlamda başa düşülür.

Qeyd etmək lazımdır ki, interaktiv metodla alman dilinin tədris olunması müəllimin yalnız dili mükəmməl bilməsi ilə məhdudlaşmır. Dilin mədəni şərtlərini, dil quruluşunun müxtəlifliyini və dil aktının mədəni əsaslarını tədris prosesində nəzərə almaq tələb olunur.

Axundova Z.S.

ADU

Multikultural dəyərlərin formalaşdırılmasının təlim proqramlarında nəzərə alınması

Açar sözlər: *multikultural dəyərlər, təlim proqramları, müxtəliflik, həssaslıq*

Qloballaşan dünyada intellektin sərhədlər aşması, insanların müxtəlif səbəblərdən dolayı başqa ölkələrə üz tutması, beləliklə də fərqli mədəniyyətlərə qovuşması və ünsiyyətin miqyasının genişlənməsi siyasi proseslərə təsirsiz ötürməmişdir. Bununla əlaqədar olaraq hazırda dövlətlərin əksəriyyəti ümumbəşəri mədəni irsin ən dəyərli elementi kimi mədəni müxtəlifliyə tolerant münasibət göstərir, multikulturalist ideyalara həssas yanaşırlar. BMT, YUNESKO, Avropa Şurasının son illər ərzində qəbul etdikləri hüquqi-normativ sənədlərdə, o cümlədən, “Təhsil haqqında” Azərbaycan Respublikasının 2009-cu il 19 iyun tarixli Qanunu, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2012-ci il 29 dekabr tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış” İnkişaf Konsepsiyası və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2013-cü il 24 oktyabr tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında yuxarıda sadalanan məqamlara xüsusi diqqət yetirilmiş, gənc nəslin digər millətlərin mədəni müxtəlifliyinə həssaslıq göstərməsi məsələsi ön plana çəkilmişdir [Azərbaycan 2020: gələcəyə baxış,

2012, 2-3]. Göründüyü kimi, Azərbaycan Respublikasının təhsil sistemi dünya təhsil məkanına inteqrasiyanın ən optimal və səmərəli yollarını müəyyənləşdirib, həmin istiqamətdə uğurla addımlamaqdadır. Burada müxtəlif mədəniyyət nümayəndələrinin, böyük və kiçik xalqların, milli azlıq və etnik qrupların ahəngdar inkişafı ədalətlik, bərabər hüquqluluq ideyaları əsasında reallaşdırılır. Gənc nəslin multikultural tərbiyəsinə olan tələbat təlim prosesində üçüncü nəsil ali təhsil standartlarında gələcək mü-təxəssisin yeni, inteqrativ xüsusiyyətləri özündə əxz etməsinin zəruriliyini ortaya çıxarmış, millətlərarası gərginliyin və etnik qruplaşmalararası sərhədlərin aradan qaldırılmasına zəmin yaradan multikultural cəmiyyətdə yaşayib-yaratmaq, fəaliyyət göstərmək üçün peşə, ümummədəni kompetensiyaların formalaşdırılması məsələlərini aktuallaşdırmışdır. Multikultural cəmiyyətdə müxtəlifliyin təmin olunması məqsədilə dünyanın aparıcı təhsil müəssisələri etnik plüralizm və fərqli mədəniyyətlərin təlim proqramlarında, tədris strategiyalarında nəzərə alınmasını dəstəkləyirlər. Təhsil işçiləri belə güman edirlər ki, təlim proqramlarının məzmununda multikultural dəyərlər dəqiq və hərtərəfli şəkildə öz əksini təpmalıdir. Ümumbəşəri dəyərlərin formalaşmasını ehtiva edən kurikulumlar hazırlanarkən müxtəlif etnik qrup, dini konfessiya nümayəndələri haqqında spesifik məlumatların toplanılmasına, təhlilinə və proqramlarda verilməsinə xüsusi həssaslıq göstərməlidir. [Purnell P.G., Ali P., Begum N., Carter M., 2007, 251].

Mədəni müxtəlifliyi nəzərə alan təlim proqramları auditoriyada ədalət və bərabər hüquqluluq prinsiplərini qorumaq məqsədi daşıyır. Bu kriteriyalar nəzərə alınmaqla hazırlanan təlim proqramları tələbələrə aşağıdakı üstünlükləri vəd edir:

1. Müxtəlif etnik qruplarla ünsiyyət qurmaq, təlim prosesində əməkdaşlıq etmək;
2. Digər mədəniyyətlərin nümayəndələri, milli xüsusiyyətləri haqqında gerçək məlumat toplamaq;
3. Şəxsi təlim üçün struktur müəyyənləşdirmək.

Sadalanan məqamlar təlimdə təhsilənlərin tədris keyfiyyətinin yüksəlməsinə zəmin yaradır, məqsədlə uzlaşan nəticənin qazanılmasını labüdləşdirir.

Лингвокультурологический подход в обучении иностранным языкам

Ключевые слова: *иностраннный язык, лингвокультурологический подход, национально-культурный компонент*

В настоящее время в современном мире существует реальный фактор, препятствующий взаимопониманию участников коммуникации. Этим фактором является культурный барьер, который необходимо преодолевать для того, чтобы общаться на иностранном языке с его носителями.

В последнее время в педагогике, лингвистике, методике обучения иностранным языкам особое внимание уделяется процессу коммуникации в рамках различных подходов: лингвострановедческого, лингвокультурологического, социокультурного, культурологического, и др. Теоретическая основа этих подходов заключается во взаимодействии культур, базируется на национально-культурном компоненте. Суть новых подходов к обучению иностранным языкам заключается не только в пересмотре методики преподавания отдельных аспектов языковой системы, но и в формировании нового взгляда на место зарубежной культуры в учебном процессе в целом. При таком подходе культура страны рассматривается как составная часть коммуникативных потребностей учащихся. Иными словами, культура здесь понимается не как предмет соизучения, а как составная часть учебной дисциплины «Иностранный язык». Более того, если овладение языком сопровождается изучением культуры его носителей, процесс изучения иностранного языка становится более привлекательным.

При обучении иностранному языку привлекаются средства не только лингвистического, но и экстралингвистического характера. Если для лингвистики важна, прежде всего, языковая компетенция, отражающая уровень владения языком, то экстралингвистическими средствами являются сведения о языке как национально-культурном феномене, который отражает духовно-нравственный опыт народа,

формирует основные нравственные ценности, представления о связях языка с национальными традициями народа.

В области лингвокультурологии наиболее известны работы таких исследователей, как В.Г.Гак, Р.М.Фрумкина, Г.Тер-Минасова.

Согласно В.Г.Гаку «очень важно увязывать факты языка с фактами экстралингвистической действительности всякий раз, когда это оказывается возможным. Изучение языка не является чисто техническим процессом. Овладение иноязычной речью идет за счет приобщения к культурному наследию через изучаемый язык и культуру» [Гак, 1998, 5-6].

С.Г.Тер-Минасова отмечает, что «языки должны изучаться в неразрывном единстве с миром и культурой народов, говорящих на данных языках. Каждый урок иностранного языка – это перекресток культур, это практика межкультурной коммуникации, потому что каждое иностранное слово отражает иностранный мир и иностранную культуру». [Тер-Минасова, 2000, 21].

Bunyatova A.B.
AUL

Linguoculturological context in teaching speaking skills in English

Keywords: *language, culture, speech units, socio-cultural component*

The cultural platform is the intellectual foundation of society, its national wealth, the means of storage, interpretation and transmission. With a plurality of interpretations of the concept of "culture", its most essential attributes are a deep conscious and respectful attitude to the heritage of the past, the ability for creative perception and transformation of reality in one or another sphere of life. The specificity of a foreign language as a phenomenon of social culture is not only that it has great potential for learning and borrowing the values of other cultures, but also contributes to understanding the peculiarities of its national culture, familiarizing with universal values, contributing to the education of the individual in the context of "dialogue of cultures".

Certainly, reading and listening to authentic texts allow intuitively assimilating such verbal features of speech behaviour as an interrogative form of a sentence when making a request, a separating question as a form of supporting a conversation, expanding the question to give it polite sound, e.g. "Could you tell me the way to Trafalgar Square, please?". But the absence or rather scanty presence of what is called the "Social Notes" can lead to difficulty or failure in intercultural communication. Particularly the selection of speech units, which are language structures in a cultural context, since mutual understanding in the course of foreign language communication is possible only if there is a common background for communicators.

An equally important aspect of learning a foreign language is knowledge of the usual topics of communication, including conversational cliches and stable situationally determined phrases. The source of information in this case can be authentic materials, commentary of monolingual dictionaries and opportunities provided by new means of communication. The key to success is the assimilation of the language structure in close connection with the situation of communication.

Thus, the linguistic-culturological context in teaching a foreign language involves the allocation of speech units or signs that have features of verbal and non-verbal design in their native and studied languages.

Cəlilova X.H
ADU

Xarici dilin tədrisində linqvokulturologiyanın rolu

Açar sözlər: *linqvokulturologiya, linqvokulturoloji yanaşma, xarici dil, qəzet materialları*

Qeyd edilmişdir ki, son illərdə xarici dillərin tədrisinə yanaşmalar dəyişib və bu, təhsil sisteminin humanizasiyası və humanistariyasiyası ilə əlaqədardır. Zamanla dil kommunikasiyanın əsas vasitəsi kimi olmaqla yanaşı, digər millətlər və onların mədəniyyətlərini örgənmək üçün alət kimi istifadə olunur. Mədəniyyət prizmasından xarici dil öyrənmək linqvokulturoloji yanaşmanın əsasını təşkil edir. Bu yanaşma artıq dəfələrlə nəzərdən keçirilib, onun meyarları müəyyən edilib, təlim metodları və prinsipləri xarakterizə olunub, üstünlüklər və mənfi cəhətləri qeyd olunmuşdur.

Linqvokulturoloji yanaşmanın xarici dil tədrisinin müasir tələblərini əks etdirdiyini və tələbələrin mədəni biliklərin kompleksli şəkildə linqvistik bilik və ünsiyyət bacarıqlarını inkişaf etdirmələrinə imkan verdiyini bildirir. Bu yanaşma çərçivəsində öyrənmə məqsədi mədəniyyətdir və nitq məlumat əldə etmək üçün köməkçi vasitədir.

Linqvokulturoloji yanaşmanın linqvokulturoloji kompetensiyanın formalaşdırılmasını nəzərdə tutduğunu - mədəniyyət haqqında bilik sistemini və bu məlumatla işləmək üçün bacarıq və qabiliyyətlərin müəyyən bir nitq kontekstində işlədilməsini nəzərdə tutur. Bu yanaşmaya əsaslanan xarici dilin öyrənilməsi yalnız mətnə əsaslanmış, eləcə də video-audio materialların istifadəsi ilə, linqvokulturoloji həqiqəti aydın şəkildə nümayiş etdirilir.

Autentik video materiallardan istifadənin metodik məqsədə uyğunluğu, təhsil məqsədləri üçün müxtəlif kommunikativ vasitələri nəzərdən keçirmək, şəxsiyyətlərarası qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək, xarici dil mühitində tələbəyə dilini tədqiq etdiyi xalqın mədəni aspektləri ilə tanış olmaq üçün həmin mədəniyyətin "dərindən varmağa" imkanı yaradılır. Orijinal publitistik və bədii mətnlər, sənədli və bədii filmlər, video və audio yazıları, internet materialları, folklor əsərləri, deyimlər, atalar sözləri ilə effektiv dil mühitinin yaradılması milli mədəniyyəti əks etdirir, təhsil və tələbə fəaliyyətinin effektivliyinə və onların mədəniyyətlərarası ünsiyyət bacarıqlarının formalaşmasına təkan verir.

Kütləvi informasiya vasitələri (qəzetlər, jurnallar) xüsusi diqqətə layiqdirlər, çünki onlar dil və mədəniyyətdə əksini tapan cəmiyyətdəki dəyişikliklərə dinamik şəkildə reaksiya verirlər.

Şübhəsiz ki, dil və mədəniyyət bir-biri ilə əlaqəlidir: müasir tələblərin təsiri altında nitqin inkişafı mədəni proseslərə təsir göstərir və əksinə, mədəniyyətdəki hər bir dəyişiklik dildə öz əksini tapır. Xarici dili öyrənməkdə məqsəd əcnəbi ünsiyyəti öyrənmək, ünsiyyət bacarıqları və qabiliyyətlərini formalaşdırmaqla qalmır, həm də "xarici dil mütəxəssisi" intizam prizmasından mədəni biliklərə sahib olmaqdan ibarətdir.

Təhsildə linqvokulturoloji yanaşma bizə xarici mədəniyyətlərin güzgüsündə xalqımızın mədəniyyətinin fenomenlərini dərk etməyə, gələcək mütəxəssisin dünyəvi baxışının formalaşması üçün zəruri şərait olan insan dəyərlərini dərk etməyə imkan verir.

İngilis dilinin tədqiqi zamanı kommunikativ frazeoloji birləşmələrdə baş verən linqvokulturoloji amillərin rolu.

Açar sözlər: *lingvokulturoloji amillər, kommunikativ frazeoloji birləşmələr, xalq deyimləri, folklor*

İngilis dilinin tədqiqi zamanı xüsusilə kommunikativ frazeoloji birləşmələrin yaranmasında baş verən linqvokulturoloji amillərin rolu böyükdür. Məlum olduğu kimi atalar sözləri və deyimlərdə hər bir millətin düşüncə tərz, həyatı, milli xüsusiyyətləri, adət ənənələri əks olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, frazeoloji birləşmələrin əksər hissəsi ümumxalq dilinin məhsuludur və xalq tərəfindən yaradılmışdır. Odur ki, onların izləri folklor, xalq deyimlərinə, dialekt və ləhcələrə gedib çıxır. Yazılı ibidələrdən biri də “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanıdır. Əsərdə atalar sözü və zərb məsəllərin miqdarı son dərəcə çox olduğu üçün onu bir növ atalar sözü lüğəti də adlandırmaq olar. Düzdür onların çoxu artıq dildə işlənmir, lakin bəziləri indi də dilimizdə çox işləkdir və xüsusi səciyyə daşıyır. Məsələn,

Çıxan can geri dönməz.

Yad oğulu saxlamaqla oğul olmaz.

Əski pambıq bez olmaz, qarı düşmədən dost olmaz.

Xalqın təfəkkür tarixinin inkişaf mərhələlərində ilk fəlsəfi görüşlərin inkişaf pilləsini müəyyənləşdirmək, ictimai şüurun forması kimi bədii və estetik təfəkkür arasında üzvi bağlılığın olduğunu aydınlaşdırmaq üçün atalar sözü və zərb məsəllərə müraciət etmək lazımdır.

Atalar sözü və zərb məsəllərin nitq ilə xüsusi əlaqəsi nəzərə alınmasa, onları bəzən başa düşmək, çətinlik törədir. Onlardakı mühakimələrin nə qədər maraqlı görünsə də, o qədər də həyatın bir çox hadisə və şəraitinə semantik cəhətdən daha da gücləndirir. Bir sözlə xalqın aynası kimi orada öz əksini tapır. Atalar sözlərinin tədqiqinə nəzər saldıqda diqqəti cəlb edən məsələlərdən biri də atalar sözlərinin frazeologiyaya münasibəti məsələsidir. Atalar sözləri və zərb-məsəllərin frazeologiyanın tədqiqat sahəsinə daxil edilib edilməməsi bir sıra dilçilər arasında mübahisələrə səbəb olmuşdur.

Взаимодействие языка и культуры на уроках иностранного языка

Ключевые слова: *язык и культура, изучение иностранного языка, межкультурная коммуникация*

Успешность обучения иностранному языку зависит от ряда факторов. Одним из них является учет национально - культурной специфики общества, в котором функционирует изучаемый язык. В условиях современной глобальной интеграции необходимо не только знать иностранные слова, но и быть знакомым с культурой другого народа, ведь за каждым словом стоит часть картины иного мира, иноязычного и инокультурного. На уроках возникает необходимость не только обращать внимание на взаимосвязь языка и культуры, но и обучать иностранному как инструменту межкультурной коммуникации. Не даром С.Г.Тер-Минасова отмечает: «Каждый урок иностранного языка – это перекресток культур, это практика межкультурной коммуникации, потому что каждое иностранное слово отражает иностранный мир и иностранную культуру: за каждым словом стоит обусловленное национальным сознанием (опять же иностранным, если слово иностранное) представление о мире» [Тер-Минасова, 2000, 25]. Без учета национально - культурных особенностей при изучении языка невозможно полноценное овладение предметом. Цель уроков иностранного языка – научить полноценно общаться на другом языке, но «общение и культура неразделимы» [McQuail D., Windahl S, 1993, 55]. Преподаватель иностранного языка должен не только познакомить своих подопечных с набором лексических единиц и грамматическими правилами, но и показать, как их использовать в ситуации реального общения. Процесс общения – это не только вербальный процесс. Его эффективность, помимо знания языка, зависит от множества факторов: условий и культуры общения, правил этикета, знания невербальных форм общения и многого другого. Владея языком, представители разных культурных общностей не всегда могут адекватно понять друг друга. Проблема нередко кроется в расхождении культур. Если адресат знаком с языком, но не

знаком с культурными особенностями сообщения, оно может быть ему непонятно. Являясь инструментом межкультурной коммуникации, язык тесно и неразрывно связан с национально-культурными особенностями общества, в котором он функционирует.

Еузибова N.R.
ADU

Лингвокультурологический аспект в обучении иностранного языка

Ключевые слова: *язык, культура, обучение, компетенция*

Сегодня ни у кого не вызывает сомнений необходимость формирования иноязычных навыков в единстве языка и культуры. Культура является интеллектуальным фундаментом общества, его национальным достоянием, а средством хранения, интерпретации и передачи служит язык.

Наиболее полное определение понятию лингвокультурология было дано В.В.Воробьевым, который считает, что лингвокультурология – это комплексная научная дисциплина синтезирующего типа, изучающая взаимосвязь и взаимодействие культуры и языка в его функционировании и отражающая этот процесс как целостную структуру единиц в единствах языкового и внеязыкового (культурного) содержания. [Воробьев, 1997, с.135]

По мнению Е.Ю.Прохорова, в лингвокультурологии используется более высокий и абстрактный уровень описания проблемы соотношения языка и культуры. Несмотря на то, что автор ставит на первое место обучение культуре, он все же указывает на необходимость комплексного учета трех критериев: 1) языкового, включающего в себя частотность употребления языковых единиц с учетом заданных границ; 2) ознакомительного, реализующегося в понятии учебно-методической целесообразности; 3) культурологического, предполагающего учет степени важности и первоочередности информации с позиции данной отрасли знания [Прохоров, 2006, с. 135].

Культурологический подход в обучении иностранному языку играет важную роль, позволяя научить студентов английскому языку не только как средству общения, но и как средству познания иностранной культуры.

Так как же обеспечить лингвокультурологический аспект обучения языку и сформировать лингвокультурологическую компетенцию учащихся? Безусловно, через многочисленные формы работы коммуникативного и исследовательского характера. Любые знания без их практического закрепления бесполезны. К таким формам следует отнести:

- Использование аутентичных материалов (фильмов, видеороликов и аудиозаписей, ТВ, газет и журналов)
- Употребление пословиц и поговорок, литературы изучаемого языка
- Ролевые игры (диалоговые ситуации, максимально приближенные к реальным и характерным для культуры данной страны – в ресторане, в магазине, в гостях, в аэропорту и т.д.)
- Приглашение на занятия носителей языка (зарубежных студентов)

Общим необходимым условием для всех, приведенных выше, форм обучения является необходимость отследить и обсудить сходства и различия в культурах народов родного и изучаемого языков.

Eyyubova A.İ
ADU

İngilis dili dərslərində “Mətn və inversiya” mövzusunun öyrədilməsində linqvokulturoloji təsirlərin rolu

Açar sözlər: *linqvokulturologiya, mətn, inversiya, konsept*

20-ci əsrin axırlarından dil haqqında elmin-linqvistikanın yeni sahələrinin təməli qoyulur. Həmin sahələr mədəniyyət amili ilə inteqrasiya olunur, mədəni dəyərlər üzvü şəkildə öyrənilir. Sintaqmatik və paradiqmatik sıralanma yenilənir. Dil bütün səviyyələrdə intellektual fəaliyyət formaları ilə birgə tədqiq edilir. Linqvokulturologiyanın təsiri, effekti elminəzəri mövzuların tədrisində çoxdur. Linqvokulturologiya mədəniyyət və dilin qarşılıqlı əlaqələrini öyrənən bir elmdir. Dillə mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi imkan verir ki, “mətn və inversiya” mövzusunun da həmin təsirdən istifadə etməklə öyrənmək olsun. Konsept linqvokulturologiya anlayışının bazası kimi çıxış edir.

Ümumiyyətlə, son illər dil vahidlərinin öyrənilməsində bir sıra istiqamətlərdən istifadə olunur: məntiqi istiqamət, koqnitiv istiqamət, koqnitiv-diskursiv istiqamət, və linqvokulturoloji istiqamət. Bu istiqamətlər hər hansı dil məsələlərinin tədrisinə də tətbiq olunur.

Biz bu tezisdə “mətn və inversiya” mövzusunun bəzi linqvokulturoloji istiqamətlərini və tədrisə tətbiqini araşdırmağı sistemləşdirməyi qarşıya bir məqsəd qoymuşuq. Linqvokulturoloji istiqamət mədəniyyət konseptlərinin tədqiqində linqvistik materialın öyrənilməsi ilə lakallaşır. Linqvokulturologiyanın predmeti onun binar səviyyəsində (ikili istiqamətində) konsept sayılır. Konsept “insanın mental dünyasında mədəniyyətin başlıca özəyini təşkil edir”. Dil konseptin materiallaşması və obyektivləşməsinin əsas vasitəsi kimi çıxış edir.

Linqvokulturoloji istiqamət konseptin dil interpretasiyasının (şərhinin) forması aşağıdakılar sayılır: 1) leksemlər, 2) müxtəlif frazeoloji vahidlər (idiomlar, atalar sözləri və məsəllər, aforizmlər), 3) mətnlər [Степанов Ю.С., 2001, s.590] Konsept linqvokulturologiyanın açar anlayışıdır.

Dünyanın dil xəritəsi kimi mətn və inversiya məsələlərinə yanaşılır, həmin məsələnin koqnitiv-konseptual xarakteri açılır. Mətnlə inversiya arasında iyerarxik əlaqələr müəyyənləşir. Mətni təşkil edən konkret dil-üslub hadisələrindən biri də inversiyadır. Mətnin sərhədləri, “hökm-bilgi və cümlə-mətn” müstəvisində temaya və remaya ayrılması, mətnyaradıcı struktur elementlər və s. inversiya hadisəsi ilə sıx biçimdə bağlıdır. İnversiya, hər şeydən öncə, mətni ritmik cəhətdən qurur, “qaydaya salır”.

Farajbayli K.T.

AUL

The Importance of Intercultural Communicative Competence in English Language Teaching at the Azerbaijan University of Languages

Keywords: *intercultural competence, English language education, globalization, communication*

This abstract will discuss Intercultural Communicative Competence (ICC), its importance, its elements and evaluation methods. Finally, the implications of incorporating ICC in English language teaching will be

examined with the aim of helping students develop their students ICC competence at the Azerbaijan University of Languages.

ICC plays a very important role in the process of teaching and learning English, especially when Azerbaijani students have more opportunities to be involved in international interactions.

Integrating cultures in English language teaching is and necessary in order for EFL learners to grasp and enhance their intercultural communicative competence (ICC) in the globalized community where English has been used as a means of communication among people of multicultural backgrounds in the 21st century. EFL educators and teachers in different contexts, however, seem to neglect such an important issue in their English language teaching practice. This paper examines the roles of ICC in communication, thus helping the students at the Azerbaijan University of Languages to become competent in multicultural contexts.

The English language classroom provides an obvious multicultural context for learning, and teachers need to help students understand and appreciate the differences and similarities among the various ethnic, religious and cultural groups. This study aims to examine teachers' understanding of and attitudes towards multiculturalism, and in so doing, find out what are the language teaching strategies used in promoting and enhancing successful multicultural interactions. Teachers should be able to seize this opportunity to foster tolerance and understanding in classrooms of diverse cultural backgrounds. The English language classroom is a critical social arena where individual lives are shaped and influenced through attitudes and values, which are embedded in both the content and the process of learning.

The role of teachers in this process is also vital and more extensive training in incorporating ICC in their teaching practices needs to be encouraged. This paper, aims to add to the body of knowledge regarding the importance of integrating intercultural elements and ICC in English language teaching to students at the Azerbaijan University of Languages.

Dil tədrisində linqvokulturoloji aspekt elmi paradigmanın tərkib hissəsi kimi

Açar sözlər: *dil, mədəniyyət, linqvokulturologiya*

Elmi paradigma elmdə formalaşan vahid ideyalar sisteminə deyilir [Piriyeu, 2012, 3]. Dilçilikdə müqayisəli-tarixi, sistem-struktur və antroposentrik paradigma göstərilir. Antroposentrik paradigmanın mərkəzində insan, onun təfəkkürü, dünyagörüşü və yaratdığı mədəniyyət dayanır. Antroposentrik paradigmaya antroposentrizm, koqnitivizm, linqvokulturologiya kimi anlayışlar daxildir.

XIX əsrin 90-cı illərində bir elm kimi yaranan linqvokulturologiyada müəyyən istiqamətlər formalaşmışdır: bir sosial qrupun linqvokulturologiyası; diaxronik linqvokulturologiya; müqayisəli linqvokulturologiya; tutuşdurulmuş linqvokulturologiya; linqvokulturoloji leksikoqrafiya. Dilçilik, mədəniyyətsünaslıq, etnolinqvistika, antropologiya sahələrinin tədqiqat məsələlərini özündə cəmləşdirən linqvokulturologiyada “dil və mədəniyyət” semantik mərkəzinin ətrafında birləşən metod və üsullar (kontent-analiz metodu, freym analizi, təsviri analiz, müsahibə üsulu) tətbiq olunur [Maslova, 2001, 25]. V.A.Maslova linqvokulturologiyanın fənlərarası xarakterini vurğulayır və onu “canlı milli dilə nüfuz etmiş və nitq prosesində təzahür edən maddi və mənəvi mədəniyyəti öyrənən linqvistika sahəsi” kimi və ya “mədəniyyətsünaslıqda, dilçilikdə, etnolinqvistikada və mədəni antropologiyada aparılan tədqiqatların nəticələrini özündə əks etdirən bilik sahəsi” kimi tərif edir [Maslova, 2001, 9, 30, 32]. V.İ.Vorobyov, A.T.Xrolenko, Y.İ.Şeyqal, V.A.Buryakovskaya, V.İ.Karasik, B.B.Krasnıx və s. tədqiqatçıların fikirlərini ümumiləşdirsək, linqvokulturologiya dilçiliyin və mədəniyyətsünaslığın birləşməsi əsasında yaranmış, xalqın dildə əks olunan və dilə nüfuz etmiş mədəni təzahürlərini öyrənir.

Linqvokulturologiya dilçiliyə linqvomədəniyyət, linqvokulturoloji paradigma, dünyanın dil mənzərəsi, mentalitet, konsept, mədəni konnota-siya və s. anlayışlar gətirmişdir. Linqvokulturologiyanın obyektı dil-mədəniyyət qarşılıqlı əlaqəsinin vahid sistem halında öyrənilməsi, predmeti isə cəmiyyətin dil kommunikasiyası sistemində ifadə olunan və onun mə-

dəni dəyərlərinə əsaslanan milli mövcudluq formaları – dünyanın dil mən-zərəsini təşkil edən hər şey hesab edilir [Vorobyov, 1997, 32] V.Vorob-yov linqvokulturoloji analizin əsas vahidi kimi müəyyən etdiyi linqvokul-turemanı “linqvistik və ekstralinqvistik tərkibin dialektik vahidi” kimi izah edir [Vorobyov, 1997, 44-45].

Dil süür və təfəkkürlə bağlı olduğu üçün cəmiyyətin həyatında və obyektiv gerçəklikdə baş verən bütün dəyişiklik və inkişaf hadisələrini özündə əks etdirir. Dilin tədrisinin mədəniyyətlə birgə təqdim olunması linqvokulturoloji aspektin nəzərə alınmasını şərtləndirir.

Hazırda konseptlərin linqvokulturoloji spesifikasiyasını aşkarlamağa yönəlmiş tədqiqatların sayı artsa da, linqvokulturologiyanın sabit kriteriya-ları hələ müəyyən edilmədiyindən əksər subyektiv mülahizələrin obyekt-ivliyi fikir ayrılığına zəmin yaradır.

Gözalova T.M.
ADU

Xarici dil dərslərində bədii mətnlərin rolu və mədəniyyətlərarası aspekti haqqında

Açar sözlər: *xarici dil dərsi, bədii mətn, mədəniyyətlərarası dialoq, şəxsiyyətin formalaşması*

Xarici dil dərslərində bədii mətnlərin tədrisi çox mühümdür. Bunun aşağıdakı səbəbləri vardır:

- Bədii mətnlərin tədrisi yad dünyanı tanımağa və öyrənməyə kömək edir;

- Bədii mətnlər öyrənənin hisslərinə, emosional dünyasına müraciət edir. O mətndəki qəhrəmanlardan özünü fərqləndirir, özünü bir şəxsiyyət kimi duyur. Beləliklə o etik və estetik baxımdan inkişaf edə bilir.

- Bədii mətnin mədəniyyətə aid genişləndirilmiş icmalı vasitəsilə öyrənənin bədii mətnlə *mədəniyyətlərarası estetik dialoqunda* iki dünya qarşılaşır: yazıçının şəxsi dünyası və öyrənənin kiçik dünyası.

Bundan əlavə xarici dil şəxsi mədəniyyətin norma və ənənələri ilə müzakirədə təklif olunur. Mədəniyyətlərarası təlim dərslərinin prinsipidir. Şa-girdin fəallaşdırılması ön planda durur – fərdi qavrama, yad fikirlərin, mə-

dəniyyətlərin qəbul edilməsini izah etməklə öyrənəni öz şəxsi mətn yaradıcılığına cəlb etmək olar.

- Bədii mətnlərə münasibətdə söhbət dil əldə etməkdən gedir. Bu zaman öyrənən xarici dilin estetik formasını tanıyır. Bədii mətnlər qaynar diskussiyaya - əsl ünsiyyətə, fərdi fikirlərin söylənilməsi ilə öyrənənin iç dünyasını hərəkətə gətirir.

- Bədii mətnlərlə iş prosesində öyrənənlər fəal olurlar – onlar mətnlər qurur, mətnlərdən seçilmiş hissələrin yaxud da hekayələrin ardını tamamlayır, mətndəki hadisələrə müdaxilə edir və s.

- Bədii mətnlərin tədrisi şagird şəxsiyyətinin formalaşmasına kömək edir.

- Bədii mətnlər öyrənənlərin spontanlığını inkişaf etdirir. Onların fantaziyası, estetik duyğuları inkişaf edə bilər. (Ehlersova, 1992, Germuskova, 1995)

Ədəbiyyatın mədəniyyətlərarası aspekti altında gündəlik situasiyalarda qarşılıqlı anlaşma qabiliyyəti, xalqların mədəniyyəti, düşüncəsi, mədəni fərqləri xarici dil vasitəsilə qəbul edilir və başa düşülür. Bunlar oxucunun xarakterini formalaşdırır və özünü daha yaxşı dərk etməsinə imkan verir. (Bişof, 1999, 16)

*Гасанова С.
АУЯ*

Роль англо-американской культуры в процессе глобализации

Ключевые слова: *англо-американская культура, глобализация, влияние*

В современном обществе с каждым днем возрастает значимость знания английского языка, без использования которого невозможно представить многие сферы социальной жизни. Существует целый ряд причин-мотиваций к изучению английского языка, например: построение успешной карьеры, налаживание международного общения, формирование успешного бизнеса на международной арене, получение образования, доступ к информации в Интернете, использование компьютерных программ и приложений, участие на

международных конференциях, получение доступа к литературе в оригинале.

Культурно-языковой план процесса глобализации, несомненно, ассоциируется с английским языком и англо-американской культурой. Более того, понятие глобализации часто называют масштабной «американизацией» мира. Причиной подобного отождествления служит целый ряд ярко выраженных факторов. К примеру, ключевую роль в процессе культурной глобализации играет повсеместное распространение интернета, который в свою очередь, всецело является американским «детисцем». Именно в США зародились такие мировые компьютерные корпорации как: Microsoft, IBM, Intel, HP, Apple, Google, а также популярные во всем мире социальные сети Facebook, Twitter, Instagram, Yahoo и другие. Немаловажную роль играет и американская киноиндустрия; Голливуд, несомненно, удерживает мировую «гегемонию» в плане количества, масштабности и всемирной популярности своей продукции, которая почти одновременно выходит на экраны во многих странах мира.

Данную плеяду можно также продолжить книгами – бестселлерами, которые массово переводятся на множество иностранных языков и становятся популярными во всем мире. Еще одним эффективным инструментом процесса «американизации» или «европеизации» культур являются средства массовой информации (СМИ), так для многих людей, скептически настроенных на свои местные СМИ, прочитанное либо услышанное по таким весомым источникам как BBC, CNN, Euro News, Reuters, The Times, Guardian и прочие является самой достоверной и объективной информацией.

В ходе данного научного исследования, мы приходим к такому заключению, что в основе современного процесса глобализации лежит не сугубо американская модель общества, англо-американская. В совокупности, две культуры формируют гигантский потенциал повсеместного внедрения и распространения своей ментальности. Политическая, экономическая, культурно-историческая мощь англо-американской культуры, порождает мощнейший инструмент глобализации, под названием английский язык, который, претендует на роль первого за всю историю человечества всемирного языка.

Лингвокультурологический подход к обучению риторики на уроках иностранного языка

Ключевые слова: *язык, личность, культура, риторика, иностранный язык*

Учитывая, что в каждой культуре есть совершенный образ человека, целостная языковая личность, то именно через эту национальную личность раскрывается культурно-национальный тип человека. В процессе своего развития личность воспринимается одновременно как объект, так и субъект социальных отношений. Личность и как объект, и как субъект представляет систему детерминирующих функций, принадлежит к определенной социальной группе и занимает свое место в общем жизненном процессе.

Выявление сущности личности связано с ее историческим рассмотрением, так как основные параметры личности на протяжении истории подвергались различным модификациям. Но простое описание личности не является лингвокультурологическим, если не описать и не представить ее через язык. В ораторском искусстве одним из основных элементов является мировоззренческая позиция оратора. Это, наверное, является самым главным моментом. Важным является то, что сказано и кем сказано. Конечно, немаловажным является и то, как сказано. Личность предопределяет язык оратора. И направленность речи оратора всесторонне и исключительно предопределяется им самим, его мировоззрением. Очень важно, чтобы эта личность выделялась своим общественным положением и авторитетом, а также имела всеобщую поддержку. Подобная личность непременно привлекает слушателей.

Основываясь на том, что личность оратора можно рассматривать как устойчивую целостность социально-типических качеств, как совокупность общественных отношений, необходимо описать ее в практической деятельности и для глубокого анализа ораторской речи нужно переносить теоретические знания в практику.

Высокий уровень лингвистической компетентности и речевая подготовка студентов-филологов достигаются и осуществляются при использовании ими стилистических средств выразительности в английской речи, и каждое средство выразительности должно иметь своё стилистическое значение, роль которого меняется в зависимости от стиля речи. Во время занятий по риторике на уроках иностранного языка следует привить студентам, что основным принципом употребления стилистических средств заключается в их целесообразном применении и студенты должны принять во внимание, что стилистические приемы помогают придерживаться определенной мысли в течение всей речи, выделять и подчеркивать нужную информацию посредством расположения и расстановки слов в предложении. Они также должны учесть, что экспрессивная и эмоциональная речь усваивается быстрее, производит более глубокий эмоциональный эффект, вызывает участие и лучше сохраняется в памяти.

Məhərrəmovə N.Ç.
ADU

Xarici dil tədrisində multikultural elementlərin rolu

Açar sözlər: *multikulturalizm, mühacir, inteqrasiya, mədəniyyət, dil*

Multikulturalizm hamı tərəfindən qəbul edilən, müxtəlif mədəniyyətlərə tolerant münasibəti əlində əsas tutan dinc yanaşı yaşamanın real formuludur.

Dil və mədəniyyət əsrlər boyu sıx əlaqədə olmuş, bir birlərinin inkişafında əvəz edilməz rol oynamışdır. Zənnimcə hər hansı xarici dilin tədrisi zamanı tədris edilən dilin tarixini, ona hansı mədəniyyətlərin və dillərin təsir etdiyin bilmədən tələbələrin dilin qavramasında istənilən nəticələri əldə edə bilmərik.

Alınma sözə müraciət etmək intralinqvistik və ekstralinqvistik səbəblər kompleksindən bəhrələnilir. Ekstralinqvistik səbəblərə yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, siyasi, iqtisadi, sosial, mədəni sahələrdəki dil əlaqələri daxildir.

İngilis dili daima bir neçə dillərin və mədəniyyətlərin təsiri altında olmuşdur və buda öz növbəsində ingilis leksikasında öz əksini tapmışdır. Müxtəlif dillərdən çoxlu sayda alınmalar dilə keçmişdir.

Əvvəl məlum olmayan predmet və hadisələrin adlandırılması zərurəti başqa dildən sözalmanın səbəbinə çevrilir. Buna misal olaraq, *boxing day* ifadəsini gətirə bilərik. Belə ki, ilk baxışdan biz zənn edirik ki, bu ifadə boks idman növü ilə bağlıdır. Lakin təhlil zamanı məlum olur ki, normand tayfalarının istilasını zamanı onların adətləri ilə sıx bağlı olan bu ifadə ingilis dilinə keçmişdir. Beləki orta əsrlər dövründə normandların Britaniyaya hücumu zamanı onlar limanda bir qutu qoyurdular və bu qutuya daima pul yığırdılar. Lakin britaniyalılar bu ifadəni götürmüş mənasında cüzi dəyişiklik edərək istifadə etmişlər. Hər il milad bayramında dekabrın 25-ində onlar ehtiyac olanlara qutuda ərzaq, pul və ya paltar hədiyyə edirdilər. Hətta qeyd etmək istərdik ki daha sonralar bu adət Amerika, İrlandiya, Şotlandiya və digər ölkələr tərəfindən də götürülmüşdür.

Honeymoon sözü anqlo-sakson mənşəli sözdür. Belə ki, orta əsrlərdə Britaniyada gəlinin atası toydan sonra bir ay ərzində kürəkəni içə biləcəyi qədər balla təmin etməli idi. Məhz buradan da biz bildiyimiz *honeymoon* sözü yaranır. Müasir zamanda isə bu sözün mənası bir qədər dəyişmiş və bəy və gəlinin toydan sonrakı istirahəti kimi anlaşılır.

Gətirdiyimiz misaldan hər nansı bir dilin tədrisi zamanı dilin inkişaf tarixini, ona təsir edən mədəniyyətlərin öyrənilməsinin nə dərəcədə əhəmiyyətli olduğunu bir daha görmək olur.

Məmmədova İ.R.

ADU

Dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi

Açar sözlər: *mədəniyyətlərarası ünsiyyət, dil, mədəniyyət*

Dünyada kommunikativ proseslərin böyük hissəsi mədəniyyətlərarası ünsiyyətin payına düşür. Bu baxımdan son zamanlarda dil və mədəniyyət, mədəniyyətlərarası kommunikasiya, linqvokulturologiya məsələlərinə tədqiqatçıların marağı getdikcə artır. XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərində dilin tədqiqi ilə bağlı bir sıra yeni ideyalar və yanaşmalar meydana çıxdı. Bunlardan biri də linqvokulturologizmdir. Linqvokulturologizm xalqın dili ilə mədəniyyəti arasında sıx əlaqə, dilin inkişafının insanın yaradıcı fəaliyyətinin nəticəsi kimi başa düşülməsidir. Linqvokulturologiya mədəniyyətin dildə inikasını öyrənən və mədəniyyət hadisələrinin araşdı-

rılmasında dil materialından istifadə edən bir sahə kimi, həm xalqın tarixi, həm də müasir dövrlə bağlıdır. Dil və mədəniyyət biri-biri ilə sıx əlaqə və qarşılıqlı təsir şəraitində inkişaf edir. Dil və mədəniyyət insanların birgə həyatının məhsulu, həm də tənzimləyici amili olaraq biri-birinə təsir edir. Yəni dilin dinamikliyi mədəniyyətin dinamikliyinin göstəricisi və mədəniyyətin dinamikliyi dilin dinamikliyinin göstəricisidir. Dil və mədəniyyət arasındakı bu əlaqə və qarşılıqlı təsir tarixən bir çox alimləri və filosofları maraqlandırmışdır. Son yüzillikdə bu əlaqə və təsirin tədqiqi zəminində daha ciddi araşdırmaların və nəzəri təhlillərin müşahidə edilməsi mövzusunun nə dərəcədə aktual və əhəmiyyətli olduğunu göstərir. Dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi və onların bir-birinə təsiri müxtəlif alimlər tərəfindən ətraflı şəkildə təhlil və tədqiq edilmişdir. Ümumilikdə, “dil mədəniyyəti, yoxsa mədəniyyət dili şərtləndirir” sualı qeyd edilən tədqiqatın və təhlillərin fundamental sualı olaraq hələ də qəti cavabını tapa bilməmişdir. Mədəniyyət insan vasitəsilə yaranan fenomendir. Başqa sözlə, mədəniyyət ikinci dünyadır. Mədəniyyət həm birgə həyatın davamı və inkişafının vasitəsi, həm də nəticəsidir. İnsanın həm fiziki, həm də zehni fəaliyyətinin nəticəsi olan mədəniyyət, cəmiyyətin yaddaşındadır. Yəni cəmiyyət üzvləri mədəniyyətə müraciət etməklə müxtəlif fəaliyyət və davranış normalarını mənimsəyib, həyat təcrübəsinə çevirirlər. Bəzi alimlər mədəniyyətin maddi cəhətlərinə daha çox əhəmiyyət verdikləri halda, digərləri mədəniyyətin qeyri-maddi tərəflərinə toxunurlar. Raymon Viliam “Mədəniyyət və cəmiyyət” adlı əsərində (1963) “mədəniyyət bütün həyatın obrazıdır” deyir.

Mirzəzadə Ü.

ADU

Xarici dillərin tədrisində genderləşmiş metaforaların rolu və yeri

Açar sözlər: *gender, metafora, yanaşma, nəzəriyyə, təhlil*

Xarici dillərin tədrisində klassik və müasir ədəbiyyat nümunələri ilə tanış olarkən xeyli sayda genderləşmiş metaforalara rast gəlirik. Bu metaforalar həm ekvivalentlərin seçilməsi, həm dilçilik faktları baxımından maraqlı kəsb edir.

Müasir dilçilikdə metaforanı sözün əlavə mənə rənginə boyanması kimi dəyərləndirirlər.

“Gender schema” nəzəriyyəsi güman edir ki, genderləşmiş metaforika fərdin cəmiyyətin “gender qabiliyyətləri” ilə birliyindən yaratdığı fərdi assosiasiyalar şəbəkəsidir. Beş yaşına qədər uşaqlarda sahib olduqları mədəniyyətin gender inanclarından xəbərdar olduqları aşkar olunmuşdur. Böyüdükcə artıq onlar aid olduqları cəmiyyət tərəfindən əxz etdikləri ümumi stereotipləri bölüşməyə başlayırlar.

Son dövrlərdə genderləşmiş metaforaların tədqiqi dilçilik faktları baxımından diqqət mərkəzindədir. Genderləşmiş metaforaların yaranmasında və buna dair biliklərin formalaşmasında üç növ yanaşma nəzərdən keçirilir:

1. Monoloji
2. Dialoji
3. Trioloji

Monoloji yanaşma insanın koqnitiv fəaliyyətinə yanaşmanı nəzərdə tutur. Dialoji yanaşma mədəniyyətlər və insanlar arasında interaksiyanın təmin olunması ilə bağlıdır. Trioloji yanaşma isə bu insanların əməkdaşlığı (collaboration) üzərində qurulmuş yanaşmadır. Sözü gedən nəzəriyyələrdən danışarkən əsas mərkəz nöqtələri aşağıdakılardır:

1. Biliyin əldə edilməsi
2. İştirak
3. Biliyin yaranması

Birinci mərkəzi nöqtə problemin şüurda tanınması prosesini əhatə edir. İkinci, iştirak prosesidir. Üçüncü isə konseptual antifaktların yaranması prosesilə bağlıdır.

Sözü gedən yanaşmalardan əlavə, genderləşmiş metaforalarla bağlı nəzəriyyələr də formalaşmışdır ki, onlara aşağıdakılar aid edilir:

I. Gender Nəzəriyyəsi: gender insanlığın cinsi fərqliliyinin mədəni təəcəssümüdür.

II. Linqvistik Gender Nəzəriyyəsi: dil və nitq gender fərqliliyini işarə edən semiotik sistemdir. Linqvistik Gender Nəzəriyyəsində üç böyük təhlil istiqamətləri var:

- a) Qadınların və kişilərin nitqi arasındakı fərqlər
- b) Linqvistik birləşmə və kateqoriyaların arasındakı gender qarşılıqlıdurması. Məsələn: qrammatik gender kateqoriyası ilə cinsin semantik kateqoriyası arasındakı koorelyasiya
- c) Gender stereotiplərinin şüurda mövcudluğu

III. Genderin Kognitiv Nəzəriyyəsi: Gizlənmiş gender məna və stereotiplərinin kognitiv prosesdə müxtəlif stimullu ideyalar sistemi kimi verilməsi

Bizə belə gəlir ki, bu məsələ hələ də araşdırma tələb edir. Bu kognitiv sualda kişi və qadınların daha çox hansı cəhətdən fərqləndiklərini müəyyənləşdirmək lazımdır.

Müxtəlif dillərdə genderin qrammatik kateqoriyası kognitiv prosesin problemi kimi fəal şəkildə müzakirə edilmişdir.

IV. Reallığın müxtəlif fenomenlərinin anlaşma üsulunu özündə ehtiva edən kognitiv nəzəriyyə.

Beləliklə, elm inkişaf etdikcə, gender metaforları haqqında yeni faktlar ortaya qoyur.

Nəzərli F.S.
ADU

Dil tədrisində kod-keçidlərindən (code-switching) istifadə

Açar sözlər: *dil, kod-keçidləri, bilinqual, multilingual*

Fikirləri, düşüncələri və hisləri digər insanlarla bölüşmək, bir-birilə ünsiyyətə girmək bacarığı insanları digər canlılardan fərqləndirən əsas cəhətlərdən biridir. Dil sosial xüsusiyyətə malikdir, yəni o, cəmiyyətin üzvləri tərəfindən istifadə olunur. Məhz dilin sosial xüsusiyyətə malik olması dilin sosial faktorlarını araşdıran və cəmiyyətin dilə təsirini öyrənən sosiolingvistikada araşdırılır.

Sosiolingvistikanın əsas tədqiq sahələrindən biri də bilinqual cəmiyyətlərin ünsiyyəti daha da effektiv və canlı etmək üçün istifadə etdiyi fenomen “kod-keçidləri”dir. (code-switching). “kod-keçidləri” cümlədə və ya diskursda iki dildən eyni zamanda istifadə etməklə xarakterizə olunur. Bu proses isə əsasən iki və ya daha çox dildən istifadə edən bilinqual və ya multilingual cəmiyyətlərdə baş verir. Kod-keçidlərinin baş vermə səbəbləri isə ilk dəfə Devid Kristal (David Crystal) tərəfindən təqdim edilmişdir. Kristala görə, “kod-keçidləri” 1) istinad funksiyası (danışan öz fikirlərini tam ifadə etmək üçün digər dilə keçid edir), 2) ekspressiv funksiyaya (bəzən ünsiyyət zamanı danışan özünün müəyyən bir qrupa və ya miltətə aid olduğunu biruzə vermək üçün “kod-keçidlərindən” istifadə edir)

və 3) direktiv funksiya (ünsiyyət zamanı istifadə olunan dili bilməyən şəxs ünsiyyətdən çıxır və ya əksinə) daşıyır.

“Kod-keçidləri” xarici dilin tədrisi zamanı tələbələr və ya şagirdlər, həmçinin müəllimlər tərəfindən də istifadə olunur. Belə ki, “kod-keçidləri”ndən istifadəyə daha çox ikinci dili daha zəif səviyyədə bilən və ya yeni öyrənməyə başlayan insanlarda, həmçinin qrammatik qaydaların tədrisi zamanı daha çox ehtiyac duyulur.

“Kod-keçidləri” diskurs zamanı situasiyadan asılı olaraq fərqlənir. Belə ki, bu təsnifat cümlə-xarici, cümlə-daxili və əlavə-cümlə olmaqla 3 cür xarakterizə olunur.

Cümlə-xarici “kod-keçidləri” dedikdə, kod dəyişməsi adından da görüldüyü kimi, cümlənin xaricində baş verir. Məsələn: “If you do not work hard, uğur əldə edə bilməzsən.” və ya “если у тебя голова болит, dərman iç.”

Cümlə-daxili “kod-keçidləri” isə cümlə sərhədləri daxilində baş verir. Məsələn: “Mənim голова болит” və ya “sən çox vaxt tired görünürsən”.

Əlavə-cümlə “kod-keçidləri” zamanı danışan ikinci dildə diskurs zamanı öz ana dilinə xas olan söz və ifadələrdən istifadə edir. Məsələn, “I’m planning to publish a book about my dissertation inşallah” və ya “Иншаллах ты поступишь в университет”.

Novruzova S.V.

ADU

Konsept tiplərinin müəyyənləşməsində linqvokulturoloji faktorların rolu

Açar sözlər: *konsept, dil, mədəniyyət, konsept tipləri, linqvokulturologiya*

Mədəniyyət dildə təsbit olunur. Mədəniyyət məkanı dildə ayrı-ayrı diskurslarda öyrədilir. Eyni zamanda, kommunikativ məkanın mədəni fonu diskurs şəraitində tədris olunur. Bu kimi linqvokulturoloji məsələlər indi xarici dillərin öyrənilməsinə uğurla tətbiq olunur.

Müasir kompleks elmdə linqvokulturologiyanın konseptual əsasları və integrativ xarakteri həm tədqiq, həm də tədris olunur. Müxtəlif anlayışlar: milli-mədəni özünəməxsusluq, milli-mədəni əlaqə, milli-mədəni mə-

kan, mədəniyyət, şüur, təfəkkür, intellekt və mədəniyyət, dil və mədəniyyət, kommunikasiyanın milli spesifikasi, mədəni informasiya vahidlərinin müxtəlif səviyyələri, milli-mental –linqval kompleks, metaforlaşma vasitələri, onların leksik, sintaktik, frazeoloji, ekstralinqvistik aspektləri öyrənilir və tədrisə tətbiq olunur.

Konsept- konseptual dilçilik nəzəriyyəsinin əsas anlayışlarından biridir. Konsept linqvokulturologiyanın baza anlayışıdır. Konsept çoxölçülü mental bədiilikdir, mədənilikdir. Konseptin strukturu və tipləri bizim tezisə başlıca qayəsini təşkil edir. Bu tezis ondan ibarətdir ki, konseptual quruluşun araşdırılmasında mühüm istiqamətlərdən birini də linqvokulturologiya təşkil edir. Həmin istiqamət öncə mədəniyyət konseptlərinin tədqiqində linqvistik materialın öyrənilməsi ilə məhdudlaşır. “Konsept insanın mental aləmində mədəniyyətin başlıca özəyini yaradır.” [Степанов Ю.С., 2001, s.43]

Linqvokulturologiyada konseptlə bağlı bir sıra terminoloji vahidlər qəbul olunmuşdur: “mədəni konsept”, “konsept-dünyanın dil mənzərəsi”, “milli konsept” (V.V.Krasnıx), “mədəni dominant” (V.A.Karasik), “dünyanın etnodil mənzərəsi” (Alefirenko) və s.

Mənsubiyyətə görə linqvokulturologiyada konsept aşağıdakı tiplərə ayrılmışdır: universal (universal mədəniyyət kateqoriyası: zaman, məkan, kəmiyyət, keyfiyyət), etnik, sivilizasiyalı, qrup şəkilli və fərdi-individual konseptlər.

Konsept tipləri koqnitiv istiqamətdə öyrənilir. Həmin istiqamət çərçivəsində konseptuallaşma və kateqoriyalaşmanın əsas məsələləri, konseptin təbiəti və strukturu, biliklərin, təsəvvürlərin üsulları da öyrənilir.

Konsept tiplərinin müəyyən olunmasında V.A.Maslovun bölgüsünün də rolu böyükdür. O, linqvokulturoloji aspektdə dünyanı (Vətən, qış gecələri), təbiət və təbii hadisələr (su, od, güllər), sosial anlayış və münasibətlər (müharibə, azadlıq), emosional konsept (sevinc, fərəh, şadlıq, dərd, fəlakət və s.), arzu, istək konsepti (həqiqət, həya, abır) olmaqla qruplaşdırmışdır.(Maslov)

S.A.Askoldov linqvokulturologiyada konseptin iki tipini- idrak və bədii konseptləri fərqləndirir. İdrak konseptləri “birliklə” səciyyələndir. Bu, konkret sxematik təsəvvürdür. Bədii konsept ən çox hər hansı bir hadisənin kompleksindən ibarətdir. Bu konseptdə hissi və estetik gərginlik əmələ gəlir. Həmçinin burada anlayışlar, təsəvvürlər, emosiyalar, iradi keyfiyyətlər birləşir. [Аскольдов С.А., 1997, s.267-280]

Xarici dilin tədrisində mədəniyyətin rolu

Açar sözlər: *xarici dil, mədəniyyət, kommunikativlik, bacarıq*

Xarici dili öyrənənlər dilin hansı mədəni kontekstdə işləndiyini öyrənmədən həmin dil mənimsənilməmiş hesab oluna bilməz. Bəzi dilçilərin iddia etdiyi kimi, xarici dilin öyrənilməsi ilk növbədə qrammatik bacarıq, kommunikativ vərdişlər, dil bazası, mədəni anlama və s. kimi vərdişlərin olmasını tələb edir. Xarici dili öyrənmək yalnız müəyyən sintaktik strukturu olan cümlələri ifadə etmək üçün lüğət bazası toplamaq deyil, həm də müəyyən mədəni elementlərin mübadiləsini həyata keçirmək deməkdir. Bu məqsədlə 6 əsas istiqamət müəyyənləşdirilmişdir:

1. **Auditoriyanı öyrəndikləri dilin mədəniyyətini ifadə edən materiallarla təmin etmək.** Bu materiallara filmlər, xəbərlər, televiziya proqramları, jurnallar, qəzetlər və başqa ləvazimatlar aid edilə bilər.

2. **Atalar sözlərindən istifadə etmək.** Öyrəndikləri dildə atalar sözlərini ana dilindəki atalar sözləri ilə müqayisə etmək dil öyrənənlərə xarici dili daha yaxşı qavramaqda köməklik göstərir. Bu, həmçinin iki mədəniyyət arasında oxşar və fərqli cəhətləri müqayisə etməyə imkan yarada bilər.

3. **Sosiomədəni yanaşma olaraq roloynama tətbiq etmək.** Öyrənən bu roloynama prosesində özü üçün anlaşılmazlıq yaradan bir mədəniyyətlərəarası səhnə formalaşdıraraq real həyatda bu problemi necə həll etməyin rolunu göstərə bilər.

4. **“Mədəni kapsul”larla dil öyrənməni həyata keçirmək.** Həm doğma dilin, həm də öyrənilən dilin mədəni xüsusiyyətlərini ifadə edən nümunələr göstərilərək fərqləri üzə çıxarmaq əsas məqsəd hesab olunur. Bu halda ziddiyyətləri üzə çıxarmaq şagirdlərə həvalə olunduqda bu metod daha effektiv olur.

5. **Öyrənənləri mədəni mənbə olaraq göstərmək.** Məlumdur ki, hal-hazırda xarici dili öyrənənlər arasında da fərqli millətləri, müxtəlif etnik qrupları təmsil edən şəxslər ola bilər. Bu halda müəllim həmin şəxslərin köməyindən yararlanaraq onların öz dilindən yaşadıkları mədəni müxtəlifliyi dinləməyə şərait yarada bilər.

6. **Texnoloji nailiyyətlərdən istifadə etmək.** Kompüterin köməyi ilə virtual mədəni mühit yaratmaq asan və rahat əldə olunan bir metoddur. İnternetin köməyi ilə istənilən şəxs öyrəndiyi dilin daşıyıcıları ilə əlaqə yarada və onlarla ünsiyyət qura bilər. Eyni zamanda, internet bazasında öyrənilən dildə yazılmış müxtəlif mövzuları əhatə edən yazı və məqalələrin köməyi ilə kifayət qədər məlumat əldə etmək indi çox rahatdır. [Ming-Mu K., 2006, 3-8]

Deməli, əgər dili öyrənənlər öyrəndikləri dilin aid olduğu xalqın mədəni xüsusiyyətlərini öyrənməsələr, onların öyrəndikləri yalnız söz toplusundan başqa bir şey olmayacaqdır. Bu halda öyrənənlər ya dili yanlış kontekstdə işlətməş olarlar, ya da anlaşılmazlığa səbəb ola bilərlər.

Qaziyeva M.Y.

ADU

Xarici dilin tədrisində dil və mədəniyyətin rolu

Açar sözlər: *mədəniyyət, dil, dil əlaqələri, tolerantlıq*

Əgər hər hansı ölkənin mədəni mühiti uzun əsrlər boyu müxtəlif mədəniyyətlərə, müxtəlif dirlərə açıq olan bir mühit kimi formalaşıbsa, onda bu mühitə digər mədəniyyətlərin inteqrasiyasının bütün mümkün prosesləri də burada keçərlı olur, mədəniyyət rəngarəngliyinə və harmoniyasına nəinki xələl gətirmir, hətta onu daha da zənginləşdirir. Belə birlik, vəhdət hər bir mədəniyyətin özəl dəyərlərini saxlayaraq digər mədəniyyətlərlə münaqişədən kənarında mütləq qarşılıqlı təsir və fəaliyyətdə olur.

Tolerant cəmiyyətdə müxtəlif mədəniyyətlərin və dillərin paralel şəkildə yaşaması qəbul edilməlidir. Bir dilin daşıyıcıları yaşadıkları məkan daxilində başqa bir dilin canlanmasına hörmətlə yanaşmalıdırlar. Tolerantlıq cəmiyyətdə mədəniyyətlərin qarşılıqlı surətdə zənginləşməsinə, ortaql mədəni dəyərlərin formalaşmasına zəmin yaratmalı, fərqli mədəniyyətlərin inteqrasiyasının mümkünlüyünün və vacibliyinin dərk edilməsinə yardım göstərməlidir.

Fərqli mədəniyyət, fərqli din və fərqli dillər multikultural cəmiyyətin bazasını təşkil edir. Mədəniyyət və din aparıcı dayaqlardır, onları reallaşdırən dil bu sistemdə aşkarlayıcı və birləşdirici vacib amildir. Mədəniyyət bir tam kimi mənəvi xüsusiyyətləri nəzərdə tutur, onları özündə

birləşdirir. Mədəniyyət özünü dildə göstərir, dillə ifadə olunur. Arzu, istək, düşüncə, davranış dil materialı donuna bürünəndən sonra, hamıya aydın ola bilər. Ona görə də, müxtəlif mədəniyyətlərin, dillərin inteqrasiya yolu da dillə başlanır, dillə inkişaf edir. Multikultural cəmiyyətdə dil əlaqələri özünün apogeyinə çatır. “Dil əlaqələri sosial, iqtisadi, siyasi, mədəni əlaqələr zəminində gerçəkləşir. Bu prosesdə dillərin qarşılıqlı təsiri baş verir. Dominant və qeyri-dominant dilin təsiri eyni səviyyəyə malik olur. Mədəniyyətlərə fərqlər fikrin ifadə olunma vasitələrində, ünsiyyətin qurulmasında, kommunikasiya prosesinə münasibətdə də fərqli cəhətlər yaradır. Ünsiyyət prosesinin iştirakçılarının bir-birinə münasibəti ayrı-ayrı mədəniyyət müstəvilərində başqa-başqa şəkillərdə təzahür edir. Rəhbərlik nitqdə istifadə olunan dil vasitələrinin, xüsusən də, sözlərin mənalarda məna çalarları çox zaman mədəniyyətin dil təsirinə nəticəsi kimi verballaşır”[Bayramova, 2015, 65-68].

Qocayeva Ş.Q.
ADU

İngilis dilinin milli variantlarının tədrisə təsirinə dair

Açar sözlər: *tələffüz norması, dialektlər, variantlar*

İngilis dilində çoxlu dialektlər mövcuddur. Bunun səbəbi Britaniya imperiyasının öz ərazisini genişləndirməsi və ABŞ dövlətinin dünyada olan nüfuzunun artmasıdır. Dünyada ingilis dilinin ən geniş yayılmış variantları britaniya və amerika variantlarıdır. Dünya əhalisinin ingilis dilini doğma dil kimi daşıyan 70%-i ABŞ-da yaşadığı üçün tədricən məhz bu dialekt (amerikan) dünyaya yayılaraq öz dominantlığını saxlayır. Dünyada mövcud olan ingilis dilinin bütün dialektləri language.az saytının verdiyi məlumatlara əsasən belə qruplaşdırılmışdır: 25 İngiltərə dialekti, 48 Şimali Amerika dialekti, 5 Şotlandiya, Uels və İrlandiya dialekti, 4 Avstraliya və Yeni Zelandiya dialekti.

Bu dialektlərin hər birinin öz fərqli, fərdi xüsusiyyətləri var. Bu fərqlər həm fonemlər sistemində, həm tələffüzdə, həm də tərcümədə fərqli mənanın yaranmasında özünü göstərir. Tədris prosesində də bu dialektlərin fərqli tələffüz xüsusiyyətləri tələbələr tərəfindən yerli-yerində işlədilmir.

Belə ki, qəbul olunmuş tələffüz normasında mövcud olmayan, lakin digər dialektlərdə mövcud olan fonem variantları, fərqli tələffüz formaları tələbələrin danışıqında müşahidə olunur. R. P-da tələffüz olunan [d:] səsi [æ], [v] səsi[Λ] səsləri ilə qarışdırılaraq, amerikanizmin təsirini özündə göstərir.

Amerika dialektləri dominantlıq etsə də, digər dialektlərdə olan fərqlər də tələbələrə maraqlı gələn faktlardır. Bu dialektlərin içində Yeni Zelandiya ingiliscəsi öz xüsusiyyətləri ilə fərqlənir. Belə ki, Britaniya ingilis variantında yuvaqarxası kakuminal [r] səsi Yeni Zelandiya dialektində titrək [r] səsi ilə əvəz olunur. Britaniya ingiliscəsində [ŋ] fonemi ilə başlayan nə heca, nə də söz var. Məsələn, *nghandi* ['ŋbændi:] niger-konqo dili, *Ngata* ['ŋɑ:tɑ] xüsusi ad. Bu sözlər Maori tayfalarına aid olan insanlara verilən adlarda müşahidə olunur. Sait fonemlərinin də müxtəlif mövqedə, müxtəlif tələffüz variantlarına rast gəlirik. Sözlün sonunda [a] və [e] foneminin işlənməsi normativ dil qaydalarından kənara çıxır. Britaniya variantında yalnız vurğulu qapalı hecada gələn [v], açıq hecada işlənən [ɔ:] fonemləri mövcuddur. Yeni Zelandiya dialektində bu iki fonemdən başqa [o] fonemi də işlənir.

Bütün canlı dillərdə olduğu kimi, ingilis dilində də regional və sosial amillərin təsirindən yaranan müxtəlifliklər, hətta standart normalarla danışan təhsilli insanlarda belə az və ya çox öz təsirini göstərir.

Rəfiyeva E.N.

ADU

Ali məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması yolları

Açar sözlər: *mədəniyyətlərarası səriştə, dərslük seçimi, tapşırıqlar*

Mədəniyyət cəmiyyət tərəfindən paylaşılan davranış normaları, mədəni dəyərlər, dil və yaşayış təcrübəsinin təcəssümüdür. İngilis dilinin tədrisi zamanı mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması hədəf dilə dair biliklərin inkişaf etdirilməsinə, bacarıq və davranış normalarının formalaşdırılmasına təkan verir.

İdrakı bacarıqların inkişaf etdirilməsi və şəxsiyyətin bilik potensialının artırılması baxımından mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması

mühüm əhəmiyyətə malikdir. Hər hansı bir dilin mədəniyyətini bilmədən o dili öyrənmək olmaz. Hədəf dili tam mənimsəmək üçün dili daşıyan ölkə mədəniyyətini əsaslı şəkildə öyrənmək lazımdır. İngilis dilinin tədrisi zamanı bədii ədəbiyyatla tanışlıq məsələsi xüsusi rola malikdir. Belə ki, millətin mədəniyyətinin təsvirini yaratmaq üçün həmin xalqın irsinin təcəssümü olan şah əsərlərini bilmək lazımdır. İngilis dilində tədris alan gənclərimizə V.Şekspir, E.Heminqvey, D.Defo və s. yaradıcılığının öyrədilməsi həmin xalqın mədəni irsinin təqdim olunmasının əsas göstəricilərindəndir.

Ali məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması üçün dərslik seçimi məsələsi də tədrisin qarşısında dayanan mühüm amillərdəndir. Belə ki, dərsliklər xalqın mədəni irsinin aşkara çıxarılmasında və onun tərənnüm olunmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Dərsliklərlə iş zamanı motivasiya əsas komponentlərdən hesab olunur. Tələbələrin təlim marağının yüksəldilməsi üçün ümumi dəyərlərə malik olan mətnlərin tərtib olunması əsas şərtlərdəndir.

Təhsilalanlarda mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması zamanı müəllimin rolunu xüsusi vurğulamaq lazımdır. Buraya bilik və bacarıqların formalaşdırılması üçün zəruri materialların seçimi, təlim üsullarının və formalarının vəhdətdə təşkil olunması və müsbət əks əlaqənin verilməsi daxildir. Mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması zamanı tələbələrin inkişaf dinamikasını tənzimləyən bacarıqlar aşağıdakılardır:

- idrakı inkişaf: ünsiyyət zamanı danışana kömək etmək üçün çalışmaq,
- dözümlülük: hədəf dilin daşıyıcısı olan xalqın mədəniyyət tarixini bilmək və mədəni dəyərlərinə hörmət etmək,
- davranış normaları: mədəni dəyərlərə humanist yanaşmaq.

Yuxarıda sadalanan bacarıqların formalaşdırılması müəllimin pedaqoji-metodik qabiliyyətinə əsaslanır.

Mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması zamanı digər mühüm bir məsələ tapşırıq seçimidir. Tapşırıqlar real həyat fəaliyyətinin icrası üçün tələb olunan bilik və bacarıqların formalaşdırılması, münasibət və davranış normalarının tənzimlənməsi üçün tətbiq edilir.

Pedaqoji prosesin inkişafetdirici və tərbiyəedici təlim prinsiplərinə əsasən təşkil olunması tələbələrin fəaliyyət dairəsini genişləndirir və dil bacarıqlarını formalaşdırır. İngilis dilinin tədrisi zamanı nəticəyönlü mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması isə bu prosesi daha da sürətləndirir.

Metaforlaşma prosesinin öyrədilməsində linqvokulturoloji amillərin nəzərə alınması

Açar sözlər: *metafora, metaforlaşma, linqvokulturologiya*

Dil mədəni fenomendir. Bu fenomenə ən müxtəlif mövqələrdən baxılır, əsas məsələlərdən biri də təfəkkürün mədəni vasitələrinin mənimsənilməsi yollarıdır.

Mədəniyyət və dil inteqral (birləşdirici) əlamətlərə malikdir. Bu planda konkret linqvokulturoloji əlaqə, rabitə yaranır və bu aspektdə məlumatlar ötürülür.

Dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi linqvokulturoloji məkanda iki prosesi istiqamətləndirir: dil mədəniyyətin ən yüksək formasıdır, dil mədəniyyət nüvəsi üzərində qurulur. Bu prosədə metafora həm bədii vasitə, həm də linqvistik obraz kimi çıxış edir. Metafora linqvokulturoloji əlaqələri, münasibətləri adaptasiya edir, dil vahidlərinin yeni modellərini yaradır.

Metaforlaşma- linqvokultur məkandır. Bu məkanda “insan-təbiət” amili əsas yerlərdən birini tutur. Linqvokulturoloji məkanda bu amil leksik, sintaktik və mətn səviyyələrində funksionallaşır. Bu səviyyələrdə “insan-təbiət” (insan-təbiət hadisələri: tufan, fırtına, zülmət, zəlzələ, boran, qar, bulud, çovğun, duman və s.) Əlavə funksiyada təbiət hadisələrini bildirən həmin sözlər, əsasən, mənfi anlayış ifadə edir, bu sözlər metaforik anlamda dava, mərəkə, vuruşma, qarma-qarışıqlıq və s. kimi ekspressiv çalarlar kəsb edirlər. Məs.: *to be (up) in the clods \to live in cloudland\ to have one's head in the clouds (buludlara uçmaq), bulud kimi dolmaq* (Azərb.) linqvokulturoloji əlamətlər qazanır. “İnsanın daxili”-nin antroposentrik xarakteri “bulud” leksemi ilə açılır.

Bu funksiyaların tələbələrə öyrədilməsində linqvokulturoloji amillər nəzərə alınmalıdır. “Linqvokulturoloji amilin əsasında qərarlaşan fikir, ideya-mədəniyyətin dil vasitəsilə öyrənilməsidir” [Мацлова В.А., 2001, s. 208]

Beləliklə, dilin mental sferasında gedən proseslərdən biri də metaforlaşmadır. Metaforada unikallıq üç məkən vahidində funksionallaşır: koqnitiv, mədəni və linqvistik

Linqvokulturologiya üçün əsas maraq metaforlaşma prosesinin qanunauyğunluqlarının təsviridir.

Tədris prosesində ünsiyyət mədəniyyətinin aşılmasının vacibliyi

Açar sözlər: *ünsiyyət mədəniyyəti, mənəvi dəyərlər, estetik zövq*

Bildiyimiz kimi, müasir dövrdə gənclərimiz arasında xarici dillərin öyrənilməsinə maraq artmışdır. Gənclər xarici dildə ünsiyyət yaratmağa, xaricilərlə təmas qurmağa çalışırlar. Çox zaman ünsiyyət zamanı bəlli olur ki, yalnız hər hansı bir xarici dili mükəmməl bilmək kifayət deyil, söhbət etdiyin şəxsə hörmətlə yanaşmağı, özünə qarşı hörmət qazanmağı, ünsiyyət qurmağı bacarmaq lazımdır.

Bu prosesdə müəllimlərin bilavasitə rolu çox böyükdür. Xüsusən xarici dil müəllimlərinin bu sahədə böyük imkanları mövcuddur. Verdiyimiz ixtisasdan və tədris olunan müxtəlif fənlərdən başqa müəllim tələbələrə əxlaqi tərbiyə, estetik zövq, gözəl ünsiyyət mədəniyyəti aşılamalıdır.

İnsanların ünsiyyət mədəniyyətinin kökləri bəşəriyyətin min illər boyu yaratdığı müəyyən qaydalara əsaslanır. Qədim dövrlərdən indiki zamana qədər bəşəriyyət danışıq məharətinin sirlərini öyrənməklə məşğuldur. Müxtəlif insanlarla ünsiyyət qurarkən onların psixikasını, daxili aləmini nəzərə almaq, temperamentini duymaq lazımdır.

Xarici dili tədris edən hər bir müəllim öyrətdiyi əcnəbi dilin xalqının tarixindən, ədəbiyyatından, mədəniyyətindən, mənəvi dəyərlərindən bəhs edərkən, soy – kökümüzə əsaslanmalı, həmçinin əcdadlarımızın bizə miras qoyduqları və əsrlərin sınağından keçmiş mənəvi dəyərlərimizi, ünsiyyət mədəniyyətimizi də tələbələrə aşılamalıdırlar.

Azərbaycan Şərqlə Qərbin qovuşduğu bir məkanda yerləşir. Bəzən belə hallara da təsadüf etmək olur ki, bəzi gənclər müasirliyi Avropa mədəniyyətinə, davranışına, tərbiyəsinə yiyələnməkdə görürlər. Biz xarici dili tədris edərkən çalışmalıyıq ki, tələbələr öz milliliyini saxlamaqla digər xalqlardan ən yaxşı nə varsa götürsünlər və öz davranış mədəniyyətini daha da zənginlədsünlər.

Milli dəyərlər o zaman təhsilin, tərbiyənin mənəvi dəyərinə çevrilir ki, bir millətin nümayəndəsi, digər millətin nümayəndəsinə qarşı qoyulmur, hər kəs digər millətdən olanların milli hisslərini başa düşür, başqa bir millətin bəşəriyyətin mənəvi inkişafına göstərdiyi xidməti görməyə çalışırlar.

**О некоторых аспектах национально-культурной
семантики английских идиом обозначающих
усердие и лень**

Ключевые слова: *языковая система, фразеология, национально-культурная коннотация*

В настоящее время комплексный анализ фразеосемантики приобрел особую актуальность. Наряду с изучением коннотативного компонента, он включает в себя исследование этнокультурного элемента, который придает фразеологическому значению максимальную специфичность. Учитывая, что важнейшим уровнем языковой системы, способной отражать мировоззрение, быт, нравы и этнокультурные нормы является фразеология, в ней кумулируется менталитет этноса. Способность фразеологических единиц представлять культурное самосознание народа, рассматривается как «остов» его ментальности, и выражается в процессах живого употребления фразеологизмов в дискурсах различных типов [Телия, 1999, с. 15].

Для изучения фразеологической семантики важной является категория национальнокультурной коннотации, обеспечивающая «онтологическое единство двух разных семиотических систем – языка и культуры – и позволяющая описать и интерпретировать их взаимодействие через выявление связи ассоциативно-образного основания фразеологической единицы со стереотипами, эталонами, мифологемами, прототипическими ситуациями и другими знаками национальной культуры» [Богатырева, 2007, с. 30].

Пристальное внимание в работах ученых уделяется исследованию антропоцентрической природы языковых единиц. Так как во фразеологической картине мира наиболее ярким компонентом является понятие «человек», особый интерес представляют фразеологизмы обозначающие индивидуальные черты личности и поведенческие нормы. В процессе изучения этой группы фразеологизмов прослеживается связь, а также влияние на их формирование культурно-национальных стереотипов и эталонов.

В английском языке одно из положительных качеств индивидуума - усердие/прилежность выражается идиомами: *Go the extra mile* – досл. Пройти дополнительную милю (Прилагать дополнительные усилия для достижения цели); *Burn the candle at both ends*- досл. Зажечь свечу с обоих концов (Работать на износ, не щадя себя); *Pull one's own weight* - досл. Тащить свой вес (Выполнять свою долю работы); *Buckle down*-досл. Сгибаться (Усердно работать); *Raise (or lift) the bar*-досл. Поднять планку (Повысить свои требования (к работе)); *Ahead of the game*-досл. Впереди игры (Быть первым/лучшим).

Среди отрицательных черт, присущих человеку, следует выделить лень, так как именно эта характеристика является полярной усердию. Такие идиомы как *Couch potato*-досл. Диванный картофель (Лежебока), *Good-for-nothing* -досл. Хорош(а) для ничего (Ленивый/безответственный человек), *Lazybones* - досл. Ленивые кости (Чрезмерно ленивый/бездеятельный человек), *Not lift a finger* – досл. Не поднять палец/Палцем не пошевелить (Не проявляющий инициативы что-либо сделать).

Сейидзаде Л.Э.

АУЯ

Интернет-сленг в современных словарях

Ключевые слова: интернет-сленг, словарь, аббревиатура

Каждый год сотни новых слов и выражений приходят из интернет-сленга и добавляются в словарь. Некоторые из слов и аббревиатур, как например "Живешь только раз" (YOLO -You Only Live Once). Другие слова все еще появляются в нашей речи, когда мы пытаемся адаптировать наш язык к новым изменениям в технологиях: «crowdfunding» - практика финансирования проекта путем сбора денег от большого числа людей, каждый из которых вносит относительно небольшую сумму, как правило, через Интернет.

Например «социальная сеть» появилась в Оксфордском словаре английского языка еще в 1973 году, относящиеся к физической активности сетей в социальной атмосфере. В 1990-х годах люди стали использовать этот термин для обозначения виртуального общения, и оно стало официальным определением в 1998 году. Появляется вопрос: Что необходимо, чтобы сленговое слово стало словарным словом?

Интернет имеет наибольшее влияние на нашу повседневную речь. Быстрый темп изменений Интернета означает, что мы усваиваем больше слов, чем когда-либо. "Язык сам меняется медленно, но Интернет ускоряет процесс этих изменений, и таким образом мы отмечаем их быстрее," говорил Кристалл.

Из-за социальных сетей слова движутся по всему миру в течение нескольких недель и месяцев, раньше же это занимало несколько лет, говорит Коулман. «Не обязательно, чтобы язык менялся быстрее, но технологии развиваются, и они позволяют быстрее передавать сленговые термины из одной группы в другую».

Итак, как новые слова, такие как аббревиатура «LOL», попадают в словарь? Секрет успеха нового слова - в его долголетие, говорит Макферсон, старший редактор отдела разработки новых слов в Оксфордском английском словаре. Чтобы попасть в словарь, люди должны использовать эти слова периодически. Макферсон говорит, что слово должно использоваться в речи течение как минимум пяти лет. Существует много Интернет сленговых слов, которые не смогли закрепиться и попасть в словарь, например «wurfing» (от слово "surf" действие, связанное с переходом с одного сайта на другой в Интернете во время работы).

Но сказать, что это слово отклонено будет неверно. Словарь - живая, "дышащая" книга, и там всегда есть возможность ранее "проигнорированному" слову попасть в основу словарного запаса в будущем. Вот, где слово "сленг" становится немного неясным. Факт - слово становится "настоящим" - тогда, когда оно широко используется и понимается - и затем занимает свое место в словаре.

Şirzadova L.V.
ADU

Müasir ingilis dilindəki nitq klişələrinin tədris olunması

Açar sözlər: *nitq klişələri, semantik klişə qrupları, dil*

Klişə sözü fransız mənşəlidir. Klişələr dildə çox işlənərək öz ilkin mənasını itirmiş ifadələrdir, əsasən bədii ədəbiyyatda istifadə olunur. Hər bir dilin lüğət tərkibində ünsiyyət zamanı insanlar arasında istifadə olunan

salamlaşma, sağollaşma, minnətdarlıq və s. bildirmək üçün ənənəvi ifadələr vardır. Müxtəlif dillərdə mövcud olan nitq klişələrini müqayisə edərək görərik ki, bir dildə olan nitq klişələrinin əsas linqvistik xüsusiyyətləri ümumiyyətlə nitq klişələri haqqında həqiqətə uyğun nəticəyə gəlməyə kifayət etmir. Müxtəlif dillərdə olan nitq klişələrinin struktur-semantik cəhətdən oxşar və fərqli cəhətləri vardır. Ən çox işlənən semantik yarımqruplara arzu-istək bildirən ifadələr, təbriklər, başqasının dərdinə şərik olduğunu bildirmək üçün işlənən ifadələr, əmr, sifariş, icazə, müraciət, motivasiya, xəbərdarlıq, məsləhət, təhdid, xahiş, sorğu, yalvarışı bildirmək üçün istifadə olunan nitq klişələri aid olunur. [O.SHEMSHURENKO Wednesday 18 October 2017 by [Libadmin 2017](#)]

Biz də tədris zamanı ingilis dilində olan klişələrin mənşəyini və mənalarnı dili öyrənmək istəyən, lakin dil daşıyıcısı olmayan tələbələrə başa salmalıyıq. Onlara klişələrin dildə çox işlənərək öz ilkin mənasını və təsirini itirən ifadə və fikirlər olduğunu izah etməliyik. Onlar üçün bir neçə klişeni nümunə kimi göstərərək klişələrin həqiqi mənalarnı aydınlaşdırmalıyıq. Bəzən klişələri başqa dildən sözbəsöz tərcümə edərək öz dilimizdə düzgün alınmır. Çünki, nitq klişələri hər bir dildə hazır şəkildə, bütöv formada olur və onların mənası idiomatik olur. Hər bir nitq klişəsi məxsus olduğu dildə geniş istifadə olunduğu üçün həmin dilin daşıyıcıları tərəfindən aydın başa düşülür.

Müasir ingilis dilində də təhsil və öyrənmə prosesi haqqında bir çox deyimlər və klişələr vardır. Buna misal olaraq aşağıdakı klişələri göstərmək olar: Education is a lifelong process (Təhsil ömürlük prosesdir), Education is more than memorizing facts (Təhsil yadda saxlanılan faktlardan da çoxdur), It's learning to solve problems (Problemləri həll etmək üçün öyrənməliyik), Education is the process of discovering how much we don't yet know (Təhsil bizim hələ də nə qədər bilmədiyimizi kəşf etmə prosesidir), Nothing you learn ever goes to waste (Öyrəndiyiniz heç nə boşuna getmir) [August 2006 High Frequency Electronics]

Xarici dillərin tədrisinə linqvokulturologiyanın təsiri

Açar sözlər: *dil, mədəniyyət, hədəf, təhsil, vasitə*

Dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi tarix boyu müxtəlif alimlər, məsələn, L.Vitgenştayn, F.de Sössür, V.fon Humboldt, N.Xomski və başqaları tərəfindən dəfələrlə qeyd edilmişdir. Artıq uzun zamandır iddia edilir ki, linqvokulturoloji vasitələrlə xarici dilin öyrədilməsi lazım olan nəticəni verə bilər [Byram, 1997, s.16]. Bu səbəbdən də bir çox alimlər “mədəniyyətlərarası ünsiyyət sərişəsinin” inkişaf etdirilməsi tərəfdarıdır [Byram, 1997, s.19]. Müəyyən edilib ki, xarici dilin tədrisi zamanı öyrədilən xarici dilin mədəniyyətinə dair tapşırıqların, müxtəlif dil oyunlarının istifadə edilməsi, müxtəlif mətnlərin oxunması, şeirlərin əzbərlənməsi və s. olmadan lazım olan dil mənimsəməsini əldə etmək mümkün deyildir [Genk and Bade, 2005, s. 10-14]. Hər hansı bir xarici dili öyrənən tələbənin həmin ölkənin mədəniyyəti ilə bağlı məlumatı yoxdursa, onun dil təhsili natamam hesab edilə bilər. Alimlər bu qənaətdədirlər ki, xarici dili öyrənmək sadəcə həmin dilin qrammatikasına və lüğətinə yiyələnmək demək deyildir. E.Badeyə görə, bəzi xarici dil öyrənənlərin uğursuz olmalarının səbəbi onların hədəf dil mədəniyyəti barədə məlumatlarının, yaxud savadlarının olmaması ilə bağlıdır [[Genk and Bade, 2005, s. 20]. Elə bu səbəbdən də dil öyrənənlərin düşükləri dil mühitində ünsiyyət qurmaları onlar üçün çətinlik törədir. Hazırda xarici dilin öyrənilməsində mədəniyyət və dil əlaqələri əsas götürülür.

Mədəniyyətin öyrənilməsi tələbəyə əsas verir ki, hədəf dili ətraflı öyrənsin. Dil və mədəniyyətin birliyində xarici dilə yiyələnmənin bəzi nüanslarını aşağıdakı kimi qeyd edə bilərik:

1. Xarici dil öyrətmədə əsas məsələlərdən biri tələbələrə öyrəndikləri dildə düşünməyə vərdis etdirməkdir.
2. Xarici dil öyrədilən zaman mədəniyyətin öyrənilməsi dil öyrənənlərə imkan verir ki, real insanlarla və yerlərlə mücərrəd dil səsləri və forması arasında əlaqə quraraq ünsiyyət yarada bilsinlər.

3. Xarici dilin öyrədilməsi zamanı öyrədilən dilin mədəniyyətinə dair tapşırıqların edilməsi nəinki tələbələrin hədəf ölkəyə maraqlarını artırır, həmçinin onlarda xarici dili öyrənməyə həvəs yaradır.

Dil və mədəniyyətin əlaqəsində öyrənilən xarici dilin düzgün mənimsənilməsi üçün fərqli kommunikativ metodlardan istifadə edilir. Müxtəlif kommunikativ metodlardan istifadə etməklə tələbələr xarici dildə qarşılıqlı olaraq fikir mübadiləsi edir, düşüncələrini bir-birilə paylaşır, əldə etdikləri məlumatları bir-birilərinə ötürülər.

Xanhüseynova A.P.

ADU

İngilis dilinin tədrisində yuxarı sinif şagirdlərinə idiomatik ifadələrin mənimsənilməsi yolları

Açar sözlər: *idiomatik ifadələr, dil, dərs*

Bu və ya digər xarici dilin öyrənilməsi həmin dil daşıyıcısı olan xalqın mədəniyyəti ilə də yaxından tanış olmağı tələb edir. Bu baxımdan xalqın tarixini, mədəniyyətini əks etdirən idiomların xarici dil dərslərində öyrənilməsi zəruridir. İdiomatik ifadə hər bir sözün həqiqi mənasından fərqli işlənən söz birləşmələridir və onlar geniş işlənmə dairəsinə malikdir. Bu ifadələrin tərkib hissələri bir-biri ilə sıx əlaqədə olur və onların ayrılması qeyri mümkündür. İdiomatik ifadələr dilin böyük bir hissəsini əhatə edir və yuxarı sinif şagirdlərinə ingilis dilində səlis danışmaq üçün onların öyrədilməsi vacib məsələlərdəndir. İdiomatik ifadələr dilin leksik layında araşdırılır. Yuxarı sinif şagirdlərinə indiki dili dərslərində idiomatik ifadələri tədris edərkən müəllimlərin qarşısına bir sıra vəzifələr qoyur: 1) şagirdlərin dünyagörüşlərini inkişafı; 2) onlarda digər xalqın mədəniyyətinə maraq yaratmaq; 3) xarici dildə kommunikativ bacarıqların inkişafı; 4) şagirdlərin söz ehtiyatlarının zənginləşməsi. İdiomatik ifadələrin öyrənilməsində həm nəzəri metoddan həm praktik çalışmalardan da istifadə etmək lazımdır. Qarşıya qoyulan vəzifələri yerinə yetirmək üçün ingilis dili dərslərində idiomların tədrisi zamanı qarşıya çıxan çətinlikləri nəzərə almaq lazımdır. Çünki, tələbələr hər hansı bir idiomu yanlış kontekstdə istifadə etdiyi halda bu anlaşılmaqlığa səbəb ola bilər. İlk olaraq qeyd etmək lazımdır ki, ingilis dilinin qrammatik quruluşu və lüğət tərkibini zəif bilən şagirdlərə idiomları öyrənmək qəliz prosesdir. Odur ki, ingilis dili

müəllimlər şagirdlərdə idiomların daha yaxşı qavranılmasını təmin etmək üçün onların ingilis dilindən yalnız sinif otaqlarında deyil, sinifdən kənar fəaliyyətdə istifadə edilməsini təşkil edir. Bundan əlavə idiomatik ifadələri tədris edərkən onların ekvivalenti olan sözləri öyrənmək və onların işlənmə dirəsinə fikir vermək lazımdır.

Xarici dilin tədrisi zamanı tələbələr idiomatik ifadələri mənimsəyərkən şagirdlər aşağıdakı bilik və bacarıqlara yiyələnməlidir:

1) İdiomatik ifadələrin mənasını anlamaq və onların söz arşılığını bilmək;

2) Mətnlərdə frazeoloji ifadələri tapmaq;

3) İdiomatik ifadələrə sinonim və antonim olan söz və ifadələri müəyyənləşdirmək;

4) Bu və ya digər xüsusiyyətlərinə görə idiomatik ifadələri qruplaşdırmağı bacarmaq.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, idiomatik ifadələr milli koloritli elementlər olduğu üçün şagirdlər onları öyrənməklə, təkcə ingilis dilini mənimsəmir, həmin xalqın mədəniyyəti ilə yaxından tanış olurlar.

Xanlarova A.Ş.

ADU

Xarici dillərin öyrənilməsində linqvokulturoloji aspekt

Açar sözlər: *mədəniyyətlərarası, linqvokulturoloji, xarici dil tədrisi, kommunikasiya*

Dil mədəniyyətin inkişaf etməsinə və formalaşmasına təsir etmək gücünə malikdir. Bu o deməkdir ki, dil, mədəniyyət və şəxsiyyət problemini ön plana çəkmək lazımdır. Çünki praktiki olaraq insanların mənəvi ünsiyyəti, xalqlar arasında anlaşma və əməkdaşlıq məhz mədəniyyətdən başlayır.

Xarici dillərin tədrisində başlıca məqsəd yalnız digər dildə ünsiyyət qurmaq bacarığının formalaşması deyil, həm də xarici dil fənni vasitəsilə dünya mədəniyyətini dərk etməkdən ibarətdir. Beləliklə xarici dillərin öyrənilməsinə mədəniyyət baxımından yanaşma tələbələrin məlumatlılıq səviyyələrinin genişləndirilməsi ilə yanaşı bu biliklərin ünsiyyət prosesində mübadilə etmələrinə şərait yaradır. Bu zaman linqvomədəni təhlil öz xalqının mədəniyyət hadisələrinin digər xalqların mədəniyyətinin əksində dərk etməyə, ümumbəşər dəyərlərini anlamağa imkan verir ki, bu da dün-

yagörüşünün formalaşması üçün vacibdir. Xarici dillərin tədrisində yeni yanaşmanın mahiyyəti yalnız dil sisteminin bəzi aspektlərinin tədrisi metodikasının yenidən baxılmasında deyil, həm də xarici mədəniyyətin tədris prosesində yerinin yenidən müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Müasir dünyada uşaqlar xarici mədəniyyətlə doğma mədəniyyət ilə paralel tanış olmağa başlayırlar. Buna səbəb İnternet, xarici filmlər, musiqi, çap olunmuş kitablar, xaricdə istirahət və s. amillər ola bilər. Xarici dil tədrisi prosesinin müasir mərhələsində linqvoölkəşünaslıq aspekti ilə yanaşı linqvokulturoloji aspekt də əhəmiyyət kəsb edir. Burada mədəniyyət xarici dil tədrisinin tərkib hissəsi kimi başa düşülür. Bundan əlavə digər millətin mədəniyyəti ilə tanışlıq xarici dili onu öyrənənlər üçün daha da maraqlı edir. Təcrübə göstərir ki, öyrənənlər öyrəndikləri dilin ölkəsi, onun tarixi, mədəniyyəti, adət-ənənələri, davranışları, yaşam tərzini, dünyagörüşləri, istirahət vərdisləri, maraqları, istəkləri ilə maraqlanırlar. Milli istiqamətli və mədəniyyətlərarası prioritetli xarici dil tədrisinin əsas məqsədi öyrənənlər tərəfindən mədəniyyətin mikromühitini, doğma ölkənin və dilini öyrəndiyi ölkənin mədəniyyəti haqqında biliklərini öz təcrübəsi ilə uyğunlaşdırılması və dərk etməsidir. Xarici dil fənninin fənninin xüsusiyyəti və qarşıya qoyulan yeni məqsədlər tələb edir ki, onun məzmununu bir fənnin həcmi ilə məhdudlaşdırmaq və həyatda mövcud olan bütün problemləri, mədəniyyət haqqında bilikləri, ölkələrin tarixini, mədəniyyətlərarası əlaqələrin etikasını və s.əhatə etsin. Yalnız o zaman xarici dili öyrənənlər müxtəlif mədəniyyətləri müqayisə edə bilərlər.

Yusifova P.T.

AUL

Cultural Aspects of Implicit and Explicit Negation in Teaching the English Language

Keywords: *culture, explicit meaning, implicit meaning, negation, the English language*

Whenever we hear, see, or learn something new, we try to compare them with what we already know. This is also true for learning and teaching the second language. "Culture... is that complex whole which includes knowledge, beliefs, arts, morals, law, customs, and any other capabilities and habits acquired by (a human) as a member of society

[Tylor, 1871, 1].” Grammar being the core of the language, contains both cultural and linguistic characteristics. Lim writes that cultures have systems of meaning unique to themselves (i.e. languages), which may confuse people from other cultures and which may make it difficult, if not impossible, for them to understand each other [Lim, 2002, 69].

Every language possesses its own means to express the negation. People belonging to different cultures and linguistic backgrounds understand negation differently. As the English being the nation known to its directness, like to use explicit negation in their language. This is characteristic mainly for the literary language. However, there is also implicit way of denoting negation in English.

Explicitly negation, on one hand, can be expressed by different parts of speech such as negative pronouns, negative particles, negative adverbs, or by the conjunction *neither...nor*; on the other hand by suffixes and prefixes such as *-un, -im, -dis, less*, etc. For example, *I never cared for you* [Maugham, 1934, 72]. *But she did not seem to be so enthusiastic over it* [London, 2008, 183]. *I think it is most unkind of her, my dear,” she whispered.* [Maugham, 1934, 139].

Implicitly, negation can be expressed by morphemes without any negative elements, conjunctions, modal expressions or modal verbs, adverbs, and the verb *to wish* in the principal clause of the object clauses, and by the Subjunctive Mood of the verbs. For example, *If he accused her she would deny...* [Maugham, 1934, 14]. *And then Mother Superior would collect her daughters round and they would kneel and pray...* [Maugham, 1934, 169].

All in all, language and culture is inseparable. That is why cultural factors should be taken into consideration in the second language teaching as well as in teaching grammatical category of negation.

Xəlilova M.B.

ADU

İngilis və Azərbaycan dillərində kulturonimlərin tədrisi

Açar sözlər: *kulturonim, tədris, müqayisə, qarşılıqlı əlaqə*

Müxtəlif mədəniyyətlərin nümayəndələri həyatın fərqli sferalarında bir-birinə qarşılıqlı təsir edir və bunun nəticəsində adekvat ünsiyyətin ya-

ranması üçün hər bir mədəniyyətə xas olan realiləri öyrənmək zərurəti yaranır. Hər bir müasir dünyagörüşünə malik insan bu sözləri bilməli və mənasını tərcüməsiz də başa düşməlidir. Xarici dilə yiyələnmək müasir dövrün zərurətidir. Başqa dilləri bilmədən biz digər xalqın mədəniyyətini dərk edə bilmərik və onların nitqdə kulturonimlərdən necə istifadə etdiklərini öyrənmə bilmərik. Bizə yad olan mədəniyyətlə qarşılıqlı əlaqə yaratmaq istədikdə öyrənən tərəf onu öz şüur süzgecindən keçirib, öz milli mədəniyyətinə uyğun şəkildə başa düşdüyü üçün bu anlaşılmazlıqlara, ünsiyyətdə maneələrə, dil konfliktlərinə gətirib çıxarır.

IX əsrdən başlayaraq dil və mədəniyyətin qarşılıqlı təsir və əlaqəsi linqvistikada ən çox müzakirə edilən və tədqiq olunan mövzulardan olmuşdur və bu günə qədər öz aktuallığını itirməmişdir. Bu gün xalqlar arasında mədəni unifikasiya, qloballaşma müşahidə etmək mümkündür. Mədəniyyətlərarası təsir dillər arasında milli-mədəni realilərin qorunub saxlanması probleminə gətirib çıxarır.

Kulturonimlərin tədrisində interaktiv metoddan istifadə yüksək nəticə əldə etməyə kömək edir. Müxtəlif situasiyalarda, yaxın kontekstlərdə işlədilməsi bu sözlərin daha yaxşı mənimsənilməsinə, hafizədə möhkəmləndirilməsinə təsir edir. Realilər kolorit, milli özünəməxsusluğun daşıyıcılarıdır. Buraya milli geyimlər, milli mətbəx, şifahi xalq ədəbiyyatı, milli rəqslər, coğrafi adlar və s. daxildir. Britaniyanın coğrafi əlamətlərinə misal olaraq, *Cheddar Gorge*, *London Basin*, *Lizard Complex*, *Jurassic Coast*. Azərbaycanın coğrafi iqliminə xas olan *Xəzri*, *Gilavar* və s. misal kimi göstərmək olar. Milli rəqslər də hər bir xalqın özünəməxsusluğunu ifadə edir və kulturonimlərin əsasını təşkil edir. Məsələn, *Rapper Sword*, *Morris Dance*, *Square Dance*, *Barn Dances* İngiltərənin xalq rəqsləridir. Milli Azərbaycan rəqslərinə *Papaq*, *Cütçü*, *Nəlbəki* kimi rəqsləri misal göstərmək olar. Milli geyimlərdə istifadə olunan hər bir element xalqın tarixinin, mədəni irsinin daşıyıcılarıdır. İngiltərənin milli geyimlərinə *Wellington boots*, *Brogues*, *deerstalker*, *trilby hat* və s. daxildir. Azərbaycan milli geyimlərinə *Kələğayı*, *çuxa*, *arxalıq*, *çarıq*, *çalma* və s. misal göstərmək mümkündür.

Kulturonimlərin müqayisəli şəkildə öyrənilməsi tədris prosesini asanlaşdırmaqla bərabər, həm də yüksək nəticə əldə etməyə imkan verir. Tədris prosesinin bu istiqamətdə aparılmasına ehtiyac vardır.

IV BÖLMƏ: XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNİN PEDAQOJİ VƏ PSIXOLOJİ ASPEKTLƏRİ

Abdullayeva M.A.
ADU

Təlimdə fərdi yanaşma metodunun prinsiplərinə dair

Açar sözlər: fərdi yanaşma, kommunikativ təlim metodu, maraq dairəsi

Təhsilin digər sahələrində olduğu kimi xarici dilin tədrisində uğurlu nəticələr əldə etmək, keyfiyyətli dərş prosesinə mane olan bir sıra problem və çətinlikləri aradan qaldırmaq məqsədilə müasir tələblərə uyğun yeni təlim metodları araşdırılır və tətbiq olunur.

Ənənəvi təlim metodlarının meydana çıxardığı bəzi çətinliklərin aradan qaldırılması üçün tələbələrin dərşə daha yaxşı cəlb olunması və onların fərdi dil tələbatının düzgün qarşılınmasına diqqət yetirilməli, kooperativ və kommunikativ təlim metodlarından istifadəyə, müəllim-tələbə münasibətlərinin düzgün qurulmasına xüsusi önəm verilməlidir. Bütün bunların uğurla həyata keçirilməsində hər bir tələbənin müstəqil öyrənmə ehtiyaclarına cavab verən dərş mühitinin yaradılması çox vacibdir.

Kommunikativ təlim metodunun ayrılmaz hissəsi olan fərdi yanaşma metodu əsasən tələbənin maraq dairəsini, bacarıq və istəyini önə çəkərək onun öyrənmə imkanlarının artmasında, motivasiyanın yüksəlməsində çox əhəmiyyətlidir. Təhsildə fərdi yanaşma heç də yeni istiqamət deyil. Uzun illərdir ki, ənənəvi təlim metodlarının yaratdığı problemlərin həlli yolunda təlim proqramlarının öyrənənin fərdi ehtiyaclarına, qabiliyyət və üstünlüklərinə uyğun qurulmasına doğru işlər aparılır. Fərdi yanaşma metodunun bəzi prinsiplərini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

1. Dərşin individual planını tərtib etmək

Dərşin planı tələbə və müəllim tərəfindən hər bir tələbənin öyrənmə məqsədinə və onun bilik səviyyəsinə uyğun şəkildə tərtib olunur. Bu plan qiymətləndirmə, əks əlaqə, dərşin imkan və mərhələlərinə dair qısa və uzunmüddətli məqsədləri özündə birləşdirir.

2. Tələbəni dərsə tam cəlb etmək

Qeyd edək ki, tədrisin interaktiv və tələbə -yönümlü olması tələbələrə dil ehtiyaclarının qarşılınmasında daha məsuliyyətli olaraq öyrənməyə nəzarət edə bilməsi, dərsə daha həvəslə cəlb olunması üçün gözəl bir zəmin yaradır. Özünü dərsin ayrılmaz və aparıcı hissəsi hesab edən tələbə qoyulan məqsədə nail olmaq üçün müəllimlə bərabər dərsə öz töhfəsini verir və dərsin təşkilinin fəal üzvünə çevrilir.

3. Tələbələrin qarşılıqlı əməkdaşlığını təmin etmək Tələbələr birgə əməkdaşlıq şəraitində çalışın zaman özünüqiymətləndirməni və öyrənmə proseslərinə müstəqil yanaşma bacarıqlarını daha yaxşı inkişaf etdirirlər.

4. Tələbələrə daha çox seçim imkanları vermək

Tələbəyə öz məqsədinə çatmaq üçün seçim imkanının verilməsi onun maraqlarını aşkar etməkdə əvəzolunmaz rola malikdir. Lakin bu seçimin qarşıya qoyulan məqsədin normaları çərçivəsində olmasına diqqət yetirmək lazımdır.

Beləliklə, fərdi yanaşma metodu müəllim-tələbə münasibətlərini yeni istiqamətdə inkişaf etdirərək təlimin daha keyfiyyətli və səmərəli olmasına gətirib çıxarır.

Abbasov O.A.

ADU

Xarici dil müəllimlərinin hazırlığında mənəvi dəyərlər üzrə iş

Açar sözlər: *müəllim hazırlığı, mənəvi dəyər, əhəmiyyət, aparılan işlər, yollar*

1. Müəllim təkə ixtisas və peşəsini yüksək səviyyədə mənimsəmiş kadr kimi qiymətləndirilə bilməz. Müəllim mənəvi dəyərlərə yiyələnmiş və bu istiqamətdə həm də şagirdləri, tələbələri ilə iş aparmağı bacaran mütəxəssisdir. Aydındır ki, müəllim özü mənəvi cəhətdən kamil insan kimi formalaşmasa, bu sahədə onun aparacağı işlər də lazımi nəticə verməyəcək.

2. Xarici dil müəllimlərinin hazırlığında mənəvi dəyərlər üzrə iş aparmaq daha vacibdir. Nə üçün? İlk növbədə ona görə ki, müəllimin bütövlükdə yerinə yetirdiyi vəzifələrin içərisində mənəvi dəyərlər üzrə iş aparmaq mühüm yer tutur. Məntiq var: özündə olanı verə bilərsən. Özündə olmayanı bölüşmək mümkün deyil. Deməli, müəllim kadrları ha-

zırlığında ilk növbədə onlarla mənəvi tərbiyə üzrə iş aparılmalıdır. Digər ixtisaslar üzrə müəllimlərlə bu sahədə iş iki istiqamətdə aparılır: a) müəllimin özünün bu dəyərlərə yiyələnməsi; b) müəllimin bu keyfiyyətlərdən şagirdlərin formalaşmalarında istifadə etməsi.

3. Xarici dil müəllimləri ilə işdə də qeyd olunan ilk iki istiqamət nəzərə alınmalıdır. Amma onlar üçün vətəndaş mövqeyi ilə bağlı üçüncü səciyyəvi bir cəhət də yaddan çıxarmamalıdır. Bu vəzifə digər xalqların nümayəndələrinə Azərbaycanda tarixən formalaşmış mənəvi dəyərlərimizlə bağlı xarici dil bilən müəllimlərin iş aparmaları zərurətindən irəli gəlir. İnteqrasiyanın genişlənməsi, Azərbaycanın turizm üçün getdikcə daha maraqlı olması belə ünsiyyəti gücləndirir. Belədə xarici dil müəllimlərinin ünsiyyət imkanları digər ixtisas sahiblərinin imkanlarından daha geniş olur.

4. Xarici dil müəllimlərinin hazırlığında nəzərə alınması vacib olan mənəvi dəyərlər hansılardır? Şübhəsiz, xalqımıza məxsus bütün mənəvi dəyərlər. Amma fikrimizcə, xalqın min illər ərzində formalaşmış, artıq bəşəri dəyərlərə çevirilmiş adət-ənənələri, humanist keyfiyyətləri, imkansızlara, uşaqlara, qocalara, çətinlik qarşısında qalan yadellilərə münasibəti, dinimizin ana kitabı olan “Qurani-Kərim”in tələblərindən formalaşan əxlaq daha çox diqqət mərkəzində olmalıdır.

Müəllim hazırlığında mənəvi dəyərlər üzrə aparılan işləri belə qruplaşdırmaq olar:

-Tələbələrin öyrəndikləri dəyərlərimizlə bağlı lüğət ehtiyatlarının zənginləşdirilməsi. Bu, çox vacibdir. Tələbə, gələcək müəllim öyrəndiyi xarici dildə milli dəyərlərimizlə bağlı zəngin lüğət ehtiyatına malik olmalıdır. Bu vəzifəni tələbənin şəxsi təhsilinin ümidinə buraxmaq olmaz. Fikrimizcə, ilk mərhələdə ən yaxşı imkan müvafiq seçmə kursların hazırlanıb təqdim olunmasıdır.

-Başqa dil daşıyıcıları ilə ünsiyyətin öyrədilməsi (özünün milli dəyərini üstün tutmamaq, nitq mədəniyyəti, qarşı tərəfin dəyərlərinə saygının ifadə olunması, xarici vətəndaşın milli dəyərlərimizlə maraqlanmasından qürur hissənin gizlədilməməsi və s.).

Xarici dil müəllimlərinin hazırlığında ümumiləşdirmə bacarıqlarının yaradılması zərurliyi

Açar sözlər: xarici dil, müəllim, ümumiləşdirmə, əsaslandırma, təsir

1. Müəllim hazırlığı bütün dövrlərdə aktual problem kimi qiymətləndirilib. Bunun səbəbi müəllimin cəmiyyətin inkişafına güclü təsiri ilə bağlıdır. Müəllimin bu təsiri dərs dediyi insanların bir şəxsiyyət, mütəxəssis kimi formalaşdırılması yolu ilə reallaşır. Müxtəlif yaş dövrlərində adamların özlərinin fəaliyyətlərini “Müəllimim necə düşünərdi? Müəllimim nə deyərdi?” kimi suallarla tənzimləmələri müəllimin nüfuzu ilə bağlıdır. Yazılanlar “Müəllim necə olmalıdır?” sualını aktuallaşdırır. Qloballaşmanın sürətlə genişlənməsi, dünyaya inteqrasiyanın qaçılmaz olması bu suala müxtəlif aspektlərdən cavab tapmağı zərurətə çevirir.

2. Müəllimin xüsusiyyətləri problemi yeni məsələ deyil. Amma son dövrün tarixi dəyişiklikləri ona bir sıra çəlalər gətirir. Azərbaycanın müstəqillik qazanması və bu yolda cəsarətlə irəliləməsi ilk növbədə nəzərə alınmalıdır. Müstəqillik müstəqil düşünməyi bacaran, milli mənafinin tələb etdiyi situasiyalarda qətiyyətli, müstəqil qərarlar qəbul etməyi bacaran adamların formalaşdırılmasını tələb edir. Bu məqsədə çatmaq ilk növbədə müəllimdən asılı olduğundan onun özü də bir sıra tələblərə cavab verməlidir.

3. Xarici dil müəllimlərindən söhbət getdiyindən problemin psixoloji aspektləri daha qabarıq şəkildə meydana çıxır. Bunlar çoxdur və hər birinin xarici dil müəllimləri hazırlığında xüsusi yeri var: müəllimin nitqi, şagirdlərlə, valideynlərlə ünsiyyət bacarığı, şagirdlərin psixoloji, fərdi xüsusiyyətlərini bilməsi və pedaqoji işdə bunları nəzərə alması, təlimdə öyrədici, tərbiyələndirici işin psixoloji mühitini yaratmağı bacarması və s. belələrindəndir.

4. Bu xüsusiyyətlər içərisində müəllimin ümumiləşdirmə bacarığı xüsusi yer tutur. Ümumiləşdirmə bacarığı iki istiqamətdə özünü göstərir: 1. Müəllimin özünün ümumiləşdirmə bacarıqlarına sahib olması. 2. Müəllimin şagirdlərdə ümumiləşdirmə bacarıqları yaratması. Ayrılıqda göstə-

rilsə də, hər iki istiqamət reallıqda vəhdət halında üzə çıxır. Müəllimin özünün lazımı ümumiləşdirmə bacarıqlarına yiyələnməsi şagirdlərlə bu sahədə yüksək səviyyədə iş aparmasına imkan verir. Əks halda təlim prosesində ümumiləşdirmə kimi mürəkkəb bacarıqları formalaşdırmaq mümkün deyil.

5. Ümumiləşdirmə cisim və hadisələrdəki, təfəkkürlə bağlı proseslərdəki səciyyəvi xüsusiyyətləri, əsas olanları əsas olmayanlardan ayırmağı tələb edir. Təəssüf ki, hazırda müəllim hazırlığında, o cümlədən xarici dil müəllimlərinin hazırlanmasında bu sahədə sistemli iş aparılmır. Fikrimizcə, tədris planlarında, heç olmasa ilk mərhələdə bu problemə seçmə fənn statusunda lazımı yer verilməlidir. İşin məzmununa “ümumiləşdirmə” anlayışının mahiyyəti, təhsilin məzmununda bunun verilməsi xüsusiyyətləri, ümumiləşdirmə prosesində generalizasiya hadisəsi və onun səciyyəvi cəhətləri, ümumiləşdirmə üzrə işlərdə interaktiv üsullardan istifadə kimi məsələlər daxil edilməlidir.

Ağamirova Ü.İ.
ADPU

Psychological Aspect in Foreign Language Teaching

Key words: *psychology, habit, skills, teaching*

The main point is to develop students' skills and habits in hearing, speaking, reading and writing in teaching a foreign language. If we know the psychology of habits and skills, the way their formation, then it'll be possible to form skills and habits. It requires a lot of time, effort, competence from a person for mastering a second language. As it is a process of acquiring another code, or another way of receiving and transmitting information. Some major psychological factors, such as memory, attention, interest, perception and others should be taken into consideration to create this new code effectively. Generally, it's an accepted fact among linguists, language teachers that language learning is concerned with the formation and performance of habits.

Psychology is: the science of behaviour and mental processes of both humans and animals. (**Girma Lemma. Ethiopia Public health training initiative. 2005, 3**). Psychology is the study of human experience and practice, comprising physical, mental activity. Bringing up

and teaching children are particular forms of combined physical and mental activity. Some psychologists claim that habits are automatic components of skills. Pavlov's teaching comprises 3 interrelated theories:

1. "conditioned reflexes"
2. "the 2nd signaling system"
3. "dynamic stereotypes"

Each theory bears a direct relation to language and its study. Pavlov's theory of conditioned reflexes confirms the necessity for the cultivation of habits and for frequent repetitions and revision of the material dealt with in teaching all the subjects of instruction, in particular in teaching foreign languages. His second theory proves the importance of training the learners from the very first lessons not to translate from the native into the foreign language, but to think and speak in the foreign language. It means in the process of mastering speech activity in a foreign language some mistakes may be discovered as the result of interference of the mother tongue. (Rogova, G.V. Methods of teaching English, 1985)

Psychological investigations and experiments proved that in learning a subject both voluntary and involuntary memory is extremely important. A teacher should be able to help his students to memorize and retain in their memory the language material they learn. So that, the teacher must know psychological peculiarities of the students of different ages: the way of thinking and interests of students of various ages. Thus there's the psychology of Foreign Language Teaching and learning, which studies the problems of interest, attention, associations, ideas, memory – all of which are interrelated.

Alıyev C.Q.

ADU

Üzeyir Hacıbəyovun "üsuli-təbii" yaxud "kəşf yolu ilə öyrənmə" ideyası

Açar sözlər: *üsuli-təbii, kəşf yolu ilə öyrənmə, özünəinam, emosional inkişaf, dopamin hormonu*

Təlim prosesinin səmərəsi həm də öyrənmə texnologiyasının düzgün seçilməsi ilə şərtlənir. Dünya pedaqoji psixologiyasında təlim

texnologiyası kimi resepsiya və kəşf yolu ilə öyrənmə texnologiyası daha geniş təsvir olunur. Resepsiya (qavrama) yolu ilə öyrənmə D.Ausubel, kəşf yolu ilə öyrənmə nəzəriyyəsi isə Cerom Bruner (1915-2016) tərəfindən irəli sürülmüşdür.

Kəşf yolu ilə öyrənmə nəzəriyyəsi dünya psixoloji fikir tarixinə Cerom Brunerin adı ilə bağlı düşsə də bu öyrənmə texnologiyasının nəzəri və praktiki aspektləri ilk dəfə “üsuli-təbii” adı ilə dahi Azərbaycan bəstəkarı Üzeyir Hacıbəyov (1885-1948) tərəfindən irəli sürülmüş və təlim prosesinə tətbiq olunmuşdur. Bu fakt respublikamızda xarici dilin tədrisi metodikasının tarixi üçün çox böyük əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, onun 1909-cu ildə “Tərəqqi” qəzetində “Milli məktəblərimizdə rus dili tədrisi”, “Yenə üsuli-təbii haqqında bir neçə söz”, “Üsuli-təbii” adlı məqalələrini misal göstərə bilərik. Ü.Hacıbəyov “Yenə üsuli-təbii haqqında bir neçə söz” adlı məqaləsində xarici dilin tədrisində üsuli-təbii metodunun psixodidaktik səmərəsini belə izah edir: *Sən uşağa sözün nə demək olduğunu demə, sən dərsi elə bir yola sal ki, uşaq özü həmin sözün nə demək olduğunu özü kəşf etsin ki, əqli, xəyalı, dərrakəsi tərbiyə tapsın və bu kəşfiyyatdan dolayı uşaq özündə iqtidar hiss etsin. Dərsə qalib gəldiyini duysun ki, şövq və həvəsi dəxi artsın. Yoxsa sən uşağa “ya” – “mən”, “idu” – “gedirəm” dedikdə, uşağa nə tərbiyə verirsən? Uşağın acız olduğunu bildirib evini yıxırsan...”*

Şagirdin yeni bilik, bacarıq və vərdişləri özünün cəhd və səyi ilə mənimsəməsi kəşf yolu ilə öyrənmə prosesinin mahiyyətini ifadə edir. Burada məqsəd odur ki, şagird özü informasiyanı üzə çıxarır, bir növ tapır, yaxud da kəşf edir. Kəşf etmə yolu ilə öyrənmənin psixoloji cəhətdən səmərəli olması, şagirdin intellektual-mnemik və emosional-iradi sahəsini aktivləşdirməsi, motivasiyasını gücləndirməsi, özünə, öz qabiliyyətinə olan inam hissini gücləndirməsində özünü bürüzə verir. İnsanın hiss və emosiyalarının maddi substratını hormonlar təşkil edir. Şagirdin kəşf etməsi, dərsə qalib gəlməsi orqanizmdə həzz hormonu sayılan dopamin adlı hormonun hasil olması ilə nəticələnir. Bu da nəticə etibarlı ilə şagirdin motivasiyasını gücləndirir, özünəinamı və özgüvən hissini gücləndirir, gördüyü işə olan həvəsini daha da artırır, onda hərəkətilik və aktivlik yaradır.

Eşidib-anlama fəaliyyətində ehtimaledici mexanizmin rolu

Açar sözlər: *nitq fəaliyyəti, eşidib-anlama, ünsiyyət, ehtimaledici mexanizm*

1. Ehtimaledici mexanizm eşidib-anlama və oxu fəaliyyəti üçün çox əhəmiyyətlidir və bu proseslərin sürətini birbaşa olaraq təyin edir.

2. Ehtimaledici mexanizm eşidib-anlama zamanı mənimsəmə prosesində mətni mənimsəyən şəxsin mümkün fərziyyələr irəli sürməsi və nəti-cədə onların təsdiqi və ya inkarından ibarətdir (Zimnyaya İ.A., 2001, səh. 69).

3. Məzmun və sintaktik əlaqələr ilə bağlı fərziyyələri biz məna fərziyyələri adlandırırıq. Məsələn, belə bir fraza eşidirik: “Qadınqışqırdı” Və aşağıdakı məna fərziyyəsini irəli sürürük (frazanın yekunu ilə əlaqədar) 1) səbəb-əgrıdan, 2) şərait-gözünün qarşısında baş verənlərdən, 3) yer – elə kəndardaca və s. Ehtimaledici mexanizmin xarakteri şəxsiyyətin keçmiş təcrübəsindən, xüsusilə də onun linqvistik və kommunikativ, daha dəqiq desək ünsiyyət təcrübəsindən asılıdır.

4. Linqvistik təcrübə mənimsənilən və verilən informasiyada bu və ya digər sözün linqvistik işlənmə mümkünlüyünü təyin edir. Məs: Müəyyən söz birləşmələrində konkret sözlərin həmişə bir yerdə işlənməsinə vərdiş edirik. Müvafiq situasiyalarda sözlərdən birini eşitdikdə artıq keçmiş ünsiyyət təcrübəmizə əsaslanaraq növbəti sözləri də proqnozlaşdırırıq. Bu mexanizm vasitəsilə tək-cə ayrı-ayrı sözləri deyil, həm də söz-birləşmələrini proqnozlaşdırmaq olar. Bu əvvəlcədən söyləmin hansı fraza ilə yekunlaşacağını təxmin etməyə imkan verir.

4. Proqnozlaşdırıcı mexanizm fikri ifadəyə hazırlayır, diskursiv mexanizm isə nitqin funksionallığını idarə edir, danışanın nitq strategiyası və taktikasını müəyyən edir. “O, aşağıdakı aspektlərə xidmət edir. 1. Situasiyanı qiymətləndirir, məqsəd üçün nə dərəcədə uyğun gəldiyini təyin edir (nitq strategiyası). 2. Əks əlaqə siqnallarını (həmsöhbətin replikaları və qeyri-verbal davranışı). qəbul edir və nitqdə yeni gedişlər üçün qərar qəbul edir (nitq taktikası). 3. Nitqin predmeti və situasiya üçün vacib olan bilikləri aktivləşdirir”.

5. Buradan belə bir nəticə çıxartmaq olar ki, ünsiyyət təcrübəsində daha çox rast gəlinən söz və sözbirləşmələrinin yeni informasiya daxilində tanınması ehtimalı daha yüksəkdir. Bu öz-özlüyündə, xarici dilin tədrisinin ilkin mərhələsində, dil öyrənənin kommunikativ təcrübəsinin az olduğu dövrdə nitqin mənimsənilməsi prosesinin çətin və ləng olması faktı üçün gözəl bir izahatdır. Çünki bu dövrdə ehtimaledici mexanizm yeni dil vahidlərini kifayət qədər tanımadığı üçün ləng işləyir.

Baxşəliyeva A.N.
ADU

Müasir dövrdə məktəbəqədər müəssisələrdə tədrisin pedaqoji aspektləri

Açar sözlər: *təlim, tərbiyə, təhsil, pedaqoji aspekt*

Yaşadığımız dövrdə tərbiyə böhranı müasir cəmiyyətin başlıca problemlərindən hesab edilir. Yeniyetmələr arasında davranış pozuntusu, zərərli vərdişlər, özünü qiymətləndirmənin aşağı səviyyəyə enməsi, diqqət dağınıqlığı sindromu, eləcə də intiharlar haqqında məlumatlar sürətlə yayılmaqdadır. Bəzən bu problemlər mövcud tərbiyə yanaşmalarına şübhə edənlərin say səviyyəsini yüksəldir. Belə ki, tərbiyədə müasir metodlarla ənənəvi metodlar arasında müxtəlifliklər özünü göstərir. Peşəkar pedaqoqlar belə tərbiyənin kökünü uşaqlara həddən artıq sərbəstlik verilməsində və yaxud uşağa verilən hər hansısa bir sərbəstlikdə görürlər. Digər tərəfdən, əsas səbəbi fiziki cəza və tənbeh kimi aktuallığını itirmiş tərbiyə metodlarında görürlər. Mütəxəssisin fikrincə problemlər cəmiyyətin özündə olan mənfi dəyişikliklərdən yaranır.

Validənlərin məhəbbətini və iltifatını itirmək qorxusu uşağın qarşısını kəsə biləcək ən güclü amildir. Bunun kifayət etmədiyi hallarda böyüklər övladda daha da böyük qorxu hissini yaradacaq və onun iradəsini sındıra biləcək bir az da sərt cəzaları tətbiq edirlər. Söz dinləməyən uşağı çox zaman “özbaşına” adlandırırdılar. Pozitiv tərbiyə baxımından uşaqda özünə inamın və xeyirxahlığın, əməkdaşlıq ruhunun inkişafının kökü məhz güclü iradənin yaradılması ilə əlaqəlidir.

Müasir dövrdə valideynlər uşaqların tərbiyəsinə çox az zaman ayırırlar. Məhz buna görə də övladlarımız üçün nəyin daha önəmli olduğunu

bilməyimiz zəruridir. Bu biliklər nəinki boş dəqiqələrin daha səmərəli istifadəsinə yardım edir, həm də uşaqlarla ünsiyyətdə olmaq üçün əlavə vaxt tapmağa vadar edir. Övladın ehtiyaclarını dərk edən valideynlər öz vaxtını uşaqlarına həsr edə bilən valideynlərdir.

Valideynlər uşaqlarına gərəkli olanları dəqiq aydınlaşdırdıqda, çoxlu pul qazanmaq və əşya almaq kimi dərdlərin qayğısına daha az qalır və ailə xoşbəxtliklərinə xeyli vaxt həsr etməyə çalışırlar.

Yuxarıda sadaladığımız xüsusiyyətlərə nəzər yetirəndə qeyd edə birlərik ki, məktəbəqədər uşaqların tərbiyəsi ilə məşğul olan tədris müəssisələri müəyyən mənada valideynlərə kömək edə bilir. Yəni işləyən valideyn övladını hərtərəfli inkişaf etdirən təhsil müəssisələrinə üz tutur. Məktəbəqədər tərbiyənin tarixinə nəzər salsaq, görürük ki, bu tərbiyənin elementləri hələ bəşəriyyətin başlanğıc mərhələsi olan ibtidai icma quruluşu dövründə təşəkkül tapmışdır.

XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində inkişaf etmiş bir çox ölkələrin məktəbəqədər tərbiyə sistemində müvəffəqiyyətləri ilə əlaqədar biologiya, fiziologiya, psixologiya və pedaqogikanın, o cümlədən məktəbəqədər pedaqogikanın gələcək inkişafı üçün zəmin yarandı. Müasir dövrdə məktəbəqədər müəssisələrdə tədrisin pedaqoji aspektləri öz əsasını məhz həmin dövrə məxsus ideyalara əsasən təşkil etdi.

Bağirova T.B.

ADU

Müasir dövrdə tələbə şəxsiyyətinin inkişafının sosial-pedaqoji cəhətləri

Açar sözlər: *tələbə şəxsiyyəti, bilik və bacarıqlar, mənəvi keyfiyyətlər, şəxsiyyətyönümlü tərbiyə metodları, sosial tələblər*

Bu gün təhsil alan gənc nəsil müasir əsrin yeni keyfiyyətlərinə malik-vətənpərvər ruhda, elmi və dünyəvi biliklərə yiyələnmiş, dövlətin və cəmiyyətin tələbatına uyğun, çətin situasiyalardan baş çıxara bilən həyati əhəmiyyət daşıyan vərdişlərin daşıyıcısı kimi yetişməkdədir.

Azərbaycan Respublikasında təhsilin inkişafı üzrə Dövlət Strategiyasında da deyildiyi kimi, “təhsil prosesində əldə olunan bilik və bacarıqlar, həmçinin etik-əxlaqi norma və dəyərlər hər bir təhsilalanın cəmiyyətin

layiqli üzvü olması üçün lazımı şərait yaradır, onu biliyi və etik davranışı sayəsində örnək ola biləcək həmkara, nümunəvi ailə üzvünə və vətəndaşa çevirir” (1).

Cəmiyyətin fəal və hərtərəfli inkişaf etmiş məhsuldar üzvünə çevrilə bilən şəxsiyyətin inkişafı və formalaşması nəinki ümumtəhsil orta, həm də ali məktəblərdə aparılan təlim – tərbiyə işlərinin nə dərəcədə uğurlu olmasından birbaşa asılıdır. Belə ki, bilik, bacarıq və vərdişlərin mənimsənilməsindən başqa təlim – tərbiyə həm də gənc nəslin nitqinin, təfəkkür və təsəvvürünün, emosional, fiziki və əxlaqi keyfiyyətlərinin inkişafına birbaşa təsir göstərir. Deməli, yaşadığı ictimai mühitin və qloballaşan dünyanın tələbatlarına cavab verən şəxsiyyətin inkişafı və formalaşması sosiallaşma prosesində baş verir: şəxsiyyət daim nəzəri yox, həm də praktik biliklər əldə etməklə, ünsiyyət və münasibətdə, müşahidədə - “görüb götürməklə” cəmiyyətdə və cəmiyyətin təsiri vasitəsi ilə inkişaf edir.

Bu gün yüksək intellektual hazırlığa malik, milli və mənəvi keyfiyyətlərin daşıyıcısı olan, müstəqil qərarlar qəbul edə bilən gənclərin yetişdirilməsi ali məktəblərin qarşısında duran başlıca vəzifələrdəndir. Hazırkı dövr gənclərin formalaşması və inkişafı istiqamətində yeni tələblər irəli sürür.

Yeni hərtərəfli insan yetişdirmək, onu həyata hazırlamaq, əqidəli, mətin, dözümlü, fədakar, bir sözlə, insani keyfiyyətləri özündə əxz etdirən şəxsiyyət formalaşdırmaq müəllimdən, onun verdiyi təlim və tərbiyədən çox asılıdır. Müəllim tələbələrə zəruri məlumatı tapmağa sövq etməyi, onların fəaliyyətini səfərbər edə bilməyi, şagirdlərin yaradıcı inkişafına təkan verməyi bacarmalıdır. Müəllim təlim-tərbiyənin şəxsiyyətyönümlü müasir metodlarından istifadə etməklə tələbələrdə mənimsənilən biliyə maraq oyatmalı və onların motiv və maraqlarını daim öyrənməli, hər bir gəncin fərdi xüsusiyyətlərinə müvafiq təlim- tərbiyə metodlarını tapmağa çalışmalı və onları düzgün məqsədə istiqamətlən-dirməlidir. Bu kimi keyfiyyətləri tələbələrə aşılamaq üçün, müəllimin tək cəpedaqoji qabiliyyəti, zəngin biliyi kifayət deyil, o bütövlükdə bir valideyn, böyük dost, təcrübəli yoldaş kimi hərəkət etməli, hər bir tələbəsinə mehriban rəftar, hörmət və qayğı göstərməlidir. Bu kimi vəzifələr yerinə yetirilmədən şəxsiyyətin inkişafına və tərbiyəsinə təsir etmək olmaz.

Xarici dilin tədrisində pedaqoji və psixoloji problemlərin həllində müəllimin rolu

Açar sözlər: *üsul, motivasiya, individual yanaşma, öyrətmə bacarığı*

Dünyada gedən qloballaşma və Azərbaycan təhsil sisteminin Avropa təhsil sisteminə inteqrasiyası, təhsil prosesində yeni təlim texnologiyalarından, fəal və interaktiv metodlarından istifadə olunmasını tələb edir.

Təhsil sistemə bəliyə məlik olmağın vacib üsuludur. Pedaqoji prosesin bütün əhəmiyyətli xüsusiyyətlərini əks etdirən spesifik keyfiyyət fərqləri vardır.

Bu tezisdə xarici dilin tədrisində keyfiyyəti yaxşılaşdırmaq üçün təlim prosesində qarşıya çıxan bəzi problemlərin müasir aspektlərinin təhlili nəzərdə tutulmuşdur.

Tələbənin şüurunda real həqiqətləri əks etdirən mürəkkəb, xüsusi təşkil olunmuş təhsil müəllim tərəfindən idarə olunan spesifik dərk etmə prosesidir.

Məlumdur ki, təlim prosesində müvəffəqiyyət qazanmaq üçün məqsəd aydınlığı ilə yanaşı dərslin səmərəli təşkili formasını müəyyənləşdirmək, təlim metodlarının düzgün seçmək mühüm və vacib şərtidir. Bu üç komponent dərslin optimallaşdırılmasına elmi əsaslarla təşkilini tələb edir. Fəal təlim tələbələrə yaradıcılıq, dərk etmə fəallığı, müstəqillik və digər təlim-tərbiyə keyfiyyətlərinin formalaşmasına daha əsaslı, daha yaxşı zəmin yaratdığı üçün müasir dövrün tələbidir. Bu tələblərə uyğun keçirilən dərslərin uğurlu təşkili müəllimin üzərinə düşür. Məhz onun yönəldici rolu tələbələr tərəfindən bilik və bacarığın mənimsənilməsi, onların zehni və yaradıcılıq qabiliyyətlərinin inkişafını təmin edir.

Xarici dil müəllimləri, dilin tədrisində pedaqoji və psixoloji aspektlərin tərkib hissələri olan, individual yanaşma, motivasiya təbiiqi, ədalətli münasibət qurma prinsiplərinə riayət edərlərsə, uğur əldə edə bilərlər. Dərs zamanı tələbənin etdiyi səhvlərə görə onları danlamaq, yoldaşları qarşısında tənqid etmək kimi hallar onları sarsıda, stressə salar, nəticədə tələbələr aqressiv ola bilərlər.

Pedaqoji qaydalara uyğun tələbənin biliyinin obyektiv qiymətləndirilməsinin də böyük əhəmiyyəti var. Məşhur mütəxəssis Mario Rinvoluchinin dediyi kimi “Mistakes are ok” prinsipinə əsasən onların səhvləri araşdırılır və təkliddə izah edilir ki, bu da səhv etmək qorxusunu aradan götürür.

Bəzi tələbələr xarici dili öyrənməyə meyilli olmurlar, yaxud bacarmırlar. Görkəmli ingilis mütəxəssisi Herbert Puchta (Multiple Intelligences) demişdir: “Müəllim motivasiya vasitəsilə marağı və bacarığı olmayan tələbəyə dil öyrədə bilər”.

Beləliklə, hər bir tələbənin fərdi ünsiyyəti, psixoloji durumu və düşünmə qabiliyyətinə əsaslanaraq yuxarıda qeyd olunan tövsiyələrə əməl etmək uğurlu nəticə verə bilər.

Bəşirli Ü.K.
ADU

Xarici dillərin tədrisinin pedaqoji aspektləri

Açar sözlər: *təlim, mədəniyyətlərarası dialoq, təhsil, çoxdillilik, ünsiyyət*

Zaman və məkan sərhədlərinin durmadan qısaldığı müasir dövrümüzün reallığı belədir ki, insan əsas ünsiyyət vasitəsi olan doğma dili ilə kifayətlənməməli, bir neçə xarici dildə də fikir və düşüncələrini ifadə etməyi, digər dil daşıyıcıları ilə ünsiyyət qurmağı bacarmalıdır.

Elmi-metodik ədəbiyyatda xarici dil öyrənməyin bir sıra pedaqoji istiqamətləri və formaları qeyd olunmuşdur ki, onlara aşağıdakıları misal göstərmək olar: dinləmə, oxu, yazı, tədrisin təlimi, mədəniyyətlərarası dialoq, xarici dilin praktiki tətbiqi və s. Bu istiqamətlər bir neçə təlim nəticəsinin yerinə yetirilməsini nəzərdə tutur: kommunikativ nəticələr, dil nəticələri, strateji nəticələr. Onların hər birinə yetmək üçün müxtəlif təlim formaları və innovasiyalar həyata keçirilir. Məsələn, kommunikativ nəticələr əldə etmək üçün mətnin məzmununu anlayaraq təhlil etmək, dil nəticələrinə yiyələnmək üçün mətnin struktur və dil xüsusiyyətlərini mənimsəmək, strateji nəticələrə nail olmaq üçün isə bütövlükdə dinləmə, oxu, danışma və yazma bacarıqlarına sahib olmaq nəzərdə tutulur. Xarici dil öz mənimsəmə və isitfədə səviyyəsinə görə də fərqlənir. Məsələn, şagird

mətni oxuyub anlayır, lakin ondan praktik, yəni ünsiyyət səviyyəsində istifadə edə bilmir. Yaxud xarici dil bilmənin bir səviyyəsində şagird mətni oxuyub anlayır, lakin oxuduqlarını yazılı şəkildə ifadə etməkdə çətinlik çəkir. Digər ən yüksək səviyyədə isə şagird fikir və düşüncələrini xarici dildə izah etməyi, şifahi ünsiyyətə girməyi bacarır ki, xarici dil bilməyin strateji məqsədini də məhz bu səviyyə təşkil edir.

Təhsilimizin dünyanın qabaqcıl ölkələrinin təhsil sisteminə inteqrasiya olunmasında çox böyük işlər görüldüyü çağdaş mərhələdə xarici dil bilməyin üstünlüyü və gərəkliliyi barədə, bizcə, geniş danışmağa ehtiyac yoxdur, çünki bu zamanın qarşıya qoyduğu və dövlətimizin təhsil strategiyasının ana xəttini təşkil edən başlıca tələbdir. Bu gün çox dil bilməyin üstünlüyü, əsasən, bu amilə bağlıdır.

Çox dil bilmənin prioritet aspektlərindən biri də psixoloji amilə söykənir. Belə ki, insan yaddıllı mühitə düşdükdə orada yaşayanların dilini və adətlərini bilirə, özünü daha inamlı, ünsiyyətə hazır hesab edir və uğur əldə edəcəyinə şübhə etmir. Əksinə, yəni dilbilmə probleminə rast gəldikdə isə adam sıxıntı və ya utanc sindromu yaşayır.

Haqqında bəhs etdiyimiz cəhətlər xarici dil bilməyin əsas pedaqoji və psixoloji aspektləridir. Bu sıranı daha da genişləndirmək, mənzərəni bir az daha aydınlaşdırmaq mümkündür.

Bu cəhətlər xarici dil bilməyin üstün cəhətləridir və bunlara nail olmaq üçün xarici dil tədrisinin keyfiyyətini yüksəltmək çox vacibdir.

Bəşirov V.P.

ADU

Müəllimin metodik iş fəaliyyəti

Açar sözlər: *öyrənmə prosesi, müəllim fəaliyyəti, metodik iş, metodik seçim, interaktiv dərs*

Müasir dövrdə pedaqoji fəaliyyətin gerçəkliklərini, qanunauyğunluqlarını, prinsiplərini, onların ziddiyyətli məqamlarını aydın dərk etməyin məqsəd və vəzifələrini mənimsəmək işi yeni diferensiallaşma texnologiyaları əsasında təşkil olunmalıdır.

Bu məqsədlə müəllimin metodik fəaliyyətini düzgün tənzimləmək, onun pedaqoji ustalığını təkmilləşdirmək həm ənənəvi, həm də müasir pedaqogikanın əsasını təşkil edir.

“Azərbaycan milli izahlı ensiklopedik pedaqoji lüğət” kitabında həmin münasibətlə əlaqədar yazılır: “pedaqoji, metodik fəaliyyət-cəmiyyətin yaşlı üzvlərinin məqsədi gənc nəsli tərbiyə etməkdən ibarət olan fəaliyyəti, başqa sözlə, pedaqoji (metodik) fəaliyyət müəllimin təlim, tərbiyə, təhsil və inkişafı olub, şagirdlərin təşkili zamanı cəmiyyət tərəfindən irəli sürülən sifarişə uyğun olaraq məktəblilərdə şəxsiyyətin keyfiyyətinin formalaşdırılmasına yönəldilmiş fəaliyyəti”dir.

Hazırda pedaqoji fəaliyyətin metodik iş sistemini müəyyənləşdirməyin didaktik əsaslarını bilməklə, bu işin təşkilinə verilən müasir tələblərə diqqət yetirmək həyatın öz tələbidir.

Xüsusən, müəllimlərin metodik işi və müəllimlərə metodik kömək paradiqlərini (əlamətlərini) özündə əks etdirən “metodik iş” anlayışının müasir tendensiyalarını öyrənmək baxımından bu sahədə prioritet istiqamət sayılan “Kreativlik” kredosu, “Mərhələli tərbiyə” nəzəriyyəsi, “Tərbiyənin sağlam üçlüklər (3+3+3) dəyərləri” konsepsiyalarından metodik iş sferasında məntiqi, yaradıcı və tənqidi təfəkkür əməliyyatları ilə istifadə etmək pedaqoji təfəkkür baxımından çox önəmli yanaşmadır.

Bu addımların metodik səviyyəsini nəzərə almaq, pedaqoji fəaliyyət ondan yüksək effektiv nəticələrlə istifadə etmək hər bir fənn müəllimi üçün “qızıl qayda” olmalıdır.

İndi pedaqoji fəaliyyətin metodiki iş sistemini müəyyənləşdirməyin didaktik əsaslarını bilməklə bu işin təşkilinə verilən müasir tələblərə diqqət yetirmək həm də sosisal mündəricədən təhlil-tərkib olunmalıdır.

Pedaqoji fəaliyyətdə metodik işin təşkili prosesində müəllim dərsin planlaşdırılmasına təlim nəticələrini, tapşırıqları, nizam-intizam qaydalarını və s. məsələləri daxil edə bilər. Bu, ənənəvi qaydadır. Lakin bu gün müəllim istənilən tədris mövzusunun tədqiqat problemi xarakterində, məlumat mübadiləsi, müzakirə təriqli təhlil yolu ilə apararsa, yeni biliklərin nəticə və ümumiləşdirmə, təbiiqetmə meyarlarını da interaktiv təlim və idrak yolu ilə qiymətləndirmədə yaradıcılıq imkanlarını uğurla həyata keçirər.

Pedaqoji fəaliyyətdə metodik işin çalarları çoxdur. Xüsusən, innovativ yanaşmalar əsasında yeni məzmun kəsb edən kreativlik nəzəriyyəsi ilə metodik fəaliyyət bazası kimi faydalanmaq, təcrübə fəaliyyətdə şagirdin (tələbənin) mənəvi potensialına, daxili resurslarına istinad edən pragmatik vərdişlər üzərində köklənməklə, qarşıda dayanan problemin konstruktiv və orijinal düşüncə tərzilə formalaşmasını da zəruri edir. Odur ki, pedaqoji fəaliyyətdə metodik işin “fəal interaktiv metodologiyası” əsasında qurulması və planlaşdırılması bu sahənin daim məhvirində olmalıdır.

Qloballaşmış dünyada ali təhsilin perspektivləri

Açar sözlər: *qloballaşma, ali təhsil, çoxmillətləşmə, universitetlər*

İqtisadi, siyasi və sosial sferalarda tez-tez “qloballaşma”, “qloballaşmış dünya” terminlərinə rast gəlirik. Qloballaşma nədir və ali təhsil sisteminə öz təsirini necə göstərir? Konfransa təqdim olunan bu məruzədə həmin suallara cavab tapmağa çalışacağıq. Geniş və ağılasığmaz iqtisadi, texnoloji, siyasi, mədəni və elmi meylləri özündə ehtiva edən qloballaşma ali təhsilə birbaşa təsir edir. Ali təhsil müəssisələri bu meyllərdən müxtəlif yollarla kənara çıxıb bilərlər, lakin onun rolunu dana bilməzlər.

XXI əsr qloballaşmasının təhlilində tez-tez bir reallıq unudulur. Bu da ondan ibarətdir ki, Universitet kampuslarından və dövlət sərhədlərindən kənardakı vəziyyət tarixən Universitetlərə təsir edib. Dərin tarixi köklər də Universitetlərin “kültür” və idarə olunmasında vacib faktordur.

Yeni əsrdə inkişafın özəyi bilik iqtisadiyyatıdır. Bu növ iqtisadiyyat üçün xalqın maarifləndirilməsində, eləcə də elmi biliklərin istehsalında universitetlərin rolu misilsizdir. Qloballaşma ali təhsilə tələbin kütləvi sürətdə artması (ali təhsilin kütləviləşdirilməsi) və cəmiyyətin yüksək ixtisaslı kadrlara ehtiyacı deməkdir.

İnternasionallaşma milli olanın beynəlxalq aləmə çıxarılmasıdır, lakin nəzarət və idarəetmə əsasən milli olaraq qalır. Ali təhsildə internasionallaşma əsasən tələbə və elmi işçilərin, idarəedənlərin və müəllimlərin beynəlxalq aləmə çıxışının artması, həmçinin müxtəlif təhsil modellərinin tətbiqi ilə əlaqədardır.

Çoxmillətləşmə bir ölkənin tədris proqramlarının digər ölkələrdə təklif olunması anlamına gəlir. Bu təcrübə əsasən birdən çox ölkənin təhsil müəssisələrinin birgə əməkdaşlığını nəzərdə tutur. Universitetlərin birgə, müştərək dərəcələr (ikili diplomlar) verməsini buna misal göstərmək olar. Onlar bu proqramları həyata keçirməkdən ötrü internetdən istifadəni gücləndirirlər. Xarici ölkələrdə universitetlərin və ya onların filiallarının açılması da çoxmillətləşdirmənin təzahür formasıdır.

Ali təhsilin qloballaşması qaçılmaz bir prosesdir. Ta qədimdən təhsil miqyasına görə beynəlxalq olub. Lakin müasir texnologiyalar, internet, qarşılıqlı əlaqələrin daha da asanlaşması, tələbə və yüksək ixtisaslı kadrla-

rın sərhədləri aşmaq bacarığı bu prosesi daha da dərinləşdirmiş və sürətləndirmişdir. Güman edirik ki, XXI əsrdə dünyanın heç bir ölkəsində ali təhsil sistemi təcrid olunmuş şəkildə mövcud ola bilməz. Təhsil ocaqlarının ölkə daxilində, bir qrup ölkəni əhatə edən bölgələrdə və beynəlxalq aləmdə geniş əməkdaşlıq şəbəkələrinin qurulması qloballaşma dövründə güc qazanma cəhətdən də zəruriyyətə çevrilmişdir. Təhsil siyasəti üzrə məsləhətləşmələr, birgə dərəcə və ya ikili diplom verilməsinə hesablanan proqramlar və onların akkreditasiyası təhsildə keyfiyyətin artırılması probleminin həllinə də kömək edir.

Azərbaycan beynəlxalq tələbə mərkəzinə çevrilmək potensialına malikdir. Mülayim iqlimə və cəlbedici mədəniyyətə malik Azərbaycanı, genişlənən Avropanın bir parçası kimi, dünyanın hər yerindən, xüsusilə də Yaxın Şərq, Hind-Çin dünyası və Afrikadan gələn tələbələr ölkəsi kimi təsəvvür etmək heç də çətin deyildir.

Dəmirova C.C.

ADU

Xarici dilin tədrisində sosial intellektin rolu

Açar sözlər: sosial intellekt, empatiya, sosial anlama, sosial qabiliyyət

Müasir dövrdə xarici dilin tədrisi ilə məşğul olan müəllimlərin sadəcə pedaqoji və koqnitiv bacarıqlara sahib olması kifayət deyildir. Didaktik qabiliyyətlərə malik müəllim ilk əvvəl kommunikativ mühit yaratmağı bacarmalı, daha sonra isə tələbələrində özünəinam hissini formalaşdıraraq, onları motivasiya etmək üçün zəruri olan bir çox psixoloji biliklərə yiyələnməlidir.

Bəzən, xarici dilin tədrisi ilə məşğul olan müəllimlərin istər koqnitiv, istərsə də psixoloji biliklərə sahib olduqları halda, bu bacarıqlardan düzgün formada istifadə edə bilmədiyinin şahidi oluruq. Bu səbəbdən müəllimlərin, xüsusilə xarici dil müəllimlərinin kommunikativ təsirin effektivliyini artırmaq məqsədilə sahib olması vacib olan digər psixoloji qabiliyyət isə sosial intellektidir. Sosial intellektin D.Qoleman tərəfindən təklif edilən kateqoriyaları aşağıdakı kimi qruplaşdırılmışdır:

Sosial anlama- başqasının daxili dünyasına dərhal daxil olmaq, onun hiss və düşüncələrini anlamaq, qarışıq sosial situasiyalarda üstünlük qazanmaq kimi axtarı əhatə edir. Həmçinin buraya daxil edilir:

İlkin empatiya- başqalarını hiss etmək; sözlü olmayan emosional işarələri duymaq;

Uyğunlaşma- tam qavrama gücü ilə dinləmək; bir insana uyğunlaşmaq;

Empatik dəqiqlik- başqasının düşüncə, hiss və niyyətini anlamaq;

Sosial idrak- sosial dünyanın necə işlədiyini bilmək.

Sosial qabiliyyət- başqa insanların necə hiss etdiyini və ya onların nə düşündüklərini və ya niyyətlərinin nə olduğunu duymaq, məhsuldar qarşılıqlı ünsiyyətə zamanət vermir. Sosial qabiliyyət sərbəst və təsirli qarşılıqlı ünsiyyətin yaranmasını təmin etmək üçün sosial maariflənmə qurur. Sosial qabiliyyətlərin bu sahəsinə isə daxil edilir:

Sinxronizasiya- sözlü olmayan səviyyədə sərbəst qarşılıqlı təsir etmək;

Özünü təqdim etmə- özümüzü təsirli formada təqdim etmək;

Təsir- sosial qarşılıqlı təsirlərin nəticəsini formalaşdırmaq;

Qayğı- başqalarının ehtiyacları barədə qayğı və ona müvafiq hərəkətlər.

Hətta ünsiyyət olmasa belə biz öz emosiyalarımızı qarşımızdakı insana göndərə bilərik.

Yaranan psixoloji maneə nəinki xarici dilin tədrisi zamanı müəllimlərə, həmçinin dilin öyrənilməsinə tələbat hissini duyan tələbə və ya şagirdə də pedaqoji çətinlik yaradacaqdır. Bu səbəblə qarşısındakını tam dinləyən, onun niyyətini anlayaraq daxili dünyasını açan, özünü təsirli formada təqdim edən və göstərdiyi qayğı ilə tələbə və ya şagirdinə psixoloji təsir göstərən müəllimlər başqalarına nisbətən daha çox təsir etmə imkanına malik olacaqdır. Tezisdə sadaladığımız sosial intellektin psixoloji aspekti xarici dilin tədrisi zamanı aktual olan problemlərdən biri hesab olunur.

Əliyeva T.Ş.

ADU

Müasir təlimdə yaradıcı təfəkkürün əhəmiyyəti

Açar sözlər: *təhsil sistemi, yaradıcı təfəkkür, inkişaf amilləri, üsullar və vasitələr*

Müasir dövrdə yaradıcı-kreativ, rəqabət qabiliyyətli şəxsiyyətə tələbat duyulur və həmin tələbat daim artmaqdadır. Buna görə ali təhsilin hər-

tərəfli inkişaf etmiş, yaradıcı şəxsin tərbiyələndirilməsinə yönəldilməsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ali təhsil sisteminin əsas məsələlərindən biri yüksək yaradıcı potensiala malik olan və yaradıcı şəkildə düşünməyi bacaran mütəxəssislər yetişdirməkdən ibarətdir. Çoxsaylı nəzəri və eksperimental tədqiqatların aparılmasına baxmayaraq, yaradıcı təfəkkürün inkişaf etdirilməsi probleminin öyrənilməsinə hələ də ehtiyac duyulur, çünki ən məşhur konsepsiyalarda da yaradıcı təfəkkürün təbiəti, inkişaf amilləri ilə bağlı suallara birmənalı cavab yoxdur. Ondan başqa, yaradıcı şəxsiyyətin hansı xüsusiyyətlərə malik olması, onların təsnifatı və fenomenologiyası ilə bağlı həmçinin yekdil fikir formalaşmamışdır. Yəni, yaradıcı təfəkkür haqqında biliklər sistemli şəkildə təhlil olunmalıdır ki, nəticədə əsas konsepsiyalar ümumiləşdirilsin və yaradıcı təfəkkürün əsas, ən əhəmiyyətli amilləri müəyyən edilsin. Bunun üçün ali məktəblərdə yaradıcı təfəkkürün inkişaf etdirilməsinə xüsusi diqqət yetirilməli, onun yolları, üsulları və vasitələri müəyyən edilməlidir. Bununla bağlı bir ciddi məqam da vurğulanmalıdır - “yaradıcı”, “kreativ” şəxsiyyət anlayışı bir çox hallarda incəsənət sahəsi ilə əlaqələndirilir və bəzən belə bir fikir də səsləndirilir ki, başqa sahələrdə, məsələn, təbabətdə yaradıcı fəaliyyətə ehtiyac yoxdur. Bu fikir sözsüz ki, yanlış fikirdir. Çalışdığı sahədən asılı olmayaraq hər bir mütəxəssis daim axtarışda olmalı, yeni fikirlər irəli sürüb, onları sübuta yetirməyi və sənətinə daim yeniliklər gətirib, yaşadığı dövrlə, elmin ən son nailiyyətlərindən xəbərdar olub, onları tətbiq etməyi bacarmalıdır. Yaradıcı təfəkkür sözsüz ki, özü özüne formalaşmışdır. Belə olduğu halda, yaradıcı təfəkkürün formalaşdırılması işinə yaradıcı yanaşan müəllimin əsas vəzifələrindən birinə çevrilir və müəllim təlim-tərbiyə işində həm özünün, həm tələbələrin yaradıcı inkişafını daim təmin edən şərait yaratmalıdır. Bunun üçün müəllim öz fəaliyyətində ilk növbədə “yaradıcı təfəkkürün” nə olmasını, onun mahiyyətini dəqiq aydınlaşdırmalıdır və bu istiqamətdə gördüyü işin əsas prinsiplərini işləyib hazırlamalıdır.

Yaradıcı təfəkkürün formalaşdırılması çox mürəkkəb bir prosesdir və bu proses təlim-tərbiyə işinə üzvi şəkildə daxil edilməli, onunla sıx əlaqədə aparılmalıdır. Yaradıcı təfəkkür hər bir insanı mənəvi cəhətdən zənginləşdirən bir xüsusiyyətdir və bu cəhət gələcək mütəxəssisin onun təkmilləşməsində çox böyük yardım ola bilər. Yaradıcı şəxs gündəlik işində də kreativlik göstərməklə, öz fəaliyyət dairəsini genişlədirib, yeni ideyalar irəli sürə bilər.

Xarici dillərin tədrisində gender yanaşmanın psixoloji əsasları

Açar sözlər: *gender, cins, gender yanaşma, təlim, funksional assimetriya*

Xarici dillərin tədrisinin keyfiyyətcə yenilənməsi müasir təhsilin aktual problemlərindən biridir. Şagirdlər üçün xarici dillərin mənimsənilməsinə yönəlmiş yeni yanaşma və texnologiyaların işlənilib hazırlanması olduqca vacibdir. Azərbaycan təhsil sistemində xarici dillərin tədrisində şagirdlərin fərdi-psixoloji xüsusiyyətləri nəzərə alınsa da, gender xüsusiyyətlərinə o qədər də əhəmiyyət verilmir. Gender amili digər mühüm amillərlə yanaşı şagirdlərin təlim fəaliyyətlərinə və biliklərin mənimsənilməsinə təsir edir. Xarici dillərin tədrisində qız və oğlanların imkanlarına eyni tələblər qoyulur. Funksional assimetriya nəzəriyyəsinə əsasən dil qabiliyyətlərinin formalaşmasında sağ və sol yarımkürələrin qarşılıqlı təsiri və laterizasiya xüsusiyyətləri rol oynayır. Bir çox tədqiqatçılar xarici dillərin mənimsənilməsində müxtəlif yarımkürələrin fəaliyyətinin rolunu təsdiq ediblər.

Xarici dillərin mənimsənilməsi rəasional və intuitiv yolla həyata keçirilir. Birinci üsulda əsasən beynin sol yarımkürəsi aktivdir, ikinci də isə - sağ yarımkürə. Belə ki, sol yarımkürələri aktiv olan şagirdlər yazılı işlər, testlərdə yaxşı nəticələr əldə edərlərsə, sağ yarımkürələri aktiv olan şagirdlər isə şifahi yoxlama, açıq tipli suallarda özlərini rahat hiss edərlər. Qızlarda daha çox sol yarımkürə dominantlıq təşkil edir, burada nitq mərkəzləri yerləşdiyi üçün qızların nitqi daha səlis və zəngin olur. Onlar oğlanlara nisbətən daha tez oxu və yazı vərdişlərinə yiyələnirlər, daha az qrammatik səhvlər buraxırlar. Xarici dillərin tədrisi prosesində istifadə edilən material və yanaşmalarda cinsi fərqlər öz əksini tapmır. Oğlanlara abstrakt tərəkür, yaradıcılıq və müstəqillik xas olduğu üçün xarici dil materiallarının mənimsənilməsində keyfiyyət yanaşması üstünlük təşkil etməlidir. Xarici dillərin tədrisi prosesində onlar üçün problemlı situasiyalar yaratmaq, tədqiqatçı layihələr hazırlamaq, dərse yarış elementlərini qatmaq effektiv olardı. Qızlara tərəkürün konkretliyi, intuisiya xasdır, onlar təhlil aparmığı sevirler. Təlim materialının öyrənilməsində kəmiyyət yanaşması üstünlük təşkil etməlidir, yəni vizual yaddaşa əsaslanaraq əyani materiallar-

dan bol istifadə etmək, yeni materialların emosional olması, müxtəlifliyi və hissə-hissə verilməsi, təkrarların kifayət qədər olması, qrup işlərinin üstünlük təşkil etməsi daha effektiv nəticə verə bilər.

Azərbaycanda xarici dillərin, o cümlədən ingilis dilinin tədrisinin məqsədlərini müəyyənləşdirərkən, şagird və tələbələrin hansı bilik, bacarıq və vərdislərə yiyələnmələri əsas nəticə kimi götürülür. Xarici dillərin tədrisində şagirdlərin gender xüsusiyyətlərini nəzərə alan təlim texnologiyalarının tətbihi olduqca əhəmiyyətlidir.

Əbdülrəhimova N.M.
ADU

İngilis dili üzrə nəzəri fənlərin tədrisində təqdimatların rolu

Açar sözlər: *prezentasiya, göz yaddaşı, mühazirəçi*

İngilis dili ilə bağlı nəzəri fənlərin daha əyani və dərinlən mənimsənilməsi üçün prezentasiyalar və ya təqdimatlar olduqca vacibdir. Xüsusilə konkret mövzularla bağlı nümunələrin təqdim olunması, öyrənənlərin diqqətinin lazım olan və vacib sayılan məqamlara yönəldilməsi üçün təqdimatların hazırlanması böyük rol oynayır. Bu zaman öyrənənlər mühüm elmi fatkları daha tez görür və mənimsəyirlər. Göz yaddaşı güclü olan şəxslər üçün isə bu təqdimatlar xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bir anda iki və daha artıq cümlələrin əyani olaraq göstərilməsi həm maraqlı, həm də tez başa düşülən şərait yaradır.

Psixoloji baxımdan yanaşsaq deyə bilərik ki, rənglər, ölçülər və dizayn motivləşdirici və stimullaşdırıcı fon yaradır. Bir çox hallarda nəzəri fənlərin sadəcə nəql edilməsi yorucu qarşılır. Bu zaman prezentasiyalar vasitəsilə düzgün seçilmiş slayd təqdimatları sıxıcı ab-havanı aradan qaldırır. Şüuraltı olaraq diqqət və nəzərlər rəngli və stimullaşdırıcı effektlərə yönəlir. Öyrənənlərdə mövzunu öyrənmək və cavab vermək istəyi yaranır. Hətta ən zəif şagird və ya tələbə belə qeyri-iradi olaraq slaydlarda göstərilən şəkil və ya cümlələrə diqqət edir. Bununla da öyrənənlər stimullaşdırılır və nəzəri dilçilik araşdırmalarına daha maraqla yanaşırlar. Məsələn, ingilis dilinin üslubiyyəti nəzəri fənnində üslubi vasitələrin təhlili mövzusunun təqdim edildikdə, bu zaman bir sıra terminləri sadalamış olur. Həmçinin

bu üslubi vasitələri izah edərək nümunələr əsasında tələbələrə çatdırma-
lıyıq. Bu az vaxt ərzində hazır təsnifatın göz önünə gətirilməsi və müvafiq
nümunələrin təqdim olunması bizlərə yardımçı olur. Daha diqqətəlayiq
nəzəri detalları böyük hərflərlə göstərərək mövzunu tələbələrin yaddaşına
həkk edə bilirik, həmçinin nəyi vurğulamaq istədiyimizi effektiv şəkildə
çatdırmağa nail oluruq. Təsnifatda birbaşa təqdim etdiyimiz terminlər bö-
yük hərflərlə yazılarsa və ingilis dilində olan əsərlərdən seçilmiş cümlələr
əsasında izah edilərsə təbii ki, yaddaşlarda daha tez qalmaq ehtimalı olar.
Bu zaman mühazirəçinin öz istəyinə görə nümunə olaraq göstərilən cüm-
lələr kiçik və kursiv (əyilmiş) hərflərlə də verilə bilər.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz məsələlərə əsasən deyə bilərik ki, ingilis
dili ilə bağlı nəzəri fənlər müasir zamanın tələblərinə uyğun olaraq qısa
zaman ərzində lazımi informasiya prinsipini tələb edir. Bu məqsədlə, təq-
dimatların düzgün hazırlanaraq təqdim olunması effektiv psixoloji xüsu-
siyyətlərə malikdir.

Fərhatlı S.Ə.

ADU

Xarici dil öyrənmənin uşaq psixologiyasına təsiri

Açar sözlər: *dil öyrənmə, idrak, uşaq psixologiyası, psixika*

Müasir dövrimizdə multikultural proseslərin inkişafı tələb edir ki ,
şəxsiyyət bir neçə dil öyrənsin. Tarixən zaman-zaman bilinməyən zehni-
mizdə qarışıqlıq yaradacağına inanırdılar. Hətta bəzi psixoloqlar absurd
olsa da, belə fikirləşirdilər ki, iki xarici dil öyrənmə şizofreniya və ya şəx-
siyyət pozuntusuna səbəb ola bilər. Lakin müasir psixologiya elminin
inkişafı bu cür mifləri alt-üst etdi və psixikanın sağlamlığında və inkişaf-
ında xarici dil öyrənmənin əhəmiyyəti sübuta yetirildi. XIX əsrin ortala-
rında Broka və Vernike müəyyən etdilər ki, beyinin sol yarımkürələrində
nitq mərkəzi yerləşir. İki dilliyi beyinin nitq mərkəzi olan Broka və Verni-
kenin inkişafını və fəaliyyətini sürətləndirdiyini sübuta yetirdi. Dil nə qədər
mükəmməl öyrənilərsə, bu şübhələr bir o qədər inkişaf edə.

İki dilli olmaq psixikanın ümumi fəalliyətinə, xüsusən də idrak
proseslərinin inkişafına müsbət təsir göstərir. İki dilli olmaq dinləmə bacarı-
ğının, dillərlə eşitmə duyğusunu inkişaf etdirir. Buna səbəb beyin
iki və daha çox dildə olan fərqli səsli fərqləndirmək üçün daha aktiv fəa-

liyyət göstərməyə məcbur olur. Aparılan tədqiqatlar göstərir ki, iki dilli mühitdə böyüyən uşaqlar daha öncə heç eşitmədikləri dilləri fərqləndirir və yeni söz kimi qavraya bilirlər. Yəni fərqli dilləri məsələ, ingilis dilini fransız dilindən, ispan dilini italyan dilindən fərqləndirə bilirlər.

Hafizə də idrak prosesi kimi güclənir. İki dilli ailələrdə və ya mühitdə böyüyən uşaqlar daha güclü hafizəyə malik olurlar. Diqqətin paylanması, həcmi, keçirilməsi, xüsusiyyətləri inkişaf etmiş olur. Ümumiyyətlə, koqnitiv fəaliyyətin plastikliyi müşahidə olunur. İki dilli uşaqlarda hər iki dili eyni vaxtda fikri fəal, işlək vəziyyətə gətirilməsi təfəkkürün çevikliyinə imkan yaradır. Bu cür mürəkkəb fikri fəallıq diqqətin ixtiyariliyini inkişaf etdirir. Aparılan tədqiqatlarda bu uşaqların təfəkkürünün, sürətli oxuma və bir çox digər intellektual idrak proseslərinin inkişaf etdiyini müşahidə edirik. Dilöyrənmə görmə qavrayışını inkişaf etdirir. Yeni dili öyrənmək şəxsiyyətin dünya görüşünü və həyata baxışını dəyişdirir. Məsələn, yapon dilində açıq mavi və tünd mavi fərqli sözlərlə ifadə olunur. Bu dili öyrənən qeyri-yapon bu rəngləri fərqli qavramağa başlayacaqdır.

İkinci dili öyrənmə prosesinin gedişi və nəticəsi bir başa ana dilinin mükəmməl öyrənilməsinə xidmət edir. İki dillilik uşaqlarda başqa mədəniyyətləri kəşf etməyə imkan yaradır. Öz mədəniyyətinə başqa mədəniyyətin pəncərəsindən baxmağa imkan verir, ünsiyyət bacarığını və özünə inamı artırır.

Həsənova R.T.

ADU

Xarici dillərin tədrisində layihə metodu: hədəflər, perspektivlər

Açar sözlər: *layihə, metod, innovasiya, eksperiment, telekommunikasiya*

Qeyd etməliyə ki, tədris fəaliyyətinin təşkil olunmasında regional və beynəlxalq telekommunikasiya layihələrinin müstəsna dərəcədə əhəmiyyəti vardır. Bu layihələr əsrimizin son innovasiyalar sıralamasında özünə xüsusi yer tutmuşdur. Bunun xarici dillərin tədrisində də böyük marağa səbəb ola biləcəyi şübhəsizdir.

Sözü gedən layihələr təbii dil mühiti, eləcə də ünsiyyətin maksimum təmin olunması baxımından çox mükəmməl hesab olunur. Bu həm də mədəniyyətlərarası ünsiyyət üçün optimal şəraitin yaranmasına rəvac

verir. Beynəlxalq təcrübə və çoxsaylı eksperimentlərin statistikasından aydın olur ki, sadə yazışmadan fərqli olaraq, şagird və ya tələbələrin telekommunikasiya şəbəkəsində xüsusi şəkildə təşkil olunmuş, məqsədyönlü birgə fəaliyyəti daha yüksək pedaqoji nəticələrə təkan verə bilər. Müxtəlif məktəb şagirdləri və ya ali məktəb tələbələrinin şəbəkə vasitəsilə layihə yönümlü əməkdaşlığının baş tutmasını faydalı hesab etmək olar. Məktəb şagirdləri və ya ali məktəb tələbələrinin birgə əməkdaşlığının təşkilinin əsas forması dərslər telekommunikasiya layihələridir. Dərslər telekommunikasiya layihələri zamanı biz kompüter telekommunikasiyası əsasında təşkil olunan, əməkdaşlıq prinsiplərinə əsaslanan, ümumi problemi, məqsədi, ortaq məxrəcə gətirilmiş metodları, fəaliyyət üsullarını birləşdirən şagird və ya tələbə partnyorların birgə dərk etmə, tədqiqat, yaradıcı və oyun fəaliyyətindən yararlanırıq. Hər hansı layihənin həyata keçirilməsi və bu baxımdan problemlərin həlli inteqrasiya olunmuş biliklərdən ağıllı istifadəni nəzərdə tutur.

Onu da deməliyə ki, telekommunikasiya layihələrində, xüsusilə beynəlxalq layihələrdə bilik və bacarıqların inteqrasiyası daha çətin başa gəlir və xeyli əmək tələb edir. Bu zaman yalnız araşdırdığımız problemlə bağlı biliklər deyil, həm də partnyorların və ya tərəfdaşların milli mədəniyyəti, sahib olduqları dünya görüşlərinin xüsusiyyətləri ilə tanış olmaq zərurəti meydana çıxır. Bu da mədəniyyətlərarası dialoqun real təcəssüm formasını şərtləndirir. Bu baxımdan layihə metodu həm dil bacarıqları, həm də iş tapma fürsətləri baxımından əlçatanlıq yaradır. İri həcmə malik layihələrin reallaşdırılmasına başlamazdan əvvəl şagird və tələbələrdə özünü və digərlərini qiymətləndirmə bacarıqlarının inkişafı vacibdir. Dil öyrənənlər ifadə tərzləri, müsahibə və yazı fəaliyyətləri vasitəsilə qarşılıqlı qiymətləndirmə həyata keçirə bilərlər.

Beləliklə, sözü gedən layihənin tətbiqi xarici dillərin tədrisinə yeni dövrün tələbləri baxımından mükəmməl töhfələr verə bilər. Bunun üçün yüksək müəllim istiqamətvericiliyi, öyrənən motivasiyası, əməkdaşlıq, şəffaf qiymətləndirmə ilk nəzərə alınacaq faktorlar sırasındadır.

Xarici dil dərslərində şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində empatiyanın inkişaf yolları

Açar sözlər: *idrak empatiyası , hissi empatiya, empatik qabiliyyət*

“Empatiya” anlayışı son illərdə ən çox işlənən və eyni zamanda hələ də tam müəyyən edilməmiş anlayışlardan biridir. Ayrı-ayrı elm sahələrində empatiya fərqli şəkildə izah olunur. Buna baxmayaraq, empatiyanın insanın mənəvi tərbiyəsində müstəsna rol oynaması bir çox mütəxəssislər tərəfindən qəbul olunur. Empatiya insan şəxsiyyətinin formalaşmasında xüsusi əhəmiyyət kəsb edir və bir çox məqamlarda onun mənəvi siyasını müəyyən edir.

Empatiya nədir? Xarici dil dərslərinin şagirdlərinin mənəvi tərbiyəsinin formalaşdırılmasında empatiyanın nə kimi rolu və əhəmiyyəti vardır?

İnsanın mənəviyyəti, tərbiyəsi, daxili aləmi onu əhatə edən insanlara, təbiətə, öz şəxsiyyətinə münasibətində özünü büruzə verir. Humanizm baxımından bu münasibət başqa insanların halına yanmaq bacarığında, kiminsə dərdinə şərik olmaqda, qayğıkeşlikdə, mərhəmət, şəfqət kimi xüsusiyyətlərdə, bir sözlə, empatiyada özünü göstərir.

Empatiya sözünün kökü ingilis və qədim yunan dillərindən tərcümədə "hiss, duyğu" anlamlarını ifadə edir. Elmi termin şəklində “empatiya” 1909-cu ildə psixoloq Edvard B. Titçener tərəfindən irəli sürülüb.

Empatiya iki yerə ayrılır:

a) hissi empatiya (ona eyni zamanda duyğu empatiyası da deyilir.) Empatiyanın bu növü əsasən insanları yaxşı başa düşmə, hər hansı mövzuda onların hansı hiss-həyəcanı keçirdiklərini anlama qabiliyyətidir. Məsələn, narahatçılıq empatiyası. Belə empatiya növü hətta kiçik yaşlı uşaqlarda da özünü göstərir.

b) idrak empatiyası. Bu, əsasən başqalarının hərəkətlərini fərqli nöqteyi nəzərdən və mənəvi baxımdan anlama formasıdır. İdrak, təfəkkür empatiyasının özünün müxtəlif formaları mövcuddur. Məsələn, bu empatiya növünə sahib insanlar başqalarını psixoloji tərəfdən anlaya bilər, digər bir qrup insan isə yaratdığı xarakterlərlə təsəvvür yaratmağa meyli olur.

Xarici dil dərslərində şagirdlərdə mənəvi tərbiyənin formalaşdırılmasında aşağıdakı müddəaları irəli sürmək olar:

-təhsilalanlarda xarici dil dərslərində empatiya müxtəlif yol və vasitələrlə formalaşdırılmalıdır;

-şagirdlərdə xarici dil dərslərində empatiyanın formalaşdırılması üçün yeni təlim metodları və vasitələrindən səmərəli istifadə olunmalıdır;

-şagirdlərdə empatiyanın formalaşdırılmasında xarici dil dərsi üzrə təşkil olunmuş dərslərdən tədbirlərin imkanlarından geniş şəkildə istifadə olunmalıdır;

- xarici dil dərslərində empatiyaya mənəvi tərbiyənin vacib komponentlərindən biri kimi xüsusi diqqət yetirilməli və bu prosesdə şagirdlərin fərdi qabiliyyətləri, həmçinin yaş xüsusiyyətləri nəzərə alınmalıdır.

Xudayarova G.H.
ADU

İxtisası dil olan fakültələrdə ingilis dilinin tələbəyönümlü tədrisi

Açar sözlər: *ənənəvi təlim, müasir təhsil, tələbəyönümlülük*

Təhsilalanların əqli bacarıqlarının formalaşdırılması, fənlərin nəzəri əsaslarının qavranılması, praktik bacarıq və vərdişlərin inkişaf etdirilməsi tələbəyönümlü tədrisin təşkilini şərtləndirən əsas amillərdəndir. Tələbələrin təlim marağını, pedaqoji biliklərini nəzərə almaqla onların davamlı inkişafını təmin edən zəruri bilik və bacarıqların formalaşdırılmasına təkan verən məlumatyönümlü məsələlərin həllinə yönəlmiş tələbəyönümlü tədris prosesi innovativ ideyaların tətbiqində mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Ənənəvi təlimdə dərslərin böyük bir hissəsi tələbələrin müəllimin mühazirələrini dinləməsi ilə müşahidə edilirdi. Müasir təhsil sistemində isə dərslərin məqsədyönlü və sistemli şəkildə tələbələr tərəfindən idarə olunması tələb olunur.

Müəllim-tələbə, tələbə-tələbə əməkdaşlığına əsaslanan tələbəyönümlü tədrisin əsas məğzi dilöyrənələrin yalnız deklarativ biliyə deyil, eyni zamanda idraki, ünsiyyət və psixomotor fəaliyyətlərin tətbiqi ilə prosedural və kontekstual biliyə nail olmasıdır. İngilis dilinin tələbəyönümlü tədrisini şərtləndirən başlıca amillərdən biri təhsilalanların maraq və tələbatlarına uyğun, potensial imkanlarının inkişafına xidmət edən fəal təlim üsullarının seçilməsidir. Tədris prosesində təlim üsullarının tətbiqi zamanı

tələbələrin yaş və fərdi xüsusiyyətləri nəzərə alınaraq onların qarşısına problemlər qoyulur və həllinin tapılması tələb edilir. Dilöyrənənlər dərslər müddətində müxtəlif məsələlər ətrafında müzakirələr aparır, həlli üçün təkliflər irəli sürür və deyilən fikirləri birlikdə şərh edirlər. Dil dərslərində fəaliyyətlərin icrası zamanı kifayət qədər dil biliyinə malik olmayan tələbələrin ruhdan düşməməsi üçün tədqiqat sualının düzgün qoyulması da əsas şərtidir.

Dillərin tədrisi zamanı pedaqoji prosesin tələbənin təlim və tərbiyyəsinin düzgün formalaşdırılacağı şəkildə təşkil olunması daim diqqət mərkəzində olan məsələlərdəndir. Bu məqsədlə dillərin tələbəyə yönümlü tədrisi zamanı aşağıdakı meyarlar nəzərə alınmalıdır:

- bilik və bacarıqların möhkəmləndirilməsinə xidmət edən təlim materiallarının seçilməsi,
- dilöyrənələrin məntiqi və tənqidi təfəkkürünü, şifahi nitqini inkişaf etdirən təlim üsullarının seçilməsi,
- təlim üsulları seçilərkən tələbələrin yaradıcılıq imkanlarının nəzərə alınması,
- təlim üsulları ilə təlimin formalarının vəhdət təşkil etməsi,
- tələbələr tərəfindən söylənilən fikirlərin müzakirəsi və şərhinin əməkdaşlıq şəraitində aparılması,
- müəllim-tələbə, tələbə-tələbə əməkdaşlığına əsaslanan məqsədyönlü təlim prinsipinin təşkil edilməsi.

İngilis dilinin tələbəyə yönümlü tədrisi zamanı təhsilənlərin bilik, bacarıq və vərdişləri inkişaf etdirilir, təlimin məqsədlərinə müvafiq müsbət nəticə əldə edilməsi ehtimalı artır.

İslamova Ş.İ.
ADU

Xarici dil materiallarının qavranılması zamanı diqqətin davamlılığını inkişaf etdirmək yolları

Açar sözlər: *qavrama, diqqətin davamlılığı, ləngimə*

Qavrama prosesi tədrisin əsasını təşkil etməklə yanaşı, o nitq fəaliyyətinin inkişafında əsas rol oynayır. Qavrayışın dəqiqliyi və detallaşması, hafizədə seçicilik, təfəkkür proseslərində məhsuldarlıq diqqətin vasitəsilə

həyata keçirilir. Hafizədə diqqətin möhkəmlənməsi xarici dil materialları nöqtəyi-nəzərdən mexaniki xarakter daşıya bilməz, bu proses məntiqi fikri yaddasaxlama ilə bağlıdır. Məntiqi – fikri yaddasaxlama ixtiyari diqqət olmadan, diqqətin davamlılığı olmadan həyata keçirilmir.

Diqqətin davamlılığının mühüm şərtlərindən biri yerinə yetirilən hərəkətlərin və təsəvvürlərin müxtəlifliyidir. Uzun müddət təsir edən eyni qıcıqlandırıcı oyanıqlıq yaratdıqdan sonra ləngimə baş verir, baş beyin yarımkürələrində baş vermiş mənfi induksiya qanunu diqqətin zəifləməsinə gətirib çıxarır. Əgər obyektlərin əvəzlənməsi və yerinə yetirilmiş hərəkətlərin dəyişməsi baş verirsə, diqqət uzun müddət yüksək səviyyədə saxlanılır.

Xarici dil materiallarının qavranılması bacarıq və vərdişlərin yarıdılmasını nəzərdə tutur. Diqqətin hər hansı obyekt üzərində davamlılığı olmazsa, onda bacarıq və vərdişləri formalaşdırmaq da olmaz.

Linqvistik materialların - fonetik, qrammatik və leksik materialların qavranılması zamanı diqqətin davamlılığı materialdan asılı olaraq təəddüd edir. Xüsusilə qrammatik materialların qavranılması diqqətin davamlılığından çox asılı olur. Çünki, müqayisənin tətbiq edilməsi mənimləməni asanlaşdırdığı kimi, həm də diqqətin paylanmasına səbəb olur. Hesab edirəm ki, qavrama üçün təklif olunan mətnlərin texniki tərtibinin yorucu olmaması, illüstrativ materiallarla müşayiət olunması, çərçivəyə salınması, fərqləndirici şriftlərdən istifadə olunması diqqətin davamlılığını şərtləndirən amillərdəndir.

Əgər xarici dilin öyrənilməsinin başlanğıc mərhələsində diqqətin davamlılığına nail olmaq çətinləşirsə, yaş artdıqca bu işi nəzarət altında saxlamaq asanlaşır.

Müəllimin səsinin tembrü və ritmi, nitqində intonasiya və vurğu, emosionallıq diqqətin davamlı olmasına təsir edən amillərdəndir. Vurğu haqqında bilik, sonradan onun tətbiqi, düzgün tələffüz qaydalarına riayət etməsi diqqətin davamlılığının bəhrəsidir. İxtiyari diqqətin səs üzərində cəmlənməsi, onun intensivliyinin semantikaya təsirinin idarə edilməsi də diqqətin davamlılığından asılıdır. Beləliklə, bacarıq və vərdişlərə yiyələnmə, onların avtomatlaşması da diqqətlə bağlı bir prosesdir. Diqqətin davamlılığı qavranılan materialın keyfiyyətinə müsbət təsir edərək, xarici dilin tədrisində xüsusi rol oynayır.

Ekoloji yanaşma təlimin bir hissəsi kimi

Açar sözlər: *ekoloji təlim, humanist pedaqogika, ətraf mühit*

Humanist pedaqogikaya görə, insana şəxsiyyət olmağa kömək edən, şəxsiyyətə istiqamətlənmiş, şəxsiyyətyönümlü təlim əhəmiyyətli və mü-hümdür. Bu nəzəriyyənin mərkəzində hazır bilikləri mənimsəyən şagird yox, həqiqəti dərk edən “insan” durur.

Ən son xarici dilin tədrisinə aid yazılmış yerli və əcnəbi dərsliklər xarici dilin tədrisi vəsaitlərində “şagird, tələbə” ancaq nitqdə lazım olan ünsiyyət ifadələrini və ya bu ifadələrin iştirakı ilə təqdim edilən mətnləri, kiçik hekayələri öyrənirdisə, hal-hazırda bu sahədə həqiqətən də məqsədə (xarici dilin öyrənilməsinə) yönəlmiş daha bir çox biliklər məcmusuna və bacarıqlara yiyələnməsi də nəzərdə tutulur.

Orta ümumtəhsil məktəblərində xarici dilin tədrisi dərsliklərində fənlərarası və fəndaxili inteqrasiyalar “şagirdin” öyrənmə ekologiyasını cəmiyyətin təlabatı istiqamətində yönləndirir və bu isə, öz novbəsində digər təlim növlərindən fərqlənir. Ənənəvi təlimdə məqsəd təlimin ibarət olduğu biliklər toplusunu ötürməkdən və digəri tərəfindən qazanılmasın-dan ibarət idi. K.Rocersin təbirincə desək, təlimdə öyrənmə məcburi idi. O, şəxsiyyətin deyil, intellektin inkişafına istiqamətlənirdi. [K.Rocers. ”Freedom to learn for 80, s]. Bu gün isə, yeni təlim metodları daha çox so-sial elmlər sahəsindəki arasdırmalardan, dillərin istifadəsi və öyrənilmə-sindən meydana çıxan kontekstin ekoloji perspektivi baxımından maraqlı-dır. Dillərin tədrisi ekologiyasında isə biz “şagirdi”, öyrənmə mühtinin fəal icraçısı, digər öyrənənlərlə müəllim arasında qarşılıqlı təsirdə iştirak edən və eyni zamanda öz bacarıqlarını qazandığı biliklərlə ortaya qoyan bir icraçı kimi qəbul edirik. Ekoloji paradıqm bütövlükdə şəxsiyyətə və onun ətraf mühitlə qarşılıqlı əlaqəsinə aiddir. Bu baxış insan inkişafı ana-lizinin ekoloji modelindən, “valideyn-uşaq” münasibətlərinin inkişafından xüsusilə qaynaqlanır. Psixoloq Uri Bronfenbrenner nəzəriyyəsi də “ətraf aləmi” uşağın inkişafında birbaşa formalaşdırıcı amil kimi görürdü . Həqi-qətən də gündəlik həyatda bu və ya digər müsbət və ya mənfi situasiyalar-dan öz təlimini almış istənilən sayda və yaş qrupunda insanlar var. Bun-

dan başqa, ekoloji yanaşmaya görə subyekt öz ətrafını qurur və bu da öz növbəsində predmetin özünün qurulmasına, formalaşmasına təsir edir

Bütün yuxarıda sadalananlardan da aydın görünür ki, inkişaf ətraf aləmlə orqanizm arasında qarşılıqlı və fasiləsiz təsirin nəticəsidir. Onlar bir-birlərinə təsir edirlər və hər biri digərində baş verən dəyişikliyə uyğunlaşirlar. Ekoloji yanaşma mürəkkəb təfəkkürün prinsiplərinə tabe olur.

Məmmədova X.R.

ADU

Xarici dillərin tədrisində kalibrasiya hadisəsi

Açar sözlər: *kalibrasiya, neyrolinqvistik proqramlaşdırma, tədris prosesi*

Son dövrdə ünsiyyət prosesinin uğurlu olması gündəlik həyatımızın ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Bunun üçün bir sıra məqamlara diqqət etmək faydalı ola bilər. Onlardan biri də kalibrasiyadır. Fransız dilindən alınmış bu söz müxtəlif sahələrdə işlənir. NLP terminologiyasında “kalibrasiya” anlayışı başqalarının ruhi hallarını düzgün anlamaq bacarığını ifadə edir. Kalibrasiya - sözlərin arxasında gizlədilmiş fikirləri anlamaq, sətirləti mənalara başa düşmək, deyilənləri deyil, deyilməyənləri də hiss etmək, eşidə bilmək, deyilənlərin məzmunu ilə yanaşı onları müşayiət edən duyğu və düşüncələri də hiss etməkdir.

Hamı qarşısındakı insanın ondan xoşlanıb xoşlanmadığını bir şəkildə hiss edir. Əslində, bu hiss qeyri-şüuri kalibrasiyadır. Kiçik dəyişiklikləri sezə bilmək ünsiyyətdə əhəmiyyətlidir. Nəticədə, ünsiyyətin yalnız 7%-ni sözlərlə həyata keçiririk. Geri qalan 93%-i kimi yüksək bir nisbətini isə bədən dili və səs tonu ilə qururuq. Bədən dilinin nisbəti 55-60% arasında dəyişir. Səs tonu isə, ünsiyyətin 33%-ni təşkil edir. Buna görə nə söylədiyimizdən çox necə söylədiyimiz əhəmiyyətlidir.

Bir haldakı professional poker oyunçuları bir kalibrasiya ustadıdır. Ən kiçik bir dəri rəngi dəyişməsindən, dodaq şəklinin və üz əzələlərinin dəyişməsindən rəqib oyunçunun əlinin necə olduğu, nə etmək istədiyi ilə bağlı zehni oxuyurlar. Kalibrasiyası inkişaf etmiş bir satıcı müştərinin maraqlanmadığı bir məhsulu ona sata bilmək üçün boşuna dil tökməyi davam etdirməz. Usta satıcılar alıcını gözündən tanıyır. Deməli tədris proses-

sində müəllimlər də uğurlu və effektiv üsul olan kalibrasiyadan faydalana-raq mükəmməl dərslərin təşkilinə nail ola bilər. Hələ tələbələr gələcək pe- daqoq və ya psixoloqlardırsa onda bu metodu istifadə etməklə yanaşı, onu öyrətmək də yerinə düşərdi. Bu zaman insan səbrlə dinləmək, nitqli müşa- hidə etmək və doğru nəticə çıxartmaq qabiliyyətini inkişaf etdirərək istə- diyi hədəfə çatmaq imkanı qazanır. Xarici dilləri öyrənən şəxs bu dillərdə ünsiyyətdə olduğu vaxtda həmsöhbətinin göz hərəkətlərinə, bədən dilinə diqqət edərək daha uğurlu danışıqlar apara bilər.

Həmçinin kalibrasiya dəyişiklikləri müşahidə edə bilmə qabiliyyəti- dir. Hamımız gündəlik həyatımızda kalibrasiyadan istifadə edirik. Xüsusi- lə də, yaxın münasibətdə olduğumuz insanlardakı ən kiçik mimik dəyiş- məsini belə tuta bilirik. Onun gülümsəyən üzünün arxasındakı kiçik bir narahatlığı belə hiss edirik. Yeni tanış olduğumuz insanların düşüncə və duyğu dəyişikliklərini də eyni həssaslıqla qavramağımız mümkündür. Bu- nun üçün də kalibrasiya qabiliyyətimizi inkişaf etdirməyə ehtiyacımız var, beləliklə gənc nəslin yetişməsində uğurlu bir addım atmış olarıq.

Məmmədzadə R.A.
ADU

Müasir tələblərə cavab verən dərslər modeli

Açar sözlər: *gənc nəsil, idrak qabiliyyəti, dərslərin təşkili*

Hər bir elm ocağı cəmiyyətin yetirmələrini hərtərəfli biliklərlə tə- min etməli, onlarda dünyagörüşü və mədəniyyət formalaşdırmalıdır. Gənc nəslin şəxsiyyət kimi yetişdirilməsi, onlara müəyyən bacarıq və vərdislər aşılması ümumtəhsil məktəblərində dünya standartlarına cavab verəcək yeni pedaqoji və metodik yanaşma, sağlam düşüncə tərzidir. Bütün elm ocaqları istər şagird, istər də tələbələr üçün ictimai təlim və təhsil müəssisəsidir. Peşəkarlığına, bilik və bacarığına güvənən müasir döv- rün müəllimləri yetişdirdikləri tələbələri cəmiyyətin məhsuldar qüvvəsinə çevirməyə çalışır, onları əməkdaşlıq və sülh şəraitində yaşamağa dəvət edirlər. Dövrün tələbləri dəyişdikcə, hər sahədə gedən dəyişiklik özünü təhsil sahəsində də göstərir. Bu baxımdan, müəllim öz üzərində daima işləməli, axtarışda olmalı və dərslərin tədrisində dönüş yaratmalıdır. Əgər

müəllim üçün qaranlıq qalan bir yer varsa bu onun yetişdirdiyi tələbə üçün bir zülmətdir.

Müasir dövrün qarşıya qoyduğu tələblərə görə hər bir tələbədən mühüm idrak qabiliyyəti tələb olunur. Tələbə öz fikrini formalaşdırmağı, təcrübə və düşüncələrindən məna çıxarmağı, məntiqi arqumentlər tapmağı, fikirlərini aydın və inamla ifadə etməyi bacarmalıdır. Bu baxımdan, onlara sərbəst fikirləşməyə, düşüncələrini dilə gətirməyə, rahat davranmağa imkan və dəstək verilməzsə, deməli, içərisində olduğumuz sistemin nöqsanlarını aradan qaldırmağa özümüz maneələr yaratmış olarıq.

Tələbədə özünə inam hissi o zaman yaranır ki, o, dərsin təşkilində iştirak etsin, öyrənmədə sərbəstlik qazansın və eyni zamanda fikirləri ictimai müzakirəyə səbəb olsun.

Dərsin əhəmiyyəti təkcə onun məzmunu ilə deyil, həm də forması ilə əhəmiyyət kəsb edir. Dərs düşünməyi öyrətdiyi üçün maraqlıdır. Deməli, dərs o zaman fayda gətirir ki, tələbələrdə canlı maraq, kəskin reaksiya doğursun, onları diskussiyaya girməyə, təqdim olunan materiala uyğun hərəkət etməyə sövq etsin. Bu cür təşkil olunmuş dərslər təkcə canlı və maraqlı keçməklə qalmayacaq, həm də tələbələrə faydalı olacaq sərbəst düşüncə vərdişlərinin qazanılmasına təkan verəcəkdir.

Müəllim dərstdə tələbbələrin müəyyən nəticə çıxarmalarına yardım etməklə onlarda şəxsilikdən ictimailiyə, asılılıqdan müstəqilliyə, İKT-dən istifadə vədişlərinə, intuisiyadan məntiqə, tək fikirlilikdən alternativliyə, yaradıcılığa, vizual effektivliyə, müstəqil tədqiqat işlərinin aparılmasının təkmilləşməsinə, analiz etmək, dərk etmək, ümumiləşdirmək qabiliyyətinin artmasına, şəxsi araşdırmaları təqdimat şəklində hazırlayaraq auditoriya qarşısında sərbəst çıxış etmələrinə, dostluq, həmkarlıq hisslərinin gücləndirilməsinə nail olmuş olur.

Mustafayeva S.B.
ADU

Xarici dil öyrənmənin əsas faktorları

Açar sözlər: *xarici dil, ana dili, qabiliyyət, beyin, yaş*

Xarici dil öyrənmək istəyən şəxs ilk əvvəl anlayır ki, öyrəndiyi yeni dil, yaxud dillər onun ana dilindən fərqlənir. V.Fromkin və R.Rodman yazırlar: “Hətta ən istedadlı dil öyrənmə qabiliyyətinə malik olan şəxslər

belə, bilinçivist olmağın qaydalarını bilməlidirlər. Bunun üçün ilk addım öyrənilən dildə düzgün ‘qrammatikanın’ öyrənilməsidir” [Fromkin., Rodman, 1993, 190]. Ana dilinin qrammatikasını bilən şəxs digər dili də lazım olan səviyyədə öyrənə bilir. Ana dilindən fərqli bir dil öyrənən şəxs əgər həmin dildə yaxşı danışa bilmirsə, onu anlaya bilmirsə, bu o deməkdir ki, o, öyrəndiyi digər dildə sözlərin fərqliliyini, onların formalarını ana dilindəki kimi mənimsəyə bilməmişdir.

Bəzi şəxslər ikinci dili öyrənməkdə heç bir nailiyyətə malik ola bilmirlər. Bunu fərqli neyropsixoloji səbəblərlə izah edirlər. Dil öyrənməkdə yaş faktorunun önə çəkilməsi müşahidə edilir. İnsan nə qədər gəncdirsə, onun digər dili öyrənməsi də o qədər asan olur. Bəzi alimlər ikinci dili öyrənmədə daha yuxarı yaş müddətinin seçilməsini iddia edirlər. F.Y.Veysəlli yazır: “Gənclər arasında ikinci dilin öyrənilməsində valideynlər səbirli olmalıdırlar. Valideyn övladının daha çox dil öyrənməsinə çalışır və onun erkən, yəni iki, üç, yaxud beş yaşlarında ana dilindən əlavə dil öyrənməsinə çalışır. Həmin yaş dövrlərində uşağın beyni inkişaf səviyyəsində olduğundan, beyin lazımı səviyyədə formalaşmadığından bilinçivizm prosesi uşaqlarda çox zaman beyin qüsurlarına, beynin həddindən artıq yüklənməsinə səbəb olur” [Veysəlli, 2007, 115].

Bilinçivizm prosesi beyin danışmaq mərhələsinin bütün səviyyələrindən keçir. Buraya *danışmaq prosesi, söz seçimi, intonasiya* və s. daxildir. İnsan beyni bədənin ən mürəkkəb orqanı hesab edilir. O, kəllənin altında yerləşir və təxminən 10 milyard sinir hüceyrələrindən və onları birləşdirən milyardlarla liflərdən ibarətdir. Neyronlar insanın anlamasının əsasını təşkil edən beyin səthinin qabığına formalaşdırır. Beyin səthi isə bədənin qərar-ermə orqanı hesab edilir. Həmin orqan digər orqanlardan mesajları alır və onu digər orqanlara ötürür.

İkinci dil öyrənmənin neyropsixoloji əsaslarının öyrənilməsində beyin anadangəlmə rolunu önə çəkən V.Fromkin və R.Rodman yazırlar: “Beyin insanın dil qabiliyyətinin sütunu hesab edilir və o, yaddaşın ehtiyat anbarıdır”.

Xarici dillərin tədrisində psixolinqvistik yanaşmanın rolu

Açar sözlər: *psixolinqvistika, xarici dil, dil bacarıqları, ünsiyyət*

Bildiyimiz kimi, dil sadəcə düşünmə prosesi ilə deyil, fərdin duyğuları, maraq və meyilləri ilə də əlaqəlidir. İkinci dünya müharibəsindən sonra dilçilik elmində baş verən yeniliklər psixoloqları da cəlb etdi. Elmi mübahisələr, yeni tədqiqatlar bu iki elm sahəsini yaxınlaşdırdı və ümumi nəzəriyyəni ortaya qoymağı hədəfləyən elmi əməkdaşlıq yarandı. Bununla da, “dil sistemi ilə dil qabiliyyəti arasındakı münasibəti öyrənən elm” [Леонтьев, 1999, 14] psixolinqvistika formalaşmağa başladı.

Psixolinqvistika dar mənada insanın dili dərk edib qavramasını, geniş mənada isə “danışanın intensiyasının kod kimi qəbul olunan siqnal-lara çevrilməsini və bu siqnalın dinləyicilərdəki şərhini” [Osgood, 1988, 32-33] aydınlaşdırır. Məlumdur ki, psixologiya beynin xarici dünyaya reaksiyasını yönəldən amilləri araşdırır. Beyin qəbul edilən informasiyanı müəyyənləşdirən, tənzimləyən, onu insanın gələcəkdə istifadəsi üçün saxlayıb uyğun hala gətirən informasiya işləmə cihazıdır. Psixoloqlar hesab edir ki, müəyyənləşdirmə, təsnifatlandırma, ümumiləşdirmə, yadda saxlama və problemi həll etmə kimi proseslər psixolinqvistikanın əsas məsələləridir. Məhz bu proseslər dilin öyrənilməsində və öyrədilməsində iştirak edir. Öyrəninin dilə bütünlüklə yiyələnməsinə nail olmaq xarici dil tədrisinin əsas məqsədidir. Bu bütünlük isə oxuma, yazma, dinləmə və danışma kimi əsas dil bacarıqlarından ibarətdir. Dil kommunikasiya vasitəsi olduğundan, onu öyrənməkdə əsas məqsəd davamlı və səmərəli ünsiyyət qurmaq bacarığına yiyələnməkdir. Xarici dil tədrisində riayət olunan prinsiplərin kökündə sözügedən dil bacarıqlarının funksional və harmonik şəkildə işləkliyi dayanmalıdır. Bəzi mütəxəssislər hesab edir ki, insanın xarici dilə yiyələnməsində iştirak edən əsas bacarıqlar dinləmə və oxumadır; yazı və nitq isə oxuma və dinləmə təcrübələrinin təbii nəticəsi olaraq ortaya çıxır. Biz düşünürük ki, xarici dil tədrisində dörd təməl bacarıq əlaqəli şəkildə inkişaf etdirilməlidir. Xarici dili öyrənənlər audio materiallarla işlədikdə, eşitdikləri səsləri təkrar edib nitqdə istifadə etmək imkanı qazanırlar. Eşitdiyini anlayıb yazma bilmək, ona reaksiya vermək in-

sanda özünəinam hissini yüksəldir. Xarici dilin tədrisi insanların “hətta öz ana dillərini daha aydın başa düşmələrinə və tədris olunan dillə müqayisə aparmalarına yardımçı olur” [Vəliyeva, 2017, 449]. Fikrimizcə, xarici dil öyrənmək insanın dünya görüşünü artıraraq yetişdiyi cəmiyyətə faydalı olması ilə nəticələnir.

Məmmədov M.Y.

ADU

Xarici dilə yiyələnmədə təfəkkürün vəzifəsi

Açar sözlər: *psixoloji zəmin, fikri əksilik, koqnitiv sxem, linqvistik mövqe*

Xarici dilə yiyələnmədə ən müasir yanaşma dili mənimsəyədə idraki fəallığına nail olmaq üçün ona psixoloji zəmin hazırlamaqdır. Təlim prosesində fikirləşmə və tənqidi təfəkkürün proseslərinə yiyələnmək tələbə təfəkkürünün qarşısına qoyulmuş vəzifədir. Fikirləşmə prosesinin işə necə başlaması, gedişatı və dayanması tədqiqatçılar üçün bəlli deyil, çünki insan öz təfəkkürünə fikirləşmə əmrini verə bilmir.

Amma təfəkkürün fəallaşdırılması onun qarşısına qoyulmuş təlim materialına münasibətlə bağlıdır, yəni təfəkkürün təlim vəzifəsi ilə – anlama ilə əlaqədardır. Təfəkkürün vəzifəsi təlim prosesində yaradılmış problem situasiyanın bir variantıdır və təfəkkürün xüsusiyyətləri, strukturu və strategiyası təlim materialına görə çox müxtəlifdir. Fikirləşmə prosesinin müsbət və ya mənfi nəticələnməsi ilə anlama və anlamama vasitəsi ilə təfəkkürün fəallığının kiçik prosesini əldə etmək olur.

Anlama ilə nəticələnən xarici dil materialının informasiya dayaqları və fikirləşmə prosesinin psixoloji tədqiqi göstərir ki, təfəkkürü anlama vasitəsi ilə fəallaşdırmaq üçün iki şeyi (məsələn, antinomialar, antonimləri, paradoksları) qoşalaşdırıb fikri prosesi daxil etmək təlim prosesində vacibdir, çünki bu prinsip həmçinin idrak prosesinin məntiqindən irəli gəlir, belə ki, əksilik təşkil edən, məlum və yeni daxil edilən bilik əksiliklərin vəhdətini təşkil edərək fikri fəallığın mənbəyini təşkil etmiş olur. Koqnitiv bloklarda toplanmış biliklər dinamik koqnitiv sxemlərdən ibarət olmaqla, stabilliklə müşayiət olunan yeni əlamətlər anlama zamanı fikirləşmə prosesi üçün zəruri olan balansı yaradır. Koqnitiv bloklarda dinamik sxemlər subyektin konkret şəxsi mənasının informasiya potensialıdır. Koqnitiv dinamik

sxemlər şəxsiyyətin daxil olduğu kontekstdən asılı olaraq yaradıcı fəallıq nəticəsində mənadan sındırılıb yaradılan anlamlardır.

Koqnitiv sxemlərdəki anlamların mənaya transformasiyası tələbəninin dil biliklərindən asılıdır. Fikri proseslərə daxil edilmiş, əksilik təşkil edən biliklər, xarici dildə linqvistik bazanın səviyyəsinə müvafiq olaraq, kontekstin sintaktik mövqeyinə, obyektin sintaktik mövqeyinə və əlamətin mövqeyinə uyğun olaraq tələbəninin anlama səviyyəsinə uyğun cümlə yaratmasının motivləşdirir.

Xarici dildən alınmış dil bilikləri bu proseslərdə insanın xarici dildə nitq fəaliyyətini nəzarət altına ala bilər. Qeyd etdiyimiz fikri proseslərin fəallaşdırılması prosesi xarici dilin mənimsənilməsində semantizasiya və koqnitiv prosedurların təşkilədicilərindən biridir.

Osmanlı A.İ.
ADU

Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi probleminə dair

Açar sözlər: *texnologiyalar, qiymətləndirmə, təhsil sistemi, beynəlxalq*

Son illərin araşdırması göstərir ki, dünyada davamlı iqtisadi inkişafa doğru irəliləyən təlim, tərbiyə sisteminin mövcudluğu zəruridir. Hər dövrün özünəməxsus öyrənmə, öyrətmə və qiymətləndirmə mexanizmi olmuşdur ki, bu da öz növbəsində cəmiyyətin inkişafına xidmət edir.

Dünya sivilizasiyasında yaranan ilk məktəblər dini məktəblər olmuşdur. Qədim tarixə malik Azərbaycanda belə təlimlərin aparılmasının ilk mənbələri III əsrə təsadüf edir. Məşhur alman filosofu K.Yaspersin fikrincə desək (800-200 il) bu illər cəmiyyətin inkişafının böyük müjdəsini vermişdir. Bir-birinin ardınca dünyanı inkişafa doğru apararıq tarixi şəxsiyyətlərin dünyaya gəlişi insan övladına xoş anlar yaşatmışdır.

Azərbaycan dövləti müstəqillik əldə etdiyi dövrdən indiyə qədər milli təhsil sistemində bir çox qanunlar və qərarlar qəbul edilmiş, dövlət və hökumətlərarası müqavilələr, sazişlər imzalanmışdır. Məhz bu qanunlar və qərarlar əsasında Azərbaycanın təhsil sistemi milli mənəvi dəyərləri qoruyaraq, qlobal dünyanın təhsil sistemində cavab verən şəxsiyyətlərin yetişdirilməsinə xidmət etmişdir.

Təhsil sistemində beynəlxalq səviyyədə elmi-texniki əməkdaşlığın yaradılması, XXI əsrdə İKT-nin sürətli inkişafı müasir zamanın aktual məsələlərindən birinə çevrilmişdir.

Əminliklə demək olar ki, elmi tərəqqi beynəlxalq aləmdə əhəmiyyətli və ən aparıcı trendlərdən birinə çevrilmişdir. İnkişaf etmiş ölkələr arasında Azərbaycanlı elm xadimlərinin, alimlərinin, istedadlı tələbə və şagirdlərinin tutduğu qabaqcıl yerlər ölkəmiz üçün çox önəmlidir. Ümumiyyətlə, hökumətimiz tərəfindən verilən qərarlar təhsil sahəsində məqsədyönlü, ölkə üçün əhəmiyyətli mövzuları əhatə edir.

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin səmərəli fəaliyyətinin nəticəsi olaraq təhsil sahəsində həyata keçirilən əsas tədbirlərin istiqamətləri pedaqoji kadrların yetişdirilməsi, şagirdlərin beynəlxalq səviyyədə bilik və bacarıqlara məqsədyönlü şəkildə yiyələnməsidir. Son illər ölkədə təhsil sahəsində birgə əməkdaşlığın nəticəsi olaraq bir çox uğurlara imza atılmışdır.

Təhsil sahəsində qlobal dünyanın təhsil sisteminə cavab verən nailiyyətlər əldə etmək, koqnitiv xarakterli şəxsiyyətlərin yetişdirilməsinə nail olmaq üçün məqsədyönlü işlərin görülməsi məqsədəuyğundur. Yeni təhsil konsepsiyası əsasında keçirilən dərslərin əhəmiyyətli xüsusiyyətləri var. Artıq müasir interaktiv dərs proseslərini keçməyin müxtəlif texnologiyaları, mərhələləri, funksiyaları, forma və üsulları vardır. Bu da öz növbəsində müəllimlərdən daim öz üzərində işləyərək yeni təlim texnologiyalarını mütəmadi olaraq öyrənməyi və tətbiq etməyi tələb edir. Cəmiyyət sürətlə inkişaf edir yeni uğurlar əldə etmək üçün müasir texnologiyalar meydana çıxır. Hər bir sahədə olduğu kimi təhsildə modern texnologiyalardan səmərəli istifadə yeni uğurlara imza atmaq deməkdir.

Pənahova V.V.
ADU

Xarici dilin tədrisi zamanı məlumatın qavranılması

Açar sözlər: *motivasiya, məlumat mübadiləsi, interaktiv təlim üsulları*

Müstəqilliyimizə yenidən qovuşduqdan sonra ölkəmizdə bir çox nailiyyətlər əldə edilmiş, xüsusən xalq maarifi və təhsil sahəsində qazanılan uğurlar bunu deməyə əsas verir. Dövrümüzün qloballaşma prosesi

məhz bu gün müxtəlif dilli xalqları bir-birinə yaxınlaşdırır. Hər bir dilin elmi cəhətdən öyrənilməsinin böyük əhəmiyyəti vardır.

Açıq cəmiyyətdə səmərəli vətəndaşlığa hazırlaşmaq şagird və tələbələrdən mühüm idrak qabiliyyəti tələb edir, onlar öz fikrini formalaşdırmağı, təcrübə və düşüncədən məna çıxarmağı, məntiqi arqumentlər tapmağı, fikirlərini aydın və inamla ifadə etməyi bacarmalıdırlar.

Müasir təlim metodlarından və İKT-dən istifadə dərslər zamanı dəyişiklik etməyə və müəllimlə tələbə arasında, tələbələrin öz aralarında baş verən qarşılıqlı əlaqələr qurmağa imkan yaradır. Son zamanlar Azərbaycanda tətbiq olunan müasir təlim metodlarından biri olan interaktiv təlim üsullarından və İKT-dən geniş istifadə olunur.

Bu mənada xarici dilləri tədris edən müəllimlərin öhdəsinə ciddi vəzifələr düşür. Xarici dili tədris edən müəllim yaradıcı və çevik mütəxəssis kimi fəaliyyət göstərməyi bacarmalı, ana dilinin tədrisdə yeri və rolu məsələsinə yaradıcı şəkildə yanaşmalı, dilin tədrisi prosesini hər bir konkret şəraitdə düzgün şəkildə təşkil etməli və tələbələri müxtəlif fəaliyyət növlərinə cəlb edərkən, izahatların ingiliscə verilməsi, lazım gəldikdə Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi, dərslərdə xarici dil mühitini yaratmaqla tələbələri həmin mühitə fəal iştirakçı qismində cəlb etməli və eyni zamanda verilən tapşırıqların düzgün şəkildə başa düşülməsi və yerinə yetirilməsi üçün təminat verə bilər.

Təlim prosesinin daha da yaradıcı olmasının və tələbələr tərəfindən müxtəlif üsullar vasitəsilə hər hansı bir məlumatın qavranılmasının və qəbul edilməsinin artırılması üçün müxtəlif metodlar təklif olunur. Müasir təlim metodlarından istifadədə fəal dərslərin mərhələləri motivasiya, tədqiqat işi, məlumat mübadiləsi, məlumatın müzakirəsi və təşkili, ümumiləşdirmə və nəticədən ibarətdir.

Dərslərin əhəmiyyəti təkcə onun məzmunu ilə deyil, həm də forması ilə şərtlənir. Heç də hər cür material, yuxarıdakı kateqoriyalardan istifadəyə imkan vermir. Buna görə də nə qədər ki, dərslərdəki mətni qəzet məqaləsi ilə əvəz etsək və ya mətn oxunuşu əvəzinə tələbələrə hansısa bir hadisə danışdırsa, fotosəkil və ya rəsm əsəri, təqdimat nümayiş etdirsək, bilgisayar və proyektordan istifadə etsək, bir sözlə, onu daha rəngarəng etməyə hazırlaşsaq, dərslər bir o qədər gözəl keçər.

Xarici dil müəllimlərinin tədris prosesində psixoloji keyfiyyət göstəriciləri

Açar sözlər: *yaradıcı təxəyyül, ekstrovertlik, interaktivlik, innovativ yenilikçi*

Müəllim əməyi çox cəhətli psixi reallıqdır. Bu fəaliyyət şagirdlərə müvafiq bilik, bacarıq vərdişlər aşılamaqla yanaşı, onlara dünyagörüşü, əqidə və inam aşılayır. Müəllim şəxsiyyətinin keyfiyyəti və təsir gücü onun tələbələrin uğurlarında və təqdimatında həmişə hiss olunur. Güclü təxəyyülü olan müəllim dillərin tədrisində, söz ehtiyatlarının artırılmasında və müxtəlif mövzuda diskussiyaların qurulmasında sinifdə möcüzələr yarada bilər. Belə ki, onların yeni ideyaları sinifdə monotonluğu qovaraq şagirdlərin dərstdə daha canlı iştirakına səbəb olur. A.Eynşteynin fikirləri ilə desək: “Təxəyyül gücü bilikdən daha vacibdir.” Təxəyyülü güclü olan müəllim istənilən dil bacarığını maraqlı və effektiv şəkildə tədris edə bilər, şagirdlərin yaradıcı özünü ifadə bacarığını inkişaf etdirir və uşaqlar belə dərslərdən daha çox zövq alırlar. Hər bir insanın psixoloji inkişafı onun təhsilindən keçir. Təxəyyül gücü olmadan biliyin müəllimdən şagirdə və şagirdən təkrar müəllimə ötürülməsi baş verir ki, bu da sadəcə intellektual ötürmə prosesi adlanır. Halbuki, təxəyyülün gücü ilə xarici dilin incəliklərinin öyrədilməsi prosesində şagirdlərin bilik və bacarıqlarının daha da inkişaf etdirilməsinə şərait yaradılır.

Alport və Oldbertin 1936-cı ildə ingilis dili lüğətindən xarici dili müəllimlərinin şəxsi keyfiyyətləri müəyyən etmək üçün 18000 sözü ixtisar edərək 4500 sözün təsnifatını vermişdilər. 1945-ci ildə Kattel onların tədqiqatının davamçısı olaraq verilmiş bu şəxsi keyfiyyətlərin siyahısını yenidən hazırlaraq 35 termindən istifadə etmişdir. Tupes və Kristal kimi tədqiqatçılar isə xarici dili tədris edən müəllimlərin şəxsi keyfiyyət ölçülərini azaldaraq 5 əsas qrupda birləşdiriblər. Daha bir tədqiqat Çanen Moran və Hoy (2001) tərəfindən aparılmışdır. Onlar xarici dili müəlliminin şəxsiyyətinin 5 şəxsi faktoru (FFM) -“Bes faktorlu model”ini təqdim etmişlər. Bu tədqiqat 168 xarici dilini tədris edən müəllimlər arasında aparıl-

mışdır. Tədqiqatçılar xarici dili tədris edən müəllimin səxsiyyət ölçülərini 5 əsas qrupda birləşdiriblər.

1. Ekstrovertlik (ünsiyyətçi, pozitiv, enerjili, motivasiya etmək, qrup müzakirələri yaratmaq.)

2. Məmunluq hissi (xoş təbiətli, birgə əməkdaşlıq, etibarlı, səmimi)

3. İnnovativ yenilikçi və interaktiv (intellektuallığı, yaradıcı təxəyyül, müstəqil təfəkkürlü, cəsarətliliyi, dərstdə eksperiment qoya bilməyi)

4. Neyrotizm əleyhinə emosional sabillik (sakit, nevroitik olmayan və asanlıqla məyus olmayan)

5. Vicdanlı (intizamlı, məsuliyyətli, inamlı)

Bütün bu vacib keyfiyyətlər xarici dil müəllimlərinin tədris fəaliyyətində önəmli yer tutmuşdur.

Salmanova J.O.

ADU

Xarici dil dərslərində etrogen problem

Açar sözlər: *etrogen, bilik, bacarıq, mədəni fərqlər, yaş fərqi*

Etrogenlik sabit, bir tərfi olmayan, lakin bütün dövrlərdə dil dərslərində hər birimizin qarşılaşdığımız geniş yayılan problemlərdən biridir. “*Eterogen*” termininin tərifinə gəldikdə “*Eteros*” yunan sözü olub *fərqli, başqa* və “*genos*” isə *ailə, irs, xalq* mənasında başa düşülür.

Mari Klod Qrandgiyonun nəzəriyyəsinə əsasən etrogenlik «günlük dərslər planına uyğun keçilən dərslər sürətli mənimsəyə bilən və daha yavaş, hətta digərindən geridə qalaraq verilən tapşırıqların öhdəsindən çətinliklə gələn öyrənənlər arasında olan fərqi». Əlbəttəki bu fərqlər müəllim tərəfindən müşahidə ediləndir, lakin bu tip qruplarla işləmək arzuolunmazdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, gənc dilöyrənənlər xarici dildə danışmağa qismən daha çox meyillidir. Xarici dildə öyrənməyi asanlaşdıran bir çox xüsusiyyətlər var: psixolinqvistik xüsusiyyətlər, habelə ünsiyyətə girmə ehtiyacı və koqnitiv (idraki) kilidlənmənin olmaması. Bu xüsusiyyətlər qavrama prosesi zamanı hər öyrənəndə özünü müxtəlif formalarda göstərir və təlim prosesində öyrənənlərin bir qismi digərləri ilə müqayisədə geridə qalır və bu onların dil öyrənmək həvəsini demək olar ki, sıfıra endirir.

Beləliklə, müəllim yanaşmasını dəyişməzsə, aşağıdakı nəticəyə gətirib çıxara bilər:

- Öyrənən şəraitə uyğunlaşaraq inteqrasiya etməyə çalışır;
- Öyrənən rədd edir, passivləşir və digərləri ilə ünsiyyətə girmir.

Beləliklə, dərstdə sanki onların bilik və bacarıqları düzgün istiqamətləndirilmir, onlar arasında dil səviyyəsi uyğunsuzluğu yaranır və etrogenlik açıq aşkar özünü biruzə verir.

Bəs bu fenomenin aspektləri və əsas səbəbləri hansılardır?

Dil dərində Etrogenlik problemi aşağıda qeyd etdiyimiz müxtəlif səbəblərdən yaranı bilər:

- Əldə olunan bacarıqlar: məlumat toplamaq, əlaqələndirmək, düşünmək, anlamaq, xatırlamaq bacarığının müxtəlifliyi;
- Yaş fərqləri: əldə edilən biliklərdə yaş fərqlinin mühüm rol oynaması;
- Cinsi fərqlər: qızların oğlanlara nisbətən daha çalışqan olması;
- Fiziki fərqlər: eyni sinifdə sağlam və fiziki cəhətdən qüsurlu olan öyrənənlərin olması;
- Mədəni fərqlər: coğrafi ərazi fərqi (müxtəlif regionlardan gələn dil öyrənənlər), ailə mədəniyyəti, dünya görüşünün müxtəlifliyi.

Sonda qeyd etmək istərdik ki, dil öyrənənlərin dərstdə diqqətli olması hər şeyin həll edildiyi anlamına gəlmir. Əksinə, bu, həmin etibar və həvəsi qoruyub saxlamaq üçün müəllimdən daha da çox məsuliyyət tələb edir.

Tahirova Ş.Ş.
ADU

Xarici dillərin tədrisində tolerantlığın formalaşdırılmasının pedaqoji və psixoloji aspektləri

Açar sözlər: *millətlərarası münasibətlər, etnik qruplar, peşə fəaliyyəti*

Azərbaycan Respublikasının dünya ölkələri ilə inteqrasiyası, əməkdaşlığı insanların dünyagörüşündə, ideya və baxışlarında dəyişikliklər yaratmışdır. Təbii ki, bu müsbət dəyişikliklər təhsil sahəsində də özünü büruzə verir.

Bu əxlaqi normaların içərisində tolerantlığın özünəməxsus yeri vardır.

Tolerantlıq, əslində, mahiyyətinə görə latın sözü olub, hərfi mənası “dözümlülük” deməkdir. “Tolerantlıq” sözü Azərbaycan dilinə “dözümlü” kimi tərcümə olunsa da, bəzən onun digər qarşılıqları ilə də rastlaşırıq (məsələn: “hörmət, səbr, həzm etmə, xoş davranma və s.”).

XXI əsrdə elmin və texnikanın sürətli inkişafı dünyanı qloballaşdırdı. İnsanlar bir-birindən qarşılıqlı asılılığa düşdülər. Bir çox əlamətləri özündə birləşdirən xalqlar bir-biri ilə əməkdaşlıq edirlər. Son dövrlərdə biz tez-tez belə ifadələrlə üz-üzə qalırıq: “Tolerant olmaq lazımdır”, “Siz tolerant deyilsiniz”, “Bir qədər dözümlü, səbirli və təmkinli olun” və s. əslində ilk baxışda burada təəccüb doğuracaq heç bir problem yoxdur. “Tolerantlıq” sosioloji termdir və onun mahiyyəti digər insanın baxışlarına, dünyagörüşünə, həyat tərzinə, davranış mədəniyyətinə dözümlülük göstərməkdir.

Ümumtəhsil məktəblərində şəxsiyyət yetişdirilməsi problemi ümumsosial problemdir. Ümumtəhsil məktəblərində fənlərin tədrisində, xüsusilə xarici dil dərslərində tolerantlıq aşağıdakı şərtlər daxilində müvəffəqiyyətlə inkişaf edə bilər:

- xarici dil dərslərində müəllim şagirdlərin öz xalqının milli-mənəvi dəyərləri, adət-ənənələri, mədəniyyəti və tarixi ilə tanışlığını zəruri hesab etməli;

- təlimin təhsilləndirici, tərbiyələndirici və inkişafetdirici funksiyalarını yerinə yetirən müəllim pedaqoji səriştəsini və mədəniyyətini peşə fəaliyyətinə uyğunlaşdırmalı;

- beynəlxalq, milli, dini cəmiyyətlər tərəfindən heç bir təsir altına düşməmələrini şagirdlərə təlqin etməlidir.

Təlim prosesində, xüsusilə xarici dil dərslərində şagirdlərdə tolerantlığın formalaşdırılmasının əsas məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

1. Şagirdlərdə öz şəxsiyyətinə dərin hörmət və ehtiram bəsləmə adəti formalaşdırmaq;

2. Onları qarşılıqlı əməkdaşlıq əsasında tolerant şəxsiyyət kimi yetişməyə, ətraf aləmlə münasibəti qurmağa hazırlamaq.

Qarşıda duran məqsədlər aşağıdakı vəzifələri reallaşdırır:

Təlim prosesində, xüsusilə xarici dil dərslərində şagirdlərin özünü yaradıcı hiss etməsi;

- Xarici dil dərslərində şagirdin özünü ifadə edə bilməsi üçün lazımı şəraitin yaradılması;

- Təlim prosesində və dərskənənər tədbirlərdə şagird həmrəyliyinə, əməkdaşlığına nail olunması;

- Xarici dil dərslərində şagirdlərin bir-birinə hörmət, qarşılıqlı inam və etibar bəsləməsinin qeydinə qalınması;
- Şagirdlərin bəşəri və milli-mənəvi dəyərlərlə tanış edilməsi;
- Təlim prosesində, xüsusilə xarici dil dərslərində və dərscənkənar tədbirlərdə şagirdlərdə tolerantlığın formalaşdırılması;
- Xarici dil dərslərində tolerantlığın formalaşdırılmasında şagirdlərin yaş və fərdi xüsusiyyətlərinin, həmçinin anlama səviyyələrinin nəzərə alınması və s.

Vəliyeva M.Ə.
ADU

Azərbaycan-İngilis bilinqvizminin pedaqoji aspekti

Açar sözlər: *Azərbaycan-İngilis bilinqvizmi, pedaqoji aspekt, interferensiya*

Azərbaycan-İngilis bilinqvizmi müasir Azərbaycan cəmiyyətinin aktual məsələlərindən biridir. Ümumiyyətlə, ikidilliliyin bir çox aspektləri (lingvistik, sosial, mədəni, siyasi, psixoloji və s.) olduğu kimi pedaqoji aspekti də mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Azərbaycan-İngilis bilinqvizminin Azərbaycan təhsilinə böyük təsiri var.

Müasir dünyada İngilis dilinin dayanmadan artan nüfuzunu və bu tendensiyanın Azərbaycan-İngilis bilinqvizminin yayılmasının artan dinamikasına təsirini nəzərə alsaq cəmiyyətimizdə kifayət qədər İngilis dili bacarıqları inkişaf etmiş dil mütəxəssislərinə ehtiyac olduğunu görürük. Azərbaycan-İngilis bilinqvizminin inkişaf etdiyi, İngilis dilinə böyük tələbat olduğu bir cəmiyyətdə İngilis dilinin tədrisinə yeni yanaşmaların tətbiq olunması məqsədəuyğundur.

Azərbaycan Dillər Universitetinin Təhsil fakültəsinin Azərbaycanlı tələbələri İngilis dilini müxtəlif kurslar üzrə müvafiq səviyyədə mənimsəmək kifayət qədər çətinliklərlə üzləşirlər. Eksperimental tədqiqatlar nəticəsində Azərbaycanlı tələbələrin İngilis nitqində dilin müxtəlif səviyyələrində interferensiya hadisəsinə rast gəlmək olur. “İnterferensiya” termini həm psixologiyada, həm dilin tədrisinin metodikasında, həmçinin də dilçilikdə ikidilliliyin tədqiqində geniş yayılmışdır.

Bu qaçılmaz lingvistik hadisə ana dilinin xarici dilə təsiri nəticəsində baş verir və bir çox neqativ hallara, yəni yanlış tələffüzə, morfemlərin

qarışdırılmasına, xarici dilin leksik vahidlərinin əvəzinə qeyri-ixtiyari ana dilinin leksik vahidlərinin işlənməsinə, xarici dilə xas olmayan söz sırasının işlənməsinə və üslubi səhvlərə gətirib çıxarır. İkidilli şəxslərin nitqində rast gəlinən səhvlərdən asılı olaraq interferensiya dilin fonetik, morfem, leksik, sintaktik səviyyələrində baş verir.

Azərbaycanlı tələbələrin yazılı və şifahi ingilis nitqində xüsusilə normadan yayınmalar özünü dilin morfem səviyyəsində interferensiya hallarında çox büruzə verir. Məsələn, Azərbaycan dilində fellərin üçüncü şəxsin cəm formasında “-lar, -lər” cəm şəkilçisi artırılır: “Onlar işləyirlər.” Azərbaycan dilində xarakterik olan bu morfemin təsiri nəticəsində azərbaycanlı tələbələr bu morfemi ingilis dilində felin üçüncü şəxsinin cəm formasında səhvən artırır: “they works”, halbuki ingilis dilində fellər üçüncü şəxsin cəmində “s” qəbul etmir. Bu cür normadan yayınmalara ingilis sözlülərinin, artikkelərinin, isimlərinin morfemlərinin azərbaycanlı tələbələrin yazılı və şifahi ingilis nitqində yanlış istifadə olunmasına rast gəlmək olur.

Bu baxımdan Azərbaycan-ingilis bilinqvizminin linqvistik və pedaqoji aspektləri bir-birilə sıx əlaqədardır, çünki ingilis dilini tədris edən müəllim mütləq Azərbaycan-ingilis bilinqvizminin linqvistik aspektinə əsaslanan interferensiya hallarından xəbərdar olmalı, bu dil hadisəsini yarıdan amilləri nəzərə almalı və dilin tədrisini tələbələr üçün maksimum problemsiz və yaranan çətinlikləri dəf edərək reallaşdırmalıdır.

Yunusova G.X.

ADU

Müasir müəllimin informasiya mənbələri ilə tələbə arasında vasitəçi rolu

Açar sözlər: innovativ təhsil metodları, elektron tədris resursları, təhsil portalı

Müasir informasiya cəmiyyətində tələbə lazımi məlumatı axtarmaq, seçmək, təhlil etmək, yeni informasiya yaratmaq, bu əsasda mövqə formalaşdırmaq, qərar qəbul etmək və qərarı həyata keçirmək kimi səriştələrə yiyələnəlməlidir. Müasir müəllimin əsas funksiyası tələbələrə öyrənməyi öyrətməkdir. Bunun üçün müəllim özü daima inkişafda olmalıdır.

Elmi biliklərin həcmi bu gün sürətlə artır, təhsilin məzmunu fasiləsiz təkmilləşir, yaranan yeni biliklər davamlı olaraq universitet proqramla-

rına daxil edilir. Lakin universitetdə tədris materialının öyrənilməsinə ayrılmış vaxt məhduddur. Belə vəziyyət tədris prosesində müasir texnologiyalardan, innovativ təhsil metodlarından istifadəni tələb edir. Əgər əvvəllər müəllim əsas informasiya mənbəyi idisə, indi vəziyyət dəyişmişdir. İndi müəllim informasiya mənbələri ilə tələbə arasında vasitəçi funksiyasını yerinə yetirir. O, tələbəyə müxtəlif təyinatlı informasiya mənbələri ilə səmərəli iş metodlarını, informasiya proseslərini öyrətməlidir.

Digər mühüm məsələ pedaqoji təhsil üçün elektron tədris resurslarının hazırlanmasıdır. Pedaqoji ixtisasların spektri və tədris planında olan fənlərin müxtəlifliyi, Boloniya prosesi ilə əlaqədar tələbələrin müstəqil işlərinin xüsusi çəkisinin artması bunu tələb edir.

Pedaqoji təhsil portalının yaradılması əhəmiyyətli ola bilər. Portal vasitəsi ilə pedaqoji təhsil müəssisələri bir-birləri ilə daha sıx əlaqələr yarada bilər, virtual əməkdaşlıq edə bilər, pedaqoji təhsil problemlərinə dair müəyyən forumlar təşkil edə bilər, elektron nəşrlər hazırlaya bilərlər. Portal tələbə, magistr, doktorantlar, alimlər və gənc müəllimlər üçün faydalı ola bilər. Portalda pedaqoji təhsil üzrə zəruri elektron resurslar, beynəlxalq təcrübəyə dair materiallar verilə bilər.

Tələbə müəyyən bir elmi problemi formalaşdırmağı, onun həlli yollarını araşdırıb tapmağı, nəticəni müəyyənləşdirməyi və onun düzgünlüyünü sübut etməyi bacarmalıdır. Biliyin hazır şəkildə yeni nəslə ötürülməsi, bilik öyrətmək texnologiyası öyrənmələrin biliyi müstəqil yolla əldə edə bilməsinə şərait yaradılması bilikləri öyrənməyi öyrətmək texnologiyası ilə əvəz edilməlidir.

İnformasiya və innovasiyalar cəmiyyətində bu, çox mühümdür, çünki məşhur filosof Konfutsinin təbirincə desək, elm və təhsildən faydalanmağı bacaran xalq firavan yaşayar.

Zeynalova N.E.
ADU

Kreativlik tələbələrin real həyata hazırlığının əsası kimi

Açar sözlər: *kreativlik, kurikulum, təfəkkür, rəqabət, intellekt*

Müasir dövrün əmək bazarı mürəkkəb istehsalat münasibətlərinin tənzimlənməsini və qlobal təcrübənin mövcudluğunu tələb edir. Məhz

buna görə XXI əsrin ali məktəbləri cəmiyyətin zəruri kompetensiyalara olan tələbatını ödəməyi bacarmalıdır. Həmin vəzifənin öhdəsindən gələn təhsil müəssisələri əmək bazarında, istehsalat prosesində, informasiya texnologiyaları ilə işin təşkilində, mədəni həyatda şübhəsiz ki, sağlam rəqabətə davam gətirə biləcəkdir. Gərgin rəqabət və mürəkkəb problemlər fonunda kreativ intellekt, innovativ potensial, peşə bacarıqları və şəxsi inkişaf böyük əhəmiyyət kəsb edir. Sadalananlarla yanaşı, ədəbiyyatlarda ictimai məsuliyyət, ünsiyyət və tənqidi təfəkkürün rolu da xüsusi vurğulanır.

Kreativlik və innovasiyalar müasir iqtisadiyyatın aparıcı qüvvələridir. Lakin əfsuslar olsun ki, əksər ölkələrin milli kurikulumlarında ona, ən yaxşı halda, ikinci dərəcəli yer ayrılmışdır. Bununla da istər orta, istərsə də ali məktəb məzunlarında yaratmaq, yenilik və dəyişiklik etmək kimi bacarıqlar formalaşdırılmır, nəticə etibarı ilə məzunlar cəmiyyət və iqtisadiyyatın üzləşdiyi problemlərin öhdəsindən gəlməkdə aciz qalırlar. Kreativliklə bağlı genişmiqyaslı tədqiqatların müəllifi K.Robinson hesab edir ki, “təhsildə kreativlik savad təlimi qədər əhəmiyyətlidir və biz onun inkişafına eyni ciddiliklə yanaşmalıyıq. Kreativlik cəmiyyətimizin həyata dayanıqlılığıdır, biz onsuz rəqabət qabiliyyətimizi itiririk”.

Deməli, hazırda təhsildə əsas problemlərdən biri kreativ intellektin yalnız seçilmiş təbəqədə deyil, bütün tələbələrdə inkişaf etdirilməsi yollarını müəyyənləşdirməkdən ibarətdir. Bunun üçün ilk növbədə yaradıcılığın anadangəlmə istedad kimi yalnız müəyyən qrup insanlara aid olması stereotipini qırmaq lazımdır. Həmin sahədə tədqiqat aparan alimlər isə bir-mənalı şəkildə bildirmişdirlər ki, sağlam düşüncəli hər kəsdə, o cümlədən bütün uşaqlarda kreativliyi inkişaf etdirmək mümkündür.

Kreativ intellekt tələbələrə fərziyyələr yürütmək, yeni imkanlar müəyyənləşdirmək, onları təhlil etmək imkanı verir, təxəyyülü işə salır, yeni məhsulun yaradılmasına səbəb olur, müxtəlif çətinlik dərəcəsinə malik problemlərin həllini mümkünləşdirir.

Müasir dövrdə kreativliyin yalnız xüsusi sahələrə (incəsənət, dizayn, reklam) aid olması haqqında stereotiplər qırılmaqdadır. Artıq ağıla gələ biləcək bütün istiqamətlərdə kreativ təfəkkürdən faydalanılır.

Təhsilalanlarda kreativliyin inkişafı və tərbiyə olunması tədqiqat prosesini, problem həllini, müxtəlifliyi, səhvlər üzərində işin təşkilini özündə ehtiva edən dinamik xarakterli kurikulumlardan başlamalıdır. Tələbələrdə yaradıcılığı bacarıq kimi formalaşdırmaq məqsədilə ali təhsil müəssisələri dünyada baş verən dəyişikliklərlə uzlaşan təlim proqramları hazırlamalıdır, çünki kreativ intellekt günün mühüm tələblərindəndir. Tə-

həyyül kreativ intellektin mühüm tərkib hissəsidir, o, alternativ, gözlənilməyən, orijinal, qeyri-standart ideyaları, fikirləri, yenilikləri anlamağa və vizuallaşdırmağa rəvac verir .

*Гусейнов Р.Г.
АУЯ*

Педагогические проблемы подготовки учителей на современном этапе

Ключевые слова: *профессия учителя, новые методики, информационные технологии, контингент вузов*

В последние годы число тех, кто сознательно выбирает профессию учителя, стало больше, но за годы учебы в вузе многие бьют настолько разочарованы в ней, что хотят реализовать себя в другой области. И это при том, что государство уделяет этому делу самое пристальное внимание, школа наполняется новым оборудованием и техникой, а интерес к обучению у учащихся реально падает. Причин здесь несколько, это прежде всего в педагогическом составе школы. Для того, чтобы быть в русле современных требований учитель ежедневно должен был обновлять свои знания, постоянно интересоваться, современной литературой по своему предмету, узнавать новые течения и методики преподавания, участвовать на различных семинарах и практикумах.

Другой причиной, которая сегодня отрицательно влияет на образовательный процесс в школах это приемные экзамены в вузы. Как оказалось, у учащихся явно стало просматриваться и с каждым годом все сильнее и сильнее, отсутствие навыков устного изложения, выражения своих мыслей в письменном виде. С другой стороны, стремительное развитие информационных технологий, доступность знаний, через интернет, новые формы дистанционного обучения, онлайн лекции, конференции и семинары ведущих профессоров в самых престижных учебных заведениях, и многое другое, позволило сделать образование и получение знаний, умений и навыков не чем-то недостижимым, а формой услуги, доступной и удобной каждому в зависимости от его способностей и знаний. Учитывая все это, прием-

ные экзамены в вузы сами должны видоизмениться, стать частью учебного процесса в школе, систематически, несколько раз в год проверяя уровень развития каждого учащегося, на основе пройденного на данный момент материала и по полученным результатам, давая рекомендации по коррекции образовательного процесса для руководителей школ и органов образования, родителей учащихся и ректорам вузов, предоставляя им списки наиболее перспективных учеников школ по всей стране, показывающих стабильные результаты на протяжении нескольких лет. И контингент вузов можно будет таким образом формировать в течении нескольких лет, через различные конкурсы, олимпиады, исследовательские и творческие работы и многое другое.

MÜNDƏRİCAT

I BÖLMƏ:

MÜASİR DÖVRDƏ XARİCİ DİL TƏLİMİNİN PROBLEM VƏ PERSPEKTİVLƏRİ

Abdullayev S.Ə. (ADU)

Müasir alman dilində implisit inkarın ifadə üsulları və tədrisi haqqında ... 4

Abdullayeva R.R. (BMU)

Alman dilinin öyrənilməsində komparativ frazeoloji vahidlərin diskurs sistemində tədqiq olunması 5

Abuzərli S.Z. (ADU)

İngilis dili dərslərində diskussiyanın təşkili üsulları..... 6

Ağayev D.S. (ADU)

Qloballaşma şəraitində ingilis dilinin Azərbaycanda tədrisinin perspektivləri 8

Babaxanova Ç.O. (ADU)

Fransız dilinin xarici dil kimi tədrisində yeni inkişaf meyilləri..... 9

Babayeva Ş.R. (ADU)

Xarici dillərin tədrisində interferensiya problemi..... 11

Bağirova M.A. (ADU)

İngilis dilinin tədrisində kommunikativ səriştənin formalaşdırılması barədə 12

Bağirova V.S. (ADU)

Xarici dil dərslərində autentik mətnlərin əhəmiyyəti 13

Cabbarlı T.Z. (ADU)

İngilis dilində vurğunun yeri və dərəcələri..... 14

Camalova G.M. (ADU)

Fransız dili dərslərində oxunun tədrisi məsələləri 15

Cəbrayilov Q.H. (AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu)

Dil dərslərində əşya anlayışlı sözlərin izahına dair 17

Cəfərov Ə.M. (ADU)	
İngilis və Azərbaycan dillərində tələffüz xüsusiyyətlərinin aşılınması ...	18
Cəfərova S.Ə. (ADU)	
İngilis dilində müəllif sözünün intonasiyası	19
Dadashova N.Sh. (WCU)	
Organising a Semantic Syllabus in Lexical Approach	21
Əhmədova G.V. (ADU)	
Xarici dilin tədrisində təyin budaq cümlələrinin yeri və onların Azərbaycan dilində verilməsi yolları.....	22
Əhmədova S.İ. (ADPU)	
İngilis dilinin tədrisində metaforik ifadə vasitələrinin problemləri.....	23
Əliyeva E.Ə., Sadıxova S.O. (ADPU)	
Xarici dillərin öyrənilməsində əsas təsir vasitələri	25
Espandi N.E. (AUL)	
The Role of English in Iranian Educational System.....	26
Fətullayeva S.E. (AUL)	
Literature Review on the Notions of “Motives” and “Motivation” in Acquiring a Foreign Language	27
Gurbanova G.O. (AUL)	
An Intrinsic Need – Praise and its Role in Language Learning.....	28
Hashimova N.Q. (UFAZ University)	
Language Analysis as a Way to Boost Teachers’ Confidence	29
Həmidova X.V. (ADPU)	
İngilis dilinin tədrisində təktərkiibli cümlələrin yaratdığı problemlərin aradan qaldırılması haqqında.....	31
Həsənova M.H. (ADU)	
Dilin mənimsənilməsi mərhələləri.....	32
Həsəratlı N.H. (ADU)	
Xarici dil dərslərində problem əsaslı dil təliminin tətbiqi	33
Hüseynov A.R. (ADU)	
İngilis dilinin tədrisində qarşıya çıxan bəzi çətinliklər.....	35

İsayeva R.M. (ADU)	
Leksikanın tədrisinə dair	36
İsayeva X.M. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisi zamanı bədii mətnlərdən istifadə.....	37
İsgəndərova A.R. (GDU)	
İlkin mətnin qavrayanın şüurunda bərpası problemi	38
İsgəndərova İ.Q. (ADU)	
İngilis dilinin tədrisində yazı bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması yolları.....	40
Ismailova D.A. (AUL)	
The Implication of Authenticity in Communicative English Language Teaching	41
Kərimova K.H. (ADU)	
Şifahi nitqin inkişafında dialoqların rolu.....	42
Mammadova G.A. (AUL)	
The Role of Open American National Corpus in Teaching English as a Second Language.....	43
Məmmədova Ş.A. (ADU)	
Tədris prosesində ekzistensial cümlələrin struktur xüsusiyyətlərinin izahı	44
Məqami A.H. (ADU)	
Orta və ali məktələrdə fransız dilinin tədrisinin vəziyyəti.....	46
Mirzəyeva R.B. (ADU)	
Müasir ingilis dilində suffikslər vasitəsi ilə düzələn mücərrəd isimlərin tədrisinə dair	47
Mirzəyeva Ş.Ş. (ADU)	
Alman dilinin ilkin tədrisində kommunikativ yönümlü monoloji nitq.....	48
Mürşüdoğlu Y.M. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisində aldadıcı ifadələrin yaratdığı problemlər	49

Mürşüdoğa R.M. (ADU)	
Fransız dili dərslərində yazılı ifadənin tədrisində qarşıya çıxan problemlər.....	50
Musayeva P.A. (ADU)	
Dil fakültələrinin aşağı kurs tələbələrinə ingilis dilin tədrisində sorğu əsaslı yanaşmanın tətbiqi	52
Nurəliyeva G.F. (ADU)	
İngilis dilində tabeli mürəkkəb cümlələrin tədrisinin xüsusiyyətlərinə dair.....	53
Quliyev A.Ə. (ADU)	
Mətnin qavranılmasının və yaradılmasının psixolinqvistikası	55
Quliyeva Z.M. (ADU)	
Sait səslərin tədrisinin yolları	56
Safərzadəh A.E. (AUL)	
Fluency-Oriented Foreign Language Teaching in Higher Education.....	57
Samadova İ.A. (AUL)	
The Role of Motivation in Second Language Acquisition (SLA)	58
Səfərli A.M. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisi problemləri və tədrisə qoyulan tələblər.....	59
Səfərova G.S. (ADU)	
Şifahi və yazılı nitq formalarının qavranılmasına təsir edən amillərə dair.....	60
Səmədov E.S. (AMEA Nəsimi adına dilçilik İnstitutu)	
Azərbaycan dilinin xarici dil kimi tədrisi zamanı sintaktik norma pozuntularının qarşısının alınması.....	62
Vəliyeva N.Ç. (ADU)	
Qloballaşan dünyada xarici dil təliminin perspektivləri	63
Yaqubova C.H. (ADU)	
İngilis dilində neytral səsin variativ və oppozitiv xüsusiyyətlərinə dair...	64
Yusifov G.N., Həsənova A.G. (ADU)	
İnterferensiya xarici dil tədrisində problem kimi	66

Yusifova T.V. (ADPU-nun Şamaxı filialı) The Demands of Foreign Language Teaching Nowadays	67
Zeynalov F.H. (ADU) İngilis dilində ton və melodik şkala münasibətlərinə dair	68
Zülfüqarova E.K. (ADU) Dil variantlarının tədrisdə yaratdığı problemlərə dair	69
Бабаева У.Р. (АУЯ) Трудности восприятия звучащей речи при обучении английскому языку	71
Ибадуллаева М.С. (АУЯ) Изучение модальности текста	72
Мамедова С.Б. (АМУ) Проблемы и перспективы изучения иностранного языка в наше время	73
Поладова С.Э. (АУЯ) К вопросу о проблеме транскрипции и транслитерации в преподавании иностранного языка	75

II BÖLMƏ:

XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ İKT VƏ İNNOVATİV METODLAR

Abdullayeva G.M. (ADU) Xarici dil dərslərində İKT-dən səmərəli istifadə təcrübəsindən	77
Alyeva G.D. (ADPU) Xarici dillərin tədrisində istifadə olunan metodlar	78
Ələkbərova M.İ. (ADU) Orta ümumtəhsil məktəblərində təlim-tərbiyə prosesinin təşkilində kompüterdən istifadə imkanları	80
Əliyeva X.Ş. (ADU) Xarici dilin (İngilis dili) tədrisində İKT-nin rolu.....	81

Əliyeva Ə.A. (ADU)	
İnternet texnologiyalarının V və VI siniflərdə ingilis dili dərslərində şagirdlərin yazılı nitq bacarıqlarının inkişaf etdirilməsinə təsiri	82
Əliyeva R.T. (ADU)	
Xarici dil dərslərində internet resurslarının tətbiqi haqqında	84
Əsədova L.S. (ADU)	
İngilis dilinin tədrisində situasiyanın öyrənilməsi metodu və onun tətbiqi	85
Fərzəliyeva Z.M. BDU	
The Role of Computer Technology in Teaching English	87
Həsənzadə K.R. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisi zamanı interaktiv metodlardan istifadə	88
Hüseynova M.Ə. (ADU)	
Modern Opportunities to Learn English on the internet	89
Kərimova Ə.S. (ADU)	
İngilis dilində aşağı kurs tələbələrinin şifahi nitq bacarığının formalaşdırılmasında layihə əsaslı yanaşmadan istifadənin səmərəli yolları	90
Mehrəliyeva J.F. (ADU)	
Texnologiya əsaslı dil təliminin xüsusiyyətləri	92
Məmmədova A.Ə. (ADU)	
Dil universitetlərində İKT-nin auditoriyaya inteqrasiyası	93
Məmmədov T.Ş. (ADU)	
İnformasiya kommunikasiya texnologiyalarının xarici dil dərslərinə tətbiqi tarixi	94
Müslüмова G.S. (ADU)	
İngilis dilində qrammatikanın auditoriyalarda tədrisində müasir texnoloji vasitələrin rolu	96
Mustafayeva J.Ə. (ADU)	
Xarici dil dərslərində müasir oyun texnologiyalarından istifadə.....	97

Nuriyev Y.A. (ADU)	
İngilis dilində qrammatikanın kommunikativ əsaslı tədrisinə dair.....	98
Qənbərova N.E. (ADU)	
Müasir ingilis dilinin tədrisində innovativ metodların əhəmiyyəti.....	100
Quliyeva M.B. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisində internetdən istifadənin əhəmiyyəti	101
Ramazanova G.F. (ADU)	
Orta məktəblərdə ingilis dili dərslərində İKT-nin tətbiqinin səmərəliliyi	102
Rzayeva L.M. (ADU)	
İngilis dilinin qrammatikasının tədrisində İKT-nin tətbiqi və elektron dərsləklərdən istifadə yolları	104
Şirəliyev Ə.Ş., Nuriyev Y.A. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisində innovativ vasitələrin rolu.....	105
Zöhrab-Məcid Məsmə Yaqub (ADU)	
Xarici dillərin tədrisində kommunikativ metodun tətbiqi və əhəmiyyəti.....	106
Амирова Г.Б. (АУЯ)	
Информационные технологии в организации уроков иностранного языка.....	107
Мамедзаде Р.Р. (АУЯ)	
Методы интенсивного обучения иностранному языку.....	109
Сеидова Н.Р. (АУЯ)	
Влияние ИКТ на развитие социокультурной компетенции студентов в процессе обучения иностранному языку	111
Хиялова Н.Б. (АУЯ)	
Игра на уроках иностранного языка как средство развития коммуникативных способностей учащихся.....	112
Шарифова Н.Э. (АМУ)	
Использование информационно-компьютерных технологий в самостоятельной работе студентов по английскому языку.....	114

**III BÖLMƏ:
XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNDƏ
LİŊVOKULTUROLOJİ AMİLLƏR**

Abbasova A. (ADU)

Teaching English in Multicultural Classrooms at the Azerbaijan
University of Languages..... 116

Abbasova A.A. (ADU)

Xarici dil dərslərində nəzakətlik və nəzakətsizlik linqvistik praqmatik
kateqoriyalarının rolu 117

Abdurəhmanova K.E. (ADU)

Xarici dilin tədrisində linqvokulturoloji yanaşma 118

Aslanova U.B. (ADU)

Metaforaların tədrisində qarşıya çıxan çətnliklər haqqında..... 120

Axundova Z.S. (ADU)

Multikultural dəyərlərin formalaşdırılmasının təlim proqramlarında
nəzərə alınması 121

Мамедова А.Т. (АУЯ)

Лингвокультурологический подход в обучении иностранным
языкам..... 123

Bunyatova A.B. (AUL)

Linguoculturological context in teaching speaking skills in English 124

Cəlilova X.H. (ADU)

Xarici dilin tədrisində linqvokulturologiyanın rolu..... 125

Hasanquliyeva E.A. (ADU)

İngilis dilinin tədqiqi zamanı kommunikativ frazeoloji birləşmələrdə
baş verən linqvokulturoloji amillərin rolu. 127

Асадова У.Н. (АУЯ)

Взаимодействие языка и культуры на уроках иностранного языка 128

Eyyubova N.R. (ADU)

Лингвокультурологический аспект в обучении
иностранного языка..... 129

Eyyubova A.İ. (ADU)	
İngilis dili dərslərində “Mətn və inversiya” mövzusunun öyrədilməsində linqvokulturoloji təsirlərin rolu	130
Farajbayli K.T. (AUL)	
The Importance of Intercultural Communicative Competence in English Language Teaching at the Azerbaijan University of Languages	131
Fərcova E. (ADU)	
Dil tədrisində linqvokulturoloji aspekt elmi paradigmanın tərkib hissəsi kimi	133
Gözəlova T.M. (ADU)	
Xarici dil dərslərində bədii mətnlərin rolu və mədəniyyətlərarası aspekti haqqında	134
Гасанова С. (АУЯ)	
Роль англо-американской культуры в процессе глобализации.....	135
Мадатова Н.А. (АУЯ)	
Лингвокультурологический подход к обучению риторики на уроках иностранного языка	137
Məhərrəmovə N.Ç. (ADU)	
Xarici dil tədrisində multikultural elementlərin rolu	138
Məmmədova İ.R. (ADU)	
Dil və mədəniyyətin qarşılıqlı əlaqəsi	139
Mirzəzadə Ü. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisində genderləşmiş metaforaların rolu və yeri	140
Nəzərli F.S. (ADU)	
Dil tədrisində kod-keçidlərdən (code-switching) istifadə.....	142
Novruzova S.V. (ADU)	
Konsept tiplərinin müəyyənləşməsində linqvokulturoloji faktorların rolu	143
Putayeva E.E. (ADU)	
Xarici dilin tədrisində mədəniyyətin rolu	145

Qaziyeva M.Y. (ADU)	
Xarici dilin tədrisində dil və mədəniyyətin rolu	146
Qocayeva Ş.Q. (ADU)	
İngilis dilinin milli variantlarının tədrisə təsirinə dair	147
Rəfiyeva E.N. (ADU)	
Ali məktəblərdə ingilis dilinin tədrisi zamanı mədəniyyətlərarası səriştənin formalaşdırılması yolları	148
Səfərova A.V. (ADU)	
Metaforlaşma prosesinin öyrədilməsində linqvokulturoloji amillərin nəzərə alınması	150
Səlimova S.İ. (ADU)	
Tədris prosesində ünsiyyət mədəniyyətinin aşılmasının vacibliyi.....	151
Сейдова С.С. (Бакинская Высшая Нефтяная Школа)	
О некоторых аспектах национально-культурной семантики английских идиом обозначающих усердие и лень	152
Сейидзаде Л.Э. (ADU)	
Интернет-сленг в современных словарях.....	153
Şirzadova L.V. (ADU)	
Müasir ingilis dilindəki nitq klişələrinin tədris olunması	154
Tahirə Tahir qızı (ADU)	
Xarici dillərin tədrisinə linqvokulturologiyanın təsiri	156
Xanhüseynova A.P. (ADU)	
İngilis dilinin tədrisində yuxarı sinif şagirdlərinə idiomatik ifadələrin mənimsənilməsi yolları.....	157
Xanlarova A.Ş. (ADU)	
Xarici dillərin öyrənilməsində linqvokulturoloji aspekt	158
Yusifova P.T. (AUL)	
Cultural Aspects of Implicit and Explicit Negation in Teaching the English Language	159
Xəlilova M.B. (ADU)	
İngilis və Azərbaycan dillərində kulturonişlərin tədrisi	160

IV BÖLMƏ:
XARİCİ DİLLƏRİN TƏDRİSİNİN
PEDAQOJİ VƏ PSIXOLOJİ ASPEKTLƏRİ

Abdullayeva M.A. (ADU)

Təlimdə fərdi yanaşma metodunun prinsiplərinə dair 162

Abbasov O.A. (ADU)

Xarici dil müəllimlərinin hazırlığında mənəvi dəyərlər üzrə iş 163

Abbasova G.O. (ADU)

Xarici dil müəllimlərinin hazırlığında ümumiləşdirmə bacarıqlarının yaradılması zərurliyi 165

Ağamirova Ü.İ. (ADPU)

Psychological Aspect in Foreign Language Teaching..... 166

Alıyev C.Q. (ADU)

Üzeyir Hacıbəyovun “üsuli-təbii” yaxud “kəşf yolu ilə öyrənmə” ideyası..... 167

Axundova Y.V. (ADU)

Eşidib-anlama fəaliyyətində ehtimalədici mexanizmin rolu 169

Baxşəliyeva A.N. (ADU)

Müasir dövrdə məktəbəqədər müəssisələrdə tədrisin pedaqoji aspektləri..... 170

Bağirova T.B. (ADU)

Müasir dövrdə tələbə şəxsiyyətinin inkişafının sosial-pedaqoji cəhətləri 171

Bəylərova İ.C. (ADU)

Xarici dilin tədrisində pedaqoji və psixoloji problemlərin həllində müəllimin rolu 173

Bəşirli Ü.K. (ADU)

Xarici dillərin tədrisinin pedaqoji aspektləri 174

Bəşirov V.P. (ADU)

Müəllimin metodik iş fəaliyyəti..... 175

Cahangirov F.F. (ADU)	
Qloballaşmış dünyada ali təhsilin perspektivləri.....	177
Dəmirova C.C. (ADU)	
Xarici dilin tədrisində sosial intellektin rolu	178
Əliyeva T.Ş. (ADU)	
Müasir təlimdə yaradıcı təfəkkürün əhəmiyyəti.....	179
Əmirova S.Ə. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisində gender yanaşmanın psixoloji əsasları	181
Əbdülrəhimova N.M. (ADU)	
İngilis dili üzrə nəzəri fənnlərin tədrisində təqdimatların rolu	182
Fərhatlı S.Ə. (ADU)	
Xarici dil öyrənmənin uşaq psixologiyasına təsiri.....	183
Həsənova R.T. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisində layihə metodu: hədəflər, perspektivlər	184
Xaspoladova S.A. (ADU)	
Xarici dil dərslərində şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində empatiyanın inkişaf yolları.....	186
Xudayarova G.H. (ADU)	
İxtisası dil olan fakültələrdə ingilis dilinin tələbəyönümlü tədrisi	187
İslamova Ş.İ. (ADU)	
Xarici dil materiallarının qavranılması zamanı diqqətin davamlılığını inkişaf etdirmək yolları	188
Qarazadə X.Z. (ADU)	
Ekoloji yanaşma təlimin bir hissəsi kimi.....	190
Məmmədova X.R. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisində kalibrasiya hadisəsi.....	191
Məmmədzadə R.A. (ADU)	
Müasir tələblərə cavab verən dərs modeli	192
Mustafayeva S.B. (ADU)	
Xarici dil öyrənmənin əsas faktorları	193

Məmməd İ.A. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisində psixolinqvistik yanaşmanın rolu.....	195
Məmmədov M.Y. (ADU)	
Xarici dilə yiyələnmədə təfəkkürün vəzifəsi	196
Osmanlı A.İ. (ADU)	
Təhsilin keyfiyyətinin yüksəldilməsi probleminə dair	197
Pənahova V.V. (ADU)	
Xarici dilin tədrisi zamanı məlumatın qavranılması.....	198
Sadixova L.S. (ADU)	
Xarici dil müəllimlərinin tədris prosesində psixoloji keyfiyyət göstəriciləri	200
Salmanova J.O. (ADU)	
Xarici dil dərində etrogen problem	201
Tahirova Ş.Ş. (ADU)	
Xarici dillərin tədrisində tolerantlığın formalaşdırılmasının pedaqoji və psixoloji aspektləri	202
Vəliyeva M.Ə. (ADU)	
Azərbaycan-İngilis bilinqvizminin pedaqoji aspekti	204
Yunusova G.X. (ADU)	
Müasir müəllimin informasiya mənbələri ilə tələbə arasında vasitəçi rolu	205
Zeynalova N.E. (ADU)	
Kreativlik tələbələrin real həyata hazırlığının əsası kimi	206
Гусейнов Р.Г. (АУЯ)	
Педагогические проблемы подготовки учителей на современном этапе.....	208

“MTM-İnnovation” MMC-də çap olunmuşdur.

Çapa imzalanıb: 29.11.2018. Həcmi: 14 ç.v.

Format: 60x84 1/16. Tiraj: 250.

“MTM-İnnovation” MMC

Bakı, Rəsul Rza, 125

Tel.: 596 21 44